Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 33

Profesor Josef Pekař na snímku kolem roku 1910. MČR Turnov.

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

33

SEMILY – JIČÍN 2020

VLASTIVĚDNÁ ROČENKA

Obálka: *Interiér nové expozice „Horolezectví – Z Českého ráje na vrcholy světa" v areálu Muzea Českého ráje v Turnově. Vznikla v roce 2019 podle architektonického záměru Ondřeje Toboly a Radima Babáka. Foto Matěj Bárta.*

KATALOGIZACE V KNIZE – Národní knihovna ČR
Z Českého ráje a Podkrkonoší : vlastivědná ročenka. 33 – Semily : Státní okresní archiv Semily = Jičín : Státní okresní archiv Jičín; Regionální muzeum a galerie Jičín, 2020 – 311 s.

ISBN 978-80-86254-39-5 (Státní okresní archiv Semily)
ISBN 978-80-87486-16-0 (Regionální muzeum a galerie Jičín)
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) – vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
- sborníky

© *Státní okresní archiv Semily 2020*
© *Státní okresní archiv Jičín 2020*
© *Regionální muzeum a galerie v Jičíně 2020*

ISBN 978-80-86254-39-5 (SOA v Litoměřicích – SOkA Semily)
ISBN 978-80-88338-01-7 (SOA v Zámrsku – SOkA Jičín)
ISBN 978-80-87486-16-0 (Regionální muzeum a galerie Jičín)
ISSN 1211-975X

OBSAH

Zdeněk Beneš: *150. výročí narození Josefa Pekaře* • 9

ČLÁNKY A STUDIE

Marek Fapšo*: Pekař a Mommsen. Zhodnocení a perspektiva* • 17
Jiří Zoul Sajbt: *Staré cesty Českým rájem. I. Žehrovské lesy* • 36
Stanislav Kasík: *O historickém znaku města Rokytnice nad Jizerou* • 63
Petr Kovařík: *Aristokrat Jindřich Kolowrat-Krakowský v druhém odboji na Semilsku* • 93
Milena Lenderová: *Porodní bába v síti sociálních vztahů: příklad Anastázie Novotné (1888–1959), poslední porodní babičky z Benešova u Semil* • 115
Barbora Lukášová: *Vzpomínky první české orientalistky Anny Martenové-Klecandové (1892–1974)* • 145

EDICE A MATERIÁLY

Jan Luštinec: *Korespondence Otty hraběte Harracha s Juliem Zeyerem* • 167
Jan Prostředník – Vladislav Rapprich: *Archeologický výzkum v Olešnici u Turnova. Další doklad o použití místních železivců v železářské metalurgii* • 188

DROBNOSTI

Ludmila Sochorová: *Vysocký podučitel Jan Petruška v Praze roku 1786. K tradici lidového divadla v Podkrkonoší* • 217
Věra Kociánová: *Nepublikovaný sborník písňového folkloru z Jičínska* • 234

KRONIKA

Za Františkem Jiráskem (Jiří Louda) • 243
Nová stálá expozice Muzea Českého ráje v Turnově „Z Českého ráje na vrcholy světa" (Vladimíra Jakouběová) • 246
Rekonstrukce a revitalizace městského muzea v Hořicích (Oldřiška Tomíčková) • 249
Expozice „Život pod horami" na zámku v Horní Branné (Lubomír Procházka) • 254
Oslavy historika Josefa Pekaře na Malém Rohozci (Jaroslav Kříž) • 256
Státní okresní archiv Jičín v roce 2019 (Karel Chutný) • 258
Státní okresní archiv Semily v roce 2019 (Pavel Jakubec) • 260
Městské muzeum a galerie Hořice v roce 2019 (Oldřiška Tomíčková) • 262
Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2019 (Michal Babík) • 264
Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 2019 (David Ulrych) • 268
Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou v roce 2019 (Jan Drahoňovský) • 269
Muzeum a Pojizerská galerie Semily v roce 2019 (Miroslav Šnaiberk) • 274
Muzeum Českého ráje v Turnově v roce 2019 (Vladimíra Jakouběová) • 277
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí v roce 2019 (Svatava Hejralová) • 281
Městské muzeum v Železném Brodě v roce 2019 (Petra Hejralová) • 282

LITERATURA • 287

INHALT

Zdeněk Beneš: *150jähriges Geburtsjubiläum von Josef Pekař* • 9

BEITRÄGE UND STUDIEN

Marek Fapšo: *Pekař und Mommsen. Einschätzung und Perspektive* • 17
Jiří Z. Sajbt: *Alte Wege durch das Böhmische Paradies I. Žehrovské lesy (Vyskeř – Kost – Mužský)* • 36
Stanislav Kasík: *Über das historische Stadtwappen von Rokytnice nad Jizerou* • 63
Petr Kovařík: *Der Aristokrat Jindřich Kolowrat-Krakowský in der zweiten Abwehr im Gebiet von Semily* • 93
Milena Lenderová: *Hebamme im Netz der Sozialbeziehungen: Beispiel von Anastázia Novotná (1888-1959), der letzten Hebamme aus Benešov bei Semily* • 115
Barbora Lukášová: *Erinnerungen der ersten tschechischen Orientalistin Anna Martenová-Klecandová (1892-1974)* • 145

EDITIONEN UND MATERIALIEN

Jan Luštinec: *Korrespondenz von Otto Graf Harrach mit Julius Zeyer* • 167
Jan Prostředník – Vladislav Rapprich: *Archäologische Ausgrabungen in Olešnice bei Turnov. Weiterer Beleg über die Verwendung der hiesigen Ortsteine in der Eisenmetallurgie* • 188

KLEINIGKEITEN

Ludmila Sochorová: *Unterlehrer Jan Petruška aus Vysoké nad Jizerou in Prag im Jahre 1786 (Zu der Tradition des Laientheaters im Riesengebirgsvorland)* • 217
Věra Kociánová: *Unveröffentlichtes Sammelbuch eines Liederfolklore aus dem Gebiet von Jičín* • 234

CHRONIK

Nachruf auf František Jirásko (Jiří Louda) • 243
Neue Dauerausstellung des Museums Muzeum Českého ráje, dem Bergsteigen gewidmet (Vladimíra Jakouběová) • 246
Projekt Cesta kamene (Weg des Steins) und Eröffnung des renovierten Museums in Hořice (Oldřiška Tomíčková u. Koll.) • 249
Ausstellung Život pod horami (Leben unter den Bergen) am Schloss in Horní Branná (Lubomír Procházka) • 254
Feierlichkeiten zum Gedenken an Josef Pekař in Malý Rohozec (Jaroslav Kříž) • 256
Staatliches Bezirksarchiv Jičín 2019 (Karel Chutný) • 258
Staatliches Bezirksarchiv Semily 2019 (Pavel Jakubec) • 260
Stadtmuseum und Galerie in Hořice 2019 (Václav Horák) • 262
Regionalmuseum und Galerie in Jičín 2019 (Michal Babík) • 264
Riesengebirgsmuseum in Jilemnice 2019 (David Ulrych) • 268
Stadtmuseum in Lomnice n. Pop. 2019 (Jan Drahoňovský) • 269
Museum und Isergalerie in Semily 2019 (Miroslav Šnaiberk) • 274
Museum des Böhmischen Paradieses in Turnov 2019 (Vladimíra Jakouběová) • 277
Heimatmuseum für Vysoké nad Jizerou und Umgebung 2019 (Svatava Hejralová) • 281
Stadtmuseum in Železný Brod 2019 (Petra Hejralová) • 282

LITERATUR • 287

SPIS TREŚCI

Zdeněk Beneš: *150. rocznica urodzin Josefa Pekaře* • 9

ARTYKUŁY I STUDIA

Marek Fapšo: *Pekař a Mommsen. Ocena i perspektywa* • 17
Jiří Zoul Sajbt: *Stare drogi w Czeskim Raju. I. Žehrovské lasy (Vyskeř – Kost – Mužský)* • 36
Stanislav Kasík: *O historycznym herbie miasta Rokytnice nad Jizerou* • 63
Petr Kovařík: *Arystokrata Jindřich Kolowrat-Krakowský w drugim ruchu oporu w okręgu Semily* • 93
Milena Lenderová: *Akuszerka w sieci relacji społecznych: przykład Anastasii Novotnej (1888–1959), ostatniej położnej z Benešova koło Semily* • 115
Barbora Lukášová: *Wspomnienia pierwszej czeskiej orientalistki Anny Martenovej-Klecandovej (1892–1974)* • 145

EDYCJE ŹRÓDEŁ I MATERIAŁY

Jan Luštinec: *Korespondencja Otty hrabiego Harracha z Julianem Zeyerem* • 167
Jan Prostředník – Vladislav Rapprich: *Badania archeologiczne w Olešnicy koło Turnova. Kolejny dowód na wykorzystanie złóż miejscowych rud w metalurgii żelaza* • 188

PRZYCZYNKI

Ludmila Sochorová: *Korepetytor z Wysokiego nad Izerą Jan Petruška w Pradze w 1786 r. (O tradycji teatru ludowego na Pogórzu Karkonoszy)* • 217
Věra Kociánová: *Niepublikowany zbiór pieśni ludowych z rejonu Jiczyna* • 234

KRONIKA

O Františku Jirásku (Jiří Louda) • 243
Nowa stała ekspozycja Muzeum Czeskiego Raju – wspinaczka (Vladimíra Jakouběová) • 246
Otwarcie zrekonstruowanego muzeum w Hořicích (Oldřiška Tomíčková i kol.) • 249
Wystawa „Życie pod górami" w pałacu w Horní Branné (Lubomír Procházka) • 254
Uroczystości ku czi historyka Josefa Pekaře w Małym Rohozcu (Jaroslav Kříž) • 256
Powiatowe Archiwum Państwowe w Jiczynie w roku 2019 (Karel Chutný) • 258
Powiatowe Archiwum Państwowe w Semily w roku 2019 (Pavel Jakubec) • 260
Muzeum Miejskie w Hořicach w roku 2019 (Oldřiška Tomíčková) • 262
Muzeum Regionalne i Galeria w Jiczynie w 2019 r. (Michal Babík) • 264
Muzeum Karkonoskie w Jilemnicy w roku 2019 (David Ulrych) • 268
Muzeum Miejskie i Galeria w Łomnicy nad Popelkou w roku 2019 (Jan Drahoňovský) • 269
Muzeum i Galeria Dorzecza Izery w Semily w roku 2019 (Miroslav Šnaiberk) • 274
Muzeum Czeskiego Raju w Turnovie w roku 2019 (Vladimíra Jakouběová) • 277
Muzeum Krajoznawcze dla Wysokiego nad Izerą i okolic w roku 2019 (Svatava Hejralová) • 281
Muzeum Miejskie w Żelaznym Brodzie w roku 2019 (Petra Hejralová) • 282

RECENZJE I OMÓWIENIA LITERATURY • 287

150. VÝROČÍ NAROZENÍ JOSEFA PEKAŘE

Zdeněk Beneš

Semtínská lípo, právě dnes…
Jaroslav Seifert, Návrat

Josef Pekař zemřel před 83 lety; před 150 lety se narodil. Právě toto výročí si tu dnes připomínáme.[1] Stojíme nad jeho hrobem nejenom pro připomínku výročí, naše setkání nás jistě vede také k zamýšlení se nad životem a odkazem historika a člověka, jehož biologický život určovaný narozením a úmrtím je, jako každého z nás, jenom vnějším krunýřem života vnitřního, individuálního i sociálního. Ten naplňuje rodinná a sociální konstelace, do níž se narodíme, a naše vlastní aktivita, naše sny a plány. Pekař se narodil do šťastné doby české společnosti, do doby klidu a optimismu – *belle époque*, kulturního a sociálního rozvoje české společnosti a jejího politického dospívání. Umíral však v době zcela jiné. Nahlédněme do této proměny, neboť je inspirativní i varující zároveň: Branou nám bude jeden z nejzřejmějších mechanismů, jimiž s dějinami zacházíme. Zpravidla je koncentrujeme do určitých symbolických okamžiků, soustřeďujících v sobě širší dění; do, jak by řekl Pekařův kolega a přítel Josef Šusta, do milníků dějin. A právě rok 1937 takovým okamžikem je – a navíc je i okamžikem osudovým. Postupně během něho zemřely čtyři výrazné osobnosti, s nimiž je spojena politika a kultura první Republiky československé – Josef Pekař (23. 1.), František Xaver Šalda (4. 4.). Karel Kramář (26. 5.) a Tomáš G. Masaryk (14. 9.). K nim můžeme přiřadit i další smrt, přišlou sice až v roce následujícím, avšak k nim vlastně bytostně patřící – skon Karla Čapka (25. 12. 1938).

[1] Tento text je rozšířenou a částečně upravenou verzí řeči u Pekařova hrobu v Jenišovicích, proslovené u příležitosti vzpomínky jeho stopadesátiletého výročí narození dne 26. 9. 2020.

Každé z těchto úmrtí bylo vnímáno jako citelná ztráta, a to bez ohledu na dosahovatelný horizont politického či kulturního působení těchto mužů a jeho hodnocení. Bylo tomu tak proto, že byli vnímáni jako reprezentanti čehosi vyššího a hlubšího než jenom vlastního přesvědčení a vlivu na veřejné dění. Reprezentovali Republiku československou – zdůrazněme tu slovo republika. Res publica je věc veřejná, politika je v původním slova smyslu správou věcí veřejných, kterou má republikánské zřízení zajišťovat a ochraňovat. Každá z připomenutých osobností se na tomto demokratickém principu podílela svým způsobem a v konfrontaci s těmi ostatními.

Byla to jistě smrt T. G. Masaryka, která společnost zasáhla nejhlouběji. Jaroslav Seifert k ní napsal sbírku básní. Nazval ji *Osm dní*. Úvodní nese název *To kalné ráno*. Její ústřední verš – či apelativní refrén – zní: *„To kalné ráno, to si pamatuj, mé dítě…"*; ve zpětném historicky sjednocujícím pohledu můžeme verš parafrázovat: Tu kalnou dobu, tu si pamatujme, neboť byla závěrem jedné epochy a předznamenáním té následující. V ní se také soustřeďují a z ní vyplývají interpretace Pekařova díla a odkazu. Ostatně Seifert napsal i báseň věnovanou smrti Josefa Pekaře; nazval ji *Návrat*. Jako se země loučí s prvním prezidentem, jenž byl filosofem, tak rodná zem vítá k věčnému pobytu historika Pekaře. Oba jako ty, kteří, každý po svém, kultivovali českou či československou společnost.

Když bylo Pekařovi šedesát let, řekl Václav Černý, že od doby F. Palackého *„nebylo českého dějepisce, který by se mu mohl rovnati svým výchovným vlivem na širší vrstvy národní"*. Nebyl jím ani Goll, protože ten vychovával učence, zatímco Pekař *„vychovává* ***i*** *národ"*. Když o sedm let později Pekař zemřel, vznikl sborník na jeho památku. Byl oslavný, jak jinak. Zároveň ale jeho čtyři části dokládají onu gramatickou spojku „i". Tak či onak se obracejí k Pekařově pozici v národním a státním veřejném prostoru Republiky československé; sborník jako by dokládal Pekařovu větu, sice vypůjčenou, ale silně působící charakteristiku historikova úkolu: *„umělecky oživiti kriticky probádanou minulost"*. Nejprve promlouvají básníci, J. Seifert, J. Zahradníček, V. Renč, F. Lazecký a prozaik, Pekařův krajan, F. Křelina. Pak promluví historici, vesměs jeho žáci či myšlenkoví, i když třeba jen dočasní, souputníci, J. Hertl, R. Holinka, J. Vilikovský, Z. Kalista, J. Klik, F. Kutnar, J. Vašica, dále konzervativně zaměřený právník J. Kliment a – jakoby za českou šlechtu – heraldik K. Schwarzenberg. A také dva přispěvatelé zastupující jiná prostředí, než české národní: Francouz Victor L. Tapié a českomoravský Němec E. Winter. Nakonec J. Hobzek přispěl materiály k životopisu J. Pekaře, včetně otištění básní „mladistvého Pekaře". Již samotný tento přehled jmen stačí k tomu, aby se otevřel vějíř ohlasů a působení

Josefa Pekaře v historické vědě i mimo ni. A stačí také k tomu, abychom nahlédli, že interpretační osudy Pekařova myšlenkového odkazu budou velmi rozdílné, často konfrontační.

K prvnímu interpretačnímu střetu o Pekařův myšlenkový odkaz – pochopitelně skrytý – došlo už o tři roky později. V den výročí jeho narození, 12. 4. 1940, proslovil František Kutnar v pražské Městské knihovně na společné schůzi Pekařovy společnosti pro povznesení Českého ráje a Historického klubu slavnostní přednášku. Nazval ji *Pekařovo češství*. Otištěna byla o rok později v knížce *Josef Pekař. O jeho mládí, životě a odkazu*. Sám její název upozorňuje nejen na leitmotiv Pekařova historického myšlení – myšlenku národní, ale i na její sociokulturní a politickou rovinu, v dané situaci bytostně národně obrannou. Národ, jemuž byla z rukou nikoli vlastní vinou vyražena zbraň, se bránil svými dějinami, svou kulturou. Nikoli poprvé a nikoli naposled.

Kutnar se v ní ptal, z čeho vyplývá ústřední myšlenka Pekařova historického myšlení, idea národní zvláštnosti, individuálnosti. A odpovídá: toto rozpoznání národních svébytností vyplývá z jeho jistě správného rozpoznání toho, co je jedním z nejvýraznějších činitelů našeho dějinného vývoje, vyplývajícího z duchovního vlivu Evropy a přímo jejího „povelu" (!). A především zdůrazní vliv *„sousedního prostředí německého na nás, jímž politická i duchovní autonomie českého vývoje je omezena tak podstatně"*. Je to věta sama o sobě připouštějící různé výklady: Je to přitakání dominanci německého kulturního vlivu? Je to úlitba dobové situaci? Nebo je to skryté, avšak čitelné ohrazení se proti přicházejícímu a zesilujícímu omezování autonomie českého národního a státního života v době protektorátu? Její kontext však odkazuje k jednoznačnému výkladu. Kutnar dále rozvíjí Pekařovu myšlenku o rovnocennosti národů, a to včetně židovského! Mluví sice o Pekařově „odsudku židovstva" (nikoli o jeho antisemitismu), který ovšem omezuje na tu část Židů, která se spojila s vídeňským protičeským sociálním a politickým postojem, který ztěžoval česko-německé dorozumění, a na Pekařově odporu k bolševismu, v jehož čele Židé zaujímali význačné postavení. Odsudek židovstva tedy nebyl založen na rasovém základě, ale na aktuální sociální a politické konstelaci. Kutnarův projev tak jednoznačně souzní s celkovou tendencí národně obranné funkce dějin, ačkoliv mohl být potencionálně zneužit. Nezapomeňme, že Pekař měl posloužit pro potřeby nacistického okupačního režimu a jeho ideologie. Snaha to byla marná. Za ideologickými floskulemi spočívalo sdílené národní vědomí, které bylo zaměřeno jinak. Kutnar svým sociálním původem, ukotveným stejně jako u Pekaře v selství a posilovaný i regionální souvztažností, chápal Pekařovo češství jako obecný kulturní sta-

tek, či alegoricky řečeno pevně stojící selský grunt, podpíraný celými českými národními dějinami.

Mělo ale uplynout pouhých deset let, aby se vnímání Pekařova odkazu ocitlo v nových ideologických osidlech. Roku 1950 se na knižním trhu objevil spíše politický pamflet než historická studie, Jana Pachty *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví*. Stručně řečeno, historik či zájemce o historii neměl být poučen o Pekařovi a jeho díle, nýbrž měl být indoktrinován pseudovýkladem o bytostné reakčnosti Pekařových názorů a jejich sepětím s nacistickou ideologií. O ideologičnosti brožury svědčí ostatně i sám termín pekařovština, kotvící v ruském politickém a historickém slovníku. „Pekařovština" se však v historickém vědomí Čechů příliš neujala. Pekař se ukryl do domácích knihoven a rodinných či úzce přátelských rozhovorů. Anebo ne? Mohu osobní zkušeností dosvědčit, že jedna z mých učitelek češtiny ve druhé polovině 60. let zakomponovávala své výklady o české literatuře do konceptu Pekařova pojetí českých dějin; sama mi to nakonec i potvrdila.

Avšak to už bylo v době „předjaří". Stejně jako Masaryk či Šalda se i Pekař stával předmětem seriózního či alespoň serióznějšího výzkumného pohledu. Ke stému výročí jeho narození měl vyjít výbor jeho prací *Postavy a problémy českých dějin*. Jimi měl velký historik po čtvrtstoleté odmlce hovořit opět sám a bez „stranných vykladačů", jak v předmluvě edice napsal František Kutnar. Kniha však skončila v papírenské stoupě. Nicméně nikoli úplně. Vypovídá o kulturní situaci doby normalizace, že neurčitelný počet výtisků se do stoupy nedostal a skončil v rukou lidí, kterým byl na prospěch. Takový osud naštěstí nepotkal nové vydání *Knihy o Kosti* (1971), které se dostalo na knihkupecké pulty, i když se dočkalo veřejného zostouzení. A tak mohl Pekař přece jenom alespoň zčásti přímo promlouvat. A to svou knihou nejkrásnější a jednou z nejkoncepčnějších knih české historiografie své doby.

Vymezení, že je plodem jeho *„lásky k rodnému kraji"*, jak píše v předmluvě, je samo o sobě dostatečně vypovídající. Použijme jej jako „klíčové slovo": Tady totiž spočívá hlubinný základ toho, proč a čím Pekař ideologům tolik vadil. Psal, opřeme se znovu o připomenutý Kutnarův text, s *„celou vervou své bytosti, jemnou vibrací své individuality se nořil do minulosti, žil v ní a s ní"*. A to proto, aby prostřednictvím prožitku celku historického času národních a státních dějin je nejen prostě sledoval, ale zároveň hodnotil jejich výhry i prohry. Z lásky k rodnému kraji psal v Knize o Kosti *„kus české historie"*. A v tomto kusu se zrcadlí – tak jak je chápal autor – zároveň celek českých dějin.

Pekař nestál nad českými dějinami jako jejich dodatečný nezúčastněně analyzující posuzovatel; studená data, činy či čísla mu k výkladu dějin sama

o sobě nestačila. Nepostačovalo mu ani jejich mechanické sestavení do mozaikového obrazu minulosti. Nešlo mu totiž o minulost, ale o historickou skutečnost, totalitu historických časů, chceme-li. Minulost mu nebyla bezduchým, protože už mrtvým, tělem. Nebyl ani jejím pouhým anatomem, zkoumajícím její „kosterní a svalové" složení. Zkoumal minulost jako funkční součást přítomnosti, i to, jak historický odkaz implikuje budoucnost, neboť přítomnost je předsíní budoucnosti, a zamýšlel se nad tímto celkem časově trvalé přítomnosti minulosti. Věděl, jako bychom si toho měli být vědomi i my, že v sobě neseme celek dějin, nikoli jenom jejich vybrané části. Patří do nich stejně tak sv. Václav jako Jan Žižka, Jan Hus jako Jan Nepomucký, František Palacký jako Karel Kramář, T. G. Masaryk jako Klement Gottwald, Václav Havel jako Gustáv Husák.

Bylo však nutno čekat ještě dalších dvacet let, než nastala doba, kdy mohl Pekař opět promluvit svým vlastním hlasem a kdy mohl začít být interpretován bez jakýchkoliv ideologických omezování. Uplynula však zároveň už doba jednoho půlstoletí od chvíle, kdy se jeho dílo uzavřelo. Doba, která proměnila nejen svět, ale také podobu, možnosti a funkce historické vědy. Má ve zcela nové sociokulturní situaci, kdy výklad minulosti stále více ovlivňuje mediální sféra, sociální sítě, kdy se historie stává součástí hybridní války, dílo historika, důsledně se opírajícího o představu historické vědy jako jediného oprávněného interpreta historické skutečnosti, ještě co říci? Není třeba dokládat, že Pekař byl historik, bytostně vstupující do veřejných prostorů zacházení s historií, téměř vždy polemicky a kriticky. Jistěže tím nutně vyvolával kontroverze a nesouhlas – ale jeho argumentace se vždy opírala o zjištěná fakta, nikoli o chtěné a záměrné manipulace s nimi či dokonce o uměle vytvářená pseudodata. Jeho pobyty ve veřejném prostoru politiky a kultury byly misí. Nebyl v nich v dnešním slovníku „celebritou", na níž je vyžadováno stanovisko k čemukoli – byl odbornou autoritou.

Jistě, ani historik se neubrání historickým analogiím, překračujícím striktní empirickou bázi jeho výzkumu. Najdeme je u všech historiků usilujících o hlubší než jenom popisné poznání dějin. Snadno je nalezneme i sami u sebe. Před třiceti lety jsme doufali, věřili, že vstupujeme do světa demokracie, zajišťujícího svobodu slova i lidských aktivit. Dnes jsme skeptičtější. Stojíme opět na předělu dob; stojíme před výzvami budoucnosti. Zřejmě končí dlouhé dvacáté století, zahájené první světovou válkou, s nímž byl Pekař duchovně i životně nedílně spojen. Jak by reagoval na dnešní málo přehledný svět informací a interpretací? Jak by se díval na rýsující se budoucnost, o niž mu vlastně vždy šlo?

Tady, domnívám se, spočívá zdůvodnění toho, proč jsem začal připomenutím „nekulatého" výročí Pekařova úmrtí, ačkoli se tu scházíme při výročí jeho narození. Tětiva lidského života předává svoji energii letícímu šípu dalších životů a nese jim poselství, odkaz – a také závazek. Onoho smutného, kalného lednového dne, když se s Josefem Pekařem loučila Karlova univerzita, položila na rakev jeho studentka Anna Masaryková jménem svého dědečka kytici rudých růží. Na stuze byl nápis *„Josefe Pekaři, byl jste hodný člověk"*. Následně se s ním loučil jeho rodný kraj. A slova smutečních řečníků na dvoře daliměřického statku a u jenišovského rodinného hrobu opakovala jinými slovy totéž. A přidala k nim i odkaz regionální, odkaz na prazáklad Pekařova historického myšlení. Nepominul jej ani Josef Šusta ve své řeči nad Pekařovou rakví ve dvoraně Právnické fakulty Karlovy univerzity: Vzpomněl, jak se za společných procházek vždy zastavili u Semtinské lípy: *„nádherný strom, svědek mnoha staletí, který vévodí kraji i obzoru, (…) ale Tvé oko uvízlo tu nejčastěji ve spleti obrovitého větvoví, v němž šumí píseň věků"*. Vznosné lípy stály u Rohozce, stejně jako na daliměřické návsi, lípa nakonec vzrostla i u jeho hrobu. Dnes už nestojí. Ani Semtinská lípa dnes už není. Ale je tam vysazena lípa nová, tedy připomínka té minulé a jako její poselství pro příští… Lípa, český „národní strom", byla Pekařovi i jedním ze symbolů rodného kraje. Košatost korun starých lip mu byla zřejmě alegorií celku, složitosti, komplexnosti i krásy národních dějin.

A tak, Josefe Pekaři, se k Vám my, zde přítomní, ale nejspíš i jménem mnoha dalších, obracíme jako k člověku a historikovi, který není jenom monumentem minulé doby, od níž nás už dělí neobyčejně dynamické více jak třičtvrtěstoletí, za něhož se proměnilo mnohé. Vaše kritické a zároveň účastné chápání dějin, podpořené vytříbenou slovesnou formou, je pro nás výzvou a jako vědecký a kulturní odkaz závazkem.

ČLÁNKY
A STUDIE

PEKAŘ A MOMMSEN
ZHODNOCENÍ A PERSPEKTIVA

Marek Fapšo

JEDNO MÍSTO VE DVOU SVĚTECH

Když 31. října 1897 vyšly vídeňské liberální noviny Neue Freie Presse, nikdo asi netušil, že právě toto číslo spojí osudy dvou lidí zcela odlišné generace, národnosti i místa životního působení, jakými byli tehdy již osmdesátiletý nestor německé historiografie Theodor Mommsen (1817–1903) a čerstvý absolvent pražské univerzity Josef Pekař (1870–1937). Oba dva se na tomto společném místě ocitli z hlediska svého osobního vývoje ve zcela jiné situaci. Jeden jako světově uznávaný odborník v závěru své kariéry, druhý jako nadějný začátečník s budoucností stále ještě z velké části otevřenou.

Theodor Mommsen pocházel z rodiny pastora působícího v severoněmeckém (tehdy tedy ještě dánském) Šlesvicku-Holštýnsku.[1] Po studiu na gymnáziu se poněkud obligátně zapsal na spíše provinciální univerzitu v Kielu na práva. To mu podle dobových představ nabízelo určitý potenciál uplatnění ve státní správě i jinde. Nicméně právě skrze tento obor se postupně dostal k historickým otázkám, neboť v době první poloviny 19. století se v rámci německé právnické vědy začala výrazně prosazovat historizující perspektiva, kterou definoval Friedrich Carl von Savigny (1779–1861), když zdůraznil původ záko-

[1] Klasickou a vyčerpávající biografii předložil v polovině 20. století WICKERT, Lothar. *Theodor Mommsen I–IV.*, Frankfurt am Main, 1959–1980. Jako jednu z prvních větších prací o Mommsenovi viz HARTMANN, Ludo Moritz. *Theodor Mommsen. Eine Biographische Skizze*. Gotha, 1908. Poslední biografii napsal REBENICH, Stefan. *Theodor Mommsen. Eine Biographie*. München, 2002. ISBN 3-406-49295-9. Za prostudování stojí pak ještě FEST, Joachim. *Theodor Mommsens zwei Wege zur Geschichte*, in: *Wege zur Geschichte*. Zürich 1992, s. 29–70. ISBN 3-7175-8197-X, a KÖPF Peter. *Die Mommsens. Von 1848 bis heute. Die Geschichte einer Familie ist die Geschichte der Deutschen*. Europa Verlag, 2004. ISBN 978-3203791470. Kompletní seznam jeho tvorby lze nalézt v ZANGEMEISTER, Karl Friedrich Wilhelm. *Theodor Mommsen als Schriftsteller. Ein Verzeichnis seiner Schriften*. Berlin, 1905. Následující shrnutí vychází z uvedené literatury.

nodárství v kultuře dané civilizace. Zejména potom, když Savigny věnoval značnou část svého díla studiu římského práva a jeho „putování" skrze středověk až do soudobých německých států. Druhým důležitým vlivem byla pak filologická metoda analýzy starověkých textů, které se Mommsen naučil v semináři Otto Jahna (1813–1869). Postupně se tak začala tvořit osobnost právníka se zájmem o historické otázky svého oboru, čímž se nakonec proslavil nejvíce.

V roce 1854 vyšel první díl jeho přelomových *Římských dějin*, kterými se natrvalo zapsal nejen do řad historické obce, ale i do široké kulturní veřejnosti.[2] V roce 1902 získal za tuto práci Nobelovu cenu za literaturu s odůvodněním: *„největšímu žijícímu mistru v umění historiografie se zvláštním zřetelem na jeho monumentální dílo Římské dějiny"*.[3] Toto jeho opus magnum pojednalo široce o dějinách římské civilizace od příchodu prvních obyvatel Itálie až po problémy císařství. Pětidílný plán zůstal z počátku naplněn jen prvními třemi díly, později byl vydán ještě poslední, ale kompletního vydání se Mommsen již nedožil a bylo dokončeno až na podkladě zápisků z přednášek jeho žáků. I tak je tato práce dodnes nesmírně cenná a pokud někdo v evropské kultuře zmiňuje Mommsenovo jméno, pak zajisté v souvislostí s tímto počinem – vyjma českého kontextu, kde je situace velmi odlišná a Mommsen zde figuruje ve zcela jiných souvislostech.

Zajímavé a v českých zemích obvykle nepříliš známé jsou také Mommsenovy osudy v revolučním roce 1848. Mladý badatel se tehdy vrátil ze své cesty po Itálii, kde se utvrdil v cíli zabývat se antickými dějinami, a vpadl rovnou do překotných událostí vyvolaných únorovou revolucí v Paříži. Zároveň také v této době hledal Mommsen prostředky své obživy, neboť etablovat se na poli humanitních věd nebylo snadné. Souhra okolností ho tak zavedla zpátky do rodného kraje, který začal výrazně vystupovat proti dánské vládě s cílem připojit se k celoněmeckému hnutí. Mommsen podpořil tyto snahy jako politický komentátor a redaktor nově vzniklých novin *Schleswig-Holsteinische Zeitung*.[4] V nich prosazoval jednotu německého kulturního národa v rámci konstitučně řízené monarchie, nutno dodat pod vedením Pruska. Po uklidnění rozjitřené atmosféry se Mommsenovi již naskytla kýžená možnost akademického působení, když byl povolán na univerzitu do Lipska. I tam po-

---

[2] V německém jazyce vyšly *Römische Geschichte* mnohokrát, český výbor připravil Pavel Eisner před druhou světovou válkou. Viz například MOMMSEN, Theodor. *Diktátoři*, Praha 1941.

[3] REBENICH, S., *Theodor Mommsen*, s. 85–98 a HARTMANN, L. M., *Theodor Mommsen*, s. 58–81.

[4] Výběr zajímavých Mommsenových článků z tohoto období v HARTMANN, L. M., *Theodor Mommsen*, s. 161–254.

kračoval ve své veřejné politické aktivitě, za což si o něco později vysloužil nevoli saského státu, která nakonec vyústila v jeho trestní stíhání a rozsudek vedoucí k odnětí svobody na několik měsíců. Mommsen odchází do Curychu a pokračuje v akademické dráze předního odborníka na antické dějiny.

Jeho zájem ovšem neustále směřoval na některou z německých univerzit, a tak po kratším intermezzu ve Vratislavi se na přelomu let 1857/1858 dostal konečně do Berlína – nejprve na tamní akademii věd a od roku 1861 i jako profesor starověkých dějin. Jeho kariéra se tak postupně dostala na pomyslný vrchol a Mommsen začal sbírat jedno uznání za druhým. Vedle Leopolda Rankeho nebo Johanna Gustava Droysena se postupně zařadil mezi velikány německé historické vědy 19. století. A právě do této situace vstupuje Mommsenův komentář k rakouské situaci kolem Badeniho jazykových nařízení roku 1897.

Druhý člověk, o němž zde bude řeč, se v inkriminovaný čas závěru roku 1897 ocitl za zcela odlišných okolností.[5] Josef Pekař přišel na svět do zemědělské rodiny žijící na okraji Turnova. Po vychození místní školy nastoupil v roce 1880 na gymnázium v Mladé Boleslavi, jehož pozdně obrozenské prostředí ho nasměrovalo ke studiu dějepisu a k předním kontroverzím tehdejší doby. Studium novin a časopisů, vedle práce v mladoboleslavském archivu a dlouhých toulek do okolí, naplňovalo jeho dny. Již v této době píše své první odborné texty a některé z nich dokonce vydává. Tématem mu jsou zejména otázky regionálního dosahu, ale nejen ty.

Přelomem v jeho životě byla zajisté cesta do Prahy na tamní českou univerzitu, která započala roku 1888. Svět, do něhož vstoupil, byl nepochybně odlišný od jeho dosavadní spíše venkovské zkušenosti z Turnovska a Mladoboleslavska. Čerstvě rozdělená univerzita na českou a německou část ještě hledala nové kádry a tím nabízela prostor pro iniciativní a nadané jedince, jako byl právě Josef Pekař. Navíc se v 80. letech začalo proměňovat i intelektuální prostředí Prahy, jehož součástí se stal i z Vídně přicházející Tomáš G. Masaryk.[6]

---

[5] K Pekařově osobnosti není nutné připomínat dvě existující základní biografie, v nichž lze dohledat základní údaje k jeho životu a dílu. Viz KALISTA, Zdeněk. *Josef Pekař*. Praha: Torst, 1994. ISBN 80-85639-19-X, a HANZAL, Josef. *Josef Pekař. Život a dílo*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0275-X.

[6] K Masarykově situaci v 80. letech, tj. v době jeho příchodu do Prahy, viz zejména MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Melantrich, 1968, s. 79–98 a SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2004, s. 55–74. ISBN 80-7185-679-7. Přehledný historický popis událostí kolem Masarykova příchodu do hlavního města českého království nabízí také HOFFMANN, Roland. *T. G. Masaryk und die tschechische Frage.* München: R. Oldenbourg, 1988, s. 70–93. Intelektuální rozbor jeho spisů v této rané době najdou případní zájemci v OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893 (Příspěvek k životopisu).* Praha: Melantrich, 1990, s. 51–74. ISBN 80-7023-044-4.

Výrazem této situace bylo i obnovení sporu o tzv. Rukopisy, jehož vlajkovou lodí bylo právě Masarykovo *Athenaeum*. A právě v tomto společensky výrazném konfliktu profiloval svou pozici i mladý Pekař.[7]

Tématem, jemuž se Josef Pekař jako začínající historik v tomto období naplno věnoval, je otázka závěru Valdštejnova života a problém jeho případné zrady. Na základě svého spisu *Dějiny valdštejnského spiknutí* získal v roce 1896 pozici docenta pražské univerzity a získal právo tam vyučovat. Jeho kariéra právě začínala, když si ve zmíněných vídeňských novinách přečetl Mommsenův kratičký text.

Historický kontext vzniku zmíněného článku spadá do bouřlivého roku 1897.[8] V dubnu tohoto roku byla politická situace po proběhnuvších volbách do říšské rady značně komplikovaná a designovaný předseda vlády Kazimír Badeni vyjednával s mnoha stranami najednou, aby získal podporu pro svou vládu. Mimo jiné se ocitl uprostřed nacionální přestřelky mezi českými a německými politiky, jejichž zájmy se již po mnoho let ukazovaly jako těžko slučitelné. Výsledkem bylo neustálé hledání kompromisů mezi znepřátelenými tábory a nabízení ústupků jedné či druhé straně.

Jedním z takových ústupků byly i zákony upravující jazykový režim rakouských úřadů, které vyšly nejprve v platnost pro české království a následně pak i pro moravské markrabství. Tato tzv. Badeniho jazyková nařízení nastavila jazyková pravidla nejen pro vnější úřední styk, jak tomu bylo doposud, ale i pro vnitřní provoz státní správy. Nadále měla být jednotlivá podání vyřizována v jazyce, v jakém byla přijata. Do tří let měli pak jednotliví úředníci doložit osvědčení, že ovládají oba zemské jazyky – tedy češtinu i němčinu. Jakkoli se tyto dokumenty setkaly (i přes drobné výhrady) s pozitivním ohlasem u mladočeské strany, pro kterou byly primárně určeny, vyvolaly značný odpor na německé straně. Přece jen prokázat ovládnutí obou jazyků bylo pro české úředníky značně jednodušší než pro ty německé národnosti.

Situace se od jara 1897 zkomplikovala natolik, že jakákoli parlamentní činnost byla zablokována. Petice a obstrukce se staly každodenní náplní, a tak se Badeni rozhodl přes nadcházející prázdninové měsíce přerušit jednání parlamentu. Podzim ovšem nepřinesl kýžený klid, o čemž svědčí i dnes už legen-

---

[7] PEKAŘ, Josef. *Hrubá Skála. Příspěvek k historické topografii a ke sporu o Rukopis Královedvorský*. Athenaeum 8, 1890, s. 33–41. Srovnej také pozdější práci PEKAŘ, Josef. *Hrubá Skála v RKém*. Listy filologické 23, 1896, s. 259–264.

[8] Základní informace v URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda, 1982, s. 456–472 a SUTTER, Berthold. *Theodor Mommsens Brief „An die Deutschen in Österreich" (1897).* Ostdeutsche Wissenschaft, 10, 1963, s. 152–225.

dární obstrukční projev poslance Otto Lechera, jenž 28. října hovořil více než 12 hodin v kuse. Celou situaci v Rakousku podrobně sledoval a popsal ve Vídni tehdy pobývající Mark Twain ve svém článku pro americké publikum.[9]

ŘÍJNOVÝ ČLÁNEK A PRVNÍ REAKCE

Tři dny po Lecherově obstrukci pak vychází tento Mommsenův text:[10]

Němcům v Rakousku

Vídeň, 30. října

Od jednoho berlínského přítele, jenž nechce býti jmenován, ovšem kterého čtenáři mohou znát jako jednoho z největších synů německého národa a jednoho z největších učenců, který si v celém vzdělaném světě získal jednomyslný obdiv, nám přišlo psaní, jež je svou formou adresováno nám, všem Němcům v Rakousku. Zatímco s tímto předáváme dopis veřejnosti, naplňuje nás hlubokou lítostí, že samy naše rakouské tiskové poměry nám nedovolují vydat touto všeobecně ctěnou rukou vytvořené psaní nezkráceně, takže jsme donuceni vynechat pro čtenáře některé drobné pasáže. V těchto, naštěstí smysl a vyznění neohrožujících zkratkách a v pouze několika málo opomíjených výrazech, snad neopomineme nám zaslané řádky posilující Němce v Rakousku v těžkých bojích na ně uvalených, povzbuzující bojovníky, otřásající pochybnostmi a možná napravující několik odpadlíků ve věci vlastního národa.

Zmíněný dopis zní:

„Vážený pane!
Věřte tomu, že se Rakušané poohlíží po Německu, tak jako i Němci sledují Rakousko, a že naše srdce také krvácí kvůli těmto neslýchaným ***neřestem a násilí****. Ano, my jsme se oddělili a boj byl tvrdý; ale přesto přese všechno doufáme v pevnou společnou pozici dvou, po těžkém osudu nakonec společně vycházejících bratrů. Že by Alpy od Salcburku do Tyrolska patřily společnému národu, že Dunaj zůstává tak německý jako Rýn, že hroby Mozarta a Grillparzera jsou tak německé jako Schillera a Goetheho, o tom ani v žhavějších bojích ani u nás chladných severních Němců nikdo nezapochyboval. To je samozřejmé. Zdá se, že se naše naděje naplňují. Během oněch velkých změn, na které si stařec dnes zpětně vzpomíná, jsme zničili mnohé plody, které hnijí dříve, než se utrhnou. Ale doufejme, že jsme sounáležitost Německa a Rakouska zajistili. A nyní jsou na tahu apoštolové barbarství, aby pohřbili půl století německé práce v propasti své nekulturnosti.*

---

[9] TWAIN, Mark. *Stirring Times in Austria.* Harper's New Monthly Magazine 96, March 1898, s. 530–540.

[10] Překlad proveden z úplného vydání v SUTTER, B., *Theodor Mommsens Brief*, s. 159–160.

Pro nás říšské Němce jsou to nevýslovná muka, muset přihlížet této ***sebevraždě*** *monarchie, předlitavskému* ***šílenství****, otupělosti zalitavských tzv. liberálů, zženštění těch katolíků, jejichž růženec nejde s vlastí, aniž bychom se pokusili pomoci. Víte, že to nemůžeme. Rakousko, dokud ho dohromady drží německý tmel, je* ***toho času*** *velkým státem. Otázka jeho budoucnosti se nebude rozhodovat v Berlíně, nýbrž leží ve vašich rukou. Každý velký stát si musí pomoci sám* ***zachránit se před úpadkem****.*

Nemůžeme konat s vámi, můžeme s vámi jen soucítit. Věříme v pevnou a jednotnou vytrvalost zvláště v těchto násilnostech. Jak je možné, že když jde o vše, relativně vedlejší otázka, jako je postavení Semitů ve státě, ohrozí jeho jednotu? Jak jim mohou němečtí katolíci dát takové právo, které stvrzuje, že katolicismus a patriotismus se mezi sebou nesnesou, a svůj národ odmítají jako sv. Petr Pána? Jak se může stát, že rakouské hlavní město, staré německé císařské město Vídeň, tak chromé, tak odrodilé a bezectné, v těchto bojích nevystoupí? Buďte jednotní! To je mé první slovo.

A mé druhé slovo zní: buďte tvrdí! Rozum lebka Čechů nepojme, ovšem ranám je přístupná. Je zkažen a rozmazlen nemístnou přívětivostí v Rakousku. Jde o všechno, hrozí záhuba. Rakouští Němci nemohou nikam odejít z marek, které materiálně a civilizačně přivedli k rozkvětu, jako třeba Židé z Ruska. Kdo se vzdá, tak musí vědět, že buď jeho děti nebo přinejmenším jeho vnuci budou čechizováni. Buďte tvrdí! To je mé druhé slovo!

Co se má stát, neříkám v boji o život, ale určitě v tomto boji na život a na smrt, k tomu se může vyslovit jedině ten, kdo trpí kvůli těmto odhodlaným, sotva zodpovědným a pro každého nebezpečným nařízením. Parlamentní právo a procesní pravidla jsou dobré zbraně proti nepříteli, který ctí právo a pořádek, ovšem nedostačují tam, kde by měly být právo a pořádek porušovány. Musíme přivést přátele i nepřátele odshora až dolů k vědomí toho, že dokud trvá toto znásilnění, přestávají rakouští Němci býti Rakušany a jsou vyloučeni z občanského společenství, jak je to jen vůbec možné. Naše pozornost a pohrdání doprovází každý krok na této nebezpečné cestě.

Th. M"

Pekař nebyl první, kdo výrazně vystoupil proti Theodoru Mommsenovi. Ještě vročení 1897 má brožura polského medievalisty Oswalda Balzera, přímo reagující na výpad německého historika.[11] Balzer v něm zaujal od začátku his-

[11] BALZER, Oswald. *Otevřený list dru. Theodoru Mommsenovi.* Praha: J. Otto, 1898. K tomu JIROUŠEK, Bohumil. Slovanství versus germánství: polemiky Oswalda Balzera a Josefa Pekaře s Theodorem Mommsenem jako neukončený problém. In: *Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století : (Stav – metodologie – mezinárodní souvislosti).* Brno: Ústav slavistiky FF MU, 2005, s. 77–85 . ISBN 80-210-3898-5, a SŁAPEK,

Neue
Freie Presse.
Morgenblatt.

№ 11923. Wien, Sonntag, den 31. October 1897.

Titulní strana novin Neue Freie Presse ze dne 31. října 1897, na níž je otištěn slavný článek Theodora Mommsena o české otázce.

torickou perspektivu. Slovanské barbarství je podle něj skutečně realitou, ovšem z hlediska času zcela nemístné. Barbarství bylo vlastní mnoha kulturám pravěku a starověku, a to i Němcům, jejichž *„vítězství Arminiovo nad legiony římskými bylo vítězstvím barbarství nad světem civilizovaným"*.[12] Postupně však i tito barbaři podle Balzera začali v rámci Evropy budovat zásadní kulturní statky a položili základy vysoké kultury. A stejně je třeba přistupovat i k hodnocení Slovanů, kteří jsou sice časově posunuti na ose k civilizovanosti, nicméně jsou již jejich plody jednoznačné a nezpochybnitelné. V duchu dobově podmíněné argumentace vyzdvihuje a předkládá Mommsenovi jména výrazných představitelů slovanské (zejména západní) kulturnosti – Sienkiewicz, Koperník, Neruda, Palacký, Chopin a další. I další doklady z minulosti mají

Dariusz. Oswald Balzer versus Theodor Mommsen – polityczne emocje z historią w tle. Nowa ocean sporu. In: *Studia Europaea Gnesnensia*, 5, 2012, s. 99–143. ISSN 2082-5951.

[12] BALZER, O., *Otevřený list*, s. 4.

podle Balzera doložit příslušnost Slovanů k západnímu kulturnímu okruhu a také zásluhy o jeho rozvoj. Roku 1683 tak pomáhali Poláci bránit Vídeň, aby i v jiných staletích bojovali proti tatarskému a tureckému ohrožení.

Závěrem Oswald Balzer velmi příkře žaluje Mommsenovo svědomí: „*Řekněme si to bez obalu! Výkřik hrůzy, jenž vydral se z prsou Vašich, není voláním o pomoc z důvodu, že by kultura ohrožena, to byl výkřik bolesti a zoufalství, protože vymyká se z rukou německých nadvláda.*"[13] Tím se historická argumentace přelévá do reálně politické roviny střetů v rámci střední Evropy. Ukazuje se totiž podle autora otevřeného dopisu, že pod rouškou střetu kultur jde ve skutečnosti o střet národností o nadvládu nad tímto prostorem a kulturní barbarství je jen zástěrkou pro označení nepoddajných skupin. Současnost se tak protknula s minulostí, o čemž koneckonců celý spor kolem Mommsenova článku od počátku byl.

Vedle polského historika Balzera se proti Mommsenovi postavil ještě vídeňský profesor slavistiky Vatroslav Jagić (1838–1923), který už 6. listopadu 1897 napsal Mommsenovi, kterého osobně znal z Berlína, dopis oponující jeho postojům.[14] Nejprve se v něm přihlásil k dlouholeté známosti i k respektu ke stárnoucímu historikovi a vyjádřil určité pochopení pro Mommsenovo vystoupení z hlediska toho, že parlamentní situace v Rakousku byla na konci roku 1897 i podle Jagiće mizerná. Na druhou stranu ovšem označil Mommsenovy představy za anachronické. Zejména pak odmítl představu Rakouska jako národního státu Němců, který by se stal snadnou kořistí sousedního Německa. Podobně nebezpečí, tentokrát z Ruska, by podle Jagiće hrozilo, pokud by Rakousko bylo ryze slovanským státem, a proto se mu jako jedinou možnou cestou k zářivé budoucnosti zdá vzájemná podpora a souhra různých národů v jednom mnohojazyčném státě.

Vatroslav Jagić také rozhodně uznal přínosy německé kultury pro slovanský prostor střední Evropy, nicméně rezolutně označuje Mommsena za neinformovaného ve věcech soudobé slovanské kultury. V této souvislosti vyzdvihl zejména Čechy, kteří dosáhli jako „*učenliví žáci Němců*" vysoké úrovně ve všech rozměrech své kultury. K otázce jazykových nařízení dodal jen to, že dříve nebo později k nim v nějakém ohledu dojde, byť byl aktuální způsob jejich zavedení krajně nešťastný.

---

[13] BALZER, O., *Otevřený list*, s. 13.

[14] Dopis byl nedlouho poté otištěn v časopise Deutsche Revue, novodobá edice v SUTTER, B., *Theodor Mommsens Brief*, s. 216–219. Na stránkách Deutsche Revue byla pak otištěna i Mommsenova odpověď a z celé debaty se stala věc veřejná.

Mommsen Jagićovi odpověděl prakticky ihned.[15] Odsouhlasil podobu Rakouska jako mnohojazyčného státu, možná blízkého švýcarskému modelu, v němž germanizace opravdu již nemá své místo a podle Mommsena mu není možné takový šovinismus vůbec připisovat. Na druhou stranu si stále stál za tím, že určitá forma sjednocení je pro potřeby takového velkého státu nutná a tento podstatný tmel může dodat pouze Německo. Následně si oba vyměnili ještě privátní dovětky, které ovšem za jejich života nedosáhly svého zveřejnění a v nichž si oba ještě vyjasnili osobní rovinu sporu.[16]

Do prostoru této učené debaty vstoupil ještě koncem roku 1897 svým samostatně vydaným básnickým šlehem Antonín Sova.[17] Expresivní umělecký jazyk umožnil Sovovi označit Mommsena za „*hrabivého starce*" a „*bastarda zpupnosti římských caesarů a vítězné Germanie*". Z velké části využil referencí na starověký Řím, jehož předním znalcem Theodor Mommsen bezpochyby byl, aby poukázal na disproporci mezi jeho značnou učeností a „nelidskými" názory na situaci v habsburské monarchii. Je to de facto obžaloba německého kmeta, která se snaží ukázat na pokleslý stav Mommsenovy mysli: „*Co platny ti ctihodné šediny, když žvatláš senilní fráze, / starče, stojící nad hrobem*". Aby se neminula účinkem, nechal Sova báseň přeložit do němčiny.[18]

Polemika mezi Jagićem a Mommsenem vzbudila na přelomu let 1897/1898 v Rakousku (a nejen v Rakousku[19]) a zejména v jeho české části značný ohlas. Již 5. ledna 1898 vyšly v českém překladu dotčené dopisy obou aktérů.[20] O několik dní později o celé kauze obšírně na titulní straně informovaly i Plzeňské listy, které shrnovaly dosavadní stav odpovědí, včetně té od básníka Antonína Sovy a Josefa Pekaře, k níž se dostáváme nyní.[21]

BOJ O APOŠTOLÁT BARBARSTVÍ

Když Josef Pekař 8. prosince 1897 zveřejnil první část své odpovědi Theodoru Mommsenovi, byla již debata ve značně pokročilém stavu, na což sám hned

---

[15] SUTTER, B., *Theodor Mommsens Brief*, s. 219.

[16] SUTTER, B., *Theodor Mommsens Brief*, s. 220–221.

[17] SOVA, Antonín. *Theodoru Mommsenovi.* In: Básně, Praha: ČS, 1953, s. 324–326. K tomu viz FAPŠO, Marek. „Tobě, jenž jsi zákeřně urazil můj národ..." Básnicko-vědecká polemika s Theodorem Mommsenem. In: *Jeden jazyk naše heslo buď: VI. Češi–Židé–Němci.* Plzeň – Radnice: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje – Spolek divadelních ochotníků, 2010, s. 15–21. ISBN 978-80-86944-41-8.

[18] SUTTER, B., *Theodor Mommsens Brief*, s. 214–215.

[19] V prosinci 1897 se k celé situaci vyjádřil i nově ustanovený pařížský profesor Ernest Denis. Viz VANČURA, Jindřich. *Arnošt Denis*, Praha: SVU Mánes, 1923, s. 146.

[20] Národní listy, příloha k odpoledníu č. 5 ze dne 5. ledna 1898.

[21] Plzeňské listy, 8. ledna 1898.

na začátku odkazuje.[22] Svou vlastní pozici definuje jako veskrze „českou", neboť ta mu chybí: Sova nabídl univerzální odpověď, kterou by se mohl zaštítit jakýkoli národ, a Balzer tematizoval otázku západního Slovanstva jako celku.[23]

Pekař vychází z perspektivy německých dějin, když označí Lutherovu reformaci 16. století za jeden z jejich vrcholů, přičemž klíčovou otázkou pro Pekaře zůstává poměr německého reformátora a Jana Husa. Z počátku prý Luther zarytě odmítal příslušnost ke „kacířským Čechům", ale v Lipsku roku 1519 poprvé přiznal, že některé Husovy články mají křesťanskou hodnotu: *„To bylo smělé slovo, jež v shromáždění způsobilo největší pohnutí. Vévoda Saský Jiří, disputaci přítomný, po matce vnuk krále Jiřího z Poděbrad, odlehčil svému hněvu nad odvahou prudkého mnicha hlasitým zaklením."*[24] Pekař v této části odpovědi Mommsenovi extrapoluje celou otázku a prohlašuje, že střet v Lipsku byl v podstatě střet o Čechy a Husa. Následně si Luther přečetl Husův spis a v prosinci roku 1519 se prohlásil sám za husitu.

To je podle Pekaře klíčový průlom v německých dějinách, způsobený českým živlem. Český historik podle vlastních slov nechce tvrdit, že Lutherova

Obraz Julia Hübnera „Lipská disputace" z 60. let 19. století, která zachycuje Lutherovo vystoupení v roce 1519. Právě tato událost je jedním z klíčových argumentů Josefa Pekaře o vlivu českého husitství na německou reformaci. (Zdroj: Wikimedia Commons.)

---

[22] PEKAŘ, Josef. *Die Böhmen als die Apostel der Barbarisierung: Theodor Mommsen gewidmet*, Politik, 36, č. 339 (8. 12. 1897), s. 1–4, č. 342 (11. 12. 1897), s. 1–2 a č. 345 (14. 12. 1897), s. 1–3. Pro účely této práce budeme používat české souborné vydání PEKAŘ, Josef. *Čechové jako apoštolové barbarství. Věnováno Theodoru Mommsenovi.* Praha: Bursík & Kohout, 1897. Kniha vyšla též německy a rusky.

[23] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství*, s. 4.

[24] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství*, s. 5.

reformace by bez Jana Husa nikdy neproběhla, nicméně je mu velkým zadostiučiněním, že Češi dosáhli určitého stupně vývoje o sto let dříve než Němci. A celý exkurz vrcholí zpětnou obžalobou Mommsena: *„A vzpomeňme nyní všeho toho, co se dálo od počátku 15. století proti reformačním snahám českého národa právě od Němců, vzpomeňme jejich opozice na univerzitě, jejich přičinění v Kostnici, věznění a upálení Husova a Jeronymova, vzpomeňme křížových vojsk německých se vší tou neskonalou bídou, již nesla na zemi českou, vzpomeňme potupy, již tisíckrát proklaté jméno českých kacířů stiženo bylo na západě… Tak počala se ona Mommsenem slavená německá kulturní práce celého půltisíciletí… Byli jsme to my, kteří jsme byli apoštoly barbarství?"*[25]

Tato první část Pekařovy odpovědi exemplárně vypovídá o argumentační struktuře jeho textu.[26] Klíčová je pro něj historická argumentace, která je nejen vlastní Pekařovi samotnému, ale vlastně je i základem Mommsenovy odbornosti. V minulosti Pekař identifikuje momenty, o nichž ani sami Němci nepochybují jako o ústředních průlomech svých dějin (reformace), a snaží se poukázat na české vlivy či předobrazy těchto jevů (husitství). Tím argumentačně dostává Mommsena do nekomfortní pozice a relativizuje jeho koncept slovanského barbarství. Neboť v logice Mommsenových úsudků je pak třeba se ptát: stojí ono barbarství v jádru německé civilizace?

Sdíleným rámcem obou historiků, zakotveným v nacionalismu konce 19. století, je představa národních elementů jako svébytných entit, které se zhmotňují ve svých dějinách. A právě dějiny jsou pak střetem těchto národností, přičemž platí, že produkty jednotlivých národů jsou jakoby jejich vlastnictvím a mají k nim určitá specifická práva a nároky. Proto lze Mommsenovi odpovědět, že Husovy myšlenky, které inspirovaly Luthera o sto let později, jsou nejen produktem samotného pražského kazatele, ale jsou v prvé řadě plodem českého národa jako takového.

Pekař pokračuje v tažení proti Mommsenovým tezím, když připomíná Lutherova následovníka Philippa Melanchtona, který snad ještě explicitněji vyjádřil svůj obdiv k Čechám a k Čechům.[27] Dokladem jsou citáty z jeho korespondence, v níž se vyznává z lásky k důstojné a vytrvalé povaze českého národa, k proslavené jeho statečnosti a k smyslu pro spravedlnost. V podstatě vyjadřuje dík české kultuře, neboť ony se staly zdrojem poznání náboženské

---

[25] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství*, s. 8–9.

[26] K různým interpretacím Pekařova textu viz FAPŠO, Marek. *Číst Pekaře. Čtyři interpretační cesty k jednomu textu.* Diplomová práce FF UK. Praha, 2013.

[27] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství*, s. 10–11.

čistoty a tedy Boha samotného. Takto Josef Pekař přenáší tíhu důkazu o české kulturnosti a velikosti na německou stranu a Mommsen, pokud by chtěl toto odmítnout, musel by zpochybnit svého krajana Melanchtona, o jehož významu asi sám nepochyboval.

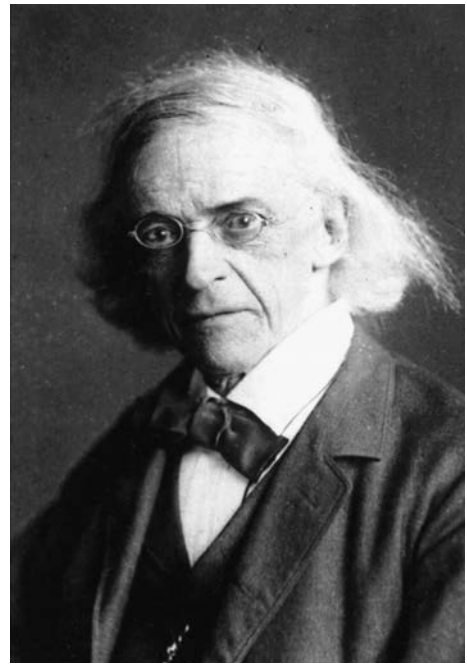
Ve třetí části se tón Pekařovy repliky mění a on přechází v líčení útrap, které na český národ dopadly zejména v 17. století: „*Ví se ještě, že jsme fakticky ztratili svou samostatnost státní, že byl bez milosrdenství proveden neslýchaný záměr donutiti říši ohromnou většinou protestantskou, obrátiti zemi Husovu ke katolicismu, že dvě třetiny půdy národní byly konfiskovány, že bylo konfiskováno dvakrát a rozdáváno štědře dobrodruhům všech národností, ví se ještě, že mnohoslibný náš život literární, vědecký a kulturní vůbec byl zničen a zastaven, že nejlepší národa, šlechta duchovní i rodová, rozptýlena byla v cizinu do strastí exilia, že z národa silného, sebevědomého a zámožného zbyla v zemi decimovaná masa sedláků – v zemi hrůz a nevypověditelné bídy, v níž na věžích hlavního města bělely se lebky popravených náčelníků odboje a v níž rozhodovala smečka hrabivých condottierů, předstírajících hájení zájmů katolické církve a císařského majestátu…?*“[28]

Tento obšírnější úryvek snad dostatečně poodkrývá rétoriku Josefa Pekaře, kterou zachytil v odpovědi Mommsenovi. Racionalita, s níž vypracoval první část svého spisku, ustupuje do pozadí a zvýrazněna zůstává pozice citu a soucitu. Jako argument pro obranu svého národa totiž klade klíčovou otázku: vědí Němci, reprezentovaní i Mommsenem, kolik toho český národ obětoval na oltář reformačního hnutí, k němuž se sami Němci tak vehementně hlásí?[29] A právě v tomto momentu Pekař obrací svou pozornost k přítomnosti a podivuje se nad tím, jak němečtí „*žurnalističtí námezdníci, ale i héroové jejich vědy, ozdoby a chlouby jejich národa*“ označují Čechy za nekulturní a méněcenný národ, jenž k evropské kulturnosti nic nepřidal a nic neobětoval.[30] Dějiny mu jsou argumentem o přesném opaku.

Závěr plamenného Pekařova textu je ryze osobní, když se obrací přímo na Theodora Mommsena a připomíná mu kraj jeho původu, „*jehož prvý kurfiřt z rodu hohenzollernského, jediný z knížat německých v době husitské byl nalezl slova omluvy a smíru pro české kacíře*“.[31] Zároveň Josef Pekař poodkrývá, že i když je sám katolíkem, chtěl se postavit na pozici Mommsenovi bližší (syn evangelického faráře) a poukázat na historický omyl, pramenící z neznalosti českých poměrů: „*Vy jste své velké evropské jméno, neznaje našich dějin ani našich poměrů,*

[28] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství,* s. 13–14.
[29] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství,* s. 15.
[30] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství,* s. 16.
[31] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství,* s. 17.

hodil na váhu proti nám, s brutálním výzvem proti ‚apoštolům barbarství', ale připoutav je zároveň k věci nespravedlivé a nemravné, k programu národního útisku, k apoštolátu barbarství v pravém slova smyslu, Vy jste je potřísnil! Nikoli ovšem Vaše velikost jako učence, ale zajisté Vaše velikost jako člověka ztrácí tím v očích všech, kdož si zachovali smysl pro spravedlnost, pro humanitu a – civilizaci vůbec!"[32]

Theodor Mommsen (1817–1903). Přední německý historik a držitel Nobelovy ceny za literaturu, jehož článek ve vídeňských novinách z podzimu 1897 rozpoutal výrazné debaty mající mezinárodní přesah, do nichž se zapojil i Josef Pekař.

Tím končí shrnutí obsahu Pekařova textu *Čechové jako apoštolové barbarství*, který vyšel nejprve na pokračování v německých novinách Politik a později byl vydán souhrnně i v češtině. Sám mladý docent pražské univerzity si tím získal v širší české veřejnosti určité renomé. Dokonce se tato část jeho díla velmi rychle ocitla na pultech v rodném Turnově a jeho obyvatelé v něm spatřili svého rodáka, což samozřejmě vyvolalo určitou lokální senzaci.[33] Velkou podporu a obdiv vyjádřil tehdy i Historický klub na svém zasedání hned v roce 1898, o čemž Pekaře informovali osobním dopisem: *„Když český národ marně čekal muže, jenž by se zastal jeho práv nejsvětějších, tu odpověděl jste Vy, slovutný pane, listem mírným, avšak důstojným. Proto dáváme Vám listem tímto výraz hluboké úcty a vděčnosti s prosbou, abyste i příště, kdykoli se toho potřeba naskytne, důstojně obhájil věc národní."*[34] Pochvalu Pekařovi přinesl také časopis Čas, a to již 1. ledna 1898: *„Dost smutné, že nejmladší docent české univerzity, a to docent rakouských dějin, musil vzíti na se odpověď na hrozný list Mommsenův. Ze staročeských a mladočeských učenců nikdo odpovědět neuměl."*[35] Tím autor noticky

---

[32] PEKAŘ, J., *Čechové jako apoštolové barbarství*, s. 17.

[33] HOBZEK, Josef. Příspěvky a materiály k životopisu Josefa Pekaře. In: *O Josefu Pekařovi: příspěvky k životopisu a dílu.* Praha Řád – Ladislav Kuncíř, 1937, s. 343.

[34] KLIK, Josef. *Josef Pekař a Historický klub*. Český časopis historický, 43, 1937, s. 254.

[35] Čas, 12, 1. ledna 1898, s. 13.

zvýraznil určitou jedinečnost Pekařova vystoupení v českém prostředí, která mu bývá v této souvislosti dodnes připisována.

Pekařova odpověď Mommsenovi se stala již za jeho života standardním odkazem při prakticky jakékoli zmínce o slovutném autorovi římských dějin, jak dokládají například jubilejní texty o něm na stránkách Českého časopisu historického z pera Jaroslava Golla.[36] Josef Pekař se záhy zapojil do dalších polemik o nejrůznějších etapách českých dějin, a tak se tato epizoda s Theodorem Mommsenem stala „pouhou" kapitolou ze začátku jeho kariéry. Jak ale dokládají časté zmínky, kapitolou poměrně závažnou.

BOJ O PEKAŘE

Pekařův text je jeden, úvah o něm nespočítaně. Již v roce Pekařova úmrtí zasadil tuto jeho polemiku do kontextu česko-německých historiografických vztahů později kontroverzní historik Eduard Winter.[37] Ten se pokusil zachytit Pekařův vztah k německé kultuře a historické vědě na širším půdorysu jeho nacionalismu a patriotismu, který sice na jedné straně hrdě brání svůj národ, má však i smysl pro úctu k národům druhým a zejména pak k českým Němcům, s nimiž Češi sdílí svou vlast. Winter uzavírá svou úvahu o sporu s Mommsenem a dalšími německými historiky v tom smyslu, že i přes tyto tvrdé střety Pekař nikdy nezanevřel na německý národ a jeho kulturu jako takové. Vzhledem k tomu, že Eduard Winter měl v době druhé světové války poněkud pohnuté osudy (člen SS, spolupracovník SD, jeden z čelných představitelů protektorátní intelektuální elity), nabízí se „snadná" interpretace Winterovy stati jako nějakého „protonacistického" ideologického zneužití Pekařova odkazu. Situace kolem Pekařova nacionalismu je ovšem mnohem složitější, jak ukázala například pozoruhodná studie Jana Havránka.[38] V tomto směru na komplexnější hodnocení stále ještě čekáme.

V době Protektorátu Čechy a Morava napsal Pekařův významný žák Zdeněk Kalista první ucelenou a dodnes stále zásadní biografii svého učitele, v níž se pokusil mommsenovskou polemiku interpretovat z hlediska vývoje jejího pro-

---

[36] Český časopis historický, 4, 1898, s. 70–71 a Český časopis historický, 10, 1904, s. 120–123.

[37] WINTER, Eduard. Němci a Češi v pojetí Josefa Pekaře. In: *O Josefu Pekařovi: příspěvky k životopisu a dílu,* s. 256–257. K Winterovi a kontextu srovnej FILLAFER, Franz Leander – WALLNIG, Thomas (edd.). *Josephinismus zwischen den Regimen. Eduard Winter, Fritz Valjavec und die zentraleuropäischen Historiographien im 20. Jahrhundert.* Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2016. ISBN 978-3-205-20165-6.

[38] HAVRÁNEK, Jan. Pekařův nacionalismus. In: *Po cestách naléhavosti myšlení: sborník prací, jejichž smyslem je především destrukce samozřejmosti: věnováno Josefu Zumrovi k 65. narozeninám.* Praha: Nakl. Filosofia, 1993, s. 159–167. ISBN 80-7007-046-3.

tagonisty.[39] Kalista zasadil střet z konce roku 1897 do kontextu otázky Pekařova politického myšlení. Právě v době jeho vzniku byl Pekař blízko realistické pozici, zastoupené časopisem Čas, stavějící se do opozice proti převládající mladočeské politice a za státoprávní stanovisko vůči vídeňské vládě. Na druhou stranu podle Kalisty Pekař vnímal Mommsenův útok jako principiální devalvaci národa jako takového, což v něm vyvolalo potřebu silně nacionální reakce. Zmíněná brožura je z jeho perspektivy integrální součást Pekařova vnímání historie jako na jedné straně objektivizující poznávací vědy a na straně druhé jako jednoho z nástrojů řešení aktuálních otázek.

Zdeněk Kalista se k Pekařově brožuře vrátil ve své monografii ještě v jejím třetím díle, který ovšem spatřil světlo světa až po mnoha desítkách let, strávených v Kalistově šuplíku.[40] V něm zasadil protimommsenovskou historickou argumentaci do Pekařovy konceptualizace českých národních dějin jako takových. Poukázal na určité napětí v jeho pojetí, když tematizoval Pekařovu snahu udržet národní jednotící linii v českých dějinách a zároveň zachovat pro jednotlivé epochy jejich svéráz a historickou nezaměnitelnost. Zdeněk Kalista vykreslil přesvědčivě, že Pekařovo stanovisko o vztahu české (domácí) a německé (cizí) civilizace leží v protivě k Palackého obrazu stýkání a potýkání, neboť se snaží mnohem více nalézat společné rysy. Nicméně ani tato pozice nezabránila Pekařovi vehementně hájit svébytnost „českého živlu" proti nejrůznějším výpadům. A právě k dokreslení této ambivalence využívá Kalista mommsenovský spor.

Po druhé světové válce, jak je dobře známo, se jméno Josefa Pekaře dostalo do dosti nepříznivého světla. Důvody tohoto obratu (Pekař jako zástupce prvorepublikové buržoazní elity, jeho antisemitismus a blízkost k německé historiografii) nechme nyní stranou. Jeho polemika s Theodorem Mommsenem z konce 19. století stála v tomto ohledu poněkud na okraji anebo byla rovněž využita k diskreditaci Pekařovy osobnosti. Výstavním příkladem je v tomto směru programový text Jana Pachty, kterým se chtěl definitivně vyrovnat s odkazem slavného historika jednou provždy.[41] Pachta Pekaře chápe jako vlivného kontrarevolucionáře, jehož cílem bylo podporovat imperialisticky zakotvený režim konce monarchie a zejména pak roli české měšťácké vrstvy v něm.

A právě do tohoto obrazu Pachta vtahuje Pekařovu odpověď Mommsenovi, která podle něj bývá často vnímána jako doklad pozitivního a pokrokového svě-

---

[39] KALISTA, Z., *Josef Pekař*, s. 54–55.

[40] KALISTA, Z., *Josef Pekař*, s. 218–219.

[41] PACHTA, Jan. *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví*. Brno: Rovnost, 1950.

tonázoru tehdy mladého historika. To je ovšem z hlediska hodnocení „pekařovštiny" prý omyl, a to hned ze dvou důvodů. Za prvé prý Pekař odpověděl až teprve na nátlak dobového tisku a teprve po Sovovi a Balzerovi, což podle Pachty zpochybňuje autenticitu celého vystoupení. Hlavní problém ovšem leží v argumentaci, kterou Pekař zvolil: *„Místo aby použil husitské tradice jako dějinného dokladu o revoluční síle sjednocenosti našeho lidu a pokrokové myšlenky, což jedině mohlo ukázat vysokou ideologickou převahu nad nízkými živočišně nacionalistickými hesly pangermanismu, líčil Pekař v odpovědi Mommsenovi husitství jako naši oběť pro pokrok, oběť, která prý si vyžádala, že jsme se stali kořistí nepřítele, že jsme takřka přestali existovat jako národ, a to jen proto, aby druzí mohli žít."*[42] Husitství, které se stalo ústředním kamenem českých dějin, zachycených v komunistické ideologii, mělo být pojato v odlišném odstínu, než jak o něm uvažoval Pekař (a to nejen v textu odpovědi Theodoru Mommsenovi). Tím měl být Josef Pekař zdiskreditován a v posledku zapomenut jako ideolog ztraceného světa.

Na dlouhou dobu se osoba a dílo Josefa Pekaře ztratily z oficiální historiografie, snad s výjimkou nového vydání jeho *Knihy o Kosti*, které vyšlo v roce 1970. A možná i proto se jako určité zjevení objevil přelomový druhý díl příručky dějin českého a slovenského dějepisectví z roku 1977, napsaný Františkem Kutnarem a tehdy neuvedeným Jaroslavem Markem. Právě v onom druhém díle, jenž poměrně rychle putoval do trezoru, se nachází rozsáhlá a syntetická studie o Josefu Pekařovi, v níž autoři zastávají dosti odlišnou pozici oproti tehdy ustáleným konceptům prvorepublikové historiografie. Mimo jiné se zde dotýkají i dotčeného sporu s německým doyenem: *„Již ke konci století roku 1897 se mladý historik ujal s nebývalým temperamentem obrany české kultury proti nacionalistickým odsudkům německého historika Theodora Mommsena."*[43] Stručné a střízlivé připomenutí této periody se nikterak nepokoušelo hlouběji zhodnotit celý spor, ovšem v duchu jednoduché nacionální perspektivy postavilo Mommsena a Pekaře do poměrně jasných pozic – nacionalistický agresor a úctyhodný obhájce.

Rok 1989 přinesl ve věci interpretace role Josefa Pekaře poměrně zásadní průlom, když se hned po revoluci začaly objevovat příspěvky všeho druhu, které snažily „dohnat" deficit z předchozích let. Asi nejvýraznějším vystoupením byl souvislý zájem Josefa Hanzala, jenž poměrně záhy publikoval drobnou brožuru o Pekařovi, v níž pozitivně zhodnotil jeho vystoupení z roku 1897:

---

[42] PACHTA, J., *Pekař a pekařovština*, s. 22.

[43] KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví.* Praha, 2009, s. 497. ISBN 978-80-7106-402-2.

„Neznámý český historik usvědčil uznávanou autoritu z překrucování historických fakt a z porušování základních principů vědecké etiky."[44] V moderním životopise Josefa Pekaře, který Hanzal vydal o desetiletí později, se ke sporu ještě jednou vrátil ve velmi podobném duchu, nicméně v ještě více moralistní rovině: Pekařova decentní a věcná odpověď stanula proti brutálnímu útoku nacionální agrese.[45]

Poslední pokus o komplexnější interpretaci Josefa Pekaře přinesl Martin Kučera, zaměřující se zejména na vývoj a přerod Pekařova myšlení v době kolem první světové války.[46] Kučera na příkladu právě mommsenovské aféry ilustroval Pekařův vztah mezi historií a politikou, který si osvojil v Gollově semináři. *„Nacionální nota se Pekařovi propojila s racionálním vědeckým výkladem, neboť nesnesl netoliko národní urážky, nýbrž stejnou měrou křivý výklad dějin, ahistorismus."*[47] Potřeba vyslovovat se k aktuálnímu veřejnému a tedy i politickému dění byla podle Kučery vlastní době, v níž Pekař žil. Před ním a vedle něj se do podobných pozic dostali i další historici jako František Palacký, Josef Kalousek či Antonín Rezek – mnozí Pekařovi učitelé. Martin Kučera tím odkrývá pozoruhodné téma politické angažovanosti historiků v době scientistického pojetí vědy.

PROSTOR PRO DALŠÍ BÁDÁNÍ

Při všem tom, co bylo o sporu Theodora Mommsena a Josefa Pekaře za více jak sto let napsáno, se zdá, že není příliš co produktivního dodat. Nové prameny se pravděpodobně již neobjeví, takže nezbývá než začít těm starým klást nové otázky. V tomto ohledu je třeba připomenout zásadní, ovšem dodnes nepříliš vyslyšenou programovou stať, kterou v roce 2006 při hodnocení dosavadních biografií o Josefu Pekařovi napsal Miloš Havelka.[48] Havelka tehdy vznesl pochybnosti o tom, zdali i v hojně zaplaveném prostoru pekařovského bádání skutečně dochází k relevantnímu a produktivnímu vyrovnávání se s touto osobností.

Jedním z ústředních deficitů je podle Havelky zevrubnější analýza Pekařova nacionalismu a jeho pojetí národa jako takového vůbec. Zejména pak vztah

---

[44] HANZAL, Josef. *Josef Pekař.* Praha: Mladá fronta, 1992, s. 9. ISBN 80-204-0296-9.

[45] HANZAL, J., *Josef Pekař. Život a dílo*, s. 74.

[46] KUČERA, Martin. *Rakouský občan Josef Pekař. Kapitola z kulturně politických dějin.* Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0988-1.

[47] KUČERA, M., *Rakouský občan Josef Pekař*, s. 36.

[48] HAVELKA, Miloš. *Josef Pekař v posametovém světě české historiografie.* Dějiny – Teorie – Kritika 2/2006, s. 231–250. ISSN 1214-7249.

Pekařova historického nacionalismu a toho politického.[49] Velkou otázkou, kterou bádání do jisté míry opatrně obchází, je Pekařův antisemitismus a s ním související antropologický (rasový) fundamentalismus. Některé jeho projevy totiž ve vybraných článcích bývají omlouvány jako jakési excesy či omyly, ovšem Havelka klade závažnou otázku, nakolik jsou integrální součástí jeho světonázoru.

Právě střet Josefa Pekaře a Theodora Mommsena otevírá poměrně složité a stále bádání otevřené pole předválečného nacionalismu. Ten bývá někdy jednostranně hodnocen, jak bylo vidět z některých interpretačních příkladů (Pachta, Kutnar), jako střet „útočného" mommsenovského šovinismu a „čestné" obranné reakce Pekařova vlastenectví. V tomto směru existuje v interpretacích určitá asymetrie, která zanedbává v té době sdílené předpoklady, tvořící základ oboustranného nacionalismu.[50] Role dějin, historika a národa byly prvky, o nichž debata nebyla. Šlo „pouze" o střet dvou entit, o jejichž pevnosti a neoblomnosti byli ze své strany oba dva aktéři bezezbytku přesvědčeni. Nicméně právě ona nereflektovaná a samozřejmá hlubina myšlení 19. století musí být předmětem našich úvah. Ani ne tak to, co pánové říkají, jak to, o čem mlčí.

Podobně se dá hovořit i o moderním konceptu vědeckosti. Vždyť jak Mommsen, tak i Pekař jsou dodnes považováni za čelné představitele moderního kritického dějezpytu, jemuž věnovali celé své životy. Přičemž tento dějezpyt bývá vytyčován svou „objektivitou", „kritickým myšlením" či „lartpourlartismem". Ukazuje se však právě na příkladu jednoho jejich střetu, že tyto kategorie je třeba výrazně historizovat a kontextualizovat. To ovšem nejde, pokud výklad dějin dějepisectví chápeme jako vědecký úkol a nikoli jako pokračování dávných bojů mezi Čechy a Němci.

Úkoly jsou to zajisté nelehké, ovšem potřebné. Nechť je tento článek náznakem dalších možných cest.

---

[49] HAVELKA, M., *Josef Pekař*, s. 243.

[50] Úvahy v podobném směru, ovšem z mladšího období, viz FAPŠO, Marek. *Historiografie a politika v předválečném Československu (Pfitzner–Pekař): diskusní příspěvek*, Historie – Otázky – Problémy, roč. 6, č. 1, 2014, s. 157–165. ISSN 1804-1132. Srovnej také FAPŠO, M., *„Tobě, jenž jsi zákeřně urazil můj národ..."*, s. 16–17.

Marek Fapšo: ***Pekař a Mommsen. Zhodnocení a perspektiva***

This article follows one confrontation between two important historians – one Czech, one German. It deals with the circumstances of a debate that evolved in 1897/1898 around one Theodor Mommsen's article (An die Deutschen in Österreich) and which involved Josef Pekař, Vatroslav Jagić and other intellectuals of the time. The main goal of this study is to analyse preconditions of this controversy and to find common ground which enabled this polemic to rise. Important part of this contribution is so called „second life" of this Pekař–Mommsen clash. It appeared to be irrelevant in Mommsen's biographies but crucial in the Pekař's ones. The text includes a translation of the Mommsen's article.

(Translated by the autor)

STARÉ CESTY ČESKÝM RÁJEM I
ŽEHROVSKÉ LESY (VYSKEŘ – KOST – MUŽSKÝ)*

Jiří Zoul Sajbt

„Mimo cesty, úvozy, nejkratší, třeba příkré a nepojezdné, ze vsi do vsi – jiných nebylo. A z cest těch nejdůležitější a jedině pilně hleděná byla stezka zemská k účelům vojenským a obchodním, procházející od sídla knížecího – potomně z Prahy – celým územím.“ Slovy Josefa Vítězslava Šimáka, který za jedinou udržovanou cestu v oblasti středního Pojizeří považoval „zemskou stezku“ od Prahy, která se u Mnichova Hradiště měla dělit na dvě ramena – jedno pokračující SV směrem proti proudu Jizery a druhé stoupající severním směrem ke Stráži pod Ralskem a do Lužice,[1] můžeme poodhalit pohled, jaký před zhruba jedním stoletím převládal mezi historiky na starou dopravní infrastrukturu. I když jak Šimák, tak i další historikové uznávali jisté kontakty mezi jednotlivými regiony již v pravěké době, zároveň přetrvával názor, že oblast Pojizeří, spojovaná v raném středověku s kmenem Charvátů, měla do přemyslovského sjednocení Čech kontakty s okolím jen minimální a teprve Přemyslovci se snažili o větší propojení jednotlivých území.[2] Konečně jednalo se o názor, který do značné míry panoval v celozemském měřítku.[3]

Netřeba pochybovat o tom, že intenzita mimoregionálních kontaktů byla do značné míry závislá na osídlení. V dobách, kdy se osídlení zmenšilo, musíme počítat s určitým omezením provozu. Na druhou stranu nezapomínejme, že

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. I–III.

1 ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Dějinné paměti okresu Mnichovohradišťského.* Díl 1. Mnichovo Hradiště: Okresní výbor mnichovo-hradišťský, 1917, s. 11.

2 VÁVRA, Ivan. *Žitavská cesta.* Historická geografie, 1974, roč. 12, s. 21–94. ISSN 0323-0988.

3 Zde se zaměříme na staré cesty v regionální historiografii. V celozemském měřítku je tato problematika příkladně zpracována v BOLINA, Pavel – KLIMEK, Tomáš – CÍLEK, Václav. *Staré cesty v krajině středních Čech*. Praha: Academia, 2018, s. 31–43. ISBN 978-80-200-2831-0.

oblast severovýchodních Čech byla díky své poloze typicky průjezdním územím, které spojovalo prakticky vždy osídlené střední Čechy s Dolním Slezskem a Lužicí, k osídlení rovněž vhodným.[4] To je důvod, proč hustota osídlení středního a horního Pojizeří spolu s Českým rájem nemusela intenzitu dopravy tolik ovlivňovat. Vezměme příklad v lokalitě Čertova ruka, která se nachází nad jedním z nejpříhodnějších míst k přechodu říčky Libuňky: Podhájí-Hořensko. Scházelo se zde hned několik cest s rozdílným směřováním, aby tohoto místa využilo k pohodlnému přechodu jinak silně bahnité nivy. A právě Čertova ruka byla mimo jiné užívána i za stěhování národů,[5] kdy osídlení Čech a zvláště oblasti Pojizeří nebylo rozhodně velké.[6] Že by náhoda? Spíš důkaz o používání cest tudy vedoucích i při menším osídlení nejen naší oblasti, ale i celých Čech.

Jisté, snad i částečně podvědomé přesvědčení o marginálním významu cest pro starší dějiny „okrajových" částí země mělo za následek, že historikové se o nich zmiňovali spíše jen mimoděk, jako související či rozvinující informace při líčení jiných dějinných událostí, případně založení či existence nějakého sídla. Většinou však neřešili původ (stáří) těchto cest a zpravidla ani jejich konkrétní trasu.[7]

Dalším důvodem, proč mnohé cesty nebyly odhaleny ani odhalovány a zůstaly tak mimo zájem badatelů, bylo to, že se o nich zcela vytratilo povědomí. V popularizační práci *Turistický průvodce Českým rájem* J. V. Šimák na několika místech hovoří o útvarech, o nichž dnes zjišťujeme, že se jedná o pozůstatky

---

4 Z pohledu středoevropské dopravy se totéž – tedy že byly a jsou tranzitním územím – dá říci o celých Čechách.

5 PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří*. Turnov: Muzeum Českého ráje, 2010, s. 80–81. ISBN 978-80-87416-01-3.

6 SVOBODA, Bedřich. *Čechy v době stěhování národů*. Praha: Academia, 1965, s. 296–300; SALAČ, Vladimír et al. *Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 157 a 194. ISBN 978-80-86124-81-0.

7 Příklady tohoto můžeme průběžně najít v SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého.* Díl 10. Praha: F. Šimáček, 1895. Taktéž tyto příklady nacházíme v dílech o historii měst nebo menších oblastí – PRÁŠEK, Justin V. *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*. Turnov: střelecký sbor, 1879, s. 4; ŠIMON, Jan. *Paměti města Železného Brodu na Jizeře*. Turnov: J. Šimon, 1893, s. 7; ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl I. *Od založení do roku 1620*. Turnov: Museum turnovské, 1903, s. 28. MIZERA, František. *Paměti města Semil a okolí. Semily*: Město Semily, 1930, s. 15–17 již staré stezky dává do souvislosti s toponymy doloženým strážným systémem. O něco podrobněji se k průběhům cest v oblasti vyjadřují VIK, Karel – SCHEYBAL, Josef, V. *Severní Čechy*. Praha: SNKLHU, 1958, s. 32–34; PODOBSKÝ, Jaroslav. *Dějiny Rovenska pod Troskami a okolí.* Díl I. *Od pravěku do konce feudalismu roku 1848*. Rovensko pod Troskami: Místní národní výbor, 1971, s. 14–15. Výjimkou je drobný článek z Šimákovy rané publikační činnosti, který je věnován čistě starým regionálním cestám – ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Stopy starých stezek zemských na severu českém*. Český lid, 1899, roč. 8, s. 1–7.

úvozů, jako o „roklích", tedy útvarech přírodního původu.[8] Je to zároveň pro nás doklad, že již na počátku 20. století byla řada cest zaniklá tak dávno, že povědomí o jejich existenci zcela vymizelo a lidé je brali jako výtvory přírody. Takový případ se nachází i přímo v Turnově, kde pozemek v části skutečně mohutného úvozu byl minimálně již v 19. století nazýván *V rokli*.[9]

Kolik času muselo uplynout, aby existence cesty byla zapomenuta, budeme zjišťovat jen velmi nesnadno. Patrně se tak muselo stát dřív, než se ustálila a úředně zaznamenala jména pozemků, neboť v opačném případě se nám pak dochovávají názvy, které na dopravní provoz jednoznačně ukazují, jako *V úvozech*, *Mezi úvozy*, *Pod starou silnicí* atd.

Bezpochyby nejvíc se v souvislosti se starými cestami dostalo Pojizeří do zájmu badatelů díky tzv. Žitavské cestě, které byla věnována oproti většině jiných cest pozornost i v dřívější době. Její trasy byly řešeny v celém svém rozsahu[10] či v geograficky i časově ohraničených úsecích.[11] Celkově se názory na její konkrétní průběh a změny tras v průběhu věků u jednotlivých badatelů silně rozcházejí. Většina starších bádání je navíc poznamenaná již překonávanými myšlenkami, vycházejícími z povědomí o průběhu moderních komunikací, že i staré cesty procházely podél vodotečí a že se hlavní tahy paprskovitě sbíhaly k Praze.

Další cesta procházející regionem Pojizeří, které se dostalo pozornosti badatelů, vedla od Mělníku do Slezska. České území opouštěla u Harrachova Novosvětským průsmykem a lze ji považovat za jednu z hlavních i nejstarších v Pojizeří. Dotkli se jí archeologové J. Prostředník a P. Šída, kteří však v první řadě zkoumali průnik osídlení do horských oblastí a předpokládaný strážný systém Čech v raném středověku. Neřešili proto detailněji její průběh a směřování, které v tomto kontextu bylo pro celou práci druhořadé.[12]

---

[8] ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce Českým rájem. Sto padesát výletů z Turnova*. Turnov: Václav Kudrnáč, 1903.

[9] MAREK, David. *Z Velkého Turnova: podoba města v časech nedávno minulých*. Turnov: Muzeum Českého ráje, 2014, s. 77.

[10] Z obsáhlé literatury jen výběrově HRAŠE, Jan Karel. *Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách*. Nové Město nad Metují, 1885, mapová příloha; NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*. Praha: J. Laichter, 1912, s. 550; ČTVERÁK, Vladimír et al.: *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha 2003, s. 291; detailněji VÁVRA, I. *Žitavská cesta*, s. 27–83; JÍHLAVEC, Jaroslav. *Po stopách žitavské cesty*. HG, 1979, roč. 18, s. 383–398.

[11] NĚMEC, Richard. *Žitavská cesta a založení celestinského kláštera v Ojvíně v intencích územní politiky Karla IV*. HG, 2001, roč. 31, s. 211–223; KOŠŤÁLOVÁ, Renata. *Historická sídla Středočeského kraje.* Díl 1. *Mělnicko, Mladoboleslavsko, Nymbursko*. Brno, 2012, s. 171.

[12] PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr. Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku. 1. část. *Z Českého ráje a Podkrkonoší* (ZČRP). Semily: SOkA, 2001, sv. 14, s. 7–35; TÍŽ. Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku. II. část. *ZČRP,* 2002, sv. 15, s. 7–22.

Často se zaniklými, avšak v podstatě již novověkými silnicemi v Pojizeří zabýval též P. Jakubec.[13] Nejnověji pojizerské stezky (mj. i cesta z Mělnicka do Slezska) přitáhly pozornost trojice badatelů P. Boliny, T. Klimka a V. Cílka, kteří se zabývali konkrétními průběhy cest na Mladoboleslavsku a Bezdězsku.[14] Jejich zájem, výzkum a metodika byly také přímým podnětem pro zahájení průzkumů starých cest v severovýchodních Čechách.[15]

□

Skalnatá a písčitá oblast obecně známá jako Žehrovské lesy byla ve starších dobách pro své přírodní podmínky nevhodná k založení lidských sídlišť, jejichž základem bylo od neolitu zemědělství. Lokality tohoto typu vyhledávali lidé předchozího období – mezolitu – avšak jejich osídlení se zde prozatím objevit nepodařilo.[16] Oblast se stala jedním z největších zalesněných prostorů v CHKO Český ráj, do jehož hranic byla pro svou přírodní krásu a výjimečnost začleněna. Absence zemědělské aktivity ovšem neznamená, že by Žehrovské lesy stály stranou zájmu člověka. Jako každé jiné lesy i tento byl a je zdrojem dřeva a plodů, místem pro lov a následně i chov divoké zvěře v oboře, jež zabírá jejich nemalou část. Do vzniku větší ochrany přírody v moderní době byly zdejší skály i zdrojem stavebního kamene a na počátku raného novověku se rudonosné žíly v puklinách pískovcových skal staly zájmem výrobců železa.[17]

Z celkového pohledu se však zdá, že o co méně byl tento prostor vhodný pro zemědělství, o to více byl využíván k cestování. Velký podíl písků v půdě zajišťuje v Žehrovských lesích relativně suché podloží i v průběhu vlhkých období roku. Jejich komunikační význam nepochybně umocňoval i fakt, že jsou ze dvou stran (severní a východní) obroubeny říčkou Žehrovkou, která představovala jednu z největších překážek při cestování krajem, jenž jsme si od konce 19. století zvykli nazývat Český ráj. Překonání této přirozené přírodní překážky představoval nemalý problém. Vhodných přechodů nebylo příliš, a tak se cesty, které jinak směřovaly nejrůznějšími směry, k místům příhodným pro brod trychtýřovitě stahovaly, aby se po přejití Žehrovky dříve či poz-

---

[13] JAKUBEC, Pavel. Na míle daleko jsou doby kamenných strážců silnic: o památkách dopravního značení na Jičínsku a Semilsku. *ZČRP,* 2005, sv. 18, s. 270–276.

[14] Výsledky jejich výzkumů byly publikovány v BOLINA, P. – KLIMEK, T. – CÍLEK, V. *Staré cesty*, s. 540–660.

[15] Za podněty a cenné rady bych tímto chtěl poděkovat zejména Ing. Pavlu Bolinovi, Ph.D.

[16] SVOBODA, Jiří (ed.). *Mezolit severních Čech II: komplexní výzkum skalních převisů na Českolipsku a Děčínsku 2003–2015*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2017. ISBN 978-80-7524-005-7.

[17] PROSTŘEDNÍK, Jan – RAPRICH, Vladislav. Archeologický výzkum v Olešnici u Turnova: další doklad o použití místních železivců v železářské metalurgii. *ZČRP,* v tomto svazku, s. 188 an.

ději opět rozdělily do svých původních směrů. Tento jev, který jsme již naznačili u přechodu Libuňky v Hořensku, je ostatně vlastní všem přechodům vodotečí a i my se s ním setkáme v dalších případech.

To jsou zřejmě hlavní důvody, proč se právě v prostoru Žehrovských lesů nachází tak velké množství cest (viz mapy v barevné příloze). Pro popsání takto husté sítě je nutné přistoupit k jistému zjednodušení, kdy při popisu určité cesty budeme brát v úvahu její nejpřímější zjištěnou trasu. Někdy nám k tomuto postupu napomáhají kartografické prameny, toponomastika, jindy budeme odkázáni pouze na dochované relikty cest. K tomuto zjednodušení je přikročeno s vědomím, že v minulosti, ať již z jakéhokoli důvodu, nemusel cestující vždy využít právě onu „nejpřímější trasu" (i když ve většině případů tomu tak nejspíš bylo), ale díky husté síti cest, jaká se zde nachází, mohl svůj pohyb dle okolností a potřeb téměř kdykoli změnit. Domnívám se ale, že v zájmu přehlednosti je toto „zjednodušující" pojetí v normě a v nejlepším zájmu srozumitelnosti popisné části práce.

1. HLAVNÍ CESTA ŽEHROVSKÝCH LESŮ A JEJÍ ODBOČKY[18]

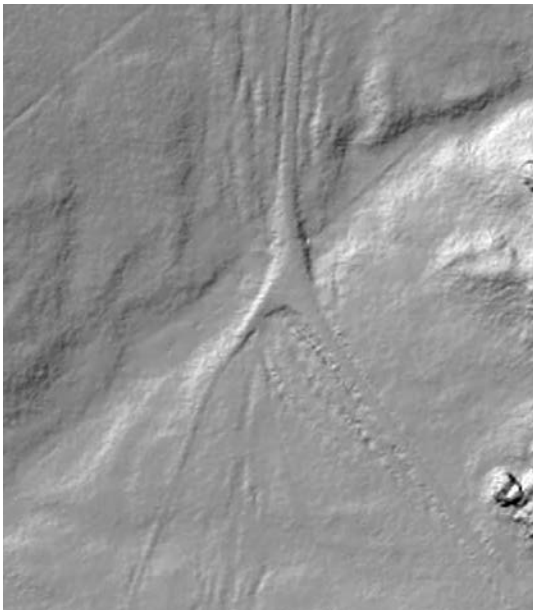
Jak můžeme soudit z celkové situace, byla obdobně jako dnes komunikačně nejvýznamnější trasou, jakousi pomyslnou osou, cesta severojižního směru, která procházela od brodu Jizery v Podolí u Svijan nad nivou říčky Žehrovky skrze Žďár a Žehrov v trase dnešní silnice č. 279. V dalším pokračování na jih od Žehrova tu ale byla oproti dnešnímu průběhu v severní části Žehrovských lesů změna v tom, že stará cesta procházela oproti dnešní silnici západněji, téměř přímo pod skalními stěnami. Nepochybně tomu tak bylo z důvodu suššího terénu, neboť takto nadcházela celé prameniště Arnoštického potoka. Jelikož však se k této trase přidávala celá řada dalších cest, je celé sedlo sevřené mezi skalami, kterými tato cesta prochází, přímo „zoráno" mnohými úvozy.

Do trasy nynější silnice se cesta opět vrátila až při přechodu bezejmenného potoka tekoucího z Meziluží do Komárovského rybníku. V místech, kde i dnešní silnice tuto vodoteč překonává, se sbíhala většina stezek, které Žehrovskými lesy procházely směrem SV–JZ až S–J. Na otázku, proč tomu tak je, se v tomto případě odpovídá velice snadno – bylo to nejvhodnější místo, kde niva byť dnes nevýrazné vodoteče, která však ve vlhčích obdobích roku mohla dopravu (zvláště vozovou) silně znepříjemnit, byla nejužší a nejlépe překonatelná.

[18] Na mapách v barevné příloze vyznačena silnou černou linkou.

Obr. 1. *Lidarové zobrazení sedla 2 km JJV od Žehrova s množstvím úvozů, které přes něj přecházelo. Je také dobře vidět, že hustota úvozů je větší pod západní skalní stěnou. Blíže k východním skaliskům vede nynější silnice č. 279. Přibližně ve třetině snímku je rovněž dobře patrný úvoz příčné cesty přecházející přes sedlo. Zdroj: https://ags. cuzk.cz/dmr/.*

Obr. 2. *Detailní pohled na ypsilonovou křižovatku silnic 279 a 2687. Téměř po všech stranách náspů dnešních silnic můžeme vidět množství úvozů. Další úvozy bychom jistě našli i pod nynějšími silnicemi. Zdroj: https://ags.cuzk.cz/dmr/.*

Větší množství úvozů se tu nachází západním směrem od silnice č. 279, ale v menší míře je nacházíme i na straně opačné. Ty patří cestě přicházející od Meziluží, která se před přechodem potoka přidružuje k námi právě rozebírané hlavní severojižní trase (viz kap. 4).

Po přechodu tohoto potoka cesta pokračovala k JV. Je pravděpodobné, že celá trasa nynější silnice vede dále v trase staré cesty. Nasvědčují tomu paralelní úvozy, které se nacházejí západně od silnice na začátku stoupání po překonání potoka a které se po 100 až 150 metrech postupně se silnicí spojují. Je tedy jasné, že jde o rozvětvení téže cesty, snad pro zlepšení průjezdnosti před přechodem potoka a po něm. Obdobný stav totiž můžeme pozorovat i na opačném břehu potoka. V dalším pokračování ani nějaké výraznější větvení cesty nebylo dost dobře možné pro komplikovanost skalnatého terénu a cesta tak musela stejně jako dnešní silnice využívat přirozených skalních rozsedlin. Jestli některá místa byla pro účely provozu již ve starších dobách upravována,

dnes už můžeme jen těžko zjistit, neboť zde nepochybně proběhly úpravy pro zřízení moderní komunikace, které starší stopy zahladily.

Na nejvyšší kótě, na kterou tato cesta musela při svém průchodu Žehrovskými lesy vystoupat, se nacházela velká křižovatka významných cest. Bylo to v místech zvaných U pomníků, kde se dodnes nachází největší křižovatka Žehrovských lesů s pomníkem padlých v prusko-rakouské válce 1866 (jedná se o křižovatku silnic č. 279, 27930 a 27931). Měla však úplně jiný tvar a zároveň zabírala větší rozlohu než ta nynější. Charakterem spíš připomínala shluk několika ypsilonových rozcestí než klasickou křižovatku, jak ji známe a chápeme my. Od této „křižovatky" cesta pokračovala v trase nynější silnice č. 27931 táhlým klesáním po svahu nad dalším bezejmenným potokem, který se pod hradem Kost vlévá do Klenice. Patrně tento soutok sloužil k překonání říčky Klenice. Pro výrazné úpravy terénu v kosteckém podhradí se konkrétní místo starého přechodu nedá zjistit. Pro omezenost prostoru ale můžeme uvažovat, že to bylo přibližně v týchž místech, co dnes. V každém případě přebroděním Klenice cesta opouštěla Žehrovské lesy. Opět vzhledem k náročnosti terénu bylo jediné možné pokračování skalní rozsedlinou v trase silnice k JV přes Vesec na Sobotku. Nebyla s ní však zdaleka totožná v celé délce. V prudkém stoupání u dnešní zvoničky na kótě 296,37 m z ní ostře uhnula, aby vystoupala ještě výš, téměř až na samotný hřeben. Odtud opět nabrala JV směr, aby přes lokalitu *Na panském* již takřka po rovině nadešla Libošovice, k nimž tu dosud existuje odbočka. V další etapě je cesta částečně narušovaná novodobými zásahy v podobě železnice a silnice č. 27930. Dostatečně je ale cesta čitelná v hranicích katastrů Libošovic, Vesce a Nepřívěce. Právě Nepřívěc, která patří mezi nejstarší v písemných pramenech jmenované lokality Českého ráje,[19] míjí nejtěsněji – po jejím západním okraji. Od Nepřívěce se mírným obloukem zase začala stáčet k jihu přes lokalitu s výmluvným názvem *Mezi úvozy*. Tak dospěla až pod Humprecht, odkud vešla přímo do intravilánu Sobotky.

Pavel Bolina vyslovil domněnku, že by tato cesta mohla být pro svůj ryze severojižní směr jednou z českých větví Jantarové stezky.[20] Skutečně je tato cesta svým přímým směřováním velice nápadná. Dobře čitelný je její průběh i na jih od Sobotky, kde prochází skrz Spyšovou, Markvartice a Hřmenín, mezi nímž a Sedlišti se dochovaly obzvláště výrazné úvozy. Dále pokračovala přes Staré Hrady a Libáň stále k jihu. Pro její dosavadní směřování je nejpravdě-

[19] Prvně je tato lokalita zmiňovaná v roce 1259 – *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V./1 (1253–1266)*. Edd. Jindřich Šebánek– Sáša Dušková. Pragae, 1974, č. 199, s. 317–318.

[20] Za možnost použít tuto tezi ve své práci děkuji panu Ing. Pavlu Bolinovi, Ph.D.

podobnější směr ke slavníkovské Libici. Na sever naopak tato cesta pokračovala po překonání Jizery v Podolí přímým směrem na Český Dub a odtud přes Osečnou a Křižany k Hrádku nad Nisou, kde byl přechod u německého Hartau k Žitavě. Pro dlouhý prostup podmáčeným údolím je nepravděpodobná varianta Český Dub–Křižany–Kryštofovo Údolí–Machnín–Chrastava, obdobně i varianta Český Dub–Světlá pod Ještědem–Křižany–Lemberk–Jablonné v Podještědí–Žitava, neboť takto by cesta tvořila za daných okolností nesmyslný oblouk.[21] Navíc přechod českých hranic v Hartě u Hrádku nad Nisou při směřování do horní části středního Pojizeří máme potvrzený i písemně, byť až z pozdního středověku. Právě tudy na přelomu května a června 1468 na české území vnikla ze Žitavy katolická vojska, aby napadla dominium Jindřicha II. z Michalovic, věrného stoupence krále Jiřího, a zaměstnala jeho vojenské síly před vpádem hlavního vojska Matyáše Korvína.[22] Od Hrádku nad Nisou je pak nejpravděpodobnější směřování přes Horní a Dolní Sedlo a dále po rozvodí přes Ostrý vrch, Vysokou, Jitravský vrch a Zdislavský Špičák do Křižan a odtud již přes výše uváděnou Osečnou, Starý a Český Dub, Hradčany, Trávníček. Po přebrodění Mohelky bylo od této cesty možné odbočit na Turnov, zatímco hlavní trasa se ubírala na jih ke Svijanům a zmíněnému brodu Jizery v Podolí.

Na mapě prvního vojenského mapování je od hradu Kost vedena cesta také údolím Plakánku nad soustavou rybníků směrem k JZ přes Střehom k Hornímu Bousovu. Ta však bude zřejmě mladší, neboť dlouhá trasa podmáčeným údolím, kterým vedla, musela být nepochybně pravidelně udržována, ne-li přímo uměle vybudována. To celé svědčí pro mladší původ (nejdříve pro období vrcholného středověku – snad bychom mohli tuto cestu, stejně jako soustavu rybníků, teoreticky spojit s fungováním hradu Kost). Celou tezi o mladším původu této trasy podporuje i její zakreslení v Lotterově kopii Müllerovy mapy Čech z roku 1756, která je na cesty o něco bohatší než její předchůdkyně, z níž vycházela. Průběh této severo-jižní trasy je zde veden od Libáně přes Bousov (zřejmě skrze oba dnešní Bousovy) a Kost ke Svijanům. Stejně tomu je i na ještě pozdějším Schneiderově vydání Müllerovy mapy, která se hlásí již na samý konec 18. století.[23]

---

[21] Tyto dvě varianty navrhují KARPAŠ, Roman – FREIWILLIG, Petr a kol. *Jizerské hory 4. O historii a umění do roku 1813*. Liberec: RK, 2019, s. 66. ISBN 978-80-87100-43-1.

[22] *Scriptores rerum Lusaticarum I*, Goerlitz, 1839, s. 90–91. K těmto bojům podrobně BERAN, Zdeněk. *Poslední páni z Michalovic? Jan IV. († 1435/1436) a Jindřich II. († 1468)*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2010, s. 120–122. ISBN 978-80-86829-56-2.

[23] KUČERA, Zdeněk. *Staré mapy naší země*. Olomouc: Agentura Rubico, 2016, s. 34–35. ISBN 978-80-7346-194-2.

Když tedy vezmeme výše popsanou cestu jako jakýsi komunikační základ – osu Žehrovských lesů, můžeme se začít zabývat dalšími, které se k ní byť třeba jen na kratší úsek připojují, nebo se z ní odpojují (záleží na úhlu pohledu). Abychom zjednodušili pochopení, budeme i další odbočky a přípojné cesty (pokud to bude možné – na výjimku záhy narazíme) probírat z pohledu od severu k jihu tak, jak jsme dosud probírali tuto cestu, kterou budeme ve zbylé části textu nazývat „hlavní".

Další, kterou navíc můžeme zařadit opět mezi ty s nadregionálním významem, byla cesta přicházející k Žehrovským lesům od Olešnice.[24] Byla to stará cesta, která propojovala Mladoboleslavsko (procházela předpolím hradiště Chlum–Švédské šance) s Dolním Slezskem a s naší hlavní cestou měla společnou trasu přibližně 1,5 km poté, co se k ní od SV připojila po nadejití prameniště Arnoštického potoka asi 1 km jižně od Žehrova. Jejich trasy se opět rozešly hned po překonání potoka z Meziluží. Při svém dalším průběhu Žehrovskými lesy zanechala JZ od pomníku padlých v prusko-rakouské válce zatím největší zjištěný systém úvozů v Českém ráji a také právě v této etapě její cesty – mezi přechodem potoka z Meziluží a západní částí křižovatky U pomníků – dodnes tvoří hranici mezi jičínským a mladoboleslavským okresem, resp. mezi Královéhradeckým a Středočeským krajem. Lze tu napočítat vedle sebe šest až sedm úvozů, z nichž některé svou hloubkou místy přesahují 3 m. Jakožto nadregionální a dokonce mezizemská přestávala tato cesta fungovat zřejmě již v pozdních obdobích raného středověku (možná již kolem přelomu prvního a druhého milénia našeho letopočtu, kdy hradiště na Švédských šancích nahrazuje přemyslovský správní hrad Mladá Boleslav), nejpozději pak od středověku vrcholného, kdy ji jako spojnici Mladoboleslavska a Dolního Slezska nahradila trasa vedoucí blíže levému břehu Jizery, která důsledně propojovala nově vznikající

Obr. 3. *Část úvozového pole cesty Mladoboleslavsko – Slezsko JZ od památníku bitvy 1866. Archiv autora.*

[24] Vyznačená červeně na mapě č. 1 barevné obrazové přílohy.

Obr. 4. *Relikty dvou úvozů při klesání k Srbsku. Archiv autora.*

města Mladá Boleslav–Mnichovo Hradiště–Turnov–Semily–Vysoké nad Jizerou.[25]

Z hlavní cesty Žehrovskými lesy bylo také možné se přímo napojit na cesty vedoucí na Nymburk nebo Michalovice (k nim viz kap. 3 a 4). Že i tyto „přípojky" nebyly marginální, svědčí hloubka úvozů, které po nich zůstaly.

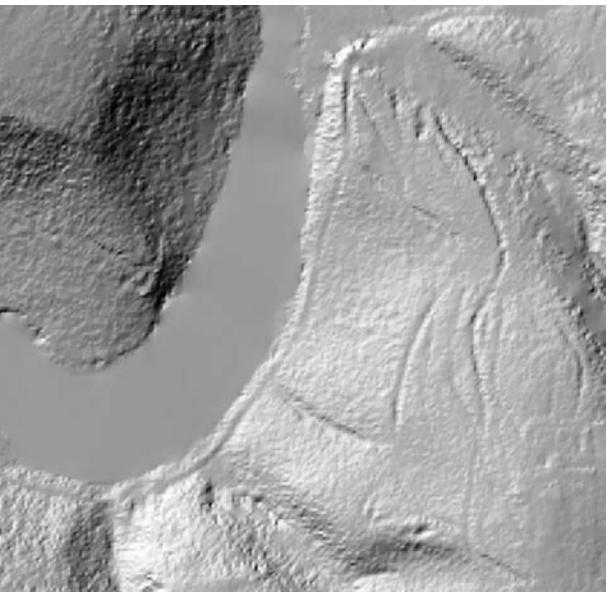
Před přechodem potoka od Meziluží se od hlavní cesty odpojovala trasa, která procházela po JV hranici Srbska, odkud bylo možné odbočit směrem na Novou Ves, ale její hlavní směr byl jižní.[26] Ubírala se kolem Kančího zoubku k Farářskému rybníku a po východním návrší Drhlenského rybníku k Čížovce a do Malobratřic. Jednalo se o další verzi severojižní trasy. Její další směřování však bude předmětem dalších výzkumů.

2. ROZCESTÍ U POMNÍKŮ

Dvě z cest – hlavní cestu a cestu z Mladoboleslavska do Slezska, které jsou součástí křižovatky U pomníků, jsme již probrali. Toto rozcestí však tvořilo cest více. Další z nich se od hlavní cesty odpojovala přímo v místech dnešní křižo-

[25] V celé své délce je tato cesta podrobně popsána v BOUBLÍK, Jan – PROSTŘEDNÍK, Jan – ZOUL SAJBT, Jiří. Druhý depot pražských grošů Václava II. a Jana Lucemburského z okolí Vysokého nad Jizerou: k významu starých stezek přes západní Krkonoše. *ZČRP,* 32, 2019, s. 157–189. ISBN 978-80-86254-83-8.

[26] Vyznačena zelenohnědou barvou na mapě č. 1 barevné obrazové přílohy.

Obr. 5. *Svazky úvozů stoupající od hráze Farářského rybníku ke vsi Čížovka po východním návrší Drhlenského rybníku. Zdroj: https://ags.cuzk.cz/dmr/.*

vatky, jejíž prostor úhlopříčně procházela směrem k SZ.[27] Stejným směrem prošla až k silnici 2687, u níž se stočila k západu, aby přes rovinaté lokality *U hrázky*, *U ručiček* a pro nás výmluvnou lokalitu *Na kostecké cestě* obešla příkrý a skalnatý vrch Chrby a dostala se až do Nové Vsi. Po jejím průchodu se následně stočila k severu k Branžeži. Zde je možné, že k její ochraně a kontrole (stejně jako ke kontrole opodál vedoucí cesty Turnov – Kněžmost, viz kap. 3) sloužilo menší opevnění na Skaličce, s jehož interpretací má kastelologie dodnes problémy.[28]

Od Branžeže se z velké části dochovanými úvozy stezka dostala až na rozcestí 300 m JZ od zřícenin hradu Hynšta. Odtud opět nabrala více západní směr a přes lokalitu *Na krásné hůře* a skrz Slivice dospěla do vsi Mužský. Odtud cesta sestupovala před Dneboh do Mnichova Hradiště. Byla to spojnice sídel a tedy center mnichovohradišťského a kosteckého panství. V 18. století ji významově nahradily zpevněné císařské silnice – přímá silnice z Kosti do Sobotky a ze Sobotky přes Kněžmost, což je zřejmě důvodem, proč nebyla zanesena do map josefského vojenského mapování.

Poslední z cest, která tvořila rozcestí v těchto místech, měla opačné, tedy SV směřování, než výše uváděná.[29] Existovala jako odbočka z jižního směru hlavní cesty (JV od nynější křižovatky je dochován v tomto směru relikt úvozu), ale je možné, že fungovalo i její napojení na cestu přicházející sem od JZ od Kamenice, jak je to vidět na mapě stabilního katastru.[30] Jestli tomu tak bylo

---

[27] Vyznačena oranžově na mapě č. 2 barevné obrazové přílohy.

[28] DURDÍK, Tomáš. Hrady Českého ráje. In: ZČRP – Supplementum 13. *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily-Turnov, 2009, s. 79–111 (79–83). ISBN 978-80-86254-19-7. Zde zmíněné i relikty nedalekých opevnění Hynšta a Klamorna, u kterých je velká pravděpodobnost, že měly stejný účel.

[29] Vyznačena červenou linkou na mapě č. 2 barevné obrazové přílohy.

[30] Srv. https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/coc/coc_data/5896-1/5896-1-002_index.html. [cit. 19. 5. 2020].

i v předchozích obdobích, není možné doložit, neboť na prvním vojenském mapování tato možnost propojení přímo zachycena není a případné hmotné pozůstatky byly zničeny stavbou moderní křižovatky.

Cesta odtud pokračovala na Dobšice, přičemž zbytky jejích úvozů můžeme místy dodnes zaznamenat po jižní straně silnice č. 27930. Ne však po celé její délce. Přibližně po 500 m ve stoupání se od trasy nynější silnice odpojila. V těchto místech po ní zůstal hluboký úvoz.

Po překonání návrší, v místech, kde stará cesta i nynější silnice opouštějí les, se jejich trasy opět spojují, a tak dospěly až do Dobšic. Z trasy silnice č. 27930 se stará cesta opět odpojila až za Dobšicemi v trase polní cesty vedoucí k táboru TJ Sokol Turnov v Pleskotech. Až k němu však nedospěla. Na návrší za lokalitou Kouty se odpojila k východu, aby sešla k Pleskotskému mlýnu a přešla Žehrovku směrem na Lažany a Vyskeř, za níž se spojila s dalšími cestami, které sem přicházely od brodů Žehrovky u Vysokého Kola a Podvyskeřského mlýna (viz kap. 4).

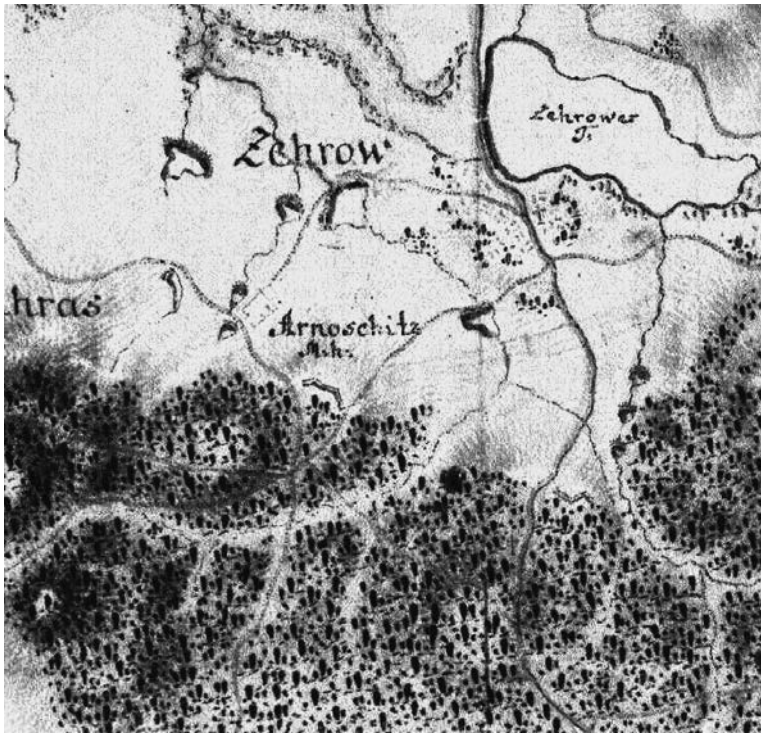

Obr. 6. *Úvoz staré cesty v místech odpojení se její trasy od nynější silnice č. 27930.*

3. KŘIŽOVATKA U BELLEVUE

Na josefském mapování je krátce po začátku severní hranice lesa pod Žehrovem, západně od loveckého zámečku Bellevue, který ještě v té době neexistoval, naznačena vskutku výrazná křižovatka, kde se mělo scházet šest cest, resp. se zde tři cesty měly navzájem protínat. Jedná se však o silné zkreslení skutečného stavu. Ve skutečnosti se zde cesty navzájem scházely a zase rozcházely po způsobu většího množství „ypsilonových" rozcestí, rozložených na vzdálenosti přibližně 500 m, a celkově je oproti reálu celá tato „křižovatka" na starých vojenských mapách posunuta výrazně západním směrem, což zároveň vede k posunu jednotlivých tras a úhlů, v jakých na sebe cesty navazují a v nichž se křižují.

Jelikož byla v roce 1831 založena Žehrovská obora, která všechny cesty, jež jejím prostorem procházely, zahradila, není v tomto případě možné použít

Obr. 6a. *Detail dílu severní části Žehrovských lesů na prvním/josefském vojenském mapování. Ve středu 1 km JZ (v reálu JJZ) od Žehrova je dobře patrná šestiramenná křižovatka u později založeného loveckého zámečku Bellevue.*

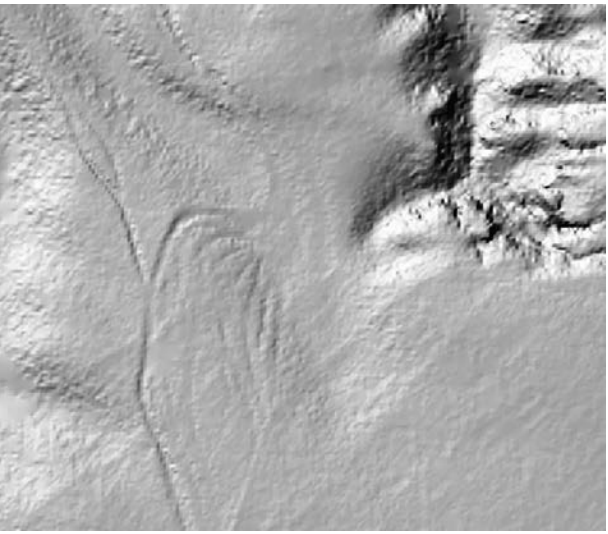
podrobnější a přesnější mapy pokročilejšího 19. století, neboť do nich již tyto cesty pro svou nefunkčnost nebyly zakresleny. Doba kolem roku 1830 je také nejzazším zánikovým horizontem všech cest, které budou probírány v této části článku. Naprostá většina z nich však dodnes slouží pro podnik Lesy České republiky, který tuto oboru nadále provozuje.

V rámci celé křižovatky byla v 18. století vynechána i výše probíraná hlavní cesta, byť v reálu prochází cca sto metrů od zámečku Bellevue a s dalšími trasami, jež do oné křižovatky byly zahrnuty, tvořila několik rozcestí (na přiložených mapách je to jasně patrné). Na vině je nepochybně již zmíněné posunutí celé křižovatky více na západ, čímž se hlavní cesta, jejímuž zaznamenání byla evidentně věnována lepší péče, dostala do větší vzdálenosti od ní. My bychom ji mohli, když známe terénní reálie, do křižovatky zařadit, avšak pro její celkový charakter a důležitost, tak i pro srozumitelnost textu se ukázalo lépe představit ji zvlášť a vlastně se tak, byť z jiných pohnutek, držet rozložení cest, jak nám ho představuje josefské mapování.

Z toho důvodu bude v rámci rozboru oné „křižovatky u Bellevue" jako první představena až cesta, která přichází od Žehrova, kde se na jižním okraji návsi odděluje od naší hlavní cesty a směřuje k JZ.[31] Po překonání Arnoštického potoka po hrázi rybníku Žehrov, který je zachycen již na prvním vojenském mapování, musela před vstupem do lesů přejít ještě drobný potok Jalovici. Západně od zámečku Bellevue je částečně narušená starším lomem, ale lze ji bez problémů vysledovat, jak se po úpatí strmého ostrohu stáčí k západu, aby se opět obrátila k jihu. Velice záhy se však rozděluje do dvou ramen, kterými překonává strmé srázy jedné z četných roklí Žehrovského lesa, aby se tak dostala do příznivějších terénů hřebenových partií. Západnější z ramen, které v místech prudšího stoupání tvoří svazek obsahující relikty třech úvozů vedle sebe, má povahu táhlého oblouku, zatímco rameno více na východ má tvar ostrého „S".[32] Můžeme se domnívat, že tato ramena zjednodušovala provoz (jedno mohlo sloužit pro výstup a druhé pro sestup), který navzdory náročnému terénu byl v těchto místech zřejmě velmi čilý. Svědčí o tom ještě třetí, o dalších 400 m vzdálenější cesta, která má naprosto stejný směr a lze ji tak považovat za třetí rameno téže cesty. Je ale také možné, že nám tato ramena představují náročnější vývoj cesty. Jak totiž můžeme soudit, ve druhé polovině 18. století bylo v provozu nejvýchodnější z těchto tří ramen. Jeho výrazné vyhnutí ze severo-jižního směru k západu se dostalo i do jinak hodně schematicky pojatých

[31] Vyznačena tyrkysovou linkou na mapě č. 1 barevné obrazové přílohy.

[32] Termínem „ostré S" je zde myšleno výrazné zahnutí oblouků písmene „S", ne německé „ß".

Obr. 7. *Detail svazku až osmi úvozů, které cesta zanechala při svém výstupu v lokalitě Na kopaninách JZ od Kamenice. https://ags.cuzk.cz/dmr/.*

map prvního vojenského mapování (obr. 4). Je ale také možné, že máme před sebou jen jeden z nesčetných případů zjednodušení reálné situace vojenskými kartografy josefínské doby, kteří mohli zaznamenat pouze jedno rameno, byť v provozu mohla být i další. Nicméně tato ramena také zároveň sloužila jako spojnice (a možné odbočky) k cestě, se kterou se po svém výstupu setkala (o této neméně zajímavé cestě, která však již není podchycená na josefské vojenské mapě, bude pojednáno v kap. 4). V každém případě se po výstupu všechna tři ramena spojila opět do jedné trasy, která sestoupila JV směrem ke vsi Srbsko, kde nabrala svůj původní jižní směr. Hned za Srbskem přešla drobný potok z Meziluží a pak mírným terénem postupovala takřka neustále přímo k jihu. Až pod Kamenicí na samotném jižním okraji Žehrovských lesů narazila na další překážku v podobě příkrých skalnatých svahů, kvůli jejichž překonání míjela ves Kamenici po západním okraji. Pro výstup či sestup skalními rozsedlinami u Kamenice se opět rozdělila do dvou větví, přičemž obě zanechaly celé svazky úvozů.

Od JZ okraje katastru Kamenice nabrala JZJ směr a prošla přímo mezi vesnicemi Přepeře a Malobratřice, přičemž po sobě zanechala výrazný úvoz. V lokalitě *Na širokých*, kde zřejmě byl její úvoz při scelování polí zasypán, se alespoň dochovala v podobě hranice katastrů těchto dvou vsí. Katastr obce Obruby, do níž cesta směřovala, se zase naopak k severu s touto cestou protahuje a tvoří charakteristický dlouhý katastrální výběžek, který je zdánlivě nelogický, nicméně se jedná o typický ukazatel staré cesty. Odhalování jejího dalšího směřování sice přesahuje rámec této práce, ale pro její význam a zajímavost její průběh načrtneme. Postupovala tak jako dosud J či JJZ směrem, využívajíc zalesněných návrší jižně od Obrub (zde se dochoval i výmluvný pomístní název *U formanské cesty*), dále přes Domousnice, kde se nepochybně z důvodu nutnosti úprav a udržování cest přes rozbahněný terén platilo až do první poloviny

18. století mýto,[33] dále přes Rabakov a Ujkovice, pod nimiž se dostala opět do lesů, až do Seletic. Zde se stočila k JZ, aby se vyhnula na drobné vodoteče bohaté oblasti Křinecka. Tuto zemědělskou krajinu obešla přes Loučeň, aby se od ní stočila opět na jih do Nymburku.

Když uvážíme neustálé jižní či JJZ směřování této cesty (vždy, jakmile to přírodní podmínky dovolily, se stočila těmito směry), je nasnadě, že cílem v opačném směru byl Turnov, přičemž z Žehrova se nabízejí dvě varianty průběhu: buď překonala nivu říčky Žehrovky společně s hlavní cestou po hrázi bývalého Žehrovského rybníku, od které se následně odpojila směrem na Ploukonice, kde se napojila na vrcholně středověkou cestu přicházející od Mladé Boleslavi. Na relikt této cesty odpojující se od hlavní trasy k brodu v Podolí za hrází někdejšího Žehrovského rybníku vlastně jen mimoděk naráží J. V. Šimák v již uváděném *Průvodci Českým rájem*, když turistům, kteří chtějí z Turnova navštívit hrad Kost a Sobotku, doporučuje *„jeti povozem, neboť cesta je prašná a nezajímavá"*. Zájemcům o pěší výlet navrhuje jít *„ze Všeně přes dvůr Borčice, za kterým je úvoz na silnici"*. Právě tento úvoz je zbytkem oné dnes již z velké části neexistující cesty.[34] Další možností bylo projít skrz Skokovy a Žehrovku brodit v Mlýnici, přičemž do Turnova by se dostávala přes Olešnici (zde opět existovaly dvě varianty – přes Pohoří a Podpohoří, nebo přes Kacanovy) kolem Chlumu-Kozlova na Konice a přes Hlavatici a Mašov. Obě varianty jsou přibližně stejně dlouhé. Druhá je kopcovitější, ale zato výrazně sušší. Zatímco trasa přes Mokrý, u něhož se voda odráží již v názvu, musela na svém průběhu překonávat několik drobnějších vodotečí, trasa přes Olešnici po přejití Žehrovky přecházela až před Turnovem říčku Libuňku. Ostatní vodní toky míjela. Intenzita využívání obou těchto variant mohla kolísat např. v rámci ročních období, ale taktéž i v rámci historického vývoje, kdy můžeme předpokládat, že s větším rozvojem těžších čtyřkolových vozů v pozdním středověku byla více preferovaná méně kopcovitá trasa přes Mokrý, která se dočkala ještě počátku 20. století. Souvislost se změnou užívání tras této cesty může mít i to, že pozdní středověk je zároveň dobou, kdy přestal sloužit hrad Kozlov, který nepochybně na tuto cestu původně dohlížel.

S největší pravděpodobností je právě toto nejpřímější spojení Turnova s Nymburkem. Městem, které po zániku zeměpanského hradu v Mladé Boleslavi bylo centrem správy pro Boleslavský kraj, kde se například vyhlašovaly

---

[33] ŠNAJDR, Ludvík. *Soukromá mýta v Čechách*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze, 1903, roč. 11, s. 156–159.

[34] ŠIMÁK, J. V. *Průvodce Českým rájem*, s. 121.

odúmrti šlechtického majetku a taktéž působil jako odvolací městský soud pro poddanská města s magdeburským právem, jemuž podléhal i Turnov. Nemusíme tedy pochybovat o významu a intenzitě používání takovéto cesty.

Přibližně 400 m JZ od zámečku Bellevue se od této cesty Turnov – Nymburk odděluje jiná, která se dále komplikovaným skalním terénem vlnila ke vsi Zakopaná.[35] Zde dokonce v jedné etapě můžeme pozorovat případ, se kterým se setkáváme zpravidla jen na takto propustných podložích, jaká se nacházejí právě v Žehrovských lesích, a tím je postup cesty přímo údolím. Je to skutečně příslovečná „výjimka potvrzující pravidlo", která byla umožněna písčitou půdou a absencí vodoteče. Ze Zakopané cesta pokračovala v trase dnešní silnice přes Branžež do Kněžmostu, do něhož ale nevstupovala jako nyní Branžežskou ulicí, ale přes vrch Přední hamry a dnešní ulicí K cihelně, aby se vyhnula podmáčenému terénu potoka Kněžmostky a jeho přítoků. Lze tedy usuzovat, že se nejpravděpodobněji jedná o přímé spojení mezi Kněžmostem a Turnovem s tím, že pro dosažení Turnova bylo užíváno dvou výše popsaných variant cest mezi Turnovem a Žehrovem.[36]

Pro úplnost je také nutné poznamenat, že oběma trasami se nemuselo zákonitě jet přes Turnov, nýbrž bylo možné překročit Jizeru v Podolí či Nudvojovicích a pokračovat dál SV – SSV směrem. Turnov je ale jakožto první větší aglomerace v nabízeném směru logickým cílem.

Další, v pořadí již třetí cesta, která tvořila onu „křižovatku" jižně od Žehrova, vstupovala do Žehrovských lesů od SZ od přechodu říčky Žehrovky v Mlýnici, resp. ve Skokovech.[37] Západně od zámečku Bellevue se vždy na krátké úseky spojila s oběma výše jmenovanými, aby se velice záhy od nich zase oddělila. Vytvořily tak navzájem nejvýraznější shluk ypsilonových rozcestí v tomto prostoru. Na rozdíl od prve zmíněných, které se obracely více jižním směrem, tato cesta pokračovala na západ po návrších nacházejících se jižně od Vlčího dolu, které poskytovaly mírnou cestu v jinak skalní, silně profilované krajině. Díky nevelkým sklonům terénu v této etapě nevytváří příliš hluboké úvozy (vesměs nepřesahují hloubku 1 m) a větší množství rozdvojení. To nacházíme, až když cesta mine ve vzdálenosti asi 400 m zříceniny hrádku Hynšta a přes lokalitu Sedlíčko stoupá k planinám (nyní rozlehlému ovocnému sadu) pod vrchem Mužský.

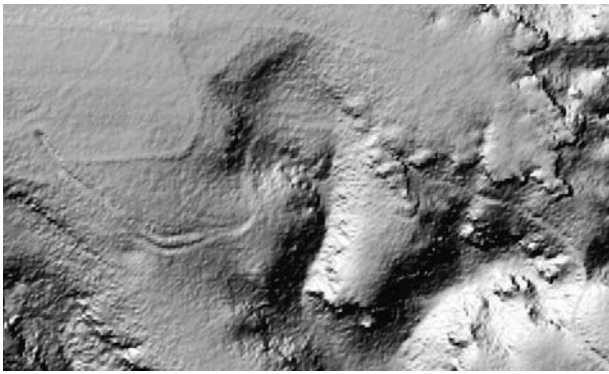
---

[35] Vyznačena zelenohnědou linkou na mapě č. 3 barevné obrazové přílohy.

[36] Stručněji již byla tato cesta popsána v popularizačním článku ZOUL SAJBT, Jiří. *Kudy se jezdilo dříve – z Turnova do Kněžmostu.* Muzejní čtvrtletník, 2020, roč. 17, č. 1, s. 4.

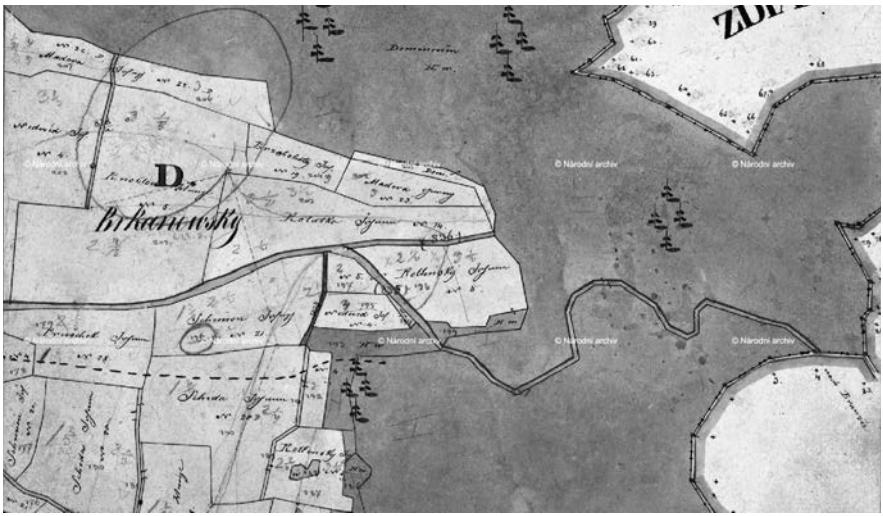
[37] Vyznačena zeleně na mapě č. 2 barevné přílohy.

Zde již zaznamenáváme výrazné rozdvojení. Jeho důvodem může být to, že jedna z větví sloužila pro klesání (patrně to byla ta, jež procházela přímo po hřebeni Sedlíčka) a druhá pro stoupání (ta hřeben Sedlíčka po úbočí podcházela, aby se přibližně po 0,5 km obě větve opět spojily v jednu), nebo tyto dvě různé větve vznikly historickým vývojem a požadavky na dopravu, kdy jedna postupně nahradila druhou. Tomu by nasvědčoval fakt, že již v mapě stabilního katastru je větev procházející po hřebenu Sedlíčka sice ještě naznačena, ale již jako slepá (dnes jsou částečně zaslepené obě).

Obr. 8. *Dvě dnes částečně zaslepené větve cesty při stoupání k lokalitě Sedlíčka. https://ags.cuzk.cz/dmr/.*

Mohlo se však jednat i o kombinaci obou možností, kdy nejprve fungovala pouze v jedné trase, ke které se pro zefektivnění provozu přidala druhá větev, a naopak v čase omezení provozu bylo od používání jedné (strmější) větve upuštěno. Od vrchu Mužský již cesta přímo sešla ke stejnojmenné vsi a po-

Obr. 9. *Výřez mapy stabilního katastru z roku 1842, kde je jedno z ramen cesty zaznamenáno již jako slepé. Zdroj: https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/skici/skici/BOL/BOL327018420/BOL327018420_index.html.*

kračovala ke vsi Zásadka pod Valečovem. V této celé trase je zaznamenaná i v 1. vojenském mapování. Na mapách stabilního katastru však již většina jejího průběhu skrz Žehrovské lesy chybí. Nepochybně se tak stalo z důvodu založení Žehrovské obory, která průběh této cesty na západ do Mnichova Hradiště razantně přerušila. Opačný, tedy východní či VSV směr této cesty je však nesnadné určit. Z důvodu omezených možností změny směru je pravděpodobné její pokračování do Kacanov v trase již výše popsané významné trasy z Mladoboleslavska do Slezska. Z Kacanov se pak nabízela celá řada odboček k východu, které buď kolem Valdštejna, Čertovy ruky či Hrubé Skály procházely k vhodným přechodům Libuňky, aby mohly pokračovat dále do podhůří Krkonoš. Ovšem stejně tak jako složitá oblast v okolí Valečova, která si zaslouží samostatné zkoumání, i neméně komplikovaná situace Hruboskalska bude pro náležité pochopení vyžadovat oddělenou studii.

Jako poslední cestu, která zhušťovala celou soustavu rozcestí u zámku Bellevue, zmiňme tu, jež vedla ke dvoru v Arnošticích.[38] Od hlavní cesty Žehrovskými lesy se odpojovala přibližně 400 m JV od zámečku Bellevue, který obloukem z jihu obcházela. Cesta na josefském mapování končí u rybníku Oběšenec, po jehož hrázi měla změnit směr a stoupat k severu k velkým rybníkům na dolním toku Žehrovky. Její přímou trasu k SZ je však možno vypozorovat i dál, jak pod stěnami Příhrazských skal nadchází prameny drobných vodotečí a stáčí se pomalu k západu, až dorazí do vsi Olšina, ze které patrně sestoupila do Březiny. I když je alespoň její část zaznamenána v josefském mapování, zdá se, že význam této cesty byl spíše pomístní.

4. CESTY PŘES LOKALITU NA ROVINÁCH

Již na názvu je vidět, že toto toponymum vzniklo ve spojení s cestovním provozem. Při pohledu na mapu si pak potvrdíme, že se jedná na velkou vzdálenost o jedinou „rovinu", a tak její využití k dopravě je víc než logické. Asi nás taky nepřekvapí, že toto místo alespoň částečně využívá hned několika cest, a tudíž je přibližně 1,5 km dlouhá cesta *Na rovinách* jakýmsi dlouhým rozcestím. Lákavost této rovné a pro provoz nebývale vhodné lokality je vidět i v tom, že takřka každou schůdnou skalní roklí sem vedla nějaká cesta, jež se snažila na tuto „pomístní magistrálu" napojit.

Když hovoříme o příhodnosti této lokality k provozu, není bez zajímavosti to, že na josefských mapách není ze zdejších cest zobrazena žádná. Jistě ne-

[38] Vyznačena modře na mapě č. 2 barevné obrazové přílohy.

můžeme počítat s tím, že by všechny před druhou polovinou 18. století zanikly. Vždyť část je v provozu dodnes (i když většinou jen pro potřeby lesní správy) a jedné se v poslední třetině 20. století dostalo i zpevněného povrchu. Spíš v této době již jejich význam poklesl a vojenští kartografové uznali zbytečným jejich zakreslení. Nicméně k řadě zániků tu docházelo, jak můžeme vidět na indikačních skicách stabilního katastru ze 40. let 19. století, kde je zachycena pouze jedna z cest, která přímo procházela přes lokalitu *Na rovinách*.

Obr. 10. Díl severní části Žehrovských lesů, kde je dobře vidět, že před polovinou 19. století fungovala jen jedna z cest, směřujících od východu z lokality Na rovinách. https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/skici/skici/BOL/BOL594018420/BOL594018420_index.html.

Jedinou cestou, která se byť jen okrajově dotýká lokality *Na rovinách* a je zakreslená jak v prvním vojenském mapování, tak i ve stabilním katastru, je ta, na kterou bylo možné odbočit z hlavní cesty u výše probíraného přechodu přes bezejmenný potok z Meziluží.[39] A právě přes Meziluží u Dobšic vedla. Z něho šikmo příkrým svahem vystoupala k rozcestí Dehetník, který je osazený božími mukami a kde se tato cesta setkávala s jinou, která přicházela od Dobšic a Rytířovy Lhoty. K té se však dostaneme později. Od Dehetníku sestoupila dodnes dochovanými mohutnými úvozy k Podvyskeřskému mlýnu, kde se nachází příhodné místo pro přechod říčky Žehrovky.[40]

Od Podvyskeřského mlýna stoupala opět mohutným úvozem vzhůru na Vyskeř, kde se setkala s dalšími cestami. Námi sledovaná cesta po této náročné části pokračovala již mírným terénem přes Drahoňovice k Hrubé Skále, z valné části v trase dnešní okresní silnice. Pod Hrubou Skálou přešla mezi Doubravicemi a Radvánovicemi říčku Libuňku a přes Tatobity pokračovala na Semily.[41]

---

[39] Vyznačena zelenohnědou linkou na mapě č. 2 barevné obrazové přílohy.

[40] K historii Podvyskeřského mlýna i s poznámkou, že zdejší přechod sloužil jako spojnice mezi hruboskalským a kosteckým panstvím: EGERT, Jaroslav. *Historie mlýnů na Žehrovce: život a příroda kolem nich*. Turnov: Presstar, 2011, s. 92–96. ISBN 978-80-87141-14-4.

[41] ZOUL SAJBT, Jiří. Středověký Kozákov v síti starobylých cest. In: *Kozákov: příběh hory*. Red. S. Říman. Jilemnice: Gentiana, 2018, s. 45–54.

Obr. 11. *Dnes již ani lesní správou nepoužívaný úvoz, jímž cesta od rozcestí u Dehetníku sestupovala k Podvyskeřskému mlýnu.*

Obr. 12. *Mohutný úvoz od Podvyskeřského mlýna k Vyskři.*

Cesta, která sice není zakreslená v mapách prvního vojenského mapování, ale naopak využívá lokalitu *Na rovinách* v celé její délce, stoupala do těchto míst od dalšího důležitého přechodu říčky Žehrovky – u Vysokého Kola.[42] Soudě podle situace na protějším břehu Žehrovky, kudy procházela cesta SZ – JV ve směru z Olešnice přes Skalany na Vyskeř, bylo zřejmě možné z obou těchto směrů sjet k Vysokému Kolu. Odtud cesta pokračovala JV směrem, kterým jediným pro náročnost terénu bylo v těchto místech možné poměrně příkrým stoupáním opustit hluboké údolí Žehrovky. Hned po výstupu však nabrala směr JZ a přes lokalitu *Na rovinách* sestoupila k hlavní cestě Žehrovskými lesy, kterou křižovala a pokračovala stále svým JZ směrem (obr. 1). Následně ji nacházíme, jak křižuje i cestu Turnov–Nymburk, aby náročným terénem, v němž zanechala celou sérii úvozů, vystoupala do lokality *Na kopaninách* mezi Kamenicí a Malobratřicemi, kte-

[42] Zakreslena modře na mapě č. 1 barevné obrazové přílohy.

rými následně prošla. Pro rozsáhlé změny v silně zemědělsky využívané krajině se v další etapě téměř žádné relikty této cesty nedochovaly. Nicméně na starých mapách můžeme vidět, že ještě v 19. století tato cesta pokračovala kolem Lítkovic, Chlumína a kolem Studénky do Horních Stakor. Odtud přes Kosmonosy k brodům Jizery v Podlázkách mezi Dalovicemi a Michalovicemi. Nemusíme pochybovat o tom, že s tímto přechodem Jizery mělo spojitost hradiště v Dalovicích, rámcově svým působením kladené do průběhu 12.–13. století,[43] dvorec s románskogotickým kostelem a od druhé poloviny 13. století hrad v Michalovicích, který ve významu kontroly tohoto úseku cesty dalovické hradiště a michalovický dvorec střídal. Další pokračování této cesty je vzhledem k jejímu dosavadnímu směřování nejpravděpodobnější na Mělnicko.

Pokud se zaměříme na opačný směr, pak po překročení Žehrovky je logické směřování na SV – tedy na Vyskeř, kde se tato cesta setkala, resp. spojila s výše zmíněnou od Meziluží, která přecházela Žehrovku u Podvyskeřského mlýna, a spolu pokračovaly k Hrubé Skále a na Semily. Nelze vyloučit ani možnost, že tyto cesty z Vyskře mohly pokračovat i přes Hruboskalsko kolem Radče, přičemž v takovém případě by pro přebrodění Libuňky jistě volily brod Podháj–Hořensko v Sedmihorkách. Směr na Semily však stále zůstává. Jedná se tedy o propojení horní části Mladoboleslavska (a snad i Mělnicka) se západním Podkrkonoším, odkud je pravděpodobný i přechod do Slezska, přičemž začátek fungování této cesty můžeme zařadit nejpozději do pozdně hradištního období. Úpadek však nejspíš začal již v pozdním středověku či raném novověku, neboť na prvním vojenském mapování je tato cesta dokumentovaná už jen torzovitě v určitých úsecích, které zřejmě byly nadále používány pro lokální dopravu mezi jednotlivými vesnicemi. V mapách stabilního katastru například není zachycen výstup od Vysokého Kola k lokalitě *Na rovinách*, byť jsou po něm zachovány velice výrazné úvozy. Tato část trasy je pouze patrná v rozparcelování lesa. V této době již fungovalo (tak jako dnes) přímé spojení mezi Vysokým Kolem a levým břehem brodu u Podvyskeřského mlýna, a tak byl využíván (zřejmě příhodnější) sestup úvozy vedoucími od Dehetníku u Dobšic. Tato trasa na stabilním katastru oproti předešlé zachycena ještě je.[44]

Po sestupu z lokality Na rovinách k hlavní cestě Žehrovskými lesy se od průběhu výše rozváděné trasy odpojovala další cesta, která, alespoň jak lze

---

[43] ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 62. ISBN 80-7277-173-6.

[44] https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/skici/skici/BOL/BOL546018420/BOL546018420_index.html. [cit. 12. 3. 2020].

Obr. 13. *Ohyb úvozu stoupajícího od Vysokého Kola k lokalitě Na rovinách. Archiv autora.*

soudit podle dochovaných reliktů, byla neméně důležitá a používaná, avšak měla více východozápadní směr.[45] Proto hlavní cestu takřka kolmo přetínala (obr. 1), aby na protější straně údolí vystoupala opět vzhůru (šla tedy striktně po rozvodí) a pokračovala západním až severozápadním směrem, kde se na kratší úsek setkala s cestou z Turnova do Nymburka, až se následně spojila do jedné trasy s cestou přicházející od křižovatky u zámečku Bellevue, jež procházela předpolím hradu Hynšta k Mužskému a k hradu Valečov, který severně míjela. Byla to tedy cesta, která spojovala Semilsko a Mnichovohradišťsko. Nevyjasněnou otázkou zůstává, do jaké míry byla jako spojnice těchto lokalit využívána od vrcholného středověku, kdy nejpozději začala fungovat trasa vedoucí blíže pravému břehu Jizery a v přímém směru propojující pojizerská města Mladá Boleslav – Mnichovo Hradiště – Turnov – Semily. K určení či podpoře významu přímé cesty Mnichovohradišťsko – Semilsko i ve vrcholném středověku (případně i později) nepomůže ani argument jejího průběhu podél sídel v tomto období vzniklých (Valečov, Hynšta, Hrubá Skála) a kromě Hynšty hluboko do novověku fungujících. Díky tomu, že značná část této trasy je totožná i s trasami jiných cest, je možné, že tato cesta (ve svém přímém směru) mohla skutečně od vrcholného středověku svůj význam ztrácet, ale protože byla velká část její trasy využívána několika dalšími cestami, zůstala dodnes dobře čitelná.

Další významnou trasou využívající výhodnosti lokality *Na rovinách* je cesta, která se od hlavní cesty Žehrovskými lesy odpojovala 1 km JV od Žehrova a z počátku využívajíc přírodní rokle pozvolně stoupala obloukem stáčejícím se od východu k jihu. V místech většího stoupání tu zanechala hluboké úvozy.[46]

---

[45] Vyznačena červeně na mapě č. 3 barevné obrazové přílohy.

[46] Vyznačena modře na mapě č. 3 barevné obrazové přílohy.

Její význam se odráží až do dnešních dnů v tom, že tento její průběh v návaznosti na lokalitu *Na rovinách* po celé délce dodnes slouží jako hranice mezi osadami Srbsko a Žehrov. Na rozdíl od dvou naposledy popisovaných cest (spojnicemi mezi Semilskem a Mnichovohradišťskem, resp. severním Mladoboleslavskem) ovšem z lokality Na rovinách nesměřuje k žádnému brodu na Žehrovce pod Vyskří, nýbrž naopak se stáčí k jihovýchodu až jihu (tedy

Obr. 14. *Úvoz při stoupání k lokalitě Na rovinách. Archiv autora.*

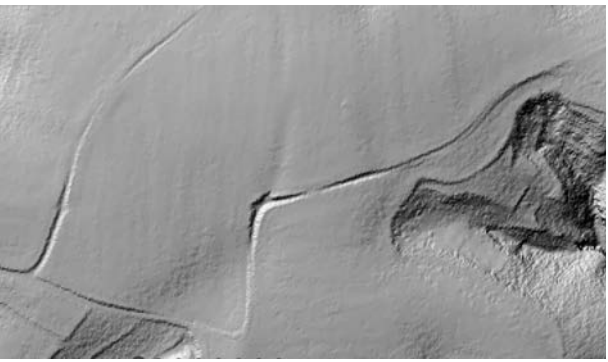

Obr. 15. *Zbytek úvozu v polích za rozcestím u Dehetníku směrem Na roviny. Archiv autora.*

zpět do směru, jaký měla spolu s hlavní cestou, než ji v Žehrovských lesích opustila) k rozcestí u Dehetníku, odkud pokračovala stále přímo k jihu. Ještě na stabilním katastru je patrná mohutná křižovatka, kde se tato cesta křížila s cestou od Dobšic k Podpleskotskému mlýnu.[47] Tím, že dvě ramena byla zavezena, zbyla z celé této křižovatky pouze hluboko do podloží zařízнutá zatáčka na cestě z Dobšic k táboru TJ Sokol Turnov v Pleskotech, v níž jsou však dodnes patrné zbytky obou zrušených ramen, z námi sledované trasy jsou i v polích mezi Dehetníkem a touto křižovatkou na mapách LIDAR patrné zbytky úvozů.

Cesta vedla dál k jihu na Rytířovu Lhotu, jejíž intravilán, na rozdíl od nynějšího stavu, míjela cca o 100 m SV směrem. Odtud pokračovala k JV a až téměř 500 m za Rytířovou Lhotou se stočila opět přímo k jihu – k Libošovicím. V této etapě se cesta opět nedochovala – byla zavezena a srovnána, ale je zaznamenaná v mapách stabilního katastru a některé její relikty je možné opět zachytit. Prošla skrz Libošovice a u Nepřívěce se spojila zpět do jedné trasy s hlavní cestou, která sem skrz Žehrovské lesy přišla od hradu Kost.

Právě skutečnost, že se tyto cesty rozdělily, aby se zase po 4 km spolu opět spojily do jedné trasy, vede k zamyšlení, jestli se nejedná o dvě varianty téže cesty. V jejich délce téměř není rozdíl, převýšení překonávají také téměř stejná, jen verze přes Libošovice a lokalitu *Na rovinách* tato převýšení překonává pozvolnějším stoupáním a přechází o jednu, byť malou vodoteč méně. Jeví se tedy dokonce jako příhodnější, i když nijak výrazně. Nabízí se tedy dvě varianty vysvětlení: rozdílné používání na základě ročních období, přičemž varianta přes Kost by byla používána v sušších obdobích, anebo, což se z důvodu mírnějšího terénu může jevit pravděpodobnější, byla varianta přes Libošovice starší a se založením hradu Kost došlo k přeložení této části trasy z důvodu kontroly (případně vybírání cla?),

Obr. 16. *Snímek LIDARu, na kterém je vidět zbytek zasypané křižovatky mezi Dobšicemi a táborem TJ Sokol Turnov v Pleskotech. Rovněž je vidět od severu přicházející již téměř zaniklá cesta od rozcestí u Dehetníku. V pravé části potom cesta od Kosti skrz Dobšice (viz kap. 2). Zdroj: https://ags.cuzk.cz/dmr/.*

[47] https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/skici/skici/BOL/BOL0990184201/BOL0990184201_index.html. [cit. 18. 3. 2020].

neboť založením Kosti došlo po polovině 14. století k přeložení vrchnostenského sídla, které se do té doby nacházelo v Sobotce.[48] Díky zachování některých etap cesty v rámci hranic katastrů vsí nebo jejich přímému zaznamenávání ve stabilním katastru však víme, že užívání nebo alespoň povědomí o této cestě přetrvalo až do moderní doby. Hlavní cestou, jak jsme ji v tomto příspěvku nazvali, však zůstala varianta okolo hradu Kost.

Od severu – od Žehrova a Skokov – stoupalo skalními rozsedlinami k lokalitě *Na rovinách* hned několik stezek. Tyto cesty, ač v terénu dobře patrné, nenacházíme ani v prvním vojenském mapování, ani na mladším, ale podrobnějším stabilním katastru, a proto tedy musíme počítat s jejich relativně raným zánikem. Ačkoli nemůžeme vyloučit, že po jistou dobu mohly sloužit i jako varianty naposled zmíněné cesty od Sobotky přes Libošovice, spíše se však jeví jako cesty lokálního charakteru – přímé spojení mezi Žehrovem a Skokovy s vesnicemi na JV straně Žehrovských lesů. Díky nálezům zbytků z těžby železivců podél jedné z těchto cest nelze také vyloučit jejich čistě účelový vznik pro svoz této suroviny ze skalních nalezišť do velmi blízkých zpracovatelských areálů, fungujících na počátku raného novověku v Olešnici a Hvozdecku.[49]

ZÁVĚR

Celkový počet zde popsaných stezek rozhodně není vyčerpávající. Drobnějších, které mohly sloužit jen dopravě mezi nejbližšími vesnicemi, svozu dřeva apod., bylo ještě podstatně více a ani z regionálního, natož pak z nadregionálního pohledu nemá smysl je zde uvádět. Práce si kladla v prvé řadě za cíl postihnout hlavní cesty a ani těch nebylo málo. Zatímco dnes můžeme počet silnic vedoucích skrze Žehrovské lesy spočítat na prstech jedné ruky, jak je z celého článku patrno, v minulosti byl tento prostor komunikačně využíván daleko více. Jak jsme si také ukázali, ne všechny byly využívány v jeden časový úsek a ve stejné intenzitě. Právě určení doby fungování jednotlivých stezek je velmi problematické a zpravidla je možné využít jen velice rámcového časového zařazení. V případě Žehrovských lesů máme alespoň jasný důkaz horní (zánikové) hranice obecného užívání velké části cest zřízením Žehrovské obory roku 1831. Ta zabrala celou starými cestami silně využitou severozápadní část Žehrov-

[48] ZOUL SAJBT, Jiří. Vartenberkové, jedna z větví markvartického rozrodu působící na Sobotecku. In: *Modrá krev Sobotecka: sborník k 520. výročí povýšení Sobotky na město 1498–2018*. Sobotka: Město Sobotka, 2018, s. 9–15. ISBN 978-80-907305-0-2.

[49] K této problematice blíže v tomto sborníku článek PROSTŘEDNÍK, J.– RAPRICH, V. *Archeologický výzkum v Olešnici u Turnova*.

ských lesů. Vůbec to, že mohla vzniknout, nám ukazuje, že byly čím dál víc využívány nově vznikající silnice moderního charakteru a význam zdejších starých cest postupně upadal. Úpadek některých tras potom můžeme alespoň vytušit v souvislosti se sídlištními a komunikačními změnami, které přinesl vrcholný středověk. Dobu vzniku jednotlivých cest ale objektivně určit nelze. Jediné, co můžeme s velkou dávkou pravděpodobnosti říci, je, že cesta existovala v době vzniku jistého sídla, jímž nebo kolem něhož prochází. Kupříkladu o velkém stáří je možné uvažovat u cest, které vedly přes Mužský, neboť zdejší lokality jako Hrada či Klamorna byly osídleny od neolitu takřka kontinuálně.[50] I když ale získáme skutečně jen velmi rámcové časové intervaly fungování zaniklých cest, stále nám výzkumy tohoto charakteru přibližují další stránku z reálií našich dějin. Získáváme tím bližší představu o propojení jednotlivých míst a tím i další poznatky o životě dávno minulém.

Jiří Zoul Sajbt: ***Alte Wege durch das Böhmische Paradies I. Žehrovské lesy (Vyskeř – Kost – Mužský)***

Dieser Beitrag ist der erste von der Serie mikroregionaler Studien, welche dem Verlauf von alten Wegen im Gebiet des Böhmischen Paradieses gewidmet werden. Er fasst Analysen materieller Überreste alter Wege zusammen, die vom Autor in den Jahren 2017–2019 vorgenommen wurden. Das Schwergewicht wird vor allem auf bedeutendere Wegtrassen gelegt, die einen regionalen Charakter hatten, z. B. die Verbindung mit Mühlen, doch besonders auf überregionale. Solche wurden gleich mehrere ermittelt – die Verbindung der Gebiete von Semily (Semil) und Mnichovo Hradiště (Münchengrätz), bzw. Mladá Boleslav (Jungbunzlau) und weiter des Zittauer Gebietes mit dem Gebiet von Turnov (Turnau). Dabei ist es höchstwahrscheinlich nicht gelungen, mehrere weitere Trassen mit überregionaler Reichweite zu erfassen und solche Trassen gehen dann bei zukünftigen Studien mit dem Anschluss weiterer Trassen hervor.

Der Raum Žehrovské lesy (Žehrower Wald) wurde für den Transport in der älteren Zeit oftmals genutzt. Dieser Wald ist ein anschauliches Beispiel davon, wie den Menschen in der Vergangenheit bei den Wegen die Überhöhung und das Felsgelände weitaus weniger als durchnässter Grundboden hinderten.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

[50] FILIP, Jan. *Dějinné počátky Českého ráje*. Praha: Státní archeologický ústav, 1947, s. 131–144, příloha č. I–III.

O HISTORICKÉM ZNAKU MĚSTA ROKYTNICE NAD JIZEROU*

Stanislav Kasík

SPRÁVNÍ A HISTORICKÝ VÝVOJ

Město Rokytnice nad Jizerou se skládá ze sedmi místních částí: Dolní Rokytnice (Dolní Rokytnice, Malá Rokytnice, Vilémov), Františkov, Hleďsebe (Studenov), Horní Rokytnice, Hranice, Rokytno (Háj, Rokytno) a Studenov (Studenov).[1]

Z pohledu historických písemných pramenů je „nejstarší" Rokytnice, která se (dosud bez rozlišení na Dolní a Horní) připomíná v zápise desek dvorských a ve vkladu do desek zemských z 16. 10. 1574. Uvedenými zápisy bylo Závišovi z Újezdce potvrzeno propuštění z královského manství jeho statku Jilemnice, ke kterému patřilo: „*Jilemnice tvrz, dvůr a polovice městečka, vsi Martinice, Karlov, Jablonec, Vojtěšice, Jestřebí celé, Hrabačov, Jilem, Rovnačov, Roztoky, Zásadka co tam má, městečko Purklín co tam má, vsi Kruh, Smiřično, Kunratice, Rozprachtice, Sytová co tam má, huť sklenná se vsí Rokytnicí, polovice hamru v Hrabačově*".[2] Uvedená část jilemnického panství se stala královským manstvím na základě pokuty krále Ferdinanda I., kterou byla potrestána účast Arnošta z Újezdce a Kunic v protihabsburském povstání v roce 1547. Rozsah jilemnického panství vráceného v roce 1574 do dědičného držení Závišovi z Újezdce byl totožný s oním konfiskovaným v roce 1547 Závišovu otci Arnoštovi. Arnošt z Újezdce je považován za zakladatele vsi Rokytnice a sklářské huti u ní, protože origi-

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. IV–V.

1 *Statistický lexikon obcí České republiky 2005*. Podle správního rozdělení k 1. 1. 2005 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001. Zpracoval Český statistický úřad ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR. Praha: Ottovo nakladatelství, s. r. o., 2005, s. 660. ISBN 80-7360-287-3.

2 SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého V., Podkrkonoší*. Praha 1887, s. 244 (dále jen Sedláček, Hrady). DD 52 D 18, DZ 18 J 10.

nální český zápis v deskách dvorských v příslušné pasáži zní: *„…s hutí sklennau s vzí Rokytniczy, oboje vnově vystavěné…"*[3]

Rokytnicí původně byla část obce nazývaná později „Dolní" (1709). V roce 1835 bylo v Dolní Rokytnici 265 domů s 2 066 obyvateli, farní kostel sv. archanděla Michaela, celá řada přádelen a tkalcoven, zpracovávajících jak len, tak vlnu a bavlnu, provozy na zušlechťování látek a plátna. Z pohledu správního patřily v té době k Dolní Rokytnici vsi Hranice, Františkov, Studenov a Hleďsebe.[4]

Rokytnice se rozkládala na dolním toku Huťského potoka při ústí do Jizery. V roce 1709 se poprvé píše o Dolní Rokytnici (něm. Nieder Rochlitz). Rozlišovací přívlastek „dolní" předpokládá existenci dalšího osídlení s pojmenováním „horní". Horní Rokytnice (něm. Ober Rochlitz) se v pramenech zmiňuje až v roce 1790.[5] V roce 1835 stály v Horní Rokytnici 372 domy a v nich žilo 2 905 obyvatel. Byla zde škola pod patronací vrchnosti, vrchnostenský pivovar, hospodářský dům, tři mlýny a kaple na Kostelním vrchu. Vrchnost zde měla svůj filiální hospodářský a lesní úřad. Krom jiného zde byl také c. k. celní úřad.[6]

Zápis v rokytnické konšelské knize z roku 1620 zmiňuje ves Hranice (něm. Gränzdorf, také v roce 1835 Granzdörfel): *„1620 die New Erbawte wüstung auff dem Newen Gräntzdorff…"*[7] V roce 1835 zde bylo 35 domů s 230 obyvateli a vrchnostenská myslivna.[8]

V roce 1621 se v rokytnické konšelské knize připomíná Studenov (dříve také Studená, něm. Kaltenberg) : *„…Umb di newerbawte wüstung Auff dem kalden Berge…"*.[9] Studená měla v roce 1835 30 domů a 241 obyvatele.[10]

Rokytnická konšelská kniha uvádí v zápise k roku 1686 ves Františkov (něm. Franzenthal). Údajně byla založena okolo roku 1675 jilemnickou vrchností a pojmenována „Františkovo údolí" podle majitele panství Františka Haranta z Polžic a Bezdružic.[11] V roce 1835 tvořily ves 74 domy s 508 obyvateli. Byla zde zřízena filiální škola pod patronací obce a stály tu 2 mlýny.[12]

---

3 PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách. Díl III*. Praha 1951, s. 581 (dále jen Profous).

4 SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen.* Dritter Band. Bidschower Kreis. Prag 1835, s. 178 (dále jen Sommer).

5 SCHALLER, Jaroslaus. T*opographie des Königreichs Böhmen.* Sechzehnter und letzter Theil. Bidschower Kreis. Prag u. Wien 1790, s. 110 n.

6 SOMMER, 1835, s. 178.

7 PROFOUS, I., 1947, s. 763.

8 SOMMER, 1835, s. 178.

9 PROFOUS, IV. 1957, s. 220.

10 SOMMER, 1835, s. 178.

11 PROFOUS, I., 1947, s. 542.

12 SOMMER, 1835, s. 178.

V roce 1724 se v rokytnické matrice poprvé uvádí ves Hleďsebe (něm. Siehdichfür).[13] Zpráva z roku 1835 zmiňuje 16 domů rozložených na severním svahu Studeného vrchu, v nichž žilo 210 obyvatel.[14]

Rokytno (něm. Sahlenbach) se připomíná v topografické literatuře z roku 1790 jako součást panství Jilemnice a zároveň sídlo se svobodným statkem sklářského mistra Paula Preisslera, který zde měl sklářskou huť.[15] V roce 1835 se ves rozkládala částečně v údolí při Huťském potoce a částečně na svazích okolních vrchů. Čítala 135 domů s 993 obyvateli. Sklářská huť v té době již zanikla a byl zde jeden mlýn.[16]

První zmínka o Rokytnici z roku 1574 (resp. z roku 1547) je spojena s majiteli panství Jilemnice Arnoštem Jilemnickým z Újezda a jeho synem Závišem. Záviš zemřel v roce 1577. V roce 1595 již byli vlastníky panství Křinečtí z Ronova, kteří jilemnickým zprostředkovali povolení tří trhů. V roce 1624 koupil Jilemnici s příslušenstvím Albrecht z Valdštejna, vévoda z Frýdlantu, od dědiček Albrechta Gottfrieda Křineckého z Ronova, Kateřiny Křinecké, Heleny Eustachie, provdané Šternberkové, a Barbory Křinecké, později provdané Harantové. Ponechal jim statek v užívání do zaplacení trhové sumy. To se však nestalo až do Valdštejnova zavraždění v Chebu 25. 2. 1634. Uvedené dědičky postoupily Jilemnici v roce 1637 do dědičného držení Janovi Vilémovi Harantovi z Polžic, vlastníku panství Pecka a manželu Barbory Křinecké. V roce 1701 koupil jilemnické panství Ferdinand Bonaventura hrabě Harrach.[17] Harrachové byli vlastníky Jilemnice a zároveň i Rokytnice nad Jizerou a příslušných vsí až do roku 1850, kdy dosud vrchnostenská správa byla nahrazena správou státní.

Součástí reformy státní správy v roce 1850 bylo zřízení soudního okresu Rokytnice, který existoval až do roku 1939. Znovu byl obnoven v letech 1945–1949. Okresní úřad sídlil v Rokytnici (nad Jizerou) pouze v letech 1855–1868. Osídlení údolí podél Huťského potoka zahrnovalo dvě administrativně samostatné vsi – Dolní a Horní Rokytnici. V roce 1852 byly v Dolní Rokytnici údajně povoleny čtyři výroční trhy, ale to nevedlo k oficiálnímu povýšení na městečko. V roce 1861 došlo k integraci obou vsí včetně příslušných místních částí v obec s názvem Rochlitz – česky Roketnice. Úřední název Rochlitz an der Iser – Roketnice nad Jizerou byl zaveden v roce 1900 a v roce 1923 byl název sídla upraven na Rokytnice nad Jizerou.[18]

---

[13] PROFOUS, I., 1947, s. 632.
[14] SOMMER, 1835, s. 178.
[15] PROFOUS, III., 1951, s. 582.
[16] SOMMER, 1835, s. 179.
[17] SEDLÁČEK, Hrady V., 1887, s. 244-245.
[18] FLOUSEK, Jiří et al. *Krkonoše, příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, s. 556-557. ISBN 978-80-7340-104-7.

Snaha představitelů samosprávy o povýšení Rokytnice na vyšší typ sídla je patrná už od roku 1847. Z tohoto roku se zachovala korespondence Augusta Gottsteina z Rokytnice s Josefem Seibtem z jilemnického vrchního a justičního úřadu na téma žádosti o povýšení na městys, a nakonec několik exemplářů vypracovaných a také korigovaných konceptů žádosti krajskému úřadu se statistickými a topografickými údaji.[19] Žádost sice byla v Rokytnici koncipována, ale pravděpodobně nebyla vyhotovena v definitivní úřední podobě. K odeslání do Vídně prostřednictvím okresního hejtmanství a českého místodržitelství v Praze v uvedené době nedošlo.

Po československo-rakouské spisové rozluce, uskutečněné v roce 1920, byla Československé republice postoupena část registratury vídeňského ministerstva vnitra, dotýkající se českých zemí. Součástí postoupených materiálů byla i příslušná část tzv. „Šlechtického archivu", obsahující krom nobilitací a udělování erbů i agendu, dotýkající se povyšování obcí na města a městečka. Složka, která by se týkala dnešní Rokytnice nad Jizerou, zde není. S podivem i proto, že oficiální žádost císaři o povýšení na sídlo vyšší kategorie podali Rokytničtí na konci roku 1900. Vídeňskými úředníky ministerstva vnitra byla obvykle zakládána složka s žádostí a ta následně doplňována dokumenty o průběhu, a nakonec i o výsledku úředního konání. Složka s názvem spíše německým než českým, tedy „Rochlitz an der Iser", zřejmě ve Vídni ještě je a nestala se předmětem československo-rakouské spisové rozluky v roce 1920. Zde existující složka s názvem „Röchlitz" se týká obce Rochlice v okr. Liberec.[20] Tato spekulativní úvaha je možná proto, že proces žádosti Rokytnice nad Jizerou o povýšení nikoliv na město, ale na „trhovou obec" proběhl a měl zcela konkrétní výsledek známý z archivních materiálů uložených ve Státním okresním archivu v Semilech.

Dne 15. 12. 1900 byla napsána žádost císaři Františku Josefovi I. o povýšení obce Rokytnice („Rochlitz") na trhovou obec – „Marktgemeinde" (resp. městečko, městys). Ministerstvo vnitra ve Vídni obdrželo žádost dne 26. 12. 1900. Žádost byla za obec Rokytnici nad Jizerou podepsána Wilhelmem Pohlem, Ferdinandem Heinzelem a Alexandrem Goldenerem a opatřena razítkem obce (o něm viz níže). Zamítající rozhodnutí ministerstva vnitra o žádosti bylo vypracováno dne 11. 1. 1901 (pod jednacím číslem 1127). Ministerským přípisem, datovaným dne 28. 1. 1901, bylo informováno místodržitelství v Praze. To sdělilo obsah ministerského rozhodnutí okresnímu hejtmanství v Jilemnici spo-

[19] SOkA Semily, AO Rokytnice nad Jizerou, inv. č. 62, 1847, kart. 1.

[20] KRLÍN, Jan. *Soupis dokumentů týkajících se povyšování obcí na městečka a města z fondů Národního archivu [1832]1856-1918*. Číslo pomůcky: 1672. Praha: Národní archiv. 2007, s. 23.

lečně s vyrozuměním o potvrzení rozhodnutí ministerstva vnitra zemským výborem Království českého ze dne 2. 5. 1901 (No 28986). Zároveň byly žadateli sděleny důvody zamítnutí žádosti o povýšení na „trhovou obec". Hlavním důvodem byla nedostatečná integrace sídla s požadavkem těsnějšího spojení všech sedmi částí obce jak na úrovní správní, tak katastrální, finanční a daňové.[21] Takový požadavek však nemohla obec naplnit sama bez účasti nadřízených úřadů.

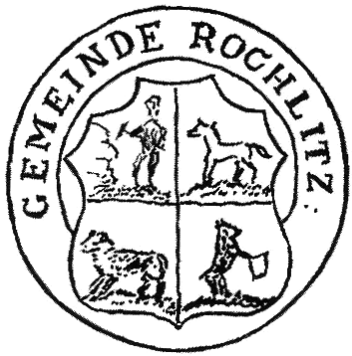
Konání obce Rokytnice nad Jizerou se záměrem dosáhnout povýšení na město bylo rozděleno do postupných logických kroků. Dosažením statutu „městyse" by se otevřela možnost žádat v blízké budoucnosti o povýšení na město a o udělení městského znaku. Takový postup volili ve stejné době například v Tanvaldu (1895) a dosáhli nakonec chtěného povýšení na město a také udělení městského znaku (1905). Odmítnutí žádosti o povýšení na trhovou obec bylo v Rokytnici zřejmě vnímáno pouze jako „dílčí neúspěch", který nedokázal odradit obec od úsilí pokračovat ve svém záměru. Dne 27. 9. 1903 byla slavnostně otevřena nově postavená monumentální secesní budova radnice a zřízeno před ní prostorné náměstí. Obec Rokytnice získala charakter skutečného města. Po vzniku Československé republiky se v roce 1935 představitelé Rokytnice nad Jizerou znovu neúspěšně pokusili o povýšení na město. Teprve v březnu 1961 byl rozhodnutím Krajského národního výboru v Hradci Králové zřízen v Rokytnici nad Jizerou městský národní výbor. Díky tomu se obec Rokytnice nad Jizerou fakticky stala městem, ale nikoliv ve smyslu „povýšení", ale na základě administrativního rozhodnutí.[22]

O ZNAKU MĚSTA ROKYTNICE NAD JIZEROU

Na začátku této kapitoly je nezbytné základní konstatování o tom, že Rokytnici nebyl znak nikdy udělen. Ostatně takový akt, který byl do roku 1918 v kompetenci panovníka a pak úřadů Československé republiky, nebylo možné, s ohledem na platný právní řád, provést, protože až do roku 1991 mohla být uživateli znaků v komunální sféře pouze města a městečka. Rokytnice nad Jizerou byla městem až od roku 1961. Je zřejmé, že ani poté město neusilovalo o konstituování svého znaku, protože pravděpodobně žilo v domnění, že znak má nejméně od poslední čtvrtiny 19. století, kdy začaly být samosprávou užívány obecní pečeti a razítka. Zde je nutné vyslovit další podstatnou tezi –

[21] SOkA Semily, AO Rokytnice nad Jizerou.

[22] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl*. Praha: Nakladatelství Libri 2004, s. 354-361. ISBN 80-7277-040-3.

Obr. 2. *Rokytnice nad Jizerou, pečeť z roku 1876 ze sbírky Rudolfa Hlavy ze Semil (kresba Karel Liška).*

pečeť a znak není totéž, jedno není ekvivalentem druhého pro různý původ, různý význam, různé vlastnosti a různý způsob užití.

Zatím nejstarší nám známá pečeť nebo razítko pochází z roku 1876. Je zachována ve sbírce Rudolfa Hlavy ze Semil, deponované v semilském státním okresním archivu. Její podobu zaznamenal Karel Liška. Kruhová pečeť o průměru cca 28 mm je ohraničena vnější a vnitřní jednoduchou linkou. Mezi linkami je opis německy majuskulou (začátek na 8. h, konec na 4. h): GEMEINDE ROCHLITZ ⁚. V pečetním poli je pseudorenesanční štít, jehož dolní okraj přesahuje vnitřní lištu. Štít je čtvrcený a ve všech polích jsou zobrazeny trávníky, na nichž stojí figury. V prvním poli postava, držící kosmý špičák hrotem se dotýkající skály vpravo, ve druhém poli běžící liška, ve třetím beran a ve čtvrtém doleva obrácený vzpřímený medvěd s neurčitelným lichoběžníkovým předmětem u přední tlapy.[23] V roce 1895 byla obcí Rokytnice nad Jizerou použita pečetní nálepka na úředním výkazu přímých daní, odeslaném Okresnímu úřadu v Jilemnici.[24] Pečetní nálepka je čtvercová se zoubkováním po obvodu (pravděpodobně tištěná z ocelorytinové matrice). Uprostřed je vyobrazena pečeť kruhového tvaru. Mezi vnější dvojitou

Obr. 3. *Rokytnice nad Jizerou, úřední nálepka použitá v roce 1895 (foto Stanislav Kasík).*

[23] SOkA Semily, fond Rudolf Hlava. LIŠKA, Karel. *Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek, IV/1. Znaky, pečeti a razítka českých měst a městeček N-Ř.* Brno: Ivo Sperát, 2014, s. 189, č. 7. ISBN 978-80-87542-09-5 (dále jen Liška, Sbírka).

[24] SOkA Semily, Okresní úřad Jilemnice, inv. č. 438, sign. 3/21, kart. 50.

a vnitřní jednoduchou linkou je německy majuskulní opis: ✶ GEMEINDE ROCHLITZ ✶ A/D JSER („Obec Roketnice nad Jizerou"; tehdejší český ekvivalent k obecně používanému německému jménu „Rochlitz" byl „Roketnice"). Horní část opisu mezi hvězdičkami má vrcholy písmen směřující k vnějšímu okraji pečeti a dolní část opisu opačně. Pečetní pole je čtvrcené. V prvním poli stojí na trávníku horník v hornickém oděvu s čákou na hlavě, s mlátkem v pozdvižené pravé ruce a s levou rukou v bok vedle skály vpravo. Ve druhém poli na trávníku běžící liška. Ve třetím poli na návrší stojící ovce. V čtvrtém poli na návrší stojí vzpřímený doleva obrácený medvěd s neurčitelným předmětem pod pravou přední tlapou. Po téměř deseti letech byl tento předmět zpodobňován jako gotický štítek. Rytí jednotlivých figur není heraldicky přesvědčivé a přesné pojmenování figur umožňují až pozdější zobrazení (např. na průčelí radnice).

Uvedená pečetní nálepka měla svůj pendant v gumovém razítku, jehož otisk se dochoval na již zmíněné žádosti obce Rokytnice nad Jizerou o povýšení na trhovou obec z 15. 12. 1900. Pečeť je kruhová. Mezi vnější dvojitou a jednoduchou vnitřní linkou je německý majuskulní opis. První část s vrcholy písmen k vnějšímu okraji (začátek na 8. h, konec na 4. h) GEMEINDE ROCHLITZ, druhá část s vrcholy písmen ke středu pečeti (začátek na 7. h a konec na 5. h) a. d. ISER („Obec Roketnice nad Jizerou"). Pečetní pole je čtvrcené se stejnými figurami jako v pečetní nálepce. Medvěd je stylizován jednoznačněji a nemá pod přední tlapou žádný předmět. Otisk shodného razítka zaznamenal Karel Liška u listiny z 28. 4. 1902.[25]

Obr. 5. *Rokytnice nad Jizerou, otisk gumového razítka použitého v roce 1900 (foto Stanislav Kasík).*

Mimořádný a odjinud neznámý je otisk pečeti ze sbírky pečetí českých měst Erika Turnwalda z Mnichova, kterou zpracoval a knižně vydal Aleš Zelenka v roce 1988. Praktické a datovatelné užití pečeti není doloženo a autor odhaduje zařazení pečeti na konec první poloviny 19. století. Pečeť má průměr 32 mm a je ohraničená dvojitou linkou. Opis německy, majuskulou, v horní polovině pečetního pole, vrcholy písmen k ohraničující lince (začátek na 8.

[25] Liška, Sbírka IV/1, 2014, s. 189, č. 6.

Obr. 4. *Rokytnice nad Jizerou, pečeť z druhé poloviny 19. století ze sbírky Erika Turnwalda (převzato z publikace Aleše Zelenky, Böhmische Stadtsiegel aus der Sammlung Erik Turnwald, Müchen 1988).*

a konec na 4. hodině): GEMEINDE ROCHLITZ •. V pečetním poli je čtvrcený štít nahoře jednou a v rozích dvakrát za sebou vydutý, dole je obrys štítu stažen do hrotu ve tvaru obráceného oslího hřbetu. Obsah jednotlivých polí je mimořádný a svým způsobem popírající pozdější zobrazovaní. Zelenka dovozuje, že v jednotlivých polích čtvrceného štítu jsou figury symbolizující jednotlivé osady tvořící obec – Dolní a Horní Rokytnici (Nieder- und Oberrochlitz), Františkov (Franzenthal) a Rokytno (Sahlenbach) a pokračuje jejich popisem: „*im 1. Feld rechts ein abgeschlagener Baumstamm mit einem Ast, den mit der rechten Hand eine nach links gewendete, antik gekleidete Figur mit erhobenen linkem Unterarm und fürstenhutartiger Kopfbedeckung hält, im 2. Feld ein wiedersehendes Schaf, im 3. Feld ein wiedersehenders Fuchs und im 4. Feld ein hockender, links gewendeter Bär, links von einer Blume, rechts von einen Gebüsch flankiert*" (překlad volně: „v 1. poli vpravo osekaný kmen stromu s jednou větví, kterou drží pravou rukou doleva obrácená a anticky oblečená postava s pozdviženou levou paží a s přikrývkou hlavy podobnou knížecímu klobouku, ve 2. poli ohlížející se ovce, ve 3. poli ohlížející se liška a ve 4. poli sedící, doleva otočený medvěd, zleva květinou a zprava křovím obklopený"). Zelenka podobu obrazu v této pečeti srovnává s vyobrazením rokytnického znaku v Čarkově publikaci „Městské znaky v českých zemích" z roku 1985 (viz níže) a konstatuje rozdíly. U Čarka je v prvním poli znaku skála s pracujícím horníkem, 2. a 3. pole jsou prohozeny a medvěd drží radlici.[26] Zelenkovo časové zařazení uvedené pečeti zřejmě bude nutné posunout až do druhé poloviny 19. století, resp. do období po roce 1861, kdy obec Rokytnice nad Jizerou vznikla sloučením Horní a Dolní Rokytnice a dalších místních částí pod názvem „Rochlitz – Roketnice".

Podobné provedení, jaké má pečeť ve výše zmíněné mnichovské Turnwaldově sbírce, zaznamenal Karel Liška u otisku kovového razítka na listině datované 27. 4. 1876 (viz výše). Shodnost spočívá ve tvaru štítu a jeho čtvrcení.

---

[26] ZELENKA, Aleš. *Böhmische Stadtsiegel aus der Sammlung Erik Turnwald*. München: Oldenbourg Verlag, 1988, s. 98. ISBN 978-3-486-54881-5 (za poskytnutí kopií z uvedené publikace děkuji Mgr. Michalovi L. Jaklovi).

Rozdílné jsou figury v jednotlivých polích. V 1. poli je vpravo skála a u ní stojící horník se špičákem v rukou, ve 2. poli stojí liška, ve 3. ovce a ve 4. heraldicky doleva otočený vzpřímený medvěd s obdélníkovým neurčitelným předmětem u horní tlapy (předmět není tlapou držen). Všechna pole mají trávníky, na nichž stojí zmíněné figury.[27]

Za doklad vážnosti záměru představitelů samosprávy Rokytnice nad Jizerou o dosažení povýšení na město lze považovat výzdobu radnice. Na jejím průčelí, vpravo od hlavního vstupu, je pod velkým centrálním oknem kartuše s oválným čtvrceným polem a s figurami v jednotlivých čtvrtích v souladu s dosud používanými pečetěmi a razítky. Inspirace obecní pečetí je zřejmá. Přesto se zdá, že celková adjustace měla vyvolávat představu „městského znaku". Linie čtvrcení jsou oproti pečetím užší a neevokují kříž. Figury v jednotlivých polích jsou pojaty velice detailně a realisticky a je zřejmé, že tvůrce neměl dostatek zkušeností s heraldickou stylizací. Oproti razítku horník v prvním poli již nestojí čelně s mlátkem v pravé ruce, ale klečí na pravém koleně na trávníku u skály a oběma rukama drží násadu špičáku (také nosáku), jehož tupý konec se dotýká výstupku skály. Horník je oblečen v pracovním oděvu

Obr. 6. *Rokytnice nad Jizerou, znaková plastika na průčelí radnice (foto Mgr. Lubomír Zeman).*

[27] LIŠKA, Sbírka, IV/1, 2014, s. 189, č. 7.

s pelerínou, flekem a pokrývkou hlavy s kšiltem. Ve druhém poli je na nedefinovatelném „podloží" heraldicky vlevo kmen stromu s obnaženými kořeny, na nichž „leží" („přikrčená") doleva otočená a téměř čelně hledící liška, s ocasem položeným podél zadního běhu doleva (figura vytváří dojem lišky „stočené do klubíčka"). Ve třetím poli je na trávníku s kameny a vpravo s trsem trávy doprava vykračující ovce s rolničkou na krku. Ve třetím poli na trávníku s malou skalkou vlevo stojí vzpřímený, doleva otočený medvěd, přidržující levou tlapou horní okraj gotického štítku. Identifikace figur v jednotlivých polích plastiky na radnici je díky realistickému pojetí jednoznačná. Tato plastika se stala inspiračním zdrojem pro další ztvárnění neoficiálního rokytnického znaku.

Snahu obce o povýšení na sídlo vyšší kategorie nepochybně provázely úvahy o podobě budoucího městského znaku. Pravděpodobně bylo počítáno s tím, že vše bude završeno povýšením Rokytnice nad Jizerou na město a zároveň bude udělen císařem i znak. Povýšení na město a udělení městského znaku byly dva samostatné úkony s vlastními úředními postupy a s vlastními taxami. Ministerstvo vnitra ve Vídni umožňovalo sloučit obě žádosti a následný úřední výkon byl ve svém výstupu vnímán jako jeden. Tento způsob byl obcím doporučován i z úsporných důvodů a ve prospěch obcí. Jinak obce po zaplacení poplatků za povýšení na město byly v mnoha případech nuceny rezignovat na udělení městského znaku, protože již jednou vyčerpaná obecní pokladna jim neumožnila zaplatit další poplatek ve zhruba stejné výši. Doporučení ministerstva vnitra směřovalo k úspoře jednoho privilegia. Cena vypracování privilegia byla vídeňským taxovním úřadem vypočítávána do absolutních podrobností – jediné, co bylo zdarma, byl podpis císaře. Představitelé obce Rokytnice nad Jizerou pravděpodobně předjímali, že znak v podobě, která byla prezentována na nové budově radnice, bude znakovými cenzory heraldické komise vídeňského ministerstva vnitra schválen a císařem na jejich doporučení udělen. Lze spekulovat o tom, že by se tak pravděpodobně nestalo a znak by byl odmítnut pro svou složitost způsobenou čtvrcením štítu s rozdílnými figurami v každém z polí. Žadatel by byl pravděpodobně nucen ke zjednodušení a úpravám chtěné podoby znaku. Na druhé straně víme, že rigoróznost znakových cenzorů nebyla vždy nekompromisní a byly schvalovány a udělovány znaky za jiných okolností obtížně akceptovatelné (např. v roce 1912 udělený znak Rychnova u Jablonce nad Nisou se žánrovým obrázkem).

I když nebyl znak Rokytnici nikdy udělen, byl přesto prakticky používán. Jestliže na radnici nelze jednoznačně mluvit o znaku, pak v tympanonu průčelí školy na protější straně náměstí je artefakt, který má všechny charakteristiky městského znaku. Z úrovně plochy náměstí nelze s určitostí posoudit, zda je

plastika znaku štuková nebo tesaná do kamene. Znak je dokonce polychromovaný, a to nám umožňuje vůbec poprvé vnímat zamýšlenou barevnost znaku. To, co způsobuje možnost hodnocení plastiky jako skutečného znaku, je štít s vydutými boky, nahoře se rozšiřující do dvou panelů („neúplných" rolverků), mezi nimi se dvěma do středu stáčenými volutami v horní části štítu a mírně půlkulatou patou. Hodnocení této plastiky jako městského znaku umocňuje použití kvádrované hradební koruny s pěti stínkami na horním okraji štítu. Krom koruny je zřejmé, že inspirace pro tvar štítu byla nalézána na radnici. Ve štítě není čtvrcené oválné pole, ale čtvrcen je celý štít. Dle dobové fotografie byla budova školy opatřena znakem už v roce 1907.[28] Doplnění znaku o hradební korunu je zcela v souladu s názorem vídeňských znakových cenzorů na přelomu 19. a 20. století, kteří u nově udělovaných městských znaků prosazovali hradební koruny, mající zřejmě na první pohled odlišit znaky z kategorie komunální heraldiky od jiných znaků. Uvedenou praxi ukončil zánik Rakousko-Uherska a v Československé republice již nebyly hradební koruny u městských znaků aplikovány.

Znakem na rokytnické škole je žluto-modře čtvrcený štít. V prvním žlutém poli na zelené trávě klečí černě oděný horník, držící v rukách černý špičák, který se dotýká tupým koncem červenohnědé skály vpravo. Ve druhém modrém poli na zeleném návrší, vpravo s vykořeněným pařezem, vlevo s kameny, obojí červenohnědé, kráčející bílá (šedivá?) liška. Ve třetím modrém poli na zeleném trávníku s červenohnědými kameny vykračující bílá ovce s černými kopýtky. Ve čtvrtém žlutém poli na zeleném návrší, s červenohnědým kamenem vpravo, červenohnědý doleva otočený vzpřímený medvěd, držící levou tlapou bílý gotický štítek. Na štítě bílá kvádrovaná hradební koruna. Barevnost je popisována v souladu s barevností artefaktu, jak je v těchto případech obvyklé, a nikoliv heraldicky přesným způsobem, v němž by žlutá musela být nazvána zlatou a bílá stříbrnou. Nelze s potřebnou jistotou říci, že uvedená barevnost znaku na škole je původní a z počátku 20. století. Stejně tak nevíme, zda byla v minulosti původní polychromie obnovována ve shodě s předlohou. Je také možné, že obarvení znaku na průčelí rokytnické školy je výsledkem spontánního konání při nějaké opravě fasád.

Rokytnický znak žil svým „tajným" životem a nebyl z oficiální encyklopedické literatury a z heraldických kompendií vůbec znám. Není zmiňován Ottovým slovníkem naučným, v jehož devátém díle z roku 1895 je heslo Rokytnice

---

[28] PICHLER, Hans. *Die alte Heimat: Rochlitz im Riesengebirge*. Marktobersdorf: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge e. V., 1991, s. 382, vyobr. 187 (dále jen Pichlerova kronika).

nad Jizerou.[29] Nezmiňuje ho ani August Sedláček v historickém místopisu Českého království, dokončeném v roce 1908.[30]

V roce 1923 byl použit znak Rokytnice nad Jizerou na pamětním listu vydaném u příležitosti vlasteneckých oslav, konaných v Rokytnici 29. 7. 1923 a organizovaných okresním spolkem Společnosti Němců v Čechách z Vrchlabí (Rokytnice se zde jmenuje jako „Rochlitz im Riesengebirge" – „Rochlice v Krkonoších" a nikoliv „Rochlice nad Jizerou"). Znak uplatněný na pamětním listu je ve čtvrceném štítě a figury jsou inspirovány razítkem z počátku 20. století – 1. pole horník stojící na trávníku čelně s mlátkem v pozdvižené pravé ruce vedle skály vpravo, 2. pole na trávníku běžící liška, 3. pole na trávníku doleva (!) vykračující ovce, 4. pole na trávníku vzpřímený medvěd otočený doprava (!). Jak je patrné, názor na podobu znaku Rokytnice nad Jizerou nebyl ustálen a podléhal subjektivnímu náhledu jeho zpracovatele.

Bylo již konstatováno, že znak Rokytnici nad Jizerou nebyl nikdy udělen a jeho vznik je v souvislosti s obecní pečetí z 90. let 19. století. Jeho případná oficiálnost nebyla podpořena ani encyklopedickou literaturou. Až v roce 1985 byla kompendiem české komunální heraldiky potvrzena existence znaku Rokytnice nad Jizerou, když v něm byl uveden jeho popis a „vzorové" vyobrazení. Autorem kompendia byl Jiří Čarek, který svého času zastával funkci předsedy Komise pro otázky znaků měst při Archivní správě Ministerstva vnitra ČSR a zároveň profesně působil jako ředitel Archivu hlavního města Prahy. Ten však nebyl autorem všech kapitol v encyklopedické části, ale byl redaktorem příspěvků, které obdržel z příslušných okresních archivů, zaúkolovaných k součinnosti archivní správou. Kapitola o Rokytnici nad Jizerou uvádí, že podoba znaku je doložena pečetí (viz výše) a spolkovým praporem na MNV. O údajném spolkovém praporu, který by měl být teoreticky v držení dnešního městského úřadu, není na rokytnické radnici žádná povědomost. Je také konstatováno, že není známo, kdy „městečko" získalo znak, a také skutečnost, že ve spisech rakouského ministerstva vnitra není znak doložen. To vedlo k závěru respondenta ze semilského archivu, který konstatoval: „*…byl snad zaveden bez schválení*". S tímto závěrem musíme souhlasit. Znak je zde popsán takto: „*Štít čtvrcený. V první čtvrti zlaté je při pravém okraji štítu šedá skála, před ní na zelené půdě doprava obrácený, černě oděný horník při práci; v druhém, levém horním poli modrém stojí na trávníku hnědá doprava obrácená liška; v třetím, pravém dolním, rovněž modrém poli je na trávníku doprava kráčející bílá ovce s černými*

[29] *Ottův slovník naučný. Díl IX*. Praha 1895, s. 696.

[30] SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. [Praha 1908/1909], s. 769.

kopýtky a ve čtvrtém poli zlatém je černohnědý medvěd, vztyčený na zadních nohách, obrácený doprava a držící v předních tlapách patrně stříbrnou radlici. Nad štítem je stříbrná zděná koruna." Popisu předchází výklad významu jednotlivých polí rokytnického znaku, ve kterém je sděleno, že se jedná o dřívější pečetní znamení čtyř vesnic – Rokytna, Františkova, Horní Rokytnice a Dolní Rokytnice.[31]

Inspirace jednotlivých polí rokytnické znaku je skutečně potvrzena historickými pečetěmi rychet vyjmenovaných obcí Rokytna, Františkova, Horní Rokytnice a Dolní Rokytnice. Ucelený soubor otisků pečetí vsí na panství Jilemnice pochází z roku 1834. Tehdy byl vrchnostenský úřad v Jilemnici osloven Vlasteneckým museem v Čechách (dnes Národní muzeum v Praze) v rámci jeho soupisové aktivity, mající za úkol shromáždit otisky rozličných pečetí – měst a městeček, obecních a městských rychet, rychtářů, farních a vrchnostenských úřadů. V kanceláři harrachovského vrchnostenského úřadu v Jilemnici byly vyhotoveny otisky příslušných pečetí dne 9. července 1834 a pak úřední cestou doručeny do Prahy. Dnes je tato složka uložena v Archivu Národního muzea a je součástí fondu nazvaného Eichlerova sbírka.[32] Zdá se, že pečeti některých obcí v tomto souboru jsou jediné zachované. Obsahem složky *Panství Jilemnice* v Eichlerově sbírce Archivu Národního muzea se v roce 1970 zabýval tehdejší ředitel Okresního archivu v Semilech Timoteus Čestmír Zelinka a svá zjištění publikoval v článku *Znaky a pečeti měst a vesnic Jilemnicka*.[33] S ohledem na obsah jednotlivých polí znaku Rokytnice nad Jizerou a na poukázání na jejich zdroj v pečetích příslušných integrovaných obcí uvedl Zelinka následující popisy.

- *Dolní Rokytnice – ovál na výšku 24x28 mm – znak: stojící medvěd na zadních nohou hledící vpravo – opis: DORFF NIEDERROCHLITZ*
- *Františkov – ovál na výšku 24x28 mm – znak: na vodorovné půdě liška kráčící zleva doprava – opis: DORFF FRANZENTHAL*
- *Horní Rokytnice – ovál na výšku 24x28mm – znak: stojící ovce přivázaná na vodidle ke kůlu – opis: DORFF OBERROCHLITZ*
- *Rokytno – ovál na výšku 24x28mm – znak muž – horník jdoucí zleva doprava, v pravé ruce držící kladívko a v levé ratolest – opis: DORFF SALENBACH*

---

[31] ČAREK, Jiří. *Městské znaky v českých zemích*. Praha: Academia, 1985, s. 334.

[32] Archiv Národního muzea, Eichlerova sbírka, panství Jilemnice.

[33] ZELINKA, Timoteus Čestmír. Znaky na pečetích měst a vesnic Jilemnicka. In: *Sborník prací východočeských archivů*, ročník I. Zámrsk: Státní archiv, 1970, s. 127-137. Vyobrazení viz LIŠKA, Sbírka, IV/1, 2014, s. 188, č. 1-4.

K tomu je nutné poznamenat, že Zelinka vnímal obsah pečetních polí jako obecní znaky. Takové hodnocení je nepřijatelné, protože jde pouze o pečetní znamení. Vesnice tak jako tak neužívaly znaky, protože z pohledu zemského práva je jednoduše mít nemohly. Navíc zde chybí podstatná součást znaku, kterou je štít (platí heraldická teze „bez štítu není znaku"). Zelinka hodnotil existenci pečetí venkovských rychet takto: „*Ať už to měl být projev zvláštní přízně vrchnosti vůči poddanským vesnicím, nebo si vrchnost chtěla tyto vesnice nějakým způsobem zavázat, bylo jisté, že právo pečetit vlastní pečetí se znakem vesnicím velice imponovalo, takže ty, které na panstvích, kde se tato novinka začala zavádět, byly pominuty, dodatečně se o to u vrchnosti s pokornou důrazností ucházely.*" Zelinkovu sdělení lze oponovat následujícím komentářem. Důvody pro zavádění pečetí především pro rychtáře, který byl buď dědičným držitelem svobodné rychty, nebo byl jmenovaným vrchnostenským úředníkem, byly ryze praktické a obvykle nepodmíněné „*zvláštní přízní vrchnosti*" (domyšleno do konce – zřízení rychtářské pečeti by bylo projevem přízně vrchnosti k sobě samé, což je absurdní) a tím méně snahou „*vrchnosti si vesnice nějakým způsobem zavázat*" (poddanskou ves si nebylo potřebné zavazovat, protože ona sama vrchnosti patřila a tím byla dostatečně „zavázána"). Praktičnost spočívala v tom, že vesnický rychtář byl ve vztahu k vrchnosti povinován vykonáváním celé řady úředních úkonů, z nichž některé měly formu písemného sdělení (např. pravidelné výroční zprávy obvykle ekonomické povahy), které bylo s ohledem na dobovou zvyklost opatřeno pečetí, potvrzující pravost dokumentu. Z mnoha praktických důvodů bylo potřebné, aby výroba typářů a jejich obsah byly „v rukou" vrchnostenských úředníků. V regionu je známa praxe na trautmansdorfských panstvích Kumburk-Úlibice a Radim-Pecka, kde byly jednotlivým rychtám (více jak deseti) v závěru 18. století, pak v roce 1803 a nakonec po roce 1824 vyrobeny typáře se shodným znamením listnatého stromu s ptáky po stranách kmene, které odlišoval pouze opis.

Zelinka se zmiňuje o znaku Rokytnice nad Jizerou v poměrně obsáhlé kapitole. Vysvětluje příčiny vzniku rokytnického soudního okresu. Původně byly ustaveny soudní okresy se sídly v Jilemnici a ve Vysokém nad Jizerou. Vysocký soudní okres byl z větší části obydlen německy mluvícím obyvatelstvem. Proto bylo z vysockého okresu vyčleněno 18 vsí s 12 000 obyvateli, téměř výhradně německé národnosti, a zřízen další soudní okres se sídlem v Rokytnici nad Jizerou. Soudní okres tvořily pouhé tři obce – Harrachov, Vítkovice a Rokytnice nad Jizerou, integrující zbývající vsi. Obec Rokytnice nad Jizerou vznikla sloučením osmi osad – Dolní Rokytnice, Horní Rokytnice, Františkov, Rokytno, Hleďsebe, Hranice, Studená a Dvořačky. Zelinka nepřesně uvádí, že tato spo-

jená obec byla povýšena na městys, který *„dostal přirozeně znak, ale privilegium se nedochovalo"*. Obec Rokytnice nad Jizerou nikdy nebyla povýšena na městys. Proto *„přirozeně"* nemohla dostat znak a díky tomu se privilegium nemohlo dochovat, protože nebylo nikdy vydáno. Stejně tak je nepřesná Zelinkova představa, že znak se dochoval na pečeti (výše již bylo sděleno, že znak a pečeť není totéž). Přesto obraz v pečetním poli za znak považuje a konstatuje, že *„přesné barvy znaku zůstávají stále problémem, protože neoficiální kresby a jiná zpodobnění neposkytují dostatek věrohodnosti"*. K tomu v poznámce zmiňuje *„vyšívaný znak na praporu – MNV Rokytnice nad Jizerou"*. Je škoda, že autorem nejsou blíže specifikována jiná *„zpodobnění neposkytující dostatek věrohodnosti"* a autor nezmiňuje žádné tinktury domnělého znaku. To by mohlo znamenat, že Zelinka nemusel mít povědomost o polychromovaném znaku na rokytnické škole (ovšem je otázkou, byl-li polychromovaný v roce 1970).

Pro plnohodnotnou existenci jakéhokoliv městského znaku je podstatné buď jeho udělení, nebo tzv. vydržení. Vydržením se myslí nepřetržité užívání po určitou dobu. Není rigorózně stanoveno, po jaké konkrétní době užívání je znak již považován za vydržený a kdy ještě vydržený není. Zobecnitelným hlediskem pro zmíněnou „vydrženost" je uvedení městského znaku v kompendiu české komunální heraldiky. To se v případě znaku Rokytnice nad Jizerou stalo prostřednictvím Čarkovy publikace z roku 1985. Zde je však nutné přijmout další hledisko, kterým je vědomí, že zařazením konkrétního městského znaku do Čarkova kompendia nutně neznamená, že v něm uvedené zprávy, stanovený popis znaku a také jeho kresebná podoba jsou odborně korektní, bez vad a skutečně akceptovatelné.

Vyobrazení znaku Rokytnice nad Jizerou v Čarkově publikaci je dílem grafika Stanislava Valáška. O zdroji a předloze nelze říci nic konkrétního. Hradební koruna na štítě a první pole štítu jsou poplatné plastice znaku na školní budově. Medvěd naopak neodpovídá ani pečeti a ani znakové plastice na škole, resp. na radnici. Je neobvykle otočen doprava a předmět, který na obou zmíněných místech je možné pojmenovat štítkem, je zde nakreslen jako radlice a je tak i popisem znaku pojmenován, byť s nejistotou a relativizujícím způsobem, za použití slova *„patrně"*. Oproti „žánrovému" vyobrazení znaku na radnici i na škole se Valášek pokusil o „heraldicky" umírněnější pojetí. I tak je zřejmé, že mu chyběla zkušenost s heraldickou kresbou – například tím, že ve zlatých polích je zelený trávník tmavší než v polích modrých. Valáškova kresba rokytnického znaku byla inspirací pro jeho vyobrazení v obřadní síni radnice. Zde byl znak neuměle vymalován do plochy bohatě členěného rolverkového štítu dřevěné vyřezávané plastiky a zároveň neheraldicky kolorován.

I když existovalo Čarkovo kompendium české komunální heraldiky z roku 1985, s pomyslným „vzorovým" vyobrazením rokytnického městského znaku, tak v samotném městě byl znak používán v podobě nikoliv zcela totožné s výtvarným názorem Stanislava Valáška. Na obalu Kulturního kalendáře Rokytnice nad Jizerou z roku 1987 je městský znak v poněkud bizarní podobě, kombinující znak z městské školy (hradební koruna) a dřevěnou plastiku z obřadní síně radnice (rolverkový štít), vše doplněné nedokonalou inspirací ve Valáškově provedení městského znaku v Čarkově kompendiu.[34]

V roce 1989 vydal Karel Liška svou práci o městských znacích „s ozdobami". Použití termínu „ozdoba" je v heraldické terminologii neznámý výraz. Liška „ozdobami" myslel honosné kusy, kterými v heraldice jsou štítonoši, hesla, pláště, hodnostní koruny atp. Liška za „ozdoby" považoval i přilby s přikrývadly a klenoty. Na základě těchto kritérií sestavil svou publikaci a zařadil sem i znak Rokytnice nad Jizerou proto, že na zdejší škole je štít doplněn o hradební korunu. K tomu lze poznamenat, že znakem Rokytnice nad Jizerou je jak štít s hradební korunou, stejně jako bez ní. V obou případech jde o znak plnohodnotný. Samotný štít bez koruny nelze považovat za umenšený. Liška v kapitole o Rokytnici nad Jizerou uvádí celou řadu nepřesných informací – například takovou, že obce Rokytno, Františkov, Horní a Dolní Rokytnice byly založeny v 16. století, což není pravda. Také, že znak vznikl v době, kdy bylo založeno město. Takovému tvrzení je nutné oponovat sdělením, že Rokytnice nad Jizerou nikdy nebyla založena jako město a v roce 1961, kdy byl v Rokytnici zřízen městský národní výbor, byl znak, ač neoficiální, užíván už více jak padesát let. Zvláštním a odjinud neznámým sdělením také je, že medvěd ve čtvrtém poli *„drží v pravé tlapě bílý list papíru"*.[35] V kresebné příloze je uvedena kresba znaku ve zvláštní podobě. V prvním poli horník neklečí, ale stojí s tělem natočeným doprava, má stříbrné kalhoty a kapuci na hlavě, špičák drží oběma rukama a hrotem ke skále. Medvěd je otočen doleva. Kresebné zpracování je zřetelně nedbalé.

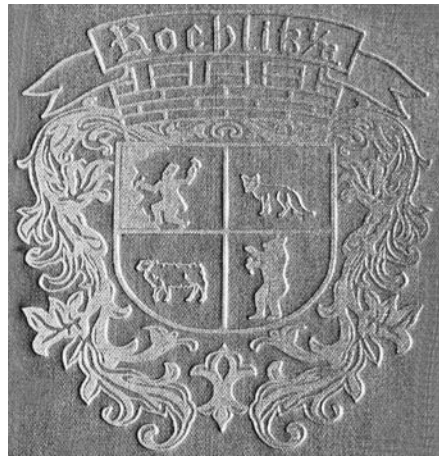
Mimořádné zpodobnění rokytnického znaku je na deskách tzv. Pichlerovy kroniky z roku 1991. Velice zjednodušující kresba figur přináší dosud nebývalou podobu horníka, který je v jakémsi přikrčeném postoji s mlátkem v napřažené levé ruce (sic) a s želízkem přiloženém ke skále v pravé ruce. Ve všech polích chybí trávník. Medvěd je otočen doprava a v levé tlapě drží něco neidentifikovatelného. Na štítě je hradební koruna a z ní okolo boků štítu splývají

---

34 Kulturní kalendář Rokytnice nad Jizerou, SK ROH. Září 1987. Rokytnice nad Jizerou 1987.

35 LIŠKA, Karel. *Městské znaky s ozdobami*. Praha: Práce, 1989, s. 101-102. ISBN 80-208-0348-3.

akantové rozviliny, inspirované přikrývadly u rodových erbů. Zde jsou zcela zbytné. Tato podoba znaku není nijak určující a je jen dokladem rozličnosti vnímání podoby rokytnického městského znaku v různých prostředích, tentokrát v prostředí vystěhovalců v Německu. Je škoda, že Pichlerova kronika nepřináší žádné sfragistické a ani heraldické informace, které by osvětlily vznikání rokytnických pečetí a nakonec i znaku.

Obr. 8. *Znak Rokytnice nad Jizerou na deskách tzv. Pichlerovy kroniky z roku 1991 (foto Stanislav Kasík).*

V roce 2000 byl v Rokytnickém zpravodaji, vydávaným Městským úřadem v Rokytnici nad Jizerou, otištěn článek Miroslava Kubáta s názvem „*Znak na pečeti města Rokytnice nad Jizerou*". V článku je uvedena celá řada nepřesných informací a subjektivních soudů. V roce 1850 nebyla „*aglomerace Rokytnice vyhlášena na městys*" – byly pouze povoleny čtyři trhy. O povýšení na městys, resp. na „Marktgemeinde", žádala obec v roce 1864 a později ještě dvakrát, bez kladného výsledku. Stejně tak nebyl v roce 1850 udělen Rokytnici znak – ten nebyl udělen nikdy. Nebyl konstituován ani poté, co se Rokytnice nad Jizerou stala v roce 1961 městem na základě zřízení městského národního výboru. I zde platí, stejně jako i na jiných místech, že privilegium na znak se neztratilo, protože se nemohlo ztratit něco, co nikdy neexistovalo. Autor trvale má pečetní obraz za znak. Odvolává se na pečeti z roku 1834 v Eichlerově sbírce v Archivu Národního muzea. Zde však není žádná pečeť Rokytnice nad Jizerou, ale pouze otisky pečetí rychet místních částí Rokytna, Františkova, Dolní Rokytnice a Horní Rokytnice. Vedle nich je zde otisk rychtářské pečeti Františkova („Franzenthal") z roku 1713 s vyobrazením tří stromů a nikoliv lišky. Autor nakonec popisuje barevnost znaku podle dřevěné a polychromované plastiky v obřadní síni radnice, kde 1. a 4. pole je skutečně „hnědé", resp. světlehnědé. O předmětu v tlapách medvěda se Kubát domnívá, že jde o „*sklenici*".[36]

[36] KUBÁT, Miroslav. *Znak na pečeti města Rokytnice na Jizerou*. Rokytnický zpravodaj, č. 3-4/200. Rokytnice nad Jizerou 2000, s. 21 (za poskytnutí kopie článku děkuji tajemnici Městského úřadu v Rokytnici nad Jizerou Bc. Martině Šubrtové).

Pomyslná poslední zmínka o podobě rokytnického městského znaku byla uskutečněna v roce 2004 v pravidelné a několik let trvající rubrice časopisu Veřejná správa, vydávaném ministerstvem vnitra, kterou byly prezentovány historické městské a také nové obecní znaky. V čísle 42 z roku 2004 byla na poslední straně otištěna kresba znaku města Rokytnice nad Jizerou od Lubomíra Zemana se stručným textem Jana Zachara. Kresebný styl Lubomíra Zemana lze hodnotit jako heraldicky velice vytříbený. V textovém doprovodu Jana Zachara čteme nepravdivou informaci, že v polovině 19. století, kdy se obec Rokytnice nad Jizerou stala sídlem okresního soudu, se zároveň stala městečkem. Jak víme, tak usilování představitelů samosprávy o povýšení obce na vyšší typ sídla bylo opakovaně neúspěšné. Snaha byla završena až v roce 1961 zřízením městského národního výboru. Zeman jako autor kresby rokytnického městského znaku nakreslil zelený vrch přes obě horní pole čtvrceného štítu a v dolních polích naopak je pouze trávník. Figury však nestojí na trávníku, ale v trávníku – tento jev je z pohledu odborného heraldického popisu hoden mimořádné pozornosti. Horník v černém profesním odění klečí na levém koleni a drží oběma rukama špičák, jehož tupý konec se dotýká černé skály. Liška ve druhém poli je zobrazena v přirozené barvě, ovce ve třetím poli je nazvána beránkem a je celá stříbrná, včetně kopýtek, která jsou jinde černá (viz Čarek, 1985). Medvěd je otočen doprava a drží v předních tlapách stříbrný kámen. Nad štítem je stříbrná hradební koruna.

Pokud chceme stanovit ideální podobu znaku Rokytnice nad Jizerou, tak pojetí Lubomíra Zemana je z mnoha hledisek dobrou inspirací. Nepochybně by mělo být akceptováno, že v heraldice je orientace figur obvyklá doprava a také tak všechny čtyři figury zobrazovat (viz Valášek, Zeman). Zpodobnění medvěda není zcela jednoznačné. Předmět, který drží medvěd v tlapách, je prezentován rozdílnými způsoby – u prvotních vyobrazení na pečeti a na razítku jej nelze identifikovat s absolutní přesností, nebo medvěd dokonce není ve vztahu se žádným předmětem, na radnici a na škole mají medvěda, který přidržuje štítek. Ten byl později vnímán jako radlice (Valášek, interiér radnice), list papíru (Liška) či sklenice (Kubát). Zeman pravděpodobně na základě zdánlivě logické subjektivní úvahy o místním rudném hornictví nechal medvěda nést v předních tlapách kámen stříbrné rudy. Z pohledu prvotních zobrazení z přelomu 19. a 20. století lze doporučit, aby medvěd byl provázen stříbrným štítkem (viz škola).

Popis ideální podoby znaku města Rokytnice nad Jizerou lze stanovit takto: Zlato-modře čtvrcený štít. V prvním poli se zeleným vrchem na levém koleni klečí horník v černém profesním odění, držící oběma rukama násadu stří-

brného špičáku, tupým koncem přiloženým ke skále vpravo – násada špičáku a skála v přirozené barvě. Ve druhém poli na zeleném vrchu běžící liška v přirozené barvě. Ve třetím poli se zeleným trávníkem stříbrná ovce s černými kopýtky. Ve čtvrtém poli se zeleným trávníkem vzpřímený medvěd s červeným jazykem a levou tlapou na horním okraji stříbrného gotického štítku před ním. Na štítě stříbrná hradební koruna o pěti stínkách.

Znak dle uvedeného popisu, ale bez koruny, lze považovat za „základní" a určený pro všeobecné užití. Znak s korunou můžeme nazvat „úplným" nebo „velkým". Obě kategorie jsou si co do významu rovnocenné. Přidaná hradební koruna znak svým způsobem doplňuje a nezpůsobuje odlišnost znaku ve smyslu jeho významu a kvality. Jedno není lepší než druhé.

EPILOG,

aneb
„Nehledejte zlý úmysl tam, kde je dostatečným vysvětlením nevědomost"

V rámci žádosti o schválení návrhu městské vlajky požádalo město Rokytnice nad Jizerou Podvýbor pro heraldiku a vexilologii PS PČR (dále jen PPHV) o stanovení odborného popisu historického městského znaku. Dne 3. 6. 2015 byla žádost města v PPHV projednána. Návrh vlajky byl schválen, ale k předložené kresebné podobě znaku a k jeho stanovenému ideálnímu popisu bylo zaujato odmítavé stanovisko. Písemné zdůvodnění bylo zahájeno kategorickým a zvýrazněným (sic!) sdělením *„…v této stylizaci nelze znak používat"*. Zdůvodnění odmítnutí stanovit odborný heraldický popis pokračovalo několikařádkovým komentářem (uvádím doslovnou citaci):

„Navržený znak upřednostňuje podobu čtvrtého pole dle dvou hmotných dokladů, jimiž jsou dvě velice nepřesné aplikace neustáleného pečetního znamení v podobě fiktivního, resp. uzurpovaného, oficiálně neuděleného „znaku", a to v secesním (zcela neheraldickém) provedení na radnici a velmi podobném na škole, oproti Čarkově kompendiu z r. 1985, které, jak sám autor návrhu uvádí, podobu městského znaku konečně ustálilo, i následné publikaci K. Lišky. V těchto odborných publikacích se správně vychází z dosud zatím nejstaršího zjištěného dokladu pečetní známky z r. 1895, kde medvěd drží předmět nejblíže podobný radlici (nejlogičtější a v našich zemích velice často rozšířená figura u obecního pečetního znamení), nikoliv gotický štítek. S podobou uvedenou v Čarkově kompendiu se navíc město identifikovalo a umístilo ji i v konkrétní aplikaci ve své obřadní síni. Není důvod zavádět opět novou podobu čtvrtého pole, ale upravit návrh tak, aby čtvrté pole mělo následující

popis (a jemu odpovídající vyobrazení): Ve 4. poli na zeleném trávníku medvěd přirozené barvy drží před sebou stříbrnou radlici (rovněž je nutné, aby medvěd na rozdíl od dosavadního předloženého návrhu ve vyobrazení stál na trávníku, namísto v trávníku)."

Z uvedeného sdělení je patrné, že hodnocení podoby městského znaku v Rokytnici nad Jizerou je nahlíženo ze dvou metodicky kontroverzních hledisek.

1. Hodnotitel v PPHV vychází z nepřijatelného předpokladu, že obecní pečeti z přelomu 19. a 20. století zobrazují v pečetních polích znak. Takové hodnocení není možné z následujících důvodů.

a) Protože platí obecná teze, že vztah pečetí a znaků nelze chápat tak, že jedno by bylo ekvivalentem druhého. Znak a pečeť nelze libovolně vzájemně zaměňovat pro svůj různý původ, význam a způsob užití.[37] Nahlížení vztahu šlechtické pečeti a šlechtického erbu bylo v minulosti nekriticky vztaženo i na komunální heraldiku, v níž cesta od městské pečeti k městskému znaku nebyla tak přímočará jako cesta od erbu šlechtice k jeho pečeti, která samozřejmě erb šlechtice zobrazovala. Způsob hodnocení vztahu obrazu pečeti a znaku jako kvalitativně shodného symbolu je v prostředí české komunální heraldiky silně zakořeněný, a dokonce je nekriticky považován za určující. Takový náhled je nutné mít za metodicky lichý, mimořádně nepřesný a nakonec zavádějící (dokladem je komentář hodnotitele doplňující rozhodnutí PPHV, viz výše). Použitím metody hodnocení genezí mnohých městských znaků ve vztahu k jejich pečetím bylo mimo PPHV prokázáno, že názor mající jedno za ekvivalent druhého není uplatnitelný vždy a za každých okolností. Hledisko uplatnitelnosti „vždy" a „za každých okolností" je při použití korektní metodiky verifikující. Tím není popíráno, že v celé řadě historických městských pečetí je vyobrazen skutečný městský znak – zde jde obvykle o znak udělený nebo jinak konstituovaný. Rozhodnutí, zda je to tak či onak, je vždy podmíněno přesným vyhodnocením absolvovaného zkoumání za dodržení seriózní metodiky. Situace vztahu pečetí a znaku je v Rokytnici nad Jizerou vcelku přehledná a s možností logických závěrů.

b) Protože Rokytnice nad Jizerou byla městem až od roku 1961, neumožňoval její statut na přelomu 19. a 20. století „ze zákona", aby sídlo mohlo mít oficiální a udělený znak. Proto ani obraz v pečetním poli pečeti z roku 1876, resp. 1895, nebyl městským znakem a nelze ho mít za závazně určující pro hodnocení podoby znaku v roce 2015.

---

[37] KREJČÍK, Tomáš. *Pečeť v kultuře středověku.* Ostrava: Tilia, 1998. Universum, sv. 1. ISBN 80-7042-499-0.

2. Hodnotitel v PPHV vycházel z předpokladu, že kompendium české komunální heraldiky Jiřího Čarka *Městské znaky v českých zemích* z roku 1985 je odborně korektní, přesné, bezchybné, a proto závazné, neměnné, nekritizovatelné. Kompendium Jiřího Čarka takové vlastností nemá.[38] Pokud hodnotitel podpořil své odmítající stanovisko konstatováním o návrhu ideální podoby rokytnického městského znaku, k němuž dospěla odborná rešerše, jako výsledku upřednostňování *„dvou hmotných dokladů, jimiž jsou dvě velice nepřesné aplikace neustáleného pečetního znamení v podobě fiktivního, resp. uzurpovaného, oficiálně neuděleného znaku… oproti Čarkově kompendiu z r. 1985…"*, pak se lze oprávněně ptát a požadovat korektní odpověď na otázku, v čem je jím preferovaný znak Rokytnice nad Jizerou podle Čarkova kompendia z roku 1985 nefiktivním, neuzurpovaným a v čem je více oficiálním, i když je také neuděleným a jeho zdrojem se zrovna tak stalo *„neustálené pečetní znamení"*. Fikce se dopouští sám hodnotitel, protože má subjektivní počínání grafika Stanislava Valáška za určující pro vyřčení soudu o tom, co je a co není správné, resp. v jaké *„stylizaci"* (správněji „konstrukci") lze znak v Rokytnici nad Jizerou používat a v jaké nikoliv. Hodnotitelovu argumentaci lze parafrázovat – v Čarkově kompendiu je znak města Rokytnice nad Jizerou správný, nekritizovatelný a nerevidovatelný, protože je uveden v Čarkově kompendiu. To je argumentační tautologie ve své ryzí podobě.

Čarkovo kompendium postihl shodný osud, srovnatelný s kompendiem V. R. Widimského z roku 1864, které bylo až do vydání Čarka (1985) považováno za jediné směrodatné a někteří heraldici, zabývající se českou komunální heraldikou, byli Widimským doslova „okouzleni" (např. Karel Liška). Widimsky pracoval zajisté v dobré víře, že vytváří heraldické kompendium, které česká heraldika v rámci tehdejšího Rakouského císařství skutečně postrádala. Výtvarné extravagance, jichž se s Widimským spolupracující výtvarník dopouštěl, byly pravděpodobně zapříčiněny jeho nedostatečným vzděláním, absencí praktického studia tehdy dostupných archivních materiálů a verifikací získaných poznatků. Komentování nekritického převzetí Widimského díla do největší české encyklopedie, Ottova slovníku naučného, je již mimo rámec tohoto pojednání.

Je zřejmé, že hodnotitel v PPHV použil pro hodnocení podoby znaku města Rokytnice nad Jizerou metodicky nekorektních postupů a zároveň subjektiv-

[38] KASÍK, Stanislav. *Poznámky k relevantnosti heraldického kompendia Městské znaky v českých zemích z roku 1985*. Genealogické a heraldické listy. Ročník XXVI., číslo 3/2006. Praha: Česká genealogická a heraldická společnost, 2006.

ních soudů, které byly účelově použity tak, aby bylo dosaženo předem chtěného závěru. Chtěným bylo nejprve odmítnout stanovit odborný popis znaku města Rokytnice nad Jizerou podle jeho „ideální podoby", která se opírala o vypracovanou odbornou rešerši. Proto eliminování rešerše jako důležitého zdroje pro stanovení „ideální podoby" bylo dalším zásadním krokem. Rešerše pravděpodobně byla hodnotitelem subjektivně vyhodnocena jako „neodborná". Možná proto, že nevznikla v domněle odborném akademickém prostředí. Nakonec chtěným závěrem bylo prosazení subjektivní potřeby členů PPHV zasahovat viditelným způsobem do české komunální heraldiky. Dokladem takového účelového konání je zkratkovité označení vyobrazení na radnici a na škole jako „neheraldické" a zároveň subjektivně určovat, co PPHV považuje za „heraldické".

Není možné dávat do přímé souvislosti „*neustálené pečetní znamení*" a znakovou plastiku na průčelí radnice, jejíž obsah je pro genezi rokytnického znaku nenahraditelně určující. Na výtvarném provedení vůbec nezáleží, stejně jako nezáleží na slohovém pojetí. Podstatný je důvod vzniku této plastiky a idea, která její vznik umožnila. Stejně podstatný je i obsah, který dosud neurčité a neidentifikovatelné pečetní zpracování zcela jednoznačně vysvětluje. Je dokonce prvním skutečným symbolem obce, který je jistě možné subjektivně hodnotit jako heraldicky nedokonale ztvárněný, ale přesto je možné vnímat jeho heraldické vlastnosti jako podstatné a zásadní pro vyhodnocování geneze městského znaku. Teprve od této plastiky se mohou odvíjet jakékoliv úvahy o znaku města Rokytnice nad Jizerou – nikoliv od pečetí z 19. století, které znak v pečetním poli neměly a také mít nemohly. Také nebyly zohledněny okolnosti vzniku tohoto artefaktu, který souvisí s výstavbou radnice v roce 1903 a ta s ambicí obce dosáhnout povýšení na město s následným oficiálním udělením městského znaku. To je přímá a zároveň obtížně zpochybnitelná souvislost. To, že se situace následně vyvinula jinak, je druhou věcí.

Pokud bychom mohli označit znak na radnici za heraldicky nevytříbený, pak nelze popřít, že na škole je skutečně heraldicky pojatý objekt (před rokem 1907), s rolverkovým štítem, a dokonce s hradební korunou. Ta byla obvyklá pro městské znaky před rokem 1918 a také vehementně prosazovaná vídeňskými znakovými cenzory. Je mimo jakoukoliv diskusi, jak byl tento předmět v tympanonu městské školy myšlen, a nakonec i vnímán. Bez nutnosti polemiky byl myšlen a vnímán jako znak Rokytnice nad Jizerou, který jen předběhl běh událostí. Přesto se oponent z PPHV dopustil neseriózního vyjádření, když sděluje „*…v secesním (zcela neheraldickém) provedení na radnici a velmi podobném na škole…*". Jedním dechem bylo konstatováno, že vlastnosti „znaku" na radnici

a znaku na škole jsou shodně hodné omítnutí, ačkoliv jejich nezaujaté hodnocení takový závěr neumožňuje. Na škole zjevně nejde o secesní tvarosloví a stejně tak výtvarné provedení není ani „*velmi podobné*", stejně jako není „*zcela neheraldické*". Naopak je velmi a zcela heraldické. Protože by se oponent z PPHV musel vyrovnat s touto skutečností, která se mu vůbec nehodila do chtěného závěru, pak uvedený artefakt zcela zbytně bagatelizoval. Po nějakém pokusu o seriózní a také skutečně odborné hodnocení, podpořeném dostatečně odbornou argumentací, není ani stopy.

Celá hodnotitelova polemika je účelově vystavěna a argumentačně podmíněna předem daným cílům. Prvním z cílů bylo odmítnutí závěrů rešerše (resp. jejich znehodnocení „z moci úřední") a druhým obhájení akceptace publikace Jiřího Čarka. Městu Rokytnici nad Jizerou, jako příjemci hodnocení, bylo vnucováno, že se s Čarkem „*indentifikovalo*" zobrazením znaku v obřadní síni a tím pomyslně potvrdilo správnost vyobrazení městského znaku v Čarkově kompendiu. Takovou argumentaci je nutné zásadně odmítnout (opět jde o neseriózní tautologii). V prostředí města Rokytnice nad Jizerou nebylo znalců heraldiky, kteří by dokázali vyhodnotit přijatelnost Čarkova (resp. Valáškova) pojetí jejich znaku. Při vědomí, že to byl jediný dosud publikovaný zdroj podoby znaku města, pak je pochopitelné, že bylo v Rokytnici nad Jizerou věřeno, že jde o zdroj seriózní, který se právě z uvedených a zcela pochopitelných důvodů stal jednoduše předlohou. Epigonství (zde také ve výtvarném projevu značně nedokonalé) ještě není důkazem potvrzujícím vystavěnou konstrukci, na jejímž vrcholu je kategorický rezultát o bezvýhradné nutnosti akceptování hodnotitelova názoru. Navíc znak v obřadní síni radnice není vůbec v souladu s vyobrazením Stanislava Valáška a rozchází se s ním nejen v tinkturách, které jsou zde zcela neheraldické (1. a 4. pole je světlehnědé, místo zlaté, resp. žluté), ale i ve zjevně diletantském pojetí znakových figur.

V PPHV je věřeno, že Čarkova publikace je nezpochybnitelnou předlohou. V posledních několika letech se v PPHV stal takový názor určujícím, přestože dřív tomu tak vždy nebylo. Takový názor lze označit za neopodstatněný heraldický „hyperkonzervatismus", jehož zdrojem jsou nedostatečné oborové znalosti, nezkušenost s korektním způsobem psaní odborných rešerší v oboru české komunální heraldiky, absence seriózní argumentace a zároveň její nezbytné verifikace. Nelze k něčemu zaujímat autoritativní kategorická oponující stanoviska, aniž by zároveň nebyla dokládána oborová oprávněnost odsudku, s doplňující verifikací. Ze znalosti badatelského, studijního a publikačního prostředí české komunální heraldiky, které je v mnoha ohledech determinováno svým více jak dvousetletým vývojem, není možné jednoznačně potvrdit,

že dnešními arbitry zastávaná úřední pozice je zároveň nositelkou odborných garancí, umožňující vydávat rezultáty s absolutní platností.

Autor kapitoly o Rokytnici nad Jizerou v Čarkově kompendiu z roku 1985 psal svou práci u stolu v kanceláři Okresního archivu v Semilech a měl proto k dispozici jen omezené množství informací. Jak vyplývá z jeho sdělení, tak kvůli znaku nikdy v Rokytnici nad Jizerou nebyl a heraldickou výzdobu radnice a školy neznal, i když obojí existovalo již osmdesát let. Podobnou hodnotu mělo v Čarkově publikaci uvedené sdělení, že dokladem o praktickém užívání znaku je historický prapor ve vlastnictví města. O tomto praporu není v dnešní Rokytnici nad Jizerou žádná povědomost, s vyslovenou domněnkou, že zde v minulosti ani žádný takový prapor nebyl. Zřejmě jde o zkomolenou zprávu, která byla součástí soupisu vexilologických artefaktů učiněném v 70. letech 20. století doc. Ludvíkem Muchou, při němž byl registrován městský prapor v Rokytnici v Orlických Horách, ale nikoliv v Rokytnici nad Jizerou. Semilský archivář nebo Čarek sám, či někdo z jeho okruhu, pravděpodobně onu zprávu chybně vyhodnotil ve prospěch Rokytnice nad Jizerou a zároveň ji neverifikoval.

PPHV má figuru medvěda za spornou a tvrdí, že má držet tlapami pluhovou radlici s vysvětlením, že to je v komunální heraldice velice častá figura. „Častost" jakékoliv figury v heraldice nemůže mít žádnou argumentační hodnotu. Takto formulované zdůvodnění nemůže být myšleno jako seriózní a hodné heraldického experta. Ani ze zachované pečeti či pečetní nálepky a ani z obecního razítka nelze u figury medvěda odečítat cokoliv, co by mohlo být pojmenováno jako pluhová radlice. V razítku dokonce medvěd v tlapách nic nemá. Stejně tak nemá medvěd nic v tlapách na diplomu z roku 1929. Pokus o určení předmětu, který je s medvědem spojen v pečetní nálepce, jako pluhové radlice, je spekulativní, mimořádně subjektivní a ve výsledku absolutně nekorektní. I proto, že existuje několik vzájemně odlišných publikovaných hodnocení „toho" co medvěd „drží": štítek, list papíru, sklenici, radlici, kámen stříbrné rudy a v místní tradici dokonce včelí plástev. Na rozdíl od pečeti, vyvolávající dohady o předmětu drženém medvědem, je na radnici jednoznačné vyobrazení bez pochybností – je zde „gotický štítek". To je znovu opakováno na protější škole. Odmítání těchto dvou vyobrazení v PPHV je jednoznačně účelové, s cílem potvrdit správnost rokytnického znaku prostřednictvím Čarkova kompendia. Otázkou je, proč je počínání PPHV tak urputné a provázené pozorovatelnou umíněností.

PPHV při odvolávání se na Čarkovo pojetí obsahu čtvrtého pole rokytnického znaku vůbec nebere v úvahu formulaci uvedenou v textu popisu, že medvěd „*patrně drží radlici*". Slovem „*patrně*", které se zjevně nevztahuje ke slovu

„*drží*", je jednoznačně vyjádřeno relativizování určení předmětu jako radlice, vyplývající z nejistoty jeho pojmenování, protože zdrojem pro stanovení popisu byla pečetní nálepka (dostupná ve fondech semilského archivu) a nikoliv skutečný heraldický objekt na radnici a škole. Je téměř jisté, že pisatel hesla „Rokytnice nad Jizerou" do Čarkovy publikace o znacích na radnici a na škole vůbec nevěděl. Kdyby o nich věděl, pak by nemusel nic relativizovat a měl by vědomost o tom, že jde o štítek.

V kresebném pojetí Stanislava Valáška bylo sousloví „*patrně drží radlici*" ztvárněno nakreslením radlice s vymyšleným vzájemným vztahem obou figur, který nemá souvislost s žádným dosud známým vyobrazením rokytnického medvěda. Jediné možné hodnocení takového znaku je, že byl vytvořen uměle, je subjektivní, a proto nezávaznou Valáškovou kreací. Valáškův medvěd drží radlici kreslenou „z boku" předními tlapami před svou hrudí. V době Čarka a Valáška nebyla takto zobrazovaná radlice v české komunální heraldice vůbec obvyklá, jak se snaží argumentovat expertní člen PPHV. Radlice „z boku" se stalo obvyklou až po roce 1990, kdy mnohé z historických pečetí venkovských obcí z 18. a 19. století se schematicky zobrazovanými radlicemi (pomyslné „trojúhelníky jedním tahem") se staly zdrojem pro schvalované a udělované obecní znaky. Dokonce nebyly rozlišovány radlice zobrazené „z boku" a další část historického pluhu, kterým bylo krojidlo. V případě znaku Rokytnice nad Jizerou lze argumentaci PPHV hodnotit jako nepřijatelnou pro svou neplatnost. Je jistě možné připustit, že na radnici a škole je předmět držený medvědem tzv. lopatovou radlicí, jejíž tvar je shodný s gotickým štítkem.[39] V podhůří Krkonoš byl pluh s lopatovou radlicí používán a na rokytnické radnici může být tato skutečnost reflektována. Tvar radlice v podobě gotického štítku je tedy autentickou podobou. Uvedená radlice neměla tulej, ale na jejím rubu byly přinýtované dvě kovové páskové objímky pro upevnění na slupici.

Na tomto místě lze poznamenat, že figury uplatňované v heraldice jsou v mnoho ohledech především nositelkami symbolických významů a mohou prostřednictvím své podoby zástupně symbolizovat nikoliv zcela totožnou skutečnost, ale skutečnost pouze podobnou a významově přenesenou. Zde tedy gotický štítek symbolizuje radlici stejného tvaru a příslušnou k pluhu zvanému v minulosti „trutnovský hák", resp. nověji „krkonošský hák". Z pohledu české heraldické terminologie není nezbytně nutné zavádět terminolo-

---

[39] BAHENSKÝ, František et al. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Lidová kultura*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2014, s. 93. ISBN:978-80-7432-000-2.Viz pluh zv. „trutnovský hák" (lidově „hak"), na vyobrazení z r. 1784. Dle sdělení PhDr. Vladimíry Jakouběové, ředitelky Muzea Českého ráje v Turnově, je pro uvedený typ pluhu v současnosti používán termín „krkonošský hák".

gický „novotvar" typu „lopatová radlice krkonošského háku", ale lze použít termínu již existujícího – zde „gotického štítku", který onen zbytný „terminologický novotvar" plnohodnotně nahrazuje s tím, že vyobrazení figury podle použitého termínu nemůže být jiné než takové, které se shoduje s tvarem radlice krkonošského háku.

Zásadní otázkou také je, proč je celý výklad PPHV, polemizující se žádostí města Rokytnice nad Jizerou o stanovení popisu historického znaku, zahájen sdělením *„…v této stylizaci nelze znak používat"*. Takové sdělení je v dosavadní praxi PPHV zcela mimořádné. Má charakter kategorického apelu, či dokonce „zákazu", který ovšem PPHV nepřísluší, protože on sám nemá žádnou právně relevantní možnost cokoliv takovým způsobem regulovat a tím méně pomyslně zakazovat. Jistě může vyjádřit svůj názor, ale tím jeho možnosti zasahovat do kompetencí samospráv končí. Bude-li město Rokytnice nad Jizerou chtít používat znak v podobě, kterou schválilo zastupitelstvo města na svém zasedání konaném 29. 4. 2015, pak mu v tom nikdo nemůže bránit, tím méně PPHV PS PČR.

Vysvětlení, proč má PPHV pocit o „nepřípustnosti" podoby rokytnického znaku, je obsažena v závorce na konci poslední věty hodnocení, která byla formulována takto: *„…rovněž je nutné, aby medvěd na rozdíl od dosavadního předloženého návrhu ve vyobrazení stál na trávníku, namísto v trávníku"*. Uvedené konstatování o vztahu figury medvěda a trávníku je bez výkladu, který by vysvětlil, proč je takový názor v PPHV zastáván. Krom subjektivního zdání hodnotitele není pro korigování vztahu trávníku a medvěda žádné odborné heraldické opodstatnění. Konstrukce figury medvěda a trávníku je zcela v souladu s heraldickými zvyklostmi a takový vztah je jednoduše možný a v uvedeném případě nemůže být rozporován. Musím mít za zcela neopodstatněnou a zároveň za nepřijatelnou představu hodnotitele, že snad existuje nějaké aplikovatelné heraldické pravidlo, jehož znění by bylo možné vyhodnotit jako „zakazující" zpodobňování obecných figur, které nestojí na horním okraji vrchu (trávníku, paty, skály, či jiné heraldické figury), ale naopak mají například dolní polovinu nohou ve vrchu (v patě, trávníku, skále atd.). Žádné takové heraldické pravidlo neexistuje (podobně bylo v minulosti v jednom z rozhodnutí PPHV o neschválení návrhu obecního znaku tvrzeno, že v heraldice neexistují volné horní poloviny lvů či zajíců, a ty nutně musí odněkud vyrůstat, vyrážet nebo vynikat – sic!).

Pokud bylo hodnotitelem v PPHV dovoláváno svědectví Čarkova kompendia v případě vztahu medvěda a radlice, tak s podivem je dovoláváno pouze to, co se do celkové konstrukce odmítání hodnotiteli hodí, bez ohledu na nutnost

objektivity jeho počínání. Stanislav Valášek totiž do Čarkova kompendia nakreslil medvěda s nohama „v trávníku" a nikoliv „na trávníku" (na jeho horním okraji). Stejně tak si počínal Karel Liška a Lubomír Zeman. Konstrukce vztahu medvěda k trávníku byla nejen u Valáška, ale i u dalších shodná. Postavení medvěda do trávníku lze vyhodnotit jako vhodné heraldické počínání ve vztahu k orientaci figury medvěda, která je vertikální, na rozdíl od horizontálně zobrazené ovce v sousedním poli. Zvětšením figury prostřednictvím zobrazení dolních částí nohou v trávníku je posílena její výraznost. To samo o sobě nemůže vést k tak mimořádně kategorickému sdělení, které bylo v PPHV formulováno „*…v této stylizaci nelze znak používat*". To už je mimo kompetenci PPHV a pokud by to měl být odraz jeho současných ambicí, pak je to ambice absolutně nepřijatelná a svým způsobem skandální. Na základě tohoto a také jiných minulých rezultátů PPHV lze vyslovit domněnku, že členové PPHV nikoliv zcela přesně chápou smysl činnosti PPHV a svou úlohu v něm. Kategorické verdikty expertů v PPHV lze chápat nejen jako uzurpaci pravomocí, které na ně nebyly delegovány, ale též jako určitou formu „zastrašování" členů obecních nebo městských zastupitelstev, kteří by se mohli „leknout" rigidnosti a strohosti „podvýborového rozhodnutí". Opak je však pravdou a PPHV naštěstí takovými pravomocemi nedisponuje.

Domnívám se, že odborné rešerše o historických městských znacích jsou mimořádnou heraldickou disciplínou, kterou lze plnohodnotně zvládat jen za určitých předpokladů. K nim patří například vlastněná vědomostní základna, znalost metodiky a um vyznat se v problematice. Z dosavadních reakcí PPHV lze nabýt dojmu, že mnohé z toho hodnotitelům chybí. Když PPHV vnímá Čarkovu publikaci jak neměnný kodex městských znaků v českých zemích, pak z toho vyplývá, že jakýkoliv rešerší není třeba. Zjevně není potřeba ani takových rešerší, které se seriózně zabývají genezí konkrétních městských znaků, popisují přesně jejich vývoj a poukáží na chybné, nepřesné, matoucí, pokřivující, nesmyslné a neseriózní interpretace jejich podob, a nakonec přinesou návrh ideální podoby, která se opírá o přesné odborné hodnocení znaku. Nedá se popřít, že v Čarkově publikaci lze nalézt příliš mnoho nepřesností, mylných tvrzení a subjektivních podob městských znaků, že každé přitakání takovým sdělením musí nutně provázet vědomí o možném sebeklamu a nutnosti být velice opatrným. Vědomí možného sebeklamu a nutné opatrnosti však současné expertní části PPHV není vlastní. Můžeme se ptát proč? Vždyť obecně vzdělaným jedincům s heraldickou zkušeností nepochybně musí být zřejmé, že Čarka nelze vnímat tak absolutně, jak je činěno nyní. Možnou odpovědí je, že přicházet věcem na kloub dá práci. Granty ovlivňovaná gene-

race akademických heraldiků již zřejmě není schopna „návratu ke kořenům" a zároveň jí chybí ochota konat ve prospěch heraldiky jen tak, kvůli heraldice samotné.

Město Rokytnice nad Jizerou, pravděpodobně vedeno pragmatickou snahou o uvedení městského znaku ve veřejně přístupné databázi REKOS (Registr komunálních symbolů) na webových stránkách Poslanecké sněmovny, akceptovalo názor PPHV a za použití mé kresby znaku byl ze 4. pole odstraněn štítek a v duchu Valáškova subjektivního a nepřesného výtvarného názoru z roku 1985 byla medvědu přidána stříbrná radlice, kreslená z bočního pohledu (přesto nazvaná „radlicí" bez nutné terminologické specifikace), kterou drží před hrudí tlapami. V duchu názoru PPHV byla figura medvěda, prostřednictvím počítačové grafické úpravy, zmenšena a postavena „na trávník". Vznikl znak, který nemá oporu ani v pečeti z roku 1895, ale ani v zobrazení na radnici z roku 1903 a zejména pak na škole z počátku 20. století, stejně tak není v absolutním souladu s kresbou rokytnického znaku od Stanislava Valáška z roku 1985. Z Valáškova pojetí byl přijat pouze neexistující a ad hoc vymyšlený vztah radlice a medvěda. S takto upraveným znakem vyjádřilo souhlas Městské zastupitelstvo v Rokytnici nad Jizerou na zasedání konaném dne 24. 2. 2016 s pozoruhodným usnesením: „*ZM schvaluje podobu znaku města Rokytnice nad Jizerou v podobě vycházející z kresby Stanislava Kasíka (Rešerše o historickém znaku města Rokytnice nad Jizerou, zpracované Stanislavem Kasíkem, Heraldickou kanceláří „Dauphin", Roudnice nad Labem), ale upravené v souladu s dosud platným popisem historického znaku (publikovaným v díle Jiřího Čarka: Městské znaky v českých zemích, Praha, 1985) a především doporučením Podvýboru pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky (č. j. 0212/7VO/15/PpHaV ze dne 16. 6. 2015, pro potřebu jeho oficiálního potvrzení (stanovení závazného přesného blasonu) a případného udělení z rukou předsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.*"[40]

Tomu nepochybně předcházel nějaký druh komunikace zástupců města s externími expertními členy PPHV. V rámci této komunikace muselo být městu autoritativně sděleno, že popis znaku uvedený v Čarkově kompendiu je „*dosud platný*" (to znamená „platný" od roku 1985, kdy kompendium bylo vydáno v knižní podobě). Protože město velice stálo o to, aby jeho znak byl uveden v databázi REKOS na webových stránkách Poslanecké sněmovny, mohu spekulovat o tom, že byl na město vytvářen nátlak ve smyslu – chcete-li mít v RE-

[40] Zápis z veřejného zasedání zastupitelstva města Rokytnice nad Jizerou ze dne 24. 2. 2016, usnesení č. 315/2016.

KOSu znak vašeho města zveřejněn, tak my vám to bez ohledu na výsledek rešerše o znaku nedovolíme, protože pro nás není autoritou její zpracovatel, ale autoritou je PPHV, resp. my jako jeho heraldičtí externí experti a členové tohoto „kolektivního orgánu". Proto musela být kresba znaku s oporou v rešerši přepracována a dána do souladu se subjektivním názorem vzniklým v PPHV. Experti z PPHV se ve své bohorovnosti dokonce dopustili popření jimi adorovaného Jiřího Čarka (nikoliv poprvé – viz např. Slavětín). „*Dosavadní platnost*" popisu znaku města Rokytnice nad Jizerou byla dána pouze skutečností, že Čarkem byl popis publikován. Je otázkou, v čem spočívá „*platnost*" právě tohoto popisu. Nelze vůbec předpokládat, že každý popis historického městského znaku uvedený Čarkem by bylo možné vždy hodnotit jako platný, a proto obecně závazný. Navíc do stanovených popisů se promítaly subjektivní náhledy jejich tvůrců, kterými byli pracovníci příslušných okresních a dalších archivů a nikoli vždy sám Čarek. Navíc Čarek nemohl být autoritou, protože česká heraldická terminologie v jeho době byla neustálená, rozvolněná a nedefinovaná a je zjevné, že v té době si každý s ní dělal, co chtěl.

Na tomto procesu, který dospěl k úpravě čtvrtého pole rokytnického znaku, jsem již účasten nebyl a neměl jsem o něm žádnou vědomost. Byl jsem ostrakizován. Domnívám se, že záměrně. PPHV své počínání ospravedlňuje frází, že pro něj není partnerem k jednání navrhovatel, ale obec. Takový přístup skutečně umožňuje „nebavit se", nevést odbornou diskusi s vnějším oborovým prostředím a počínat si zcela autoritativně a bez odborné kontroly zvenčí. Zcela ignorovaný autor kresby měl být alespoň zpraven o záměrech města. Neměl jsem o zneužití mé kresby žádnou povědomost. Chtěl-li kdokoliv vyhovět názoru PPHV, pak měl znak znovu nakreslit sám. K návrhu vlajky, jejíž podoba nebyla nijak složitá, nebylo námitek.

Vše bylo završeno uvedením upraveného vyobrazení městského znaku v REKOSu s popisem stanoveným na zasedání PPHV, konaném dne 3. 6. 2015: „*Zlato-modře čtvrcený štít. V 1. poli se zeleným vrchem na levém koleni klečící horník v černé uniformě se stříbrnými knoflíky a hornickými kladívky na čepici, držící v rukou násadu stříbrného špičáku, tupým koncem přiloženým ke skále vpravo, násada špičáku a skála přirozené barvy. Ve 2. poli na zeleném vrchu běžící liška přirozené barvy. Ve 3. poli na zeleném trávníku stříbrná ovce s černými kopýtky. Ve 4. poli na zeleném trávníku vzpřímený medvěd přirozené barvy držící před sebou stříbrnou radlici*". V této podobě byl znak společně s vlajkou udělen předsedou Poslanecké sněmovny dne 10. 9. 2015. Tímto aktem však nebyla odstraněna kontroverznost schváleného a uděleného znaku města Rokytnice nad Jizerou. Pouze byl prosazen subjektivní názor PPHV.

Stanislav Kasík: ***Über das historische Stadtwappen von Rokytnice nad Jizerou***

Der erste Teil des Textes ist eine Recherche, welche die Entwicklung des Stadtwappens von Rokytnice nad Jizerou (Rochlitz) und die Formen seiner Abbildung beschreiben. Der zweite Teil ist eine Opponentur zu der Entscheidung des Unterausschusses für Heraldik und Vexillologie über das Stadtwappen aus dem Jahre 2015, die ablehnt, die Beschreibung des genannten Stadtwappens in Abhängigkeit zu dem Ergebnis der Recherche zu bestimmen.

Der Stadt Rokytnice nad Jizerou wurde früher nie ein Wappen erteilt. Der Status der Siedlung ermöglichte dies nicht. Erst im März 1961 wurde durch Entscheidung des Kreisnationalausschusses in Hradec Králové (Königgrätz) in Rokytnice nad Jizerou ein Stadtnationalausschuss konstituiert. Nach 1961 war die Stadt nicht bestrebt, ihr Wappen zu konstituieren. Obwohl der Stadt nie ein Wappen erteilt wurde, wurde eins trotzdem gebraucht. Es befindet sich am Rathaus aus dem Jahre 1903 und im Tympanon der Schulstirnseite (vor 1907). Inspiration dazu waren die gebrauchten Siegel. Der älteste Beleg ist aus dem Jahre 1876.

Das Rochlitzer Wappen wurde nicht in der enzyklopädischen Literatur und in heraldischen Kompendien erwähnt. Erst 1985 wurde das Bestehen eines Wappens von Rokytnice nad Jizerou offiziell mit dem Kompendium von Jiří Čarek *Městské znaky v českých zemích* (in Übersetzung *Stadtwappen in Böhmen und Mähren*) bestätigt. Die Recherche befasste sich mit der Form von der Figurenabbildung in den einzelnen Feldern. Eine besondere Aufmerksamkeit wird der Bärenfigur und dem Gegenstand, den er hält, im vierten Feld gewidmet.

Gemeinsam mit dem Antrag zur Genehmigung des Entwurfes von der Stadtfahne beantragte die Stadt Rokytnice nad Jizerou beim Unterausschuss für Heraldik und Vexillologie der Abgeordnetenkammer des Parlaments der ČR eine fachliche Beschreibung des historischen Stadtwappens. Am 03.03.2015 wurde der Antrag der Stadt im genannten Unterausschuss besprochen. Der Entwurf zu der Fahne wurde genehmigt, aber zu der vorgelegten gezeichneten Form des Wappens und zu der Bestimmung seiner idealen Beschreibung wurde ein ablehnender Standpunkt ausgesprochen. Die Stadt Rokytnice nad Jizerou akzeptierte diese Meinung und passte dem das Aussehen des 4. Feldes an. Dem so angepassten Wappen stimmte die Stadtvertretung in Rokytnice nad Jizerou bei der Tagung am 24.02.2016 zu.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

ARISTOKRAT JINDŘICH KOLOWRAT-KRAKOWSKÝ V DRUHÉM ODBOJI NA SEMILSKU

Petr Kovařík

Mezi aristokraty, kteří byli v době německé okupace činní v protinacistickém odboji, hrál významnou roli i Jindřich hrabě Kolowrat-Krakowský (27. 7. 1897–19. 1. 1996).[1] Statečným osobním nasazením se zúčastnil odboje na Semilsku a zasloužil se o záchranu Jilemnice před nacistickým Volkssturmem.[2]

Hrabě Jindřich Kolowrat-Krakowský sám o svých zásluhách v odbojové činnosti mluvil velmi skromně (pokud vůbec) a autentických svědectví se dochovalo relativně málo. Sám v protinacistickém odboji totiž zprvu působil jako tzv „osamělý vlk" a rovněž v dalších letech, jako spolupracovník odbojové skupiny Parsifal, dodržoval zásady přísné konspirace, což bylo hlavní podmínkou úspěchu. Po roce 1948 byly dějiny – a to nejen protinacistické rezistence – záměrně zkreslovány, ba dokonce falšovány – vyzdvihovaly se zásluhy komunistického odboje a na druhé straně se potlačovaly, či spíše zcela zamlčo-

[1] Dosud knižně vydané práce o protinacistickém odboji na Semilsku se o Jindřichu Kolowratovi-Krakowském nezmiňují. Tendenčně napsané práce (či sborníky) vydané před rokem 1989 pouze zvýrazňují roli KSČ a sovětských partyzánů. Jde o publikace *Semilsko v boji proti fašismu za svobodu v letech nacistické okupace 1938–1945. Sborník vzpomínek a dokumentů.* Semily: OV KSČ, 1965 či o obsáhlou monografii RYDVAL, Oldřich. *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945.* Semily: OV ČSPB, 1985. Totožné údaje o situaci v Jilemnici v květnu 1945 jako Rydval opakuje ještě kniha TARANDA, Petr. *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku,* Liberec: Bor, 2018. ISBN 978-80-87607-83-1. Na základě rozsáhlého archivního studia přinesla k tomuto tématu záslužné údaje ve své diplomové práci MÁLKOVÁ, Žaneta. *Odbojová činnost v okrese Semily.* Univerzita Pardubice, 2009. Kolowratovo jméno je zmíněno i v úvodních kapitolách publikace LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-824-9.

[2] Následující práce vychází kromě jiného i z dosud nevydaného rukopisu KOVAŘÍK, Petr, FRAJEROVÁ, Blanka: *Demokrat, šlechtic, vizionář Jindřich Kolowrat-Krakowský.*

valy, zásluhy odbojářů spolupracujících s exilovou vládou v Londýně. To byl mj. i případ aristokrata Kolowrata-Krakowského.[3]

STROHÁ MLUVA DOTAZNÍKŮ

Hned roku 1945 byl Jindřich Kolowrat vyznamenán prezidentem Edvardem Benešem Československým válečným křížem 1939. V té době byl také zakládajícím členem Svazu národní revoluce (dále jen SNR), ale dotazník o činnosti v odboji[4] zodpověděl ve své neokázalosti více než stručně.

Svaz národní revoluce sám sebe v programovém prohlášení charakterizoval jako *„vrcholnou organizaci všech složek národní revoluce, a to: podzemních politických domácích pracovníků, zahraničního československého vojska, partyzánů a sabotážníků, politických vězňů a národních gard"*.[5] Zároveň sliboval, že: *„přijímajíce členstvo, budeme přísně dbáti toho, aby se do našich řad dostaly jen osoby mravně a politicky nezávadné, které se mohou vykázati skutečnou aktivní účastí na boji proti německým uchvatitelům"*.

Mezi zakládajícími členy SNR figurovali významní politici, ale také intelektuálové, zejména spisovatelé.[6] Politicky se jednalo o přepestrou společnost jednotlivců, kteří proti nacismu bojovali v různých kontextech, a není divu, že později v SNR docházelo k nedorozumění. Ze záměru komunistů byl pak SNR roku 1951 včleněn do Svazu protifašistických bojovníků a ten byl jako dobrovolná organizace součástí Národní fronty pod kontrolou KSČ. Řadu z těch, kteří nebyli komunisty, čekal po únoru 1948 krutý osud, pokud včas neemigrovali.

---

3 Životopisná poznámka je připojena v závěru tohoto textu. Jindřich Kolowrat-Krakowský používal během života různé způsoby psaní svého příjmení (s dvojitým „w" i s jednoduchým „v"). Zde užíváme správnou formu, jakou užívala rodina Kolowratů-Krakowských v historii i v současnosti, a takto je také Jindřichovo příjmení zapsáno v rodné matrice obce Týnec.

4 Národní archiv, fond ÚV SPB.

5 Tamtéž.

6 Předsedou přípravného výboru se stal J. Grňa, místopředsedy P. Drtina, F. Hála, B. Laušman, B. Pešlová, R. Slánský, jednateli V. Krajina, J. Peřina, J. Orálek a pokladníky J. Fürth a R. Jílovský. Členy přípravného výboru jsou jmenováni K. J. Beneš, V. Černý, L. Čivrný, F. Exner, A. Haškovec, A. Heidrich, J. A. Holman, J. Jura, V. Klecanda, M. Kohák, J. Koutňák, B. Kratochvíl, J. Kubát, A. Kvapilová, J. Kypta, Z. Nejedlá-Nedvědová, J. Pich, J. Robotka, K. Štajner-Veselý, J. Štěpán, J. Trojan, L. Vaněk. Mezi zakládajícími členy nacházíme kromě Jindřicha Kolowrata-Krakowského dalších 103 lidí, mezi nimi např. F. Bauera, J. Davida, J. Drábka, E. Erbana, P. Glose, F. Halase, I. Herbena, A. Hodinovou-Spurnou, M. Horákovou, V. Kopeckého, V. Kroftu, J. Krohu, J. Kvapila, A. Machoně, O. Machotku, K. Maiwalda, O. Mrkvičku, E. Munka, Z. Němečka, E. Nohejlovou, V. Noska, H. Ripku, L. Svobodu, J. Stránského, E. Šlechtu, O. Španiela, M. Švermovou nebo O. Wünsche.

Ze zmíněného Kolowratova dotazníku se dovídáme kromě osobních dat opravdu jen velmi kusé a skrovné (nicméně cenné) údaje. Co z něj můžeme vyčíst?

Kladně odpovídá na otázku, zda sám vytvořil zpravodajský oddíl, a uvádí, že to bylo v Košťálově u Semil a že průměrný početní stav oddílu byl 8 mužů.

Další rubriky dotazníku vyplnil takto:

Které záškodnické akce jsi se svým oddílem provedl, kde a kdy a jakého druhu?

„*Zúčastnil se obrany Jilemnice proti hordám německého Volkssturmu.*"

Jaké přímé boje palbou jsi se svými oddíly svedl s vojenskými nebo policejními silami nepřítele, kdy a kde?

„*Dtto*".

Vstoupil jsi do nějaké partyzánské vyšší jednotky nebo samostatného oddílu?

„*Ne.*"

Střežil jsi a uschovával nějakou vysílačku, komu sloužila a s kým korespondovala, jak dlouho jsi tuto službu konal?

„*Pracoval jsem s vysílačkou J. Matěchy v Železném Brodě.*"

Opatřoval jsi záškodnostní nebo finanční prostředky pro nějakou partyzánskou vyšší jednotku nebo samostatný oddíl, kdo byl jeho velitelem?

„*K 120 000,– z fondu prezidenta Beneše.*"

A dále:

Organizoval jsi je v místě svého pobytu sám, či jsi vstoupil do nějaké skupiny, kdo byli Tvoji nejbližší spolupracovníci?

„*Heidrich, Jílovský, Němeček, Holman, spisovatel B. Kratochvíl.*"[7]

Jakou práci jsi konal a jak dlouho?

„*Skupina podkrkonošského odbojového hnutí, řídící učitel Řepka.*"

Žil jsi v ilegalitě (tj. skrýval jsi se hledán policií) a od kdy do kdy?

„*Od 20. II. do 3. V. 1945.*"

Sabotoval jsi válečnou výrobu nebo veřejnou správu „protektorátu", kde, jak dlouho a jakým způsobem?

„*Od r. 1939 ve vlastních podnicích až do konfiskace celého mého majetku.*"[8]

---

[7] Zde si Kolowrat patrně omylem spojil osobu spisovatele Jaroslava Kratochvíla s pedagogem Bohuslavem Kratochvílem. Oba byli významně činní v odboji, komunista Jaroslav Kratochvíl byl zatčen gestapem 11. 1. 1945 a 20. 3. zahynul v terezínské Malé pevnosti, Bohuslav Kratochvíl byl členem odbojové organizace Politické ústředí, už v prosinci 1939 byl zatčen, odsouzen k 7 letům káznice a vězněn až do roku 1945. Poté byl podobně jako Kolowrat diplomatem a rovněž se posléze rozhodl pro emigraci.

[8] NA, fond ÚV SPB.

Podrobněji se Jindřich Kolowrat rozepsal roku 1945 ve vlastním curriculu vitae pro ministerstvo zahraničních věcí. Z tohoto dokumentu lze ocitovat pasáž týkající se období protektorátu a Kolowratovy odbojové činnosti:

Jindřich Kolowrat-Krakowský v předválečném období. Repro: archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského.

*„**1938***

Na podzim jsem narukoval do Trenčína, kde jsem byl v říjnu demobilizován.

1938–1940

Zdržoval jsem se převážně na venkově. V létě 1940 utrpěl jsem těžký auto-úraz a léčil se do května l941.

1941

Začal jsem organizovati podpůrnou akci pro postižené, kterou jsem prováděl jednak sám, jednak přes České Srdce.

1942

Na podzim mně byly moje podniky a veškerý můj majetek movitý i nemovitý, včetně peněz, nábytku a prádla, s výjimkou mého pražského bytu, zkonfiskovány pro nepřátelský postoj k Říši (Reichsfeindlichkeit). Tato skutečnost byla dvakráte uveřejněna v pruském »Reichsanzeigru«.

1943

Začátkem roku zapojil jsem se ještě více do hnutí odporu, navazoval jsem nové styky a sbíral informace za účelem podávání jich do ciziny a podařilo se mi na podzim 1943 podati první zprávu pro Londýn přes Cařihrad – Ankaru (Ing. Brabec). Rovněž byl jsem v podkrkonošském hnutí odporu, dostával jsem od nich zprávy rázu vojenského a vojensko-hospodářského, které jsem podával dále.

Současně jsem postupně rozšiřoval svou akci pro podporování nesčíslných obětí německého teroru a přenesl jsem hlavní těžiště této akce do Moravské Ostravy a Frýdku. Po obdržení pověření od prezidenta Dra Beneše převedl jsem tuto akci do naší skupiny.

Z fondu prezidenta Beneše, který obnášel přes K 3 000 000, jsem sám rozdal přes K 2 000 000.[9]

Na podzim jsem ve spojení se Zdeňkem Němečkem, Rud. Jílovským a Ing. Holmanem podal druhou zprávu do Cařihradu – Ankary, přes Ing. Brabce, což mělo za následek, že jsme dostali od pana prezidenta Beneše pověření k práci (prostřednictvím Mikrofota).

1944

Podal jsem pak s výše uvedenými a s vyslancem Dr. Heidrichem čtyři zprávy přes Švýcary (Kopecký) do Londýna panu prezidentovi a ještě jednu zprávu, již po zatčení mých kolegů ve skupině, zase přes Ženevu. Mimoto byl jsem zúčastněn na delších dvou zprávách přes Švédsko, které byly vypraveny Rud. Jílovským. Dále udržoval jsem úzký styk se zesnulým Jar. Kratochvílem, který byl, nevím kým, pověřen, aby mne vyhledával. Rovněž jsem se úzce stýkal s generálem Kutlvašrem, kterého jsem o všech důležitějších věcech informoval a byl jsem s ním ve styku až do osvobození.

1945

Po zatčení mých kolegů žil jsem až do konce války v ilegalitě a ve velmi úzkém spojení s hnutím odporu na Železnobrodsku, které ode mne z fondu prezidenta Beneše obdrželo během roku 1944 a 1945 velmi značné částky na podporu osob, nacházejících se v ilegalitě a u partyzánů. V březnu 1945 jsem podal přes tajnou vysílačku na Železnobrodsku několik zpráv. Po vypravení Ing. Holmana do Košic a na základě jeho volání v londýnském rozhlasu podal jsem přes tuto vysílačku asi čtyři depeše do Londýna a Košic, nevím však, zdali došly. Žádal jsem v nich, s udáním kóty, shazování zbraní.

Revoluci jsem zažil na Semilsku, kam jsem odstěhoval rodinu již v r. 1940. Zúčastnil jsem se ihned tamějších bojů a podařilo se mi zachrániti Jilemnici před řáděním velké přesily hord německého Volkssturmu ze Sudet, kterýžto fakt byl také uveřejněn ve Svobodném slově."[10]

Všechny údaje lze doplnit z osobního Kolowratova vyprávění, jak je na sklonku jeho života zapsal Rostislav Sarvaš a roku 1994 vydal v cenné knize

---

[9] Ve fondu ÚV SPB v NA je uložen i dokument, v němž správci Tajného fondu prezidenta Dr. Edvarda Beneše J. A. Holman, Rudolf Jílovský, Jindřich Kolowrat a Zdeněk Němeček oznamují Kanceláři prezidenta republiky, že *„bylo celkem vyplaceno 3 152 000 korun, na něž jsme obdrželi od p. Alexandra Brabce 2 050 000 a od firmy Scintilla, Praha 500 000 korun, zbytek byl z jiných pramenů"*. (Mezi těmi „jinými prameny" se skrývá i Kolowratův příspěvek.)

[10] Archiv Ministerstva zahraničních věcí, fond Jindřich Kolowrat-Krakowský, osobní.

Očima nejstaršího z Kolowratů.[11] Toto podání vznikající s velkým časovým odstupem od zmiňovaných událostí je ovšem nutno konfrontovat s jinými dochovanými svědectvími a podle nich i korigovat.

PARSIFAL

V dotazníku jmenovaní nejbližší spolupracovníci tvořili odbojovou skupinu Parsifal. O té zpracoval překladatel a spisovatel Jindřich Pokorný obsáhlou knihu svědectví.[12] Ten zde má o Sarvašově-Kolowratově knize[13] důležitou poznámku:[14]

„Škoda jen, že editor nevěnoval vzpomínkám větší péči. Ve svých záznamech poněkud znejasnil výpovědi (oral history) zasvěceného, tehdy už sedmadevadesátiletého autora. Přitom někde se daly snadno upřesnit odkazem na srovnatelný pramen." Přesto však, pokud jde o Jindřicha Kolowrata, jeho vzpomínky sám Pokorný ze Sarvašovy knihy široce cituje.[15]

Jindřich Kolowrat-Krakowský s dvěma ze svých synů v Košťálově během války. Repro: archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského.

O odbojové skupině Parsifal psal ve svých vzpomínkách už univ. prof. Václav Černý, jedna z nejdůležitějších osobností odboje:[16]

„Z drobných skupin, omezených na Prahu, ale s rozsáhlými informačními zdroji, žádná nebyla zpravodajsky účinnější než tajemný Parsifal. Pracovala od roku 1939 až do posledních měsíců války, úspěšně kryta svou nepočetností a tím, že se střehla přímého napojení na organizace bojově-

[11] SARVAŠ, Rostislav. *Očima nejstaršího z Kolowratů.* Brno: Zvláštní vydání, 1994. ISBN 80-85436-35-3.

[12] POKORNÝ, Jindřich. *Parsifal: Osudy jedné demokratické odbojové skupiny v letech 1938–1945 s poválečným dovětkem.* Edice Paměť. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1606-5.

[13] SARVAŠ, R., c. d.

[14] POKORNÝ, J., c. d., s. 436.

[15] Sarvaš důsledně píše „Parsival".

[16] ČERNÝ, Václav. *Paměti II (1938–1945). Náš kulturní odboj za války,* Brno: Atlantis, 1992 (poprvé v Torontu 1977), s. 324–325. ISBN 80-7108-059-4.

akční a masové; byla o všech nicméně zpravena, souvisela plynule s PÚ, ÚVOD, PRNV,[17] Radou tří, výhradně však s jejich vrcholy. Byla, tak říkajíc, jednočlenná, kroužek přátel okolo centrální figury: tou byl dr. Arnošt Heidrich, generální tajemník ministerstva zahraničí, nejbližší spolupracovník prezidenta Beneše, Alexis Léger první republiky. Osobní důvěrník prezidentův, osobní informátor, osobní strážce zájmů a linie. Nesměl být nasazován v akcích, musil vydržet. Jeho nejbližšími spolupracovníky byli bývalý vyslanec v Ankaře[18] hrabě Kolowrat, vyslanec dr. Zdeněk Němeček, dr. J. Chmela z Národní banky, později Jílovský a filmař Holman. Vlastní kroužek nebyl rozsáhlejší. Byli pověřeni některými zvláštními úkoly, jež jim dr. Beneš osobně svěřil, např. udílením finančních podpor rodinám uvězněných (z tzv. Benešova milionu, jenž přišel přes Teherán a jehož kustodem byl Jílovský). Jejich zprávy šly, dokud to bylo možné, přes cizí zastupitelské úřady, pokud – a to dlouho – zůstávaly v Praze s cílem předstíravě likvidačním, přes Ankaru, přes Stockholm (dokud tam na německý nátlak Švédové neuvěznili našeho exvyslance dr. Vaňka), pak vysílačkou ÚVOD, nakonec naší cestou PRNV. Byly to informace, vzpomínám si, nesmírně cenné, z našich zbrojovek dostávali např. i týdenní výkazy výroby střeliva."

Staroměstské náměstí v Praze. Cestou na svatbu Jindřicha Kolowrata-Krakowského s Marií Klimtovou roku 1942. Repro: archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského.

Svatba Jindřicha Kolowrata-Krakowského s Marií Klimtovou. Repro: archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského.

[17] Politické ústředí, Ústřední vedení odboje domácího, Přípravný revoluční národní výbor.

[18] Psáno až v době, kdy Jindřich Kolowrat-Krakowský žil v americkém exilu poté, co se roku 1948 nevrátil do komunistického Československa. Mimořádným vyslancem ČSR v Turecku byl Jindřich Kolowrat-Krakowský v letech 1945–1948.

Pokorný v knize *Parsifal* zaznamenává, že hrabě Jindřich Kolowrat působil zpočátku převážně jako „osamělý vlk" a že občas dodával zprávy na různá ilegální místa (například informace z gestapa skupině Kapitán Nemo), dostal se do nepřímého styku i s legendární postavou 1. odboje kpt. E. Voskou.

Těžké období nastalo za heydrichiády a Kolowrat pochopil, *„že se musí někam ztratit"*. V Reichsanzeigeru byl označen za nepřítele Německé říše. Rozhodl se uchýlit ke své budoucí ženě do Košťálova, kde pro ni a pro děti už dříve koupil dům (jako kupec byl ovšem – nejspíše z konspiračních důvodů – zapsán budoucí tchán František Klimt).[19] Přesto však Jindřich Kolowrat ještě zařídil svatbu v Praze, což právě v té době bylo značné riziko. Svatba se konala na Staroměstské radnici 21. 5. 1942, církevní sňatek pak následujícího roku, 18. března 1943 v kostele Matky Boží před Týnem.[20]

Následujícího roku se rovněž v Praze narodil Jindřichův první manželský syn František Tomáš[21] (děti, které měl Jindřich s Marií Klimtovou již dříve, byly samozřejmě svatbou legitimovány). Zřejmě tehdy se Kolowrat v Praze setkal s ředitelem nakladatelství F. Borový Rudolfem Jílovským, někdejším členem kabaretu *Červená sedma* (Kolowrat se s ním ovšem znal už z Klubu Přítomnost, Společenského klubu i z Táflrundy). S ním se posléze domluvil, že Jílovský pracuje ve skupině, která je v kontaktu s Londýnem, a ta že potřebuje lidi v ilegalitě. Kromě těch, kteří jsou výše zmíněni Václavem Černým, byli členy skupiny např. také legionář, spisovatel a komunista, major Jaroslav Kratochvíl[22] a Saša Brabec, se kterým se Kolowrat setkal už v Moskvě roku 1922. Ten jako obchodník měl právo jezdit do Švýcarska a do Turecka, což bylo pro skupinu cenné. (Alexander Brabec se podobně jako Jindřich Kolowrat věnoval zahraničnímu obchodu, ve dvacátých letech byl zaměstnancem ministerstva zahraničních věcí.)

---

[19] Podle trhové smlouvy ze dne 21./24. května 1940 citované v obecní kronice Košťálova. Rostislav Sarvaš v knize *Očima nejstaršího z Kolowratů* uvádí, že dům koupil sám Kolowrat. Totéž sdělil Kolowrat v rozhovoru rovněž novináři Vladimíru Bystrovovi pro časopis Reflex (6.1.1992). Zde kromě jiného Kolowrat říká: „Takže gestapo mne nikdy nenašlo a do Košťálova nikdy nedorazilo, protože tamní dům byl napsán na dívčí jméno mé paní, a protože Němci jsou strašní byrokrati a žádný Kolowrat tam nikdy nebyl hlášený, tak se mi dařilo jim unikat." *Neučesané vzpomínky Vladimíra Bystrova,* ed. Michal Bystrov. Praha: Galén, 2017. ISBN 978-80-749-2333-3.

[20] Archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského.

[21] Narozen 25. února 1943 v Zemské porodnici u Apolináře, pokřtěn 5. března farářem od P. Marie před Týnem Josefem Breichou jako František Saleský Tomáš Karel (archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského).

[22] S Jaroslavem Kratochvílem se Kolowrat asi znal už dříve – Kratochvíl od roku 1920 pracoval jako úředník ředitelství státních lesů a statků, navštěvoval Sovětský svaz, 1927–1929 byl redaktorem revue *Nové Rusko*, spoluzaložil Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem, přispíval do *Přítomnosti*.

Kolowrat v roce 1994 vzpomíná:[23]

„Po Rudovi Jílovském, který pěkně zpíval, jsme si dali krycí jméno »Parsifal«. V té době, kdy jsem s doktorem Heidrichem začal v jeho skupině spolupracovat, dostali jsme z rádia Londýn kód: »Voláme Parsifal.« […] Zprávy náš odboj posílal do Anglie různými způsoby. Zpočátku jsme měli jenom jednoho kurýra – Sašu Brabce, který uměl cestovat, aniž by budil podezření. […]

Dům Marie Klimtové-Kolowratové v Košťálově v době války. Repro: archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského.

Koncem roku 1944 jsem objevil jednoho svého dřívějšího zaměstnance, který byl už švýcarským občanem a býval u mě ředitelem firmy, jež u nás zastupovala švýcarskou společnost Sintila[24]. Byla to velká firma na výrobu automobilových svíček, obdobně jako německý Bosch. Švýcar se jmenoval Ackermann a žil na příkaz Sintily v Praze, aby se po válce mohl obchodně napojit na novou dobu. Počítalo se, že se po válce poptávka zvýší trojnásobně. […] Letěl hned příští týden. Dal jsem mu na psacím stroji napsanou zprávu šifrou »Labe a Vltava«, kterou měli rádiem z Londýna potvrdit. Němci tyhle šifry nenáviděli, ale většinou je odhalili.

Ackermann měl předat zprávu Jaromíru Kopeckému, který byl ilegálním československým pověřencem v Bernu. Pracoval tam jako diplomatický činitel už za doby první republiky. Ackermann mu zprávu předal, jenže podle Ackermannovy verze byl Kopecký tak nepořádný, že ji nechal ve své náprsní tašce a jeho posluhovačka, která byla údajně podplacena gestapem, si šifru opsala. Tenkrát to bylo normální, že se posluhovačky stávaly velmi účinnými špionkami. Kopecký bezdrátovým spojením do Londýna zprávu odeslal. Gestapo ji však mělo dřív než Londýn. Tehdy jsem si uvědomil, že bylo mou chybou zapojovat do akce Ackermanna. Mohl to být on, kdo naši zprávu Němcům předal, poněvadž když jsem po válce mluvil s Kopeckým, tvrdil mi, že žádnou službu v Bernu neměl a že v kontaktu s gestapáky nebyl. Žádná verze není ověřená, a tak naše vyzrazení zůstane navždy tajemstvím.

---

[23] SARVAŠ, R., c. d., s. 74–77.

[24] Správný název této firmy zněl „Scintilla". Viz pozn. 9.

Rádio Kopeckého zprávu odvysílalo a naše skupina si myslela, že je všechno v pořádku. Asi za čtrnáct dnů však zatkli Jílovského. Pak jsem dostal zprávu, že Heidrich a Holman jsou na Pečkárně. Dobrodruh Brabec se včas skryl. Já jsem se ještě před tím uchýlil do Košťálova, kde mi nabídli azyl v hájovně. Ovšem nepřijal jsem to."

BENEŠŮV FOND

Za nejdůležitější akci skupiny považoval Kolowrat s odstupem let Benešův fond na podporu postižených rodin. *„Měl asi šest milionů korun.*[25] *Dostávaly z něj podporu především vdovy s dětmi. Například v Ostravě, kde se esesáci dopouštěli strašných masakrů, zůstalo mnoho žen s dětmi osamoceno, bez podpory, takže neměly ani na chleba. Benešův fond byla záslužná akce, poněvadž pomohl mnohým rodinám. Ještě nedávno jsem obdržel od dětí jedné rodiny děkovný dopis.*

Bylo to dost riskantní; čím více lidí o tom vědělo, tím větší byla pravděpodobnost, že nás zatknou. Já jsem do Benešova fondu dal skoro celý svůj majetek a Saša Brabec osmdesát osm tisíc dolarů, což byla v podstatě stejná suma. Snažili jsme se oslovit co nejvíce lidí a ti, které jsme po prověření kontaktovali, přispívali podle svých možností. Ale někteří se báli a vůbec s námi nechtěli mluvit."[26]

O spolupráci se skupinou Parsifal a o „Benešovu milionu" zapsal ve svých vzpomínkách důležité informace také švagr Karla Čapka, básník a pozdější diplomat Josef Palivec, jedna z dalších důležitých osobností odboje:

„Poněvadž už předtím jako osamělý podzemní vlk jsem zavadil o leckteré osobnosti nebo skupiny a skupinky, bylo mi poměrně snadno navazovat organičtější styky, což bylo úkolem nově ustaveného – a teď dokonce pověřeného – výboru, jenž měl v té době tuším nejlépe vybudované spojení do ciziny přes Slovensko (Flora/Viestová/Jan Országh). Mým prostřednictvím skupina také navázala spojení s Moravou. Já sám jsem byl už dříve ve styku (skrze Melantrich) s brněnským ředitelem Františkem Jedličkou (dnes poslancem za národně socialistickou stranu)[27] *a s Matulou, komunistickým činitelem moravského podzemí. Spojil jsem se dále ke spolupráci s Rudolfem Jílovským, za nímž se rýsovaly stíny Zdeňka Němečka, Kolovrata*[28]*, inž. Sátory, rež. Holmana a velký stín Arnošta Heidricha. Věděl jsem, že této skupině byly svěřeny od prezidenta Beneše z Londýna přes Teherán peníze na podepření rodin, které trpěly pro souvislost s Benešovou osobností a s jeho politikou (David),*

---

[25] V roce 1945 ovšem Kolowrat uvedl částku *„přes 3 miliony korun"*. Takovou částku uvedli správci fondu i ve své zprávě – viz pozn. 9.

[26] SARVAŠ, R., c. d., s. 77–78.

[27] Psáno r. 1946.

[28] Palivec píše jméno Kolowrat s jednoduchým „v".

a poněvadž z této částky rozmnožené jinými dary (Kolovrat) ještě něco zbývalo, umožnil jsem svými osobními znalostmi a zkušenostmi, aby byly tyto zbývající peníze vhodně umístěny (např. 10 000 korun jsem odevzdal tajemníkovi Zierisovi do tajného šuplete na podporu vdov a manželek členů Syndikátu novinářů popravených a pozavíraných). Od jmenované skupiny, která v ten čas trpěla nedostatkem pravidelnějšího spoje s cizinou, jsem dostával důvěrné informace, které jsem postupoval dr. Richterovi do souborných zpráv, kdežto naše vojenské zprávy šly do rukou generála Zdeňka Nováka. Byly to leckdy těžké kusy – např. suchá, přesná statistika muniční výroby z Plzně a Dubnice, které ke mně ředitel Jílovský přinášel v punčoše se samozřejmostí člověka, který nese vánoční nadílku (s ředitelem Jílovským mne spojil prof. dr. Václav Černý).[29] […]

Za Parsifalem-Jílovským[30] *se rýsovaly postavy ostatních členů skupiny: Anna Heidrichová, Zdeněk Němeček, Sátora-Martinez, Jindřich Kolovrat, Holman aj. Tato skupina, ustavená na počátku roku 1943, posílala nejprve své vzkazy a zprávy po inž. Sátorovi přes Stockholm, od léta 1943 použila dvakrát třikrát kurýra A. Brabce (Cařihrad, Ankara) a po únoru 1944 Švýcara Schneidera. Jejím politickým inspirátorem byl Arnošt Heidrich. Také tato skupina byla vyzvána k soustřeďování domácí odbojové činnosti podobně jako LÍPA. […] PARSIFAL míval cenné informace z oboru zbrojního a válečně hospodářského průmyslu, jakož i z oblasti čistě vojenské; o tom referováno už při jméně Rudolfa Jílovského. Součinnost s touto významnou skupinou navodil Václav Černý. Scházel jsem se pak s Rudou-Parsifalem velmi často a vpravoval jeho informace do zásilek LÍPY pro Londýn. Do rukou skupiny »Parsifalova cesta růžová« byl svěřen po ankarském kurýrovi tzv. »Benešův milion« na podpoření perzekvovaných rodin. Tato suma byla rozhojněna dalšími dary z domácích pramenů a bylo z ní jen na Ostravsku, Frýdecku, Uherskohradišťsku a Napajedelsku vydáno úhrnkem 360 000 korun. Podpůrnou akci vedly pí Adámková, Konvičková a Slámová. Z tohoto fondu jsem odevzdal do rukou F. K. Zierise peněžní částku na pomoc rodinám po zavřených nebo ubitých novinářích a jinou částku, tuším 50 000 korun, k podobnému účelu do rukou Jaroslava Kvapila, který, dověděv se ode mne, že Jindřich Kolovrat pracuje v podzemí, navázal s ním od února 1944 pracovní styk. Znal se s ním už za první republiky a vážil si jeho zápisků z cesty po Rusku. Delegát této skupiny Holman byl první, jemuž se na jaře 1945 podařilo proniknout bojovou čárou až do Košic k prezidentu republiky."*[31]

---

[29] PALIVEC, Josef. *Prózy, listy z vězení, pozdravy přátel* (ed. Jiří Rambousek). Praha: Torst, 1996, s. 91–92. ISBN 80-85639-87-4.

[30] Jméno Parsifal používal původně Rudolf Jílovský sám.

[31] PALIVEC, J., c. d., s. 108–109.

S GENERÁLEM KARLEM KUTLVAŠREM

Na skupinu Parsifal byl právě prostřednictvím Jindřicha Kolowrata-Krakowského napojen i generál Karel Kutlvašr, který se rovněž „*podílel na »charitativní pomoci většího rozsahu«,*[32] *především ve vztahu k rodinám zahraničních vojáků, osob popravených, internovaných nebo jiným způsobem postižených. Kromě vlastních finančních poměrů opatřil pro tyto účely dalších 200 000 korun, z toho asi 140 000 pocházelo z tajného fondu prezidenta dr. E. Beneše.*[33] *Peníze doručoval buď osobně, nebo prostřednictvím manželky*".[34]

Deníkové záznamy generála Karla Kutlvašra svědčí o tom, že se s Jindřichem Kolowratem setkal i v posledních dnech dubna v Praze:[35]

Kutlvašr si k datu 22. dubna 1945 zapsal: „*Ten den mne sháněl v bytě major generálního štábu M. Svoboda. Ovšem mne nezastihl, neboť jsem v tu dobu byl v Poděbradech. Nechal mi u manželky vzkaz, že se mnou potřebuje nutně mluvit. Vyhledal jsem jej v pondělí ráno v Jindřišské ulici… Jeho zpráva zněla:*

S naprostou určitostí a ze zcela spolehlivého pramene pochází tato zpráva. Jeden ministr protektorátní vlády (jméno nebylo řečeno) obrátil se na K. H. Franka a prohlásil mu:

»V dané situaci nejste schopni plnit převzatý vámi úkol – ochranu protektorátu. Rušíme s vámi proto smlouvu a přebíráme vládu do svých rukou se všemi důsledky.«

A dále prohlásil:

»Vytvoří se výkonný výbor o 33 členech. V tomto se nabízí i místo pro brigádního generála Kutlvašra.«

O této zprávě jsem vyrozuměl Jindřicha Kolowrata-Krakovského[36] *s jeho skupinou a Bürgera. V bývalé bance legií, za protektorátu Kreditanstaltu der Deutschen, jsem vyjednal místo pro zasedání výkonného výboru. Výsledkem tohoto jednání a rozhovoru s majorem Svobodou bylo svolání schůzky a porady pozvaných osob na čtvrtek 26. dubna večer do mého bytu v Přemyslovské ulici. Zúčastnili se Kolowrat-Krakovský, major Svoboda, generál Ing. Bohumil Rytíř, podplukovník Ing. Antonín Sameš, já a snad i někdo další, jehož jméno si již s jistotou nepamatuji. Jednalo se o onom údajném činu ve vládě a o postupu vhodném v dané situaci.*

---

32 VHA, Kvalifikační listina K. Kutlvašra *(dle SLANINA-VALIŠ, Generál Karel Kutlvašr).*

33 VHA, Přihláška pro důstojníka ČSA K. Kutlvašra *(tamtéž).*

34 Citováno podle knihy: SLANINA, Josef, VALIŠ, Zdeněk. *Generál Karel Kutlvašr.* Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0331-X.

35 Tamtéž, s. 32.

36 Kutlvašr ve svém textu píše Krakovský s jednoduchým „v".

Bylo dohodnuto zprávu ohledně vlády a výkonného výboru sledovat, ale především prověřit a ověřit. Schůzka byla plodná a měla za následek další průběh činnosti.

Na sobotu dopoledne 28. dubna byla svolána další schůzka do kanceláře firmy Křižík v domě mezi Staroměstskou tržnicí a Na můstku. Z nových osob tu byli: divizní generál František Hrabčík, podplukovník generálního štábu Šikl a úředník firmy Křižík, v jehož kanceláři se jednání konalo. Pak zde byl Svoboda, Bürger a já. Jednání řídil Hrabčík jako nejvyšší v hodnosti, pokračovalo se v dojednání věcí z 26. dubna. Důraz byl položen na objevení ilegálních skupin a sjednání souhry mezi nimi.

Schůzky za Hrabčíkova vedení se potom konaly každý den s výjimkou 1. května. Jedna či dvě schůzky se uskutečnily v jakési detektivní kanceláři v paláci Koruna ve čtvrtém nebo pátém poschodí. Pak jsme toto místo opustili pro domněnku, že je prozrazeno… proto se další srazy konaly v bytě Hrabčíka (pokoj v podnájmu) za Národním divadlem…"

V ČELE PARTYZÁNŮ DO SEMIL?

Po deníkových záznamech generála Kutlvašra dejme opět slovo vzpomínkám Jindřicha Kolowrata, zaznamenaným R. Sarvašem: *„Ke konci války se v Košťálově utvořila odbojová skupina lidí, kteří se vrátili z koncentráku nebo z vězení, a ti ke mně přišli s návrhem, abych se stal jejich velitelem. Nijak zvlášť se mi do toho nechtělo: bál jsem se, aby neudělali nějakou volovinu, kvůli které bych mohl být mrtev. Nechal jsem se ale umluvit a dal si tenkrát za úkol zachránit je před zbytečnou smrtí. Byla to skupina devíti lidí kolem dvaceti let a já jako osmačtyřicetiletý jsem měl přece jen více rozumu.*

V Semilech jsme obsadili esesáckou nemocnici,[37] *které velel Rakušan, a ten z nás měl plné kalhoty. On ve skutečnosti žádný esesák nebyl. Chtěli jsme po něm, aby nám vydal veškeré zbraně, které se v nemocnici nacházely. Ptal se mě na hodnost, tak jsem mu ukázal vizitku. On najednou vyskočil do pozoru a řekl:*

»Vy jste Kolowrat?! Tomu nerozumím.«

---

[37] Zde Jindřich Kolowrat (nebo zapisovatel jeho vzpomínek R. Sarvaš) zaměnil Semily s Jilemnicí, kde tamní kronikář, jak dále uvidíme, popisuje podobnou situaci v jilemnickém SS lazaretu. Ostatně i ve výše uvedeném dotazníku pro Svaz národní revoluce zmiňuje Kolowrat pouze akci při obraně Jilemnice. Tomu odpovídají i zápisy jilemnické i košťálovské kroniky. Podle Sarvaše „semilskou" vzpomínku cituje i MÁLKOVÁ, Žaneta ve své diplomové práci *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945* (Univerzita Pardubice, 2009). Podle *Pamětní knihy obce Čikvásky* (SOkA Semily) však také doplňuje, že hrabě Kolowrat domluvil i velícímu důstojníku v továrně Schmitt ve Semilech, aby propustil několik mladých chlapců pochytaných ve Stružnici.

Rodinné foto v Košťálově z doby války. Repro: archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského.

»Nebojte se, za chvíli tomu rozumět budete. Nedělejte hlouposti a raději s námi spolupracujte!«

Musím říct, že jsem si tak jistý nebyl, jenom jsem blufoval. On se zachoval jako typický Rakušan, skoro jako Čech. Významně prohlásil:

»Válka je u konce. Jestli tady jsou nějaké kvéry, tak si je seberte.«

Našli jsme tam asi tři pušky a pak jsme šli dolů, kde byla společenská místnost pro esesáky. Zůstal tam pouze jeden. Vzal do ruky pušku a začal vyhrožovat:

»Víte, ono by mně to vůbec nevadilo, kdybych vás teď zastřelil.«

Někteří Němci byli ke konci války už jen zoufalci. Tenhle se jevil jako docela seriózní člověk, a tak jsem mu udělal návrh:

»Dejte mi tu pušku a nikdo vám nebude dělat potíže!«

Poslechl mě a odešel. Nebyl jsem tou akcí příliš nadšen, ale ti kluci byli na sebe hrdí: nikdo nebyl mrtev ani zraněn a oni měli pocit, že porazili SS.

Přesto mě jeden zbytečně tragický příběh v Košťálově neminul. Bydlel tam mladý muž, který utekl z koncentráku a už dlouho se schovával v lese před Němci. Považoval se za partyzána a plánoval s námi přepadení SS doprovodu, který měl hodně zbraní. Snažil jsem se mu to rozmluvit, ale on byl umíněný a šel do akce ještě s jedním kamarádem sám. Kamióny s Němci se objevily, oni do nich začali bezhlavě střílet a ese-

sáci je pochopitelně během několika minut zlikvidovali. Nenesu za něj žádnou zodpovědnost, protože jsem ho včas varoval. Byl jsem zbabělý na to, abych se nechal zbytečně zastřelit. Ona každá smrt musí mít svou cenu."[38]

KOLOWRAT ZASAHUJE V JILEMNICI

Ve svých vzpomínkách se kupodivu Jindřich Kolowrat nezmiňuje o svém osobním zásahu v Jilemnici,[39] kde zřejmě právě jeho zásluhou bylo zachráněno mnoho lidských životů. Byli bychom odkázáni na jeho velmi skromnou odpověď v dotazníku Svazu národní revoluce, kdybychom ovšem neměli k dispozici autentické svědectví, jímž je vylíčení událostí od tamního učitele a historika Jaromíra Horáčka.

Autentický zápis zanechal také kronikář obce Košťálov Vojtěch Štěpánek. Byl velmi stručný a informace neměl zřejmě úplné.[40]

Zato Jaromír Horáček, učitel, historik a za války ředitel jilemnického muzea, je autorem celé kroniky. Jeho kronikářské zápisy o květnových událostech jsou natolik cenné, že je nutno ocitovat z nich vše podstatné, aby bylo patrno, jak zásadně zasáhl Jindřich Kolowrat do zdejší situace.[41] Mimo jiné i tato kronika dosvědčuje záměr komunistů ovládnout řízení odboje a získat rozhodující moc v poválečném uspořádání.[42]

O květnových událostech roku 1945 v Jilemnici Jaromír Horáček zapsal:

„3. května vzňal se u nás první plamen z plížícího se dýmu. Pět minut před patnáctou hodinou zazvonil na městském úřadě v Jilemnici telefon.

»V Semilech proveden převrat – Okresní úřad je v rukou národního výboru!«

Zprávu přijímal městský tajemník Emil Metyš (rukou vepsáno: úředník Frant. Marek). Poslouchám u druhého aparátu. Slyšíme rozkaz:

»Národní výbor v Jilemnici nechť převezme do svých rukou správu!« […]

Prozatím bylo známo, že se převrat zdařil v Semilech a Železném Brodě. Později jsme teprve zvěděli, jak se události v Semilech a Železném Brodě vyvíjely."

---

[38] SARVAŠ, R., c. d., s. 79–81.

[39] Viz předchozí poznámku o záměně Jilemnice za Semily.

[40] Díky Obecnímu úřadu Košťálov.

[41] Za zprostředkování kopie strojopisu kronikářských záznamů Jaromíra HORÁČKA patří poděkování PaedDr. Janu Luštincovi, do r. 2019 řediteli Krkonošského muzea v Jilemnici.

[42] Příznačné je, že o zásahu Jindřicha Kolowrata-Krakowského se ani slovem nezmiňuje kniha Oldřicha Rydvala *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, Semily 1985. Bohužel ani podstatně novější kniha Petra Tarandy, přestože již nemusela být zatížena ideologickými zkresleními, se o Jindřichu Kolowratovi-Krakowském nezmiňuje. Přitom autor mezi použitou literaturou uvádí i výše zmíněnou diplomovou práci Žanety MÁLKOVÉ, z níž se musel o Jindřichu Kolowratovi dovědět.

Nacisté byli především v jilemnickém SS lazaretu a posléze i v hospodářské škole. Někteří Jilemničtí vyslali do lazaretu deputaci, aby se pokoušeli vyjednávat a Němci se dobrovolně vzdali.

„Nacisté byli ochotni vydat jen část zbraní, ale vzdát se nechtěli. Naši lidé byli ozbrojeni jen velmi málo, sem tam nějaká pistole a lovecká puška," pokračuje kronikář. Pak z nemocnice vyšli ozbrojení esesáci a *„vyzvali dav k rozchodu, jinak že začnou střílet. Deputace prý je zajata a pod zámkem."*

Ale bylo podepsáno následující prohlášení:

Místní velitel národní správy v Jilemnici ručí až do příchodu spojenců do města za bezpečnost všech nemocných a veškeré posádky polního lazaretu v Jilemnici.

Dr. Jäckel
SS Obersturmbannführer
a vedoucí lékař

Škpt. Wolf

Vyjednávání mělo jenom částečný úspěch. Došlo posléze i ke střelbě a padali mrtví. Aby mohli vyjednávat, zatkli Němci některé občany jako rukojmí.

Dále kronikář zaznamenává zásah Jindřicha Kolowrata-Krakowského:

„Po půlnoci přijelo asi 9 partyzánů v jednotných šedých pláštích, dobře vyzbrojených. Vysoký statný a energický chlapík se představil jako hrabě Kolovrat (z Košťálova), prohlásil se za zmocněnce cizí spojenecké agentury a vyžádal si zprávu o situaci. Dal se hned spojit s lazaretem SS a vyzval velmi rázně vedoucího lazaretu k účasti na zastavení útoku Volkssturmu. Jäckel zaváhal. Když však Kolovrat pohrozil, že nasadí v případě neochoty partyzánské posily, dostavili se dva zástupci lazaretu s místním velitelem."

Vyjednávání pokračovalo. SS Obersturmbannführer byl povolnější, ale velitel útočícího Volkssturmu nechtěl z města ustoupit. Kronikář popisuje odvážné jednání Jindřicha Kolowrata-Krakowského:

„»Tak dobrá,« řekl mu v rozhodné chvíli partyzán Kolovrat. »Bezpodmínečná kapitulace německé branné moci je otázkou několika hodin. Chcete, aby za jednoho Čecha bylo zlikvidováno 100 Němců?« Taková řeč varující a rozhodná zapůsobila."

Jindřich Kolowrat měl tedy zásadní podíl na tom, že se podařilo sjednat podmínky příměří:

„1. Střelba ustane ihned z obou stran.

2. Volkssturm se stáhne za protektorátní hranice.

3. Obě strany ihned propustí rukojmí.

4. Česká strana vrátí lazaretu zajištěné zbraně do 12 hodin 4. května. (Pozn. Podmínka nemohla být splněna, poněvadž část zbraní už byla na Strážníku u partyzánského plukovníka Chanova.) Češi žádali potom o prodloužení lhůty, a dokonce

některé pušky nahradili jinými – též z Benešova – poněvadž původních zbraní se nedodělali.

5. Lazaret bude kapitulovat po uzavření německé kapitulace a vydá zbraně do určitého termínu. (Pozn. Rovněž Němci nedodrželi tuto podmínku.)"

Kronikář popravdě popisuje i příznačné jednání některých původně „odvážných" občanů, jaké se neodehrávalo jen v Jilemnici, ale i v mnoha dalších místech. *„Nebylo divu, že se v těchto nebezpečných chvílích vytratili všichni kandidáti na členství v národním výboru i bývalá městská rada. […] Když však bylo jen trochu po nebezpečí, vylézali z pelechů najednou »hrdinové«, kteří se ničeho nezúčastnili a přečkali nebezpečí v peřinách.*"

Rovněž v blízkém Studenci došlo k zásahu, když sem přitáhli Němci (údajně) od Jičína.

„Situaci zachránil farář Šorm, který se za občany zaručil, a parlamentáři z Jilemnice, škpt. Ant. Volf a škpt. Josef Ulrich, kteří vyjeli Němcům vstříc. (Studenečtí však tvrdí, že Volf a Ulrich nevyjednávali, nýbrž továrník Josef Václavík a jmenovaný již Kolovrat.) […] Po zprávě o zuřící německé koloně, která se blíží od Studence, opět se místnosti v jilemnické radnici vyprázdnily a znova mnozí směřovali k lesům."

Teprve 5. května se v Jilemnici jednalo o ustavení Revolučního národního výboru. *„O ustavení usiloval též ředitel České akciové přádelny Josef Václavík z Kruhu, který také jel do Studence s partyzánem Kolovratem vyjednávat s ozbrojenou německou jednotkou 4. V., když se tam střílelo,*" píše kronikář. *„Kdo je vyjednáváním pověřil, není známo, ale už ta skutečnost, že se u jednání vyskytli tito dva lidé, by ukazovala na jejich pravicové zaměření.*" Kronikář píše ještě o tom, že někteří *„odmítali spolupracovat s pravičáky, proti kterým mělo dělnictvo mnoho výhrad.*" A dále poznamenává, že v podstatě za přítomnosti majora Zdeňka Líkaře byl výbor sestaven z lidí, kteří *„byli nebo se stali komunisty a ujali se hegemonie v RMNV.*"[43]

Jiné tištěné práce o těchto událostech v Jilemnici podávají zamlžující informace. Výše zmiňované knihy Oldřicha Rydvala či Petra Tarandy vyznívají tak, jako by Němci opustili jilemnický lazaret sami pod dojmem shromáždění občanů při pohřbu dvou českých obětí z počátku povstání. Tak Rydval píše:

„Dne 7. května se konal v Jilemnici pohřeb Jana Hanuše a Jiřího Šlechty, kteří byli zastřeleni při počátku povstání v Hrabačově. Obou pohřbů se zúčastnilo veliké množství občanů. Byla to veliká manifestace, která velmi znepokojila Němce v SS-lazaretu, ležícím naproti hřbitovu. […] Němci však davy českých lidí už jen pasivně pozorovali, neodvážili se již nijak zasáhnout a druhého dne Jilemnici opustili."[44]

---

[43] Rada místního národního výboru.

[44] RYDVAL, O., *Semilsko v boji za svobodu*, s. 117.

Taranda píše obdobně:

„7. května […] Toho dne se konal pohřeb Jana Hanuše a Jiřího Šlechty, kteří padli na počátku povstání v Hrabačově. Německý vojenský lazaret umístěný v Jilemnici stále odmítal kapitulovat. … 8. května 1945 Němci město chvatně opustili a ještě týž den na zámku v Horní Branné kapitulovali.“[45]

Z pera Jaromíra Horáčka máme ovšem autentické svědectví, že právě rozhodnými zásahy Jindřicha Kolowrata-Krakowského bylo v Jilemnici zabráněno většímu krveprolití.

V KVĚTNOVÉ PRAZE

Pokud jde o květnové dny, kdy se Kolowrat po událostech v Jilemnici a okolí ocitl ve víru revolučních událostí v Praze, můžeme se opět obrátit k jeho vzpomínkám, kde si připomíná svůj příjezd do Prahy. V setkání s komunistou Josefem Smrkovským se už jasně projevuje cíl komunistů soustředit revoluční zásluhy pouze na sebe samé:

„Zastavil jsem se doma, kde komorník Rudolf čekal se zprávou:

»Vaše skupina je už na svobodě. Doktor Heidrich vám vzkazuje, že za ním máte okamžitě přijít.«

Než jsem se za ním stačil vypravit, navštívil mě ruský plukovník a vyzval mě, abych se nazítří dostavil na ruskou komandaturu. Rudolf mi pak sehnal nějakého motocyklistu, který mě dopravil k Heidrichovi, u něhož mě celá skupina netrpělivě očekávala. Odtamtud jsme jeli na tehdejší sídlo České národní rady. Seděli tam už v uniformě generál Kutlvašr, pak František Schwarzenberg, předseda národní rady Albert Pražák a komunista Josef Smrkovský, který to celé prakticky vedl. Smrkovský nám pak oznámil:

»Vaše přítomnost tu není nijak žádoucí. Reprezentujete kapitalistický svět a dnešní doba vyžaduje nové přístupy.«

Choval se velmi nepřátelsky. Chvíli jsme se radili a nakonec jsme došli k závěru, že tam nemáme co pohledávat, protože nereprezentujeme žádné politické strany. S nepříjemnými pocity jsme je opustili.“[46]

Tuto Kolowratovu vzpomínku je třeba doplnit. Vojenský velitel Pražského povstání generál Karel Kutlvašr spolu s představiteli revoluční České národní rady dojednal kapitulaci německých vojsk v Praze už 8. května 1945.[47] Za tento

---

[45] TARANDA, P., *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 151.

[46] SARVAŠ, R., c. d., s. 82.

[47] *Protokol o provedení formy kapitulace německých branných sil v Praze* umožňoval zastavení bojů, ale také odchod německých jednotek do amerického zajetí. (MAREK, Jindřich. *In memoriam Karel Kutlvašr,* VHÚ Praha.)

čin jej roku 1948 ze strany komunistického režimu čekala perzekuce. Již v prosinci byl zatčen a v květnu 1949 odsouzen na doživotí. Roku 1960 byl amnestován, ale již následujícího roku zemřel. Teprve roku 1968 dosáhla vdova Jelizaveta Kutlvašrová zrušení rozsudku a zproštění obžaloby.[48]

EPILOG

Za odbojovou činnost obdržel Jindřich Kolowrat spolu s jinými vyznamenání, jak už bylo v úvodu poznamenáno, Československý válečný kříž 1939. Když se po sametové revoluci vrátil z amerického exilu, udělil mu prezident Václav Havel roku 1991 Řád Tomáše Garrigua Masaryka II. třídy. *„Měl jsem z toho mnohem větší radost. Jeho předávání proběhlo na mnohem vyšší úrovni. Z válečného kříže jsem žádné potěšení neměl, protože když jsme se se slavnostním pocitem dostavili na Hrad, prezident Beneš nás přijal pouze ve své pracovně a vypadalo to, jako by nás chtěl schovat před lidmi. Asi proto, že jsme nebyli komunisté. (Jediným komunistou byl major Jaroslav Kratochvíl, ale toho gestapo po zatčení skupiny popravilo.) Dostali jsme hrnek kávy a ona pro nás slavnostní chvíle proběhla tak obyčejně a nedůstojně, že jsem se za svého prezidenta až styděl. Beneš mi neřekl ani děkuji, přesto, že jsem nasazoval krk."*

Jindřich Kolowrat-Krakowský s prezidentem Václavem Havlem. Repro: archiv Maximiliana Kolowrata-Krakowského.

[48] Tamtéž.

Ale k epilogu zbývá ještě poznamenat, že řadu odbojářů z Parsifalu nebo těch, kteří se skupinou spolupracovali, nečekal po válce, zejména pak po únoru 1948 příznivý osud. Někteří, stejně jako Kolowrat, volili exil: to byl případ vedoucích osob skupiny, Arnošta Heidricha (zemřel r. 1968 ve Washingtonu) a Rudolfa Jílovského (zemřel v r. 1954 v New Yorku), dále filmového režiséra J. A. Holmana (zemřel r. 1980 v Mnichově), šéfredaktora Svobodného slova Ivana Herbena (zemřel v r. 1968 v Pacific Grove, Kalifornie, jeho žena Milena zemřela v r. 1965 v New Yorku), ekonoma Karla Maiwalda (zemřel r. 1979 v Londýně, jeho žena Jaroslava zemřela tamtéž r. 1997), spisovatele a diplomata Zdeňka Němečka (zemřel v r. 1957 v Mnichově), Jaroslava Plasse, poválečného leteckého přidělence ve Velké Británii (zemřel za nevyjasněných okolností r. 1961 v Londýně), inženýra Františka Sátory (zemřel v r. 1973 v Buenos Aires) či ekonoma Antonína Srby (zemřel r. 1980 v Madisonu, Connecticut) a mnohých dalších. Jiné, kteří neemigrovali, čekal po únoru často mnohaletý žalář či jiná perzekuce. Básník, překladatel a diplomat Josef Palivec byl vězněn dlouhá léta (1949–1960) a zemřel v Praze následkem tragické nehody v roce 1975, historik František Bauer byl nucen opustit své místo na vysoké škole, byl předčasně penzionován a zemřel r. 1967, literární historik univ. prof. Václav Černý musel po únoru odejít z Univerzity Karlovy, v letech 1952–1953 byl vězněn, 1968–1970 směl opět na čas přednášet na UK, r. 1977 podepsal Chartu 77 a zemřel v Praze v r. 1987.

BIOGRAFICKÁ POZNÁMKA

Podnikatel a národohospodář hrabě Jindřich Kolowrat-Krakowský (1897–1996) ze starobylého šlechtického rodu byl mladším bratrem slavnějšího, ale předčasně zemřelého Alexandra (Saši) Kolowrata-Krakowského (1886–1927), veleúspěšného automobilového závodníka, průkopníka letectví a zejména rakouské kinematografie.

Jindřich se narodil na zámku v Týnci (okres Klatovy) jako syn majitele statku hraběte Leopolda Kolowrata-Krakowského. Roku 1915 ukončil gymnaziální studium ve Vídni, narukoval na frontu, v důsledku zranění se ocitl v nemocnici.

Po vzniku ČSR začal roku 1920 studovat práva, studia nedokončil. Roku 1921 se stal místoředitelem Czechomaschiny, Vývozního sdružení československých strojíren (Škoda Plzeň, Českomoravská-Kolben, Wichterle & Kovařík z Prostějova, Melichar-Umrath z Brandýsa n. L. a Karel Bächer z Roudnice n. L.), 1927 byl šéfem exportu Českomoravské-Kolben-Daněk. Začátkem dvacátých let opakovaně navštívil Sovětský svaz a roku 1924 vydal knihu Psychologie bolševismu.

V roce 1927, po smrti bratra Alexandra, začal na rodinném panství budovat „Týnecké zemědělské podniky Jindřicha Kolowrata", zámek však prodal architektu Jaroslavu Polívkovi. Ze své návštěvy USA vytěžil Jindřich Kolowrat materiál pro knihu Amerika a my (Dojmy a úvahy), vydané 1928.

8. srpna 1929 se Jindřich Kolowrat-Krakowský u sv. Havla v Praze oženil se Sonjou (Sophií) Kolowratovou, rozenou Trubeckou, vdovou po Alexandru Kolowratu-Krakovském. To s odstupem let považoval za svou chybu, Sonja Kolowratová (zemřela roku 1938) totiž nemohla mít děti a Jindřich chtěl mít potomky. V roce 1930 přenáší Jindřich Kolowrat své hlavní sídlo na loveckýzámeček Dianaberg u Přimdy a tam zakládá Západočeské dřevařské závody Jindřicha Kolowrata na výrobu dřevěných domků. Téhož roku v Praze na Barrandově staví pilotní vilu svých Dřevostaveb Kolowrat.

Tehdy se Jindřich sblížil se s půvabnou dcerou řezníka z Braníka, Marii Klimtovou, s níž už roku 1933 přivedl v Praze na svět prvního syna Jindřicha, poté 1935 Arnošta, 1936 dceru Marii a 1938 Evu. Třicátá léta jsou obdobím činorodé Kolowratovy aktivity mezi Týncem, Dianabergem a Prahou. V Praze v té době spoluvytváří eticky orientované národohospodářské hnutí „laboretismu", v letech 1934–1938 vystupuje na přednáškách v Dělnické akademii, v YMCE i jinde, publikuje mj. v Peroutkově Přítomnosti.

Počátkem války jej 5. května 1940 postihla u Přimdy autonehoda, z níž se léčil až do května 1941. Roku 1942 lesní hospodářství Dianaberg opouští, jeho majetek je zabaven Německou říší. Pro rodinu (Marii Klimtovou s dětmi) koupil už roku 1940 dům čp. 220 v Košťálově u Semil (jako kupec je zapsán Mariin otec František Klimt, tehdy inspektor pražských jatek). Tam se roku 1942 v době heydrichiády uchýlil i Jindřich Kolowrat, tehdy veřejně označený za nepřítele Říše. V Praze se oficiálně oženil s matkou svých dětí Marií Klimtovou, a to civilně u pražského magistrátu 21. 5. 1942. A hned za devět měsíců, 25. února roku 1943, se (rovněž v Praze) narodil syn František Tomáš Kolowrat-Krakowský.

Roku 1945 prezident Beneš vyznamenal Jindřicha Kolowrata Válečným křížem 1939 a byl mu navrácen majetek zabavený Říší. V srpnu 1945 je Jindřich Kolowrat jmenován mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem ČSR v turecké Ankaře. Vedení podniků pod názvem Firma Kolowrat & Comp. přenechal svým zaměstnancům. Ve funkci mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra setrval až do 8. března 1948, kdy v důsledku komunistického převratu v ČSR rezignoval a zvolil s celou rodinou exil. Jeho majetek byl opět konfiskován. V USA pak roku 1948 koupil malou pilu v městečku Nanuet, roku 1949 farmu s mlékárnou v Monsonu ve státě Massachusetts, 1955 v Bostonu založil obchod s fitness přístroji a pomůckami; úspěšný obchod vedl do roku 1990 a 30. listopadu toho roku jej prodal svému zeti.

Roku 1991 přijal z rukou prezidenta Václava Havla Masarykův řád druhé třídy, se synem Františkem Tomášem se natrvalo vrátil do vlasti. V letech 1992–1993 Jindřich Kolowrat-Krakovský restituoval svůj někdejší majetek a spravoval jej se svým synem Tomášem. Ve věku nedožitých 99 let zemřel 19. ledna 1996 v Praze.

Petr Kovařík: ***Der Aristokrat Jindřich Kolowrat-Krakowský in der zweiten Abwehr im Gebiet von Semily***

Der Aristokrat Jindřich Kolowrat-Krakowský (1897–1996) war Unternehmer in der Land- und Holzwirtschaft, in der Zeit der Naziokkupation arbeitete er konspirativ mit der Abwehr zusammen, besonders mit der Gruppe Parsifal, welche mit der Londoner Exilregierung in Verbindung stand. Im Jahre 1942 wurde ihm vom Deutschen Reich sein Besitz konfisziert und in der Zeit nach dem Attentat auf Reinhard Heydrich setzte er sich in die Riesengebirgsvorlandgemeinde Košťálov im Gebiet von Semily ab. Hier griff er gegen Kriegsende in verschiedenen Orten an der Spitze der Partisanengruppe in die Kämpfe ein, besonders dann in Jilemnice (Starkenbach). In der Stadt befand sich ein Lazarett der SS-Einheiten mit gut ausgerüsteter Militärbesatzung, welche eine Gefahr auch für die breitere Umgebung bedeutete. Graf Jindřich Kolowrat-Krakowský an der Spitze der Partisanengruppe zwang mit seiner gewagten, autoritativen Tat am 7. Mai 1945 den Lazarettkommandanten Obersturmbannführer Dr. Jäckl zur Kapitulation. Gleichzeitig nahm er an der Stadtverteidigung gegen den deutschen Volkssturm statt, womit er wesentlich zu der Rettung von Jilemnice vor einem Blutvergießen beitrug. Über diese heldenhafte Handlung von dem Grafen blieb eine Nachricht in den mit Schreibmaschine niedergeschriebenen Ereignissen des damaligen Stadtmuseumsdirektoren Jaromír Horáček erhalten. Unser Beitrag trägt mit der Konfrontierung der Erzählung mit Archivdokumenten zur Präzisierung der Ereignisse in Jilemnice gegen Kriegsende mit dem Schwergewicht auf die Aktivität von Jindřich Kolowrat-Krakowský bei.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

PORODNÍ BÁBA V SÍTI SOCIÁLNÍCH VZTAHŮ

PŘÍKLAD ANASTÁZIE NOVOTNÉ (1888–1959), POSLEDNÍ PORODNÍ BABIČKY Z BENEŠOVA U SEMIL

Milena Lenderová

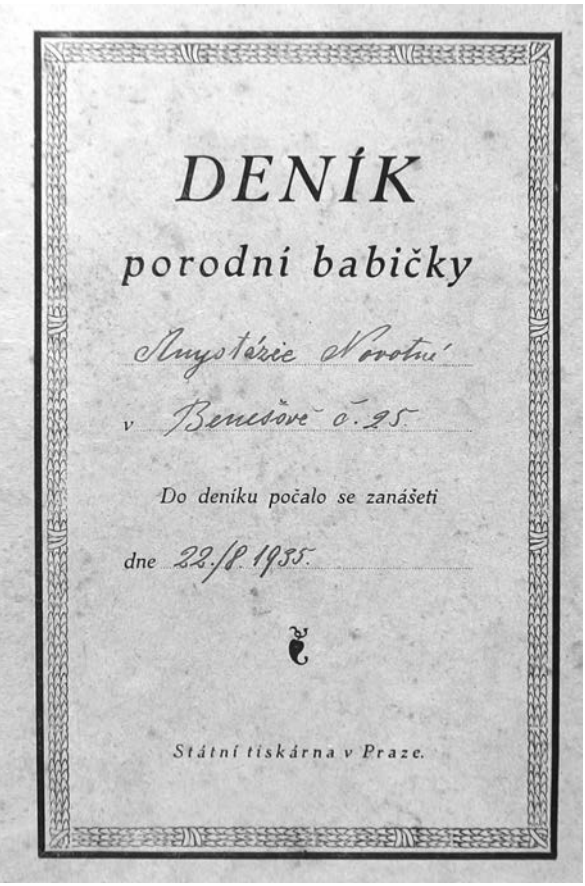
Paní Anastázie Novotná z Benešova u Semil byla jednou z desetitisíců porodních babiček (podle zákona č. 200 z roku 1928 vlastně už porodních asistentek), které působily v českých zemích v době první a druhé republiky, německé okupace a v době republiky třetí. Na rozdíl od celé armády jejích v podstatě bezejmenných kolegyň nezůstala porodní bábou bez tváře, neboť zanechala 23 porodních deníků, které se staly vodítkem pro hledání dalších informací v typologicky jiných pramenech, především v pramenech institucionální povahy i pramenech vydaných. Cenné informace poskytl její stručný životopis, vypracovaný zřejmě na konci 40. let 20. století pro úřední potřebu.[1]

Podobenka Anastázie Novotné ze 40. let.

[1] Státní okresní archiv Semily (dále SOkA Semily), fond Miroslav Prokeš, nezprac., Anastázie Novotná, osobní doklady.

Deníky zahrnují léta 1920–1952 a pokrývají celou praxi paní Novotné. Porodní deníky, jejichž vedení nařizovaly už instrukce pro porodní báby z roku 1881 a 1897,[2] si babičky kupovaly v předtištěné podobě. Na základě dosavadních zjištění se ale zdá, že příslušná nařízení začaly brát vážně až na samém prahu 20. století.[3]

Obálka porodního deníku A. Novotné z roku 1935.

Pro starší období se sice dochovalo něco málo ryze rukopisných deníků, které si ojedinělé (a gramotné) babičky začaly vést spontánně (nejstarší máme z roku 1842[4]), ty ale mají poměrně omezenou míru výpovědní hodnoty, která většinou odpovídá jejich nevelkému chronologickému rozsahu.[5] Teprve formalizované předtištěné deníky jsou skutečně vydatným pramenem nejen k porodní asistenci jako takové (prozrazují počty porodů na jednu bábu, frekvenci návštěv, reálnou velikost jejího obvodu, který se nutně nekryl s obvodem farním, nutné i rutinní lékařské zásahy), ale přinášejí řadu dalších informací užitečných pro historickou demografii, dějiny medicíny i sociální dějiny obecně. Jednotlivé rubriky deníků zachycovaly totiž jméno, stav, věk, vyznání a bydliště rodičky, údaj, o kolikátý porod jde, čas, kdy přišla bába k rodičce, přesný čas narození dítěte a vypuzení lůžka,

---

[2] *Nařízení vydané od c. k. ministerium záležitostí vnitřních dne 4. června 1881, jímžto se vydává revidovaná instrukce bábám porodním.* C. k. tiskárna dvorská a státní, 1881; *Služební předpisy pro porodní báby vydané nařízením c. k. ministerstva věcí vnitřních ze dne 10. září 1897* (Z. ř. č. 216).

[3] STOKLASOVÁ, Hana, ed. *Porodní bába? Asistentka?: porodní deníky z let 1898–1954*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018. ISBN 978-80-7560-196-4.

[4] Srov. HANULÍK, Vladan. *Babictví – východisko ze sociální nouze? Porodní babička Marie Chejstovská z Ledče nad Sázavou.* In: HANULÍK, Vladan, ed. *Porodila šťastně děvče...: porodní deníky čtyř porodních babiček z 19. století*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017, s. 131–148. ISBN 978-80-7560-111-7.

[5] HANULÍK, Vladan, ed. *Porodila šťastně děvče...,* c. d.

polohu dítěte, jeho pohlaví a vnější vzhled, dále údaj, v kterém měsíci těhotenství se dítě narodilo, stav matky a dítěte bezprostředně po porodu, průběh šestinedělí, informaci, zda bylo třeba „umělé pomoci", většinou i jméno přivolaného lékaře a charakter lékařského zásahu. Poslední rubrika byla určena pro doplňující poznámky.

Metodickým klíčem k uchopení deníků (před námi s nimi nikdo v českém prostředí nepracoval) se stala kniha ženevského historika Claude-Alexandre Fourniera *Odette Fournier, sage-femme. Attitudes réligieuses face à la naissance en Valais 1930 et 1970* z roku 2010.[6] Autor zpracoval dva sešity rukopisných zápisků své babičky Odette Fournier, rozené Meytain (1912–1993), porodní báby působící v letech 1930–1970 v obci Nendaz v hornatém kantonu Valais (Wallis). Konfrontoval deníky s dalšími písemnými prameny a výpovědí pamětníků, což mu umožnilo rekonstruovat základní chronologické mezníky pisatelčina života a motivy jejího rozhodnutí stát se porodní bábou. Zdůraznil, že porodní bába byla činitelem biologického (pomohla dítěti na svět) i sociálního (nechala ho zapsat do matriky, byla většinou přítomna u křtu) zrození.[7]

Podobně jako tato Švýcarka, i Anastazie Novotná zaznamenávala porody pečlivě, většinou včas, a důsledně vyplňovala všechny předepsané řádky. Jen zcela ojediněle zůstal některý nevyplněn. Její rukopis je čitelný, zápisy obsahují malé množství pravopisných prohřešků. Psala perem, inkoustovou či obyčejnou tužkou – v posledním případě jsou zápisy hůře čitelné. Každý „denník" má 30 dvoustran, obsahuje tedy zpravidla zápisy o 30 porodech. Ve dvou případech (deník pro období 16. června 1926 až 10. května 1927 a pro dobu 22. 8. 1935 až 17. 11. 1936) ho paní Novotná „nastavila" o další jeden, resp. dva řádky, ve dvou případech (16. září 1931 až 10. 10. 1932 a 20. května 1948 až 22. února 1952) není deník popsán celý.[8] Zápisy vkládala průběžně, bez ohledu na kalendářní čas; odtud rozličný časový rozsah deníků – některé zahrnují dva až čtyři roky,[9] většina zhruba jeden rok. Deníky pravidelně vidoval okresní lékař, který ze zákona za porodní babičky odpovídal.

Za okupace byl na deskách nápis německo-český, *Tagebuch der Geburtsassistentin, Deník porodní asistentky;* paní Novotná používala tento typ deníku až

---

6 FOURNIER, Claude-Alexandre. *Odette Fournier, sage-femme. Attitudes réligieuses face a la naissance en Valais 1930 et 1970.* Labor et Fides 2010. ISBN 978-2-8309-1490-0.

7 FOURNIER, C.-A., *Odette Fournier, sage-femme*, s. 12–13.

8 SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deníky.

9 Deníky ze 7. března 1920 až 6. ledna 1922, 9. prosince 1932 až 22. dubna 1934, 13. května 1938 až 14. července 1940, 19. prosince 1946 až 23. ledna 1949 a 20. května 1948 až 22. února 1952; SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deníky.

od roku 1944. Zřejmě si ale sešitků nakoupila do zásoby více, neboť jí vydržely až do konce jejího profesního života, kdy už se v republice úřadovalo opět česky.

PŮLSTOLETÍ PORODNÍ BÁBY

Anastazie (původně se psala „Annystasie"[10]) Novotná prožila své mládí v časech Rakouska-Uherska. Zažila obě světové války, německou okupaci, tři roky zmírajících demokratických nadějí a dožila ve státě, v němž slovo „demokracie" získalo vedle přívlastku „lidová" také velmi trpkou pachuť. Dětí se sice rodilo podstatně více než dnes (na konci 19. století byla v českých zemích hrubá míra porodnosti 35,8 promile, v letech 1920–1924 jen 24,1, v letech 1940–1944 dále klesla na 19,5, v letech 1945–1948 mírně vzrostla na 21,3 promile;[11] v roce 2017

Počty narozených a novorozenecká úmrtnost v letech 1939–1950[12]

Rok		Celkem narozených	živě	mrtvě	Kojenecká úmrtnost v promile
1939	Čechy	122 161	119 195	2 966	81,6
	Morava a Slezsko	74 592	73 149	1 443	84,8
1940	Čechy	137 511	134 211	3 300	82,3
	Morava a Slezsko	85 471	83 832	1 639	82,9
1941	Čechy	131 223	128 260	2 963	87,1
	Morava a Slezsko	82 146	80 653	1 493	83,1
1942	Čechy	125 754	123 281	2 473	89,8
	Morava a Slezsko	77 254	75 778	1 276	89,4
1943	Čechy	142 368	139 889	2 479	93,0
1945	ČSR	195 074		2 892	147
1946	ČSR	231 850		3 396	146
1947	ČSR	106 656		3 347	91
1948	ČSR	102 425		2 973	92
1949	ČSR	188 219		2 735	93
1950	ČSR	191 655		3 314	64

[10] Jméno „Anastázie" je až na obálce deníku z období 7. ledna 1929 až 24. dubna 1930. SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deníky.

[11] FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 392–393, fot. příl. ISBN 80-204-0283-7.

[12] Tabulka sestavená na základě publikace *Historická statistická ročenka ČSSR*, Praha 1985, s. 435.

dosahovala jen 10,8[13]); přesto porodů ubývalo právě v době, kdy A. Novotná praktikovala.

Díky zlepšování hygienických poměrů se zvolna snižovala kojenecká úmrtnost, která ze zhruba 170 promile v roce 1920 poklesla do konce dvacátých let přibližně o čtvrtinu, do roku 1937 pak na 100 promile; jak je zřejmé z tabulky, do konce 30. let pokles pokračoval. Horší to bylo na Slovensku, kde v roce 1920 dosahovala 150 promile, takže se Československo jako takové stále řadilo na jedno z posledních míst v Evropě.[14] Od počátku 40. let v Protektorátu opět stoupal; vysoká hodnota pro rok 1945 zohledňuje situaci i na Slovensku.

Ve srovnání s klesající natalitou se počet porodních asistentek zmenšoval pomaleji: v letech 1925–1926 působilo v Československu 10 938 porodních asistentek, z toho 9 410 diplomovaných. V Čechách šlo o 4 378 vesměs diplomovaných asistentek, na Moravě 2 188, z nichž také většina diplomy vlastnila. Ve Slezsku jich bylo 528, rovněž převážně diplomovaných, na Slovensku 3 347, z nichž ale diplomem disponovalo jen 1 921 osob. Na Podkarpatské Rusi působilo 502 asistentek, diplom jich mělo 400. Na jednu porodní asistentku v republice připadal tak roční průměr 33,1 porodů. V Čechách 33, na Moravě 29,8, ve Slezsku 3,3, na Slovensku 31,4, na Podkarpatské Rusi 56.[15]

Pro okres Semily máme údaje pro léta 1926 (49 praktikujících v prvním, 48 v druhém pololetí roku), pro rok 1936 (39) a 1940 (26).[16] Na začátku 50. let, ve chvíli masového přesunu rodiček do porodnic, bylo v tehdejším politickém okrese Semily 10 porodních asistentek, nejmladší bylo 25, nejstarší 69 let.[17]

Právě přesun do ústavních zařízení ohrožoval existenci porodních asistentek nejvíc. Pokud až do přelomu 19. a 20. století platilo, že se „slušný" člověk narodí a zemře doma (zemské porodnice v Praze, Brně a Olomouci přijímaly jen rodičky v prekérní sociální situaci), pak tomu tak v letech první republiky už zcela nebylo. Porody se přesouvaly do okresních nemocnic, zpočátku zvolna, pak rychleji. A pokud při okresní nemocnici vzniklo porodnické oddělení (otevřela ho Baťova nemocnice ve Zlíně, okresní nemocnice v Hradci Králové či Českých Budějovicích), pak sem odcházelo stále více matek, těžících

---

[13] *Hrubá míra porodnosti ve vybraných evropských zemích v letech 1960–2017* [on line] 2018 [cit. 2010-09-27]. Dostupné z https://www.czso.cz/documents/10180/61546938/130055181105.pdf/112f8351-4e2d-4a46-80e9-30d7c33d0e83?version=1.0.

[14] SVOBODNÝ, Petr a HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. 247 s., [32] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7254-424-1, s. 159.

[15] *VVZPA*, roč 15, č. 12, prosinec 1927, s. 7.

[16] SOkA Semily, Okresní úřad (dále OÚ) Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

[17] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, hlášení ředitele zdravotní služby v Semilech Okresní národní pojišťovně v Semilech ze 6. 1. 1951.

z výhod zákona o sociálním pojištění z roku 1924. V semilské nemocnici, otevřené v září roku 1908, samostatné porodnické oddělení nebylo, ojediněle zde probíhaly operativní porody.

Samostatně praktikující porodní babičky tak ztrácely nejen výdělky, ale i opodstatnění své existence. A přitom už dávno nebyla pomoc u porodu pouhou sousedskou výpomocí – od dob osvícenského absolutismu stát činnost porodních bab reguloval a stále nekompromisněji vyžadoval jejich odborné vzdělání, potvrzené diplomem. Nebyla to sice žádná sláva: kurzy pro porodní báby, probíhající zpravidla při lékařských fakultách v monarchii (teprve od roku 1891 existovala v Praze samostatná c. k. škola babická, v čele s profesorem Václavem Rubeškou – tu absolvovala A. Novotná), byly čtyř-, maximálně pětiměsíční.[18]

Na začátku působení A. Novotné platila ještě legislativa, která vznikla v době monarchie: osvícenský generální zdravotní patent z roku 1770, jenž vytvořil orgány státní zdravotní správy, byl roku 1870 nahrazen moderním zdravotním zákonem, říšským zákonem č. 68/1870 z 30. dubna 1870, o organizaci veřejné služby zdravotní. Zákon stanovil, že *„nejvyšší dohled k veškerému zdravotnictví a nejvyšší řízení záležitostí medicinálních přísluší správě státní"*. Nic nového, s tím přišla už osvícenská legislativa. Nově ale při okresních úřadech zřídil instituci okresních lékařů a ukládal samosprávným orgánům vytvořit síť lékařů obecních a obvodních (do obvodů se měly sdružovat malé obce). Zákon pamatoval na léčbu obecních chudých. Porodní báby ve statutárních městech podléhaly zdravotním orgánům *„od zastupitelstva obecního"* ustanoveným, všude jinde okresnímu lékaři. Podle § 3 byly obce povinny poskytnout *„náležité pomoci onemocnělým a rodičkám a ochrany osobám, které náhle přijdou v nebezpečenství života"*,[19] pokud se na ně vztahovalo domovské právo. Rozuměla se tím i povinnost obcí poskytnout porodním babičkám v případě ošetření nemajetné rodičky hmotnou podporu, což vyplývalo rovněž z § 28 odstavce 5 obecního zřízení a patřilo do samostatné působnosti obce.[20] Toto nařízení však

---

[18] K tomu např. TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010. 669 s. Každodenní život; sv. 43. ISBN 978-80-257-0223-9; STÁTNÍKOVÁ, Pavla a REMEŠ, Prokop. *Ludmila Kapalínová – porodní bába sobínská: od sousedské asistence k institucionalizovanému porodnictví v Praze a okolí*. [Praha]: Muzeum hl. m. Prahy, 2017. 62 s. ISBN 978-80-87828-30-4; LENDEROVÁ, Milena a kol. *Ženy s kufříkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha: Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4475-2.

[19] *Zákon č. 68 daný dne 30. dubna 1870, jenž se týče organisace veřejné služby zdravotní.* Zákonník říšský po království a země v radě říšské zastoupené, částka XXV, 1870, s. 125.

[20] *Zřízení obecní a řád volební v obcích pro království České ze dne 16. dubna 1864*, základní pravidla k uspořádání záležitostí obecních: zákon ze dne 5. března 1862; uspořádání záležitostí domovských: zákon daný dne 3. prosince 1863..., Praha 1872.

obce respektovaly nerady a liknavě, byť měly podle zákona z 22. ledna 1891 právo zavést dávky *„v záležitostech služeb zdravotnických"*.[21]

Na zmíněný říšský zákon měly navázat zákony zemské, které se ale v prostředí zostřujících se národnostních šarvátek rodily velmi dlouho. Všechny zemské sněmy měly nadto obavy z nákladů, které by jim vznikly na základě placení obvodních či městských lékařů. Jako první přijala v roce 1874 zemský zdravotní zákon Dalmácie a Istrie, v únoru roku 1884 Morava a 23. února 1888 vyšel i pro Čechy. Jako poslední v monarchii se k přijetí zákona v dubnu 1896 odhodlalo Slezsko (tři země v Předlitavsku, Solnohradsko, Gradiška a Gorice, ho nepřijaly vůbec). [22]

Pokud se týče porodních babiček v Čechách, byla zemská podoba zákona ve srovnání s říšskou jasnější: v § 13 stálo, že *„každá obec učiniž opatření, aby v ní bylo dostatečné pomoci zkoušených babiček při porodech vůbec a pomoci bezplatné chudým rodičkám zvláště*;" náklady měly být hrazeny *„z prostředků obecních."*[23] Následující § 14 nařídil, aby v obcích, které mají vlastního lékaře, byla rovněž zajištěna pomoc a zřízena zvláštní, přiměřeně zařízená a vybavená místnost, kde by byl poskytnut azyl *„nemocným nebo rodičkám, které jsou bez přístřeší nebo bez ošetřování."*[24] Jak bylo výše řečeno, hrazení babických honorářů *„z prostředků obecních"* nebrala snad žádná obec minimálně do přelomu století vážně. A pokud se týče místností, kde by mohly chudé ženy porodit, ty se ukázaly být hudbou hodně vzdálené budoucnosti. A ještě jeden postřeh: je jím zřejmá diskrepance mezi pozorností věnovanou lékařům (celkem 10 paragrafů), jejichž postavení, ba dokonce platové poměry zákon specifikoval, a jedním paragrafem věnovaným porodním bábám, který se nadto týkal jen povinností obcí, nikoli vlastního postavení babiček.

Ze zdravotního zákona vycházely instrukce a nařízení pro porodní báby. Z nich je zřejmé, že nároky státu rostly: báby musely mít diplom, používat předepsanou brašnu s předepsanými nástroji, být rodičkám kdykoli k dispozici, kontrolovat je i během šestinedělí, postarat se o novorozeně. Musely dodržovat hygienické zásady (je zjevné, že v době, kdy se do většiny domů voda donášela, kdy záchody byly výhradně suché, kdy mýdlo nepatřilo mezi běžně

---

[21] PODOLÁK, Josef. *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. V Pardubicích: J. Podolák, 1900, s. 42.

[22] SVOBODNÝ, P. – HLAVÁČKOVÁ, L., *Dějiny lékařství*, s. 127; podrobný výklad zákona viz PREININGER, Vladimír, *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem k zemím Koruny české*, Praha: Bursík & Kohout 1900, passim.

[23] Zákon č. 9 daný dne 23. února 1888, platný pro Království české, jenž se týče organizace služby zdravotní v obcích, *Zákoník zemský království Českého*, částka III, 23. března 1888, s. 27.

[24] Tamtéž, s. 28.

kupované komodity, bylo obtížné podobná nařízení do písmene respektovat), kontroloval je lékař, konkurovaly si navzájem (třebaže před tím všechna nařízení varovala). Tradice vyžadovala, aby bába držela dítě při křtu či provázela nedělku k úvodu. Řada rodin se k nim chovala hrubě, vyžadovala služby, na které neměla nárok, odmítala či nemohla platit. Nebylo výjimkou, že báby čelily nejen hmotné, ale i morální bídě při asistenci v rodinách stojících na okraji společnosti. Stát jim za to nic nenabízel: nebyl schopný zajistit jejich příjem, pojistit je v případě nemoci, invalidity či stáří, neuměl zajistit jejich rovnoměrné usazování, takže byly oblasti, kde se bába dostala sotva k několika porodům ročně. V horských oblastech často chyběla úplně.

Není divu, že nespokojenost babiček rostla – přelom století je koneckonců obdobím stále zřetelnější ženské emancipace, stále silnějšího volání žen po odpovídajícím vzdělání a přístupu na pracovní trh. Porodní báby se začaly organizovat. Jejich první organizace vznikají v Rakousku; v Praze se objevuje první zájmové uskupení porodních babiček v roce 1895. Roku 1908 začíná v Brně vycházet *Časopis porodních babiček*, o čtyři roky později vzniká v Praze Ústřední jednota porodních babiček, na začátku republiky přejmenovaná na Ústřední jednotu porodních asistentek. To už byla organizace, která se do hájení stavovských zájmů pustila s nebývalou vervou – její platformou byl *Věstník věnovaný zájmům porodních asistentek* (později *Věstník Ústřední jednoty porodních asistentek*), skutečný stavovský časopis porodních asistentek – tak si začaly členky Jednoty říkat. Od počátku 20. let vznikaly místní organizace Jednoty i mimo Prahu, většinou ve větších městech.[25] Na této platformě došlo k formulaci požadavků, které se – bohužel – neměnily v dalších desetiletích: zajištění odpovídajících příjmů, rovnoměrné rozmístění asistentek v regionech, kvalitnější, nejlépe dvouleté vzdělání, nemocenské a starobní pojištění.[26]

Zákon číslo 200, o pomocné praxi porodnické, ze začátku listopadu 1928 splnil tyto požadavky jen v míře minimální. Stanovil sice jasně postavení porodní asistentky, prodloužil její vzdělání na deset měsíců a nařídil opakovací kurzy pro asistentky už praktikující, otázku rajonizace a pojištění ale neřešil.

Postavení porodních asistentek se paradoxně zlepšilo během německé okupace. Nejen proto, že bylo více porodů (poválečné ročníky žen se sňatkem

---

[25] Nelze vyloučit, že místní organizace Jednoty vznikla i v Semilech, ba ani to, že A. Novotná byla její členkou. Oporu v pramenech pro tuto hypotézu ale nemáme.

[26] Zákon z roku 1924, byť pokrokový, se vztahoval jen na zaměstnance a členy jejich rodiny. Porodní asistentka, s výjimkou těch, které pracovaly v nemocnicích či sanatoriích – zaměstnancem nebyla.

a mateřstvím mohly vyhnout totálnímu nasazení), ale protektorátní zdravotní správa kopírovala ve věci porodní asistence zákony říšské, které byly k asistentkám vstřícnější. A v Sudetech platily zákony říšské.

Po osvobození vznikl zdravotnický referát při Zemském národním výboru, jenž vypracoval Memorandum o sedmi bodech a předal ho ministerstvu zdravotnictví. To vytvořilo 25. srpna 1945 koordinační poradní orgán, jenž měl mj. zřídit v každém okrese nemocnici II. typu se čtyřmi primariáty: chirurgickým, interním, gynekologicko-porodnickým a pediatrickým. V semilské nemocnici existoval prokazatelně od druhé poloviny 30. let chirurgicko-gynekologický pavilon, v němž vedle gynekologických a porodnických operací probíhaly i normální porody, 29 jich bylo v roce 1937, 126 v roce 1939, 132 v roce 1940.[27] V roce 1946 už prameny zmiňují porodnici. Na počátku 50. let měla 25 lůžek.[28]

Také porodní asistentka se dočkala větší pozornosti ze strany státu – oběžníky týkající se terénní porodní praxe byly vydávány v poměrně rychlém sledu. Dne 11. června 1946 vydalo ministerstvo zdravotnictví oběžník č. IX/1-7167/46, připomínající porodním asistentkám povinnost, kterou obsahovaly už instrukce z roku 1897: musí hlásit všechny porody příslušnému úřadu. Zatímco v roce 1897 se jednalo o hlášení faře, která vedla matriční knihy, teď měla asistentka (případně lékař) vždy v pondělí zaznamenat do ohlašovacího lístku, který dostal(a) od okresního národního výboru, všechny porody živých a mrtvých dětí, jakož i potraty. V případě porodů (potratů) v nemocnici spadala tato povinnost na lékaře, který byl odpovědný za provoz ústavu.[29] Asistentky se dočkaly i pojištění, nikoli jen pro svůj stav, ale generálního, v podobě zákona č. 99/1948 Sb. o národním pojištění.[30] Zákon mj. zajistil všem matkám příspěvek na pomoc porodní asistentky; do veřejné porodnice mohla být přijata žena s fyziologickým průběhem těhotenství; péče jí byla hrazena pojišťovnou. Zdravotní i poradenskou péči zajišťovaly ústavy národního zdraví coby výkonné orgány národních výborů.

---

[27] *IV. výroční zpráva Všeobecné veřejné okresní nemocnice v Semilech za rok 1937*. Semily: Všeobecná veřejná okresní nemocnice, 1938, s. 20; *VI. výroční zpráva Všeobecné veřejné okresní nemocnice v Semilech za rok 1939*. Semily: Všeobecná veřejná okresní nemocnice, 1940, s. 24; *VII. výroční zpráva Všeobecné veřejné okresní nemocnice v Semilech za rok 1940*. Semily: Všeobecná veřejná okresní nemocnice, 1941, s. 9.

[28] VOTOČEK, V., *Z historie semilské nemocnice,* s. 32, 34. Roku 1959 bylo gynekologicko-porodnické oddělení přeloženo do Lomnice nad Popelkou, v r. 1963 převedeno do Jilemnice a Turnova. Tamtéž, s. 34–35.

[29] *Věstník Ústřední jednoty porodních asistentek v Československé republice* (dále VUJPA), roč. 34, č. 9; září 1946, s. 6–7.

[30] Zákonem č. 102/1951 byla oblast pojištění předána do přímé správy Revolučního odborového hnutí.

Rajonizaci a volání po fixním platu splnil zákon č. 248/48 Sb. z října 1948, o okrskových porodních asistentkách a úpravě oprávněnosti k výkonu pomocné praxe porodnické. Na jeho základě došlo i k úpravě jejich mezd. Současně ale znamenal konec samostatnosti porodních asistentek, neboť byly převedeny jako zaměstnankyně pod okresní ústavy národního zdraví (OÚNZ). Pro každé 3–4 tisíce obyvatel byly zřízeny porodnické okrsky, které tvořilo zpravidla více obcí. V každém okrsku praktikovala okrsková porodní asistentka. Místní národní výbor jí byl povinen opatřit zdravotně nezávadný byt, dopravně snadno přístupný z obcí okrsku, měla nárok i na proplacení jízdného, případně motocykl. Místa byla obsazována konkursem,[31] okrskovou porodní asistentkou se mohla stát jen žena, která dosáhla diplomu na některém ze státních ústavů, zřizovaných na základě zákona z roku 1928, a nebyla starší 45 let.[32] Okrsková porodní asistentka musela také docházet do prenatálních a dětských poraden, kde úzce spolupracovala s lékařem.[33] Semilský okres byl rozdělen na 12 okrsků, v nichž praktikovalo 10 okrskových asistentek – dva z okrsků, Držkov a Libuň-Žernov, obsazeny nebyly.[34]

Tato ustanovení zasáhla paní Novotnou na samém konci její kariéry. Stejně jako zákon č. 170/50 Sb. z 21. prosince 1950, o zdravotnických povoláních, na nějž navazovalo nařízení vlády č. 77/1951 Sb., o středních zdravotnických pracovnících. V jeho § 4 se pravilo, že porodní asistentka pečuje o ženy z hlediska mateřství; v lůžkových ústavech a zařízeních poskytuje pomoc při porodu pod vedením lékaře a ošetřuje matky po porodu, v porodnických okrscích sleduje těhotné ženy v domácnostech, pracuje ve zdravotnických střediscích a poskytuje samostatně pomoc při porodech v domácnosti. Porodnice vznikaly na základě nařízení ministerstva zdravotnictví č. 24/1952 Sb., a to i v místech bez nemocnic. Během prvního pololetí roku 1954 tak vzniklo 31 porodnic s 389 lůžky.[35]

Paní Novotná odvedla svůj poslední porod 22. února 1952, kdy v Bystré pomohla na svět malé Radomíře.[36] Porody v domácnosti, na které se pod do-

---

31 *VUJPA. V likvidaci*. V Praze, 24. února 1949, roč. 37, č. 2, s. 7–8.

32 https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-248.

33 *VUJPA*, roč. 36, č. 11, listopad 1948, s. 5.

34 SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, hlášení ředitele zdravotní služby v Semilech Okresní národní pojišťovně v Semilech ze 6. 1. 1951.

35 RÁKOSNÍK, Jakub a ŠUSTROVÁ, Radka. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*. Vydání první. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. 281 stran. Knižnice Dějin a současnosti; 60. svazek, s. 103. ISBN 978-80-7422-378-5.

36 SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, Tagebuch… 20. 5. 1948 – 22. 2. 1952, č. 1.

hledem státu porodní babičky připravovaly skoro dvě stě let, na několik desetiletí zmizely. Platilo to i pro malou obec poblíž Semil, pro Benešov.

BENEŠOV U SEMIL

Anastázie Novotná byla poslední praktikující porodní babičkou obce Benešov u Semil, jak se původní Benešov od roku 1910 jmenoval.[37] Ves na pravém břehu Jizery, v nadmořské výšce až 567 m, měla na počátku 20. století rozlohu necelých 546 ha. Podél Jizery vedla silnice ze Semil do Jilemnice. V obci se nacházela škola (od roku 1906 čtyřtřídní, tři roky nato byla postavena nová budova a roku 1927 získal Benešov měšťanskou školu) a dvě přádelny, Františka Matouše a Josefa V. Hyblera, v nichž docházelo už před první světovou válkou ke stávkám; mezi válkami získali v obci vliv komunisté. V polovině 20. let přibyla malá tkalcovna Josefa Menšíka.[38] Možnost výdělku i fakt, že F. Matouš stavěl pro své dělníky domy,[39] vedly k růstu počtu obyvatel.

Vývoj počtu obyvatel v letech 1880–1950

Rok	Obyvatel	Domů
1880	922	129
1890	1 164	143
1900	1 274	165
1910	1 652	187
1921	1 459	193
1930	1 525	212
1950	1 055	225[40]

Chalupa manželů Novotných čp. 25 v Benešově u Semil.

---

37 *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970: počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972 a abecední přehled obcí a část obcí v letech 1850–1970*. Abecední přehled obcí a části obcí v letech 1850–1979. Praha: SEVT, 1978, s. 35.

38 HOLUBIČKOVÁ, Lenka. *Šest století v nás, aneb, Benešov u Semil 1411–2011*. Benešov u Semil: Obecní úřad Benešov u Semil, 2011, s. 161. ISBN 978-80-260-0271-0.

39 HOLUBIČKOVÁ, Lenka. *Jak šel život, aneb Benešov u Semil ve století dvacátém*. [Benešov u Semil]: Lenka Holubičková, [2003], s. 11. ISBN 80-239-1829-X.

40 Dle *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970,* s. 632–633.

V roce 1900 zde bylo osm hostinců, šest kupců, tři řezníci, dva pekaři, tři krejčí a tři obuvníci, od roku 1910 též pošta. Tak jako ve většině českých a moravských obcí mocnářství, i v Benešově panoval rušný spolkový život.[41] Podle Chytilova adresáře v obci a jejím okolí působily dvě porodní báby, Josefa Strejčková a Marie Vlachová.[42]

Benešov patřil do soudního i politického okresu Semily, kde byla železniční stanice. Spadal rovněž do semilského farního obvodu. V okresním městě byli i nejbližší lékaři: Otto Kubát,[43] primář nemocnice, jehož sekundářem byl Antonín Lysý,[44] dále František Nedomlel,[45] okresní lékař Vladimír Petřík, tovární lékař Aron Roth,[46] František Škoda a obvodní lékař Antonín Špidlen.[47] Lékaře bylo třeba zavolat tu a tam k porodu, pokud se vývoj událostí vymkl kompetencím a dovednostem porodní babičky. Porodní babičky byly v Semilech tři.[48]

V roce 1914 odešla řada benešovských mužů do pole, 51 jich padlo, 36 vstoupilo do legií.[49] Jak ještě uvidíme, byl mezi nimi i manžel A. Novotné. První republika přinesla i do Benešova řadu změn, připomeňme aspoň, že od 31. prosince 1930 byla celá obec zásobována elektrickým proudem od firmy F. Matouš.[50]

---

41 HOLUBIČKOVÁ, L., *Jak šel život*, s. 6–7, 15, 18, 19, 51. CHYTIL, Alois. *Chytilův úplný adresář Království českého*. V Praze: nákladem vlastním, díl II., Obvod obchodní a živnostenské komory v Liberci, Praha 1914, s. 1233. Marie Vlachová, rozená Nečásková, se narodila 1. října 1863 v Benešově. Kurz absolvovala 15. ledna 1895 v Praze. SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

42 CHYTIL, A., *Chytilův úplný adresář Království českého*, II., s. 1233.

43 MUDr. Otto Kubát, nar. 1875 v Ruzyni u Prahy, promoval roku 1901, začínal ve Všeobecné nemocnici v Praze a okresní nemocnici v Mladé Boleslavi, v Semilech působil od r. 1903. Penzionován k 1. 11. 1927, zemřel 1951. *Zdravotnická ročenka československá*. II. ŘÍHA, Jiří, ed. Praha: Piras, 1929, s. 445. ISSN 1804-1248. ŠVÁB, Jan a kol. *Kapitoly z dějin chirurgie v českých zemích*. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 288–289. ISBN 978-80-246-3238-4; VOTOČEK, V., *Z historie semilské nemocnice*, s. 10.

44 MUDr. Antonín Lysý, nar. 1876, syn ševce z Rovenska p. Tr., promoval roku 1909, v Podmoklicích působil od roku 1910. *Zdravotnická ročenka československá*, 1929, s. 445. Na začátku první světové války byl povolán, ŠVÁB, J., *Kapitoly z dějin chirurgie v českých zemích*, s. 288.

45 MUDr. František Nedomlel, promoval roku 1902, v Semilech se usadil r. 1904.

46 MUDr. Aron Roth, 1861–1933, rodák ze Zbraslavic, o. Kutná Hora, promoval roku 1885 na německé univerzitě v Praze, v Podmoklicích působil od roku 1887. Byl prvním vedoucím lékařem Schmittovy nemocnice v Tyršově ulici v Semilech. *Zdravotnická ročenka československá*, 1929, s. 445, též VOTOČEK, V., *Z historie semilské nemocnice*, s. 6–7.

47 MUDr. Antonín Špidlen (1842–1917), rodák z Příkrého, promoval 1868 na pražské univerzitě. V letech 1889–1910 a 1912–1913 semilský starosta.

48 CHYTIL, A., *Chytilův úplný adresář* II., s. 1242.

49 HOLUBIČKOVÁ, L., *Šest století v nás,* s. 127; TÁŽ, *Hrobům v dáli: otisk první světové války na Semilsku*. Jilemnice: Gentiana, [2016?], s. 22. ISBN 978-80-86527-44-4.

50 HOLUBIČKOVÁ, L., *Šest století v nás,* s. 59.

Za okupace se někteří z benešovských občanů účastnili protifašistického odboje, několik jich bylo zatčeno, někteří zaplatili životem.[51] Od roku 1946 měl zdejší místní národní výbor komunistického předsedu a obec nebyla ušetřena komunistických perzekucí.[52] Příčinou poválečného poklesu obyvatel (viz tabulka výše) bylo osídlování pohraničí, odkud bylo vyhnáno obyvatelstvo německé národnosti. Represe se nevyhnuly ani porodním asistentkám německé národnosti, které už v letech republiky působily ve vnitrozemí: v Semilech-Podmoklicích bylo právo k výkonu pomocné praxe porodnické odebráno Augustě Butschek, která zde působila od roku 1920.[53]

Továrny byly znárodněny. Roku 1948 byla v Benešově zavřena měšťanská škola, starší žáci dojížděli do Semil. Když i porodní báby potřebovaly potvrzení, že *„projevily kladný postoj k lidově demokratickému zřízení našeho státu,"*[54] Místní národní výbor v Benešově na výzvu semilského ONV obratem sdělil, že Anastázie Novotná *„je státně a národně spolehlivá a nikdy neporušila svůj postoj k lidově demokratickému zřízení našeho státu"*.[55]

Je tedy zřejmé, že život paní Novotné se odehrával v neklidných kulisách. A jaký vůbec byl?

ANASTÁZIE NOVOTNÁ

Anastázie Novotná, dcera truhláře Františka Kapeše a Anežky, rozené Vackové, se narodila 10. března 1888 v obci Bystrá nad Jizerou, sousedící s Benešovem. Narodila se v části, jež byla přifařena k Libštátu. V rodině, kde bylo třináct dětí, panovala chudoba. Do školy chodila Anastázie v Bystré; škola zde byla před polovinou 19. století. Na malou Kapešovou se už vztahovala ustanovení školského zákona z roku 1869, který nařídil osmiletou školní docházku a dal vzniknout obecným a měšťanským školám. Její rodiče však využili nařízení školské novely z roku 1883, jež chudině umožnila vzít dítě ze školy už ve věku dvanácti let – Anastázie ukončila školní docházku ve třinácti letech.[56] Už v době školní docházky chodila vypomáhat místní švadleně s hlídáním dětí – ta dala

---

51 HOLUBIČKOVÁ, L., *Šest století v nás,* s. 132–139.

52 HOLUBIČKOVÁ, L., *Šest století v nás,* s. 143.

53 SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964. Butschek Augusta, nar. 30. 12. 1881 v Krefeldu v severním Porýní-Vestfálsku, něm. evangelička, kurz absolvovala roku 1920 v Praze, od 18. 9. 1920 působila v Podmoklicích. Její manžel byl tovární mistr. Tamtéž.

54 Přípis Ústřední jednoty porodních asistentek v ČSR k ONV v Semilech z 8. března 1948, SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

55 Přípis MNV v Benešově ONV v Semilech, 18. 3. 1948, SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

56 SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, životopis.

Svatební fotografie Anastázie a Františka Novotných z roku 1912.

dívce najíst a věnovala jí nějaké ošacení.[57] Sotva ve čtrnácti letech šla Anastázie, tak jako desetitisíce chudých děvčat, do služby.

O deset let později, 1. června 1912, se v Karlíně (snad zde byla ve službě?) provdala za benešovského rodáka Františka Novotného, *„hodného muže"*,[58] narozeného 1. prosince 1881 v Benešově. V rodné obci vychodil obecnou školu a pak pracoval jako přadlák v jedné z místních textilek. Už před válkou byl členem Sokola (benešovská jednota byla založená roku 1892[59]).

Po svatbě bydleli manželé v Benešově čp. 147, kde přišel 26. března 1913 na svět prvorozený syn. Narodil se mrtvý, zjevně bez porodní asistence, a nebyl ani pokřtěn.[60] Později se rodina přestěhovala do chalupy čp. 25 na benešovské Horní návsi, která patřila rodičům Františka. Byla postavena roku 1769 Václavem Procházkou – v lednu 1877 ji koupil i s pozemky Františkův otec, syn se stal jejím majitelem roku 1925. S Anastázií zde bydlel až do své smrti roku 1947, chalupu pak zdědila jejich dcera Josefa Prokešová.[61]

---

[57] Tamtéž.

[58] Tamtéž.

[59] HOLUBIČKOVÁ, L., *Jak šel život,* s. 7.

[60] SOkA Semily, Archiv obce Benešov, matrika zemřelých v Benešově, 1892–1925, inv. č. 11, kn. č. 11; též duplikát matriky narozených děkanské osady Semily z roku 1913, fol. 22.

[61] HOLUBIČKOVÁ, Lenka. *Místopis obce Benešov u Semil*. [Benešov u Semil]: Lenka Holubičková, 1999, s. 120. ISBN 80-239-1830-3.

Ta se jako jediná ze tří dětí manželů Novotných dožila dospělosti. Nejmladší František, narozený 12. prosince 1920, zemřel začátkem února 1929.[62] Josefa přišla na svět 22. října 1914 v Benešově čp. 25, na svět ji přivedla porodní bába Marie Vlachová, kmotry byli teta Josefa Novotná, *„tovární tkalčinka"*, a semilský kostelník František Bém.[63]

Tato vcelku strohá data skrývají některé důležité informace. Zaprvé skutečnost, že se Josefa narodila v době, kdy její otec, narukovavší hned na začátku války, byl v ruském zajetí. Upadl do něj na východní frontě dne 20. září 1914; nejprve byl nasazen na stavbu trati v Ufě[64] a 7. dubna 1918 vstoupil do ruských legií, byl příslušníkem 8. střeleckého pluku. Svou službu v legiích skončil v dubnu 1920,[65] kdy se vrátil domů; manželé hned počali další dítě. Zadruhé je zřejmé, že paní Novotná odešla do kurzu pro báby od malé dcery (*„porodnictví jsem se vyučila v r. 1920,"*[66] uvedla na příděští jednoho z deníků); přinutila ji k tomu hmotná nouze a fakt, že o osudech manžela dost možná nic nevěděla. Složila *„přísnou zkoušku"* i slib a diplom získala 31. ledna 1920.[67] Vzhledem k tomu, že pražské kurzy byly čtyřměsíční, musela do něj odejít někdy začátkem října 1919.[68]

Anastázie Novotná s dcerou Josefou.

Stihla absolvovat poslední kurz, který pořádala babická škola v Praze, vedená Václavem Rubeškou. Vzdělání porodních babiček mělo být, jak víme, re-

---

[62] SOkA Semily, Archiv obce Benešov, inv. č. 12, matrika zemřelých v Benešově 1925–1959, kn. 12 (jedná se o hřbitovní knihu).

[63] SOkA Semily, duplikát matriky narozených děkanské osady Semily z roku 1914, fol. 61.

[64] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, životopis.

[65] *Seznam legionářů* [on line] [cit. 2019-10-13] http://legie100.com/krev-legionare/85226/. Též VONDRÁČKOVÁ, Daniela. *Legionáři: rodáci, občané a obyvatelé obcí okresu Semily*. Semily: Okresní úřad Semily pro Státní okresní archiv Semily, 2002, s. 104. Z Českého ráje a Podkrkonoší, suppl. 7. ISBN 80-86254-06-2. Podle členské legitimace Čs. obce legionářské v Praze vstoupil do legií 10. dubna 1918. SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná.

[66] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, zápis na příděští deníku z 1. 2. 1942 – 3. 4. 1943.

[67] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, životopis.

[68] K pražské babické škole se nedochovaly žádné prameny. Matrika posluchaček babických kurzů při pražské univerzitě končí rokem 1878.

DIPLOM
BÁBY PORODNÍ.

ŘEDITELSTVO ŠKOLY PRO PORODNÍ BÁBY V PRAZE vysvědčuje tímto
že Anastazie Novotná, roz. Hapěcová
narozená v Bystřé v Čechách
příslušná do Benešova v Čechách řádně
navštěvovala vyučovací běh pro báby porodní na tomto ústavě, že se potom zde
31. ledna 1920 podrobila přísné zkoušce pro báby porodní před
zkušební kommissí k tomu ustanovenou s dobrým
prospěchem, a že tím **prokázala svou způsobilost** k vykonávání praxe báby
porodní způsobem, jak jest předpisům přiměřen.

Když vykonala předepsaný slib před podepsaným ředitelem dne 31.
ledna 1920 **jest oprávněna**, na základě tohoto diplomu v obvodě
~~království a zemí na říšské radě zastoupených~~ republiky československé
po řádném ohlášení u příslušného
úřadu svého sídla podle ustanovení doručených ji služebních předpisů pro báby
porodní **vykonávati praxi báby porodní.**

OD ŘEDITELSTVA ŠKOLY PRO BÁBY PORODNÍ V KRÁL. HLAVNÍM
MĚSTĚ PRAZE, dne 31. ledna 1920

PORODNICKÁ ŠKOLA PRAHA

professor při škole pro báby porodní v Praze. ředitel školy pro báby porodní v Praze a předseda kommisse zkušební.

Potvrzuji tímto, že jsem při svém slibu obdržela výtisk platných služebních předpisů pro báby porodní
Anastazie Novotná.

Diplom porodní báby Anastázie Novotné z 31. ledna 1920.

formováno, k čemuž došlo až roku 1928. Na začátku 30. let budou zřízeny nově koncipované kurzy v Pardubicích, Liberci, Moravské Ostravě, Bratislavě, Košicích a Užhorodě. V Praze dojde k obnovení kurzů pro porodní asistentky až v letech německé okupace.

Rodina Novotných žila ve stavení čp. 25, František vstoupil do Československé obce legionářské v Praze, do místní jednoty v Semilech. Známky platil od roku 1924. Nadále pracoval jako tovární dělník, od 1. ledna 1928 byl členem odborové organizace s názvem Československý svaz dělnictva textilního se sídlem v Náchodě.[69]

Z chalupy čp. 25 vyšla Anastázie 7. března 1920 k svému prvnímu porodu. Zavolala si ji tovární dělnice, manželka invalidy, prvorodička Anna Jínová z Benešova. Porod byl komplikovaný – Novotná musela zavolat lékaře, aby pomohl porodit placentu a sešil trhlinu hráze.[70] Pouhých devět porodů asistovaných v prvním roce po absolvování kurzu (poslední proběhl 20. října) nebyl dán jen skutečností, že v Benešově působila už osvědčená bába Marie Vlachová, která v roce 1920 odvedla 29 porodů,[71] ale i těhotenstvím Novotné a narozením dalšího dítěte. Po uplynutí šestinedělí, 5. února 1921, začala znovu praktikovat:

[69] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, osobní doklady.

[70] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, deník 1920–1922, zápis č. 1.

[71] Zprac. dle SOkA Semily, Archiv obce Benešov u S.; duplikát knihy oddaných, narozených a zemřelých děkanské osady Semilské za rok 1920, passim.

v ten den pomohla na svět Vlastě, dceři tovární dělnice Emilie Volkové z Benešova.[72] Teprve teď si začala postupně vytvářet vlastní síť, v níž počet členů (rodiček) postupně rostl. Profesní vztahy umocněné vztahy sousedskými překračovaly hranice benešovské obce.

Osm let po zahájení praxe ji zastihl zákon z roku 1928 – jak víme, jeho součástí bylo i nařízení o povinném absolvování opakovacího kurzu pro báby v aktivní službě, jejichž čtyř až pětiměsíční vzdělání už požadavkům nového zákona neodpovídalo. První z nich měl proběhnout nejdříve po pěti letech od ukončení školy, znovu pak po každém završeném desetiletí. Opakovacího kurzu se musela účastnit i asistentka, která – nuceně nebo dobrovolně – přerušila praxi na tři a více let, babička, která absolvovala některý z kurzů před vznikem zákona (pětileté lhůty se počítaly od 14. března 1929), či taková, *„u níž byly zjištěny vážné nedostatky vědomostí."*[73] Zpočátku nebylo vůbec jasné, jakými osnovami se mají kurzy řídit, jak mají dlouho trvat a v kterém ročním období se mají konat. Teprve 13. března 1937 vydalo ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy v součinnosti s ministerstvem sociální péče a ministerstvem školství a národní osvěty podrobné předpisy o opakovacích kurzech pro porodní asistentky (výnos MVZTV č. 1166/37). Kurzy (obvyklá taxa činila 300 Kč, tu si platily frekventantky samy, ale mohla je za ně zaplatit obec) trvaly tři týdny, měly se konat v létě a asistentky do nich vysílal příslušný okresní úřad. Bezplatně bydlely v internátě při ústavu, měly právo na stravné i náhradu jízdného. Kurz se skládal z přednášek (týkaly se i nového zákonodárství) a z praktických cvičení. Asistentky se seznamovaly s novými vyšetřovacími metodami, např. zjištění přítomnosti bílkoviny v moči, s ošetřováním nedonošeného dítěte, se zásadami umělé výživy kojence.

Semilský okresní úřad se do propagace opakovacích kurzů vložil velmi odpovědně – výzvy k okresním a obvodním lékařům, aby sestavili soupisy porodních asistentek působících v příslušném obvodu, *„ve formě tabelární"* a *„velmi pečlivě"*, se opakovaly.[74] Díky tomu víme, že v roce 1936 v okrese Semily působilo 39 porodních asistentek, z toho jen 3 byly absolventkami nově zavedených desetiměsíčních kurzů.[75]

A víme také, že zatímco porodní bába Marie Vlachová už pro pokročilý věk do kurzu nemusela,[76] porodní asistentka Anastázie Novotná se ho účast-

---

[72] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, deník 1920–1922, zápis č. 10.

[73] BEBR, Richard. *Výklad předpisů o vzdělání a výcviku porodních asistentek*. [Česko]: R. Bébr, 1932, s. 29.

[74] SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

[75] Tamtéž.

[76] Tamtéž.

nila. Povolal ji do něj okresní úřad dne 31. července 1937, zdarma ji vybavil novou učebnicí, jejímiž autory byli porodník František Pachner a právník Richard Bébr.[77] Do třítýdenního kurzu nastoupila 1. září 1937 ve Státním ústavu pro výchovu a vzdělání porodních asistentek v Pardubicích (v geograficky bližším Liberci probíhal kurz v němčině). Dne 21. září t. r. jí ředitel ústavu Cyril Gála vydal osvědčení o jeho úspěšném absolvování.[78] Vzhledem k nemajetnosti rodiny Novotných platila kurzovné zřejmě obec, případně okres. Doloženo to ale nemáme.

SAMARITSKÁ SLUŽBA ČSL. ČERVENÉHO KŘÍŽE.

Číslo 18076 *) Rok vydání: 1932

VYSVĚDČENÍ
O SAMARITSKÉ ZKOUŠCE.

Pan(i) Slečna Novotná Quartam povolání por. asistentka
narozený(á) dne 17. března 1911 v Zábřeh
příslušný(á) do Benešova
absolvoval(a) samaritský kurs uspořádaný Čsl. Červ. Křížem
v Semilech, v době od 6. III. 1932 do 17. IV. 32
podrobil(a) se samaritské zkoušce dne 17. IV. 32 v Semilech
a uznán(a) byl(a) způsobilým(ou) poskytovati první pomoc před příchodem lékaře podle pravidel stanovených Samaritskou službou Čsl. Červeného kříže.

V Semilech, dne 17. dubna 1932

okresní lékař — předseda Místního spolku Čsl. Červeného kříže

lékař vedoucí kurs. — starosta hasičského sboru

dozor samaritský instruktor. — dozor samaritský dozorce.

Předloženo zemskému samaritskému referátu

V Praze, dne 15/6 1932

zemský samaritský referent. — Zemský úřad

*) Číslo vyznačeno, jest totožné s číslem kmenovým a vyplňuje se jen zemským samaritským referentem.

Vysvědčení o samaritské zkoušce A. Novotné ze 17. 4. 1932.

Opakovací kurz byl sice povinný a k jeho absolvování přiměl Novotnou okresní lékař, nicméně lze předpokládat, že ona sama prokazovala jistý zájem o rozšíření svých znalosti: v prosinci 1925 a pak znovu v dubnu 1932 absolvovala „samaritský" kurz Československého červeného kříže a složila předepsanou zkoušku.[79]

Praktikovala dalších patnáct let – děti se rodily jak po okleštění republiky, tak za druhé světové války. Přivedla na svět i své dva vnuky, v roce 1943 Miroslava[80] a o tři roky později Josefa.[81]

---

77 PACHNER, František a BEBR, Richard. *Učebnice pro porodní asistentky*. Praha: ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, 1932.

78 SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

79 SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, osobní doklady.

80 SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, deník č. 18, zápis č. 572, nar. 3. 9. 1943 v Benešově; podle dodatečné poznámky v matrice narozených se narodil 2. 9. 1943 v Semilech, pozn. *„narozen u por. asistentky"*, SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deníky; srov. též AO Benešov u S., inv. č. 10, matrika obce benešovské, 1905–1927, kn. 10.

81 SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, deník č. 21, zápis č. 535, nar. 18. 2. 1946. SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deníky.

Válka skončila, paní Novotná brzy ovdověla: František Novotný zemřel 9. června 1947 ve věku 66 let na infarkt. Pohřeb žehem (rodina konvertovala k československé církvi) se konal v Semilech; mezi pozůstalými jsou uvedeni Josefa Prokešová, dcera, Josef Prokeš, zeť, Anastázie Novotná, manželka, Mirek a Pepíček Prokešovi, vnuci.

VÝKONNOST ANASTÁZIE NOVOTNÉ

Anastázie Novotná odvedené porody evidovala, v deníku je číslovala a zastavila se u čísla 1079. Posledních šest porodů (roky 1951 a 1952) už číslováno není. Pokud bychom důvěřovali její kvantifikaci, odvedla za svůj život, přesněji za 32 let porodnické praxe, 1085 porodů, což by znamenalo průměrně skoro 34 porodů ročně. Kontrola zkoumaných deníků ale prokázala, že tu a tam na sebe pořadová čísla nenavazují. Součet porodů evidovaných v denících je podstatně nižší: 693, tedy průměrně přes 21 porodů ročně (nejvíce, 39, v roce 1943, nejméně, 1, v roce 1952), což by odpovídalo i matričním zápisům. Každopádně ji takový počet porodů sám o sobě uživit nemohl.

Počty narozených v soudním okrese Semily

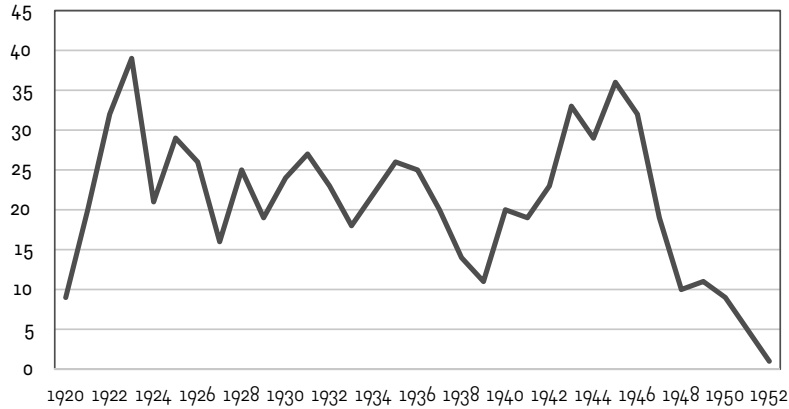
Rok	Narozených celkem	Z toho v ústavech	Z toho nemanželských	Z toho mrtvorozených
1919[82]	293		24	15
1920[83]	400			18
1943[84]	356		18	4
1945[85]	305	85	9	1
1948[86]	225			6

Nevyrovnaný graf sledující počty asistencí A. Novotné demografický vývoj v podstatě nekopíruje, ukazuje ale strmý pokles počtu porodů, daný přesunem do ústavních zařízení.

---

[82] *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v letech 1919–1920,* Praha 1929, s. 55.
[83] *Tamtéž*, s. 198.
[84] *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v roce 1943,* Praha 1948, s. 50.
[85] *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v roce 1945,* Praha 1949, s. 88–89.
[86] *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v roce 1948,* Praha 1951, s. 9.

Počet porodů

O ideálním počtu porodů na jednu bábu diskutovaly lékařské kapacity minimálně od začátku 20. století. František Pachner,[87] pozdější ředitel Státního ústavu pro vzdělání porodních asistentek v Moravské Ostravě, už v roce 1907 prohlásil, že ideální počet porodů za rok se má pohybovat mezi 50 a 60; jen tak se porodní babička uživí a jen tak nebude profesně upadat.[88] K určení skutečného počtů porodů na jednotlivé báby je třeba důkladné ponoření do matrik, což nám pro zkoumané období zákon č. 301/2000 Sb. znemožňuje. Přesto lze, byť na základě neúplných údajů, prohlásit, že jen ty nejvýkonnější (a nejoblíbenější) báby, působící na vesnicích a v malých městečkách, vyhovovaly představám F. Pachnera o ideálním počtu porodů za rok. Výjimečně je i překračovaly, ale jen v letech do první světové války. Pak výkony klesaly v přímé úměře k úbytku porodů, což ale nelze říct o počtu porodních babiček.

V roce 1938 bylo v českých zemích 3 044 asistentek, které odvedly 72 629, tj. 67 % z celkového počtu 107 814 porodů. Na jednu asistentku připadlo v Čechách 23, na Moravě 26 porodů,[89] což bylo samozřejmě málo, nicméně výkon A. Novotné se těmto cifrám blížil. Ve stejném roce se v ústavech (zemské porodnice, oddělení okresních nemocnic, útulky Ochrany matek a dětí, soukromá sanatoria – celkem jich bylo 65) odehrálo 32 318 porodů (v Čechách 23 440,

[87] František Pachner (1882–1964), po promoci působil v Drážďanech, kde se seznámil s postavením porodních asistentek v německé říši. Po působení v Brně, kde se habilitoval, přišel r. 1911 do Ostravy, kde založil tamní ústav pro vzdělání porodních asistentek. Za války žil v poloilegalitě, protože byl Žid. Autor české a německé učebnice pro porodní asistentky. Po válce se stal referentem pro populační politiku při Zemském národním výboru v Brně. Příbuzný spisovatele Františka Langera.

[88] Srov. *VVZPA*, roč. 8, č. 6, červen 1920, s. 3–4.

[89] *VUJPA*, roč. 29, č. 9; září 1941, s. 3–4.

na Moravě 8 878).[90] Přesun porodů do ústavů, který zbrzdila první světová válka, kdy nemocnice sloužily především raněným vojákům, po válce mírně pokračoval. V Semilech k vzestupu ústavních porodů přispělo zřízení chirurgicko-gynekologického pavilonu:

	1909[91]	1913	1914	1916	1918	1920	1925	1927	1938	1940	1944	1946
Přijatých pacientů	292	302	505	1076	1017	1087	1664	1511	3995	4342	4009	2934
Z toho rodiček	7	15	10	2	5	12	24	18	401	398	?	744
%	2,4	4,67	1,9	0,18	0,49	1,1	1,44	1,19	10,03	9,16	?	25,3

Zřetelné to bylo od roku 1945 u počtu porodů, u nichž paní Novotná asistovala: prudce klesal. Roku 1946 přivedla na svět ještě 32 dětí, o rok později polovinu, roku 1948 už jen deset, v roce 1950 devět.[92]

A takto stoupal počet narozených v ústavech v letech 1945–1951 v českých zemích:[93]

Rok	Celkem narozených	Z toho v ústavech	%
1945	197 074	55 687	28,27
1946	213 850	81 663	32,20
1947	210 092	93 318	44,44
1948	200 810	89 189	44,42
1950	191 655	111 172	58,02

LÉKAŘSKÁ ASISTENCE A KOMPLIKACE PŘI PORODU

Víme, že terénní porodní bába často řešila velmi složité situace, při kterých mohla být na životě ohrožena jak matka, tak novorozeně. V takových případech měla volat lékaře. Od zdravotního zákona z roku 1870 měl v Semilech působit

[90] *VUJPA*, roč. 29, č. 9; září 1941, s. 3–4.

[91] Tabulka zpracována dle VOTOČEK, V., *Z historie semilské nemocnice*, s. 18, 24,31, 32.

[92] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, přípis KNV v Liberci z 18. 6. 1951.

[93] Tabulka zpracována na základě publikací: *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v roce 1945*. Praha: Státní úřad statistický, 1949. Československá statistika. Ř. XIV, Pohyb obyvatelstva, s. 3, 70; *Pohyb obyvatelstva v roce 1946*, Praha, 1949, s. 3, 60–61; *Pohyb obyvatelstva v roce 1947*, Praha, 1951, s. 3, 52–53; *Pohyb obyvatelstva v roce 1948*, Praha, 1951, s. 3, 54; *Pohyb obyvatelstva v roce 1950*, Praha, 1955, s. 18.

jeden lékař okresní a jeden obvodní – to, že jich bylo víc, dokládalo větší (a zjevně platící) klientelu. Pro polovinu 20. let uvádí oficiální Adresář Republiky československé, že v Semilech působili čtyři lékaři, už jmenovaní O. Kubát, F. Nedomlel, A. Roth, nově pak Alois Vojta.[94] Docházeli k porodům i do Benešova, kde jsou uváděny dvě porodní babičky, Marie Máchová a Anastázie Novotná.[95] Ve 40. letech byl okresním lékařem Miroslav Plíva,[96] obvodními Alois Vojta (do jehož obvodu spadala část Semil, Benešov, Rybnice-Loukov a Bystrá) a K. Nygrín (staral se o část Semil, Řeky, Podmoklice a Chuchelnu).[97] Od roku 1928 se v zápiscích A. Novotné pravidelně objevuje jméno MUDr. Jana Jakubce, od roku 1934 MUDr. Leiby Birkena (obvodní lékař v Podmoklicích[98]), od roku 1940 též Ladislava Patky a Ireny Bartíkové.[99] Jak z porodních deníků A. Novotné vyplývá, příslušnost bydliště k tomu či onomu obvodu nerozhodovala – k porodu, u kterého hrozily či nastaly komplikace, přicházel z lékařů ten, který byl právě po ruce. Zřejmě na lékařský pokyn začala Novotná od roku 1938 pravidelně zapisovat tělesnou teplotu rodičky a nedělky – strach z horečky omladnic nebyl bezdůvodný.

Za dobu svého působení volala A. Novotná lékaře 109krát, z toho jednou zřejmě zbytečně (poznámka v deníku „*jen vyšetřil a odešel*"[100]). Na rozdíl od jiných srovnatelných lokalit[101] se v Benešově v uvedeném období nesetkáváme

---

94 *Adresář Republiky československé pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství = Adressbuch der Čechoslovakischen Republik für Industrie, Gewerbe, Handel und Landwirtschaft*. Praha: vlastním nákladem firmy Rudolf Mosse, 1925, s. 1318. MUDr. Alois Vojta promoval roku 1919, v Semilech se usadil 1920 jako obvodní lékař. *Zdravotnická ročenka československá,* 1929, s. 446.

95 *Adresář Republiky československé*, 1925, s. 1319,

96 MUDr. Miroslav Plíva (1896–1968) promoval roku 1919, praxi zahájil r. 1922 v Sobotce, r. 1926 přišel do Velkých Hamrů jako obvodní železniční lékař. Jeho manželka MUDr. Ludmila Klímová-Plívová († 1984), působící tamtéž jako stomatoložka, promovala roku 1920, do Hamrů přišla roku 1926. *Zdravotnická ročenka československá*, 1929, s. 446. V roce 1936 už byli prokazatelně v Semilech, *Zdravotnická ročenka československá*, 1936, s. 600. Po Mnichovu působili také oba v Semilech, *Zdravotnická ročenka československá Protektorátu Čechy a Morava*, 1939–40, s. 527. Jejich synem byl prof. RNDr. Ing. Josef Plíva, DrSc. (1924–2000), spoluzakladatel chemické fyziky, působil na univerzitě v Ohiu, čestný občan Semil. SOkA Semily, MÚ Semily, kronika města, 2000.

97 SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

98 MUDr. Leib Birken, nar. 1895 v Přemyslu, pobýval v Čechách od r. 1918. Promoval r. 1928 na pražské lékařské fakultě. V r. 1931 se jako lékař usadil v Košťálově, o. Semily. https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/3vo/tisky/To904_00.htm.

99 Přesnější údaje o těchto lékařích se nám vzhledem ke GDPR nepodařilo dohledat.

100 Deník č. 5, zápis z 9. 8. 1925, SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deníky.

101 Srov. např. LENDEROVÁ, Milena. Porodní bába Anna Hůlková z Kožlan. In: STOKLASOVÁ, Hana, ed. *Porodní bába? Asistentka?: porodní deníky z let 1898–1954*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018, s. 197. ISBN 978-80-7560-196-4.

s rutinní asistencí lékaře – byl volán skutečně jen v případě ohrožení matky nebo dítěte na zdraví či životě.

Bylo to v těchto případech:

- manuální vyjmutí placenty: 23
- nasazení kleští: 21
- injekční podání medikamentu (k zesílení stahů, případně k zmírnění bolesti): 19
- sutura hráze: 4
- horečka po porodu: 4
- zánět prsu po porodu: 4
- manuální vyjmutí plodu: 4
- krvácení: 3
- nástřih a šití hráze: 1
- křížení dítěte: 1
- poporodní zánět vaječníků: 1
- poporodní zánět prsu: 1
- zdravotní potíže dítěte: 1
- jiné (božec, krátký pupečník, žlučníkový záchvat): 3
- vyjmutí placenty a šití hráze: 2
- nasazení kleští a křížení dítěte: 2
- nasazení kleští a zastavení krvácení: 1
- nasazení kleští a vyjmutí placenty: 1
- manuální vybavení plodu a šití hráze: 1
- vyjmutí lůžka a zastavení krvácení: 1
- neuvedeno: 11

V některých případech bylo třeba křísit zdánlivě mrtvé dítě (ve starších dobách patřil tento úkon do kompetence báby), v denících A. Novotné křísili zdánlivě mrtvé děti lékaři – stalo se tak v pěti případech, tři byly úspěšné (z toho jednou, 30. prosince 1939, šlo o porod dvojčat), ve dvou případech výsledek neznáme. Instrukce pro porodní báby z roku 1897 ještě nařizovaly, aby bába provedla v případě potřeby (pokud bylo zřejmé, že dítě zemře dřív, než by je bylo možné dopravit do kostela) tzv. nouzový křest. V denících A. Novotné není „křest z nouze" zaznamenán.

Podstatně vícekrát je doložena novorozenecká úmrtnost, tedy úmrtí dítěte během šestinedělí. Došlo k tomu ve 29 případech (z toho čtyři děti přišly na svět mrtvé), tedy ve 4,20 %, z toho čtyřikrát šlo o úmrtí jednoho nebo obou z dvojčat. Ve dvou případech se jednalo o děti svobodných matek.

Během své kariéry absolvovala A. Novotná 10 porodů dvojčat. Pokud se uvádí, že porod dvojčat připadá na 80 jednočetných porodů,[102] pak je možné konstatovat, že v Benešově se dvojčat rodilo o něco více – jeden vícečetný porod připadl ve zkoumaném období na necelých 70 porodů jednočetných. Dvakrát se dvojčata narodila svobodné matce a jednou vdově.

Smrt matky během porodu nastala ve dvou případech: 24. září 1923, důvod není uveden, také dítě se narodilo mrtvé, a 13. června 1928 zemřela rodička na srdeční kolaps. Jedna matka zemřela v průběhu šestinedělí na krční tuberkulózu (16. října 1920), jedna onemocněla v únoru 1922 horečkou omladnic – její další osud neznáme. V Československu v průběhu dvacátých let 20. století počet výskytů puerperální sepse a úmrtí na ni stoupal;[103] první účinné léky, sulfonamidy, se užívaly až od třicátých let. Úmrtnost na toto onemocnění skutečně poklesla.[104] Radikálním řešení byl ale až penicilín, dostupný od čtyřicátých let; byl aktivnější a méně toxický než sulfonamidy.[105]

V deseti případech si stav matky po porodu vyžádal hospitalizaci, jednou bylo do nemocnice převezeno novorozeně.

Desátý řádek předtištěného porodního deníku nesl nápis *„Jak bylo dítě vyvinuto"*. Po dlouhou dobu babičky vystačily s třemi kategoriemi: silné, prostřední, slabé. Od dvacátých let se tu a tam objevil v deníku zápis skutečné hmotnosti.[106] Paní Novotná, která používala jen označení „silné" a „slabé", začala váhu dětí zaznamenávat až od roku 1948.[107]

OBVOD A. NOVOTNÉ

V menších lokalitách se zpravidla kryl farní obvod s obvodem působení porodní báby. V případě semilského děkanství to samozřejmě nebylo možné, nejen kvůli jeho rozsahu, ale i kvůli počtu narozených.

Podle matrik působilo před první světovou válkou v obvodu semilského děkanství 22 porodních babiček.[108] V roce 1920 jich ubylo – 17 jich na obvod

---

[102] https://cs.wikipedia.org/wiki/Dvoj%C4%8Data [online] [cit. 2019-09-25].

[103] TRAPL, Jiří. *Boj proti horečce omladnic*. Praktický lékař, roč. 11, č. 10, 20. 5. 1931, s. 289.

[104] PACHNER, František. *Otázka potomstva – otázkou národního bytí: (problémy populační s hlediska lékařského)*. V Brně: Svaz československé péče o mládež, 1946. Knihovna časopisu Péče o mládež; sv. 1, s. 44.

[105] DOBSON, Mary J. *Nemoci: příběhy nejnebezpečnějších zabijáků historie*. V Praze: Slovart, 2009. ISBN 978-80-7391-292-5, s. 72–79.

[106] Srov. např. LENDEROVÁ, M., *Porodní bába Anna Hůlková z Kožlan,* s. 197.

[107] Porodní deník č. 22, 19. 12. 1946 – 23. 1. 1949, SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deníky.

[108] Byly to: Cecilie Daníčková, Chuchelna; Anna Dionýsová, Semily; Emilie Dolenská, Podmoklice; Kateřina Fleknová, Semily; Marie Havrdová, Loktuše; Marie Holatová, Příkrý; Božena Jodasová, Bozkov; Anna

patrně stačilo.[109] V soupise už figuruje Anastázie Novotná; stále ještě praktikovala Marie Vlachová, která v roce 1920 odvedla 29 porodů, z toho 25 v Benešově, 1 v Bořkově, 3 v Semilech. [110] Obvod pak po ní převzala Novotná; Vlachová už s praxí přestávala, nicméně ještě v březnu 1944, kdy se v obvodu seběhly dva porody v jednom dni, zastoupila v Benešově za Novotnou, která byla u rodičky v Bystré.[111]

Nejvíc se Novotná nachodila po samotném Benešově, který je poměrně rozlehlý. Lokalitou, která byla jejímu bydlišti nejblíže, byl Nouzov (v denících ho někdy označovala Semily-Nouzov, někdy jen jako Nouzov); vzdálenost, kterou musela ujít, se pohybovala mezi cca 500 m a 2,2 km. Docházela i do Semil, především do dnešní Sokolské ulice, kdy ušla cca 3 km. Mírně vzdálenější byla Bystrá, kam chodila poměrně často: musela zdolat 3–4 km. Do Bořkova to měla kolem 4 km, stejně tak do Rybnic či Loukova; trochu blíže byl Příkrý nebo Čikvásky, ty ale patřily do farního obvodu Libštát.[112] Lze předpokládat, že Novotná chodila převážně pěšky; její klientela pro ni povoz poslat patrně nemohla.

Na základě zákona o národním pojištění z roku 1948 upravilo Ústředí národní pojišťovny roku 1951 okrsky porodních asistentek působících v semilském okrese. Okrsek paní Novotné tvořily obce Benešov, Bystrá, Dolní Sytová (více než 6 km z Benešova!) a Rybnice. Žilo zde celkem 2527 obyvatel a rozlohu okrsku spočítali příslušní úředníci na 2 297 ha.[113] Samotné Semily byly rozděleny na dva okrsky – v prvním praktikovala Anna Janatová (asistentka, která

Kovářová, Záhoří; Pavlína Lamačová, Záhoří; Anna Lásková, Tatobity; Marie Musilová, Slaná; Florencie Novotná, Chuchelna; Anna Oumrtová, Semily; Františka Rechcíglová, Bzí; Anna Rückerová, Podmoklice; Josefa Strejčková, Benešov; Anna Strnadová, Podmoklice; Anna Sůvová, Semily; Alžběta Trdlová, Tatobity; Marie Tulková, Bítouchov; Marie Vlachová, Benešov; Marie Vojtíšková, Podmoklice. Zpracováno dle SOkA Semily, duplikát matriky narozených děkanské osady Semily z roku 1913, passim.

[109] Cecilie Daníčková, Chuchelna; Anna Dionýsová, Semily; Emilie Dolenská, Řeky; Kateřina Fleknová, Semily; Marie Holatová, Příkrý; Pavlína Lamačová, Záhoří; Anna Lásková, Tatobity; Josefa Musilová, Slaná; Anastázie Novotná, Benešov; Florencie Novotná, Chuchelna; Anna Oumrtová, Semily; Anna Rückerová, Podmoklice; Anna Sedláčková, Mříčná; Anna Strnadová, Podmoklice; Marie Vlachová, Benešov 91; Marie Vojtíšková, Podmoklice; Marie Žantová, Železný Brod. Zprac. dle SOkA Semily, II. originál knihy oddaných, narozených a zemřelých děkanské osady Semilské za rok 1920, passim.

[110] Tamtéž.

[111] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, deník 10. 4. 1943 – 31. 3. 1944.

[112] Prokazatelně v letech 1913–1936 působila v Příkrém porodní bába Marie Holatová, roz. Lešáková, nar. 22. 7. 1887 v Příkrém, kurz absolvovala 31. 1. 1895 v Praze, srov. SOkA Semily, duplikát matriky narozených děkanské osady Semily z roku 1913, passim; SOkA Semily, II. originál knihy oddaných, narozených a zemřelých děkanské osady Semilské za rok 1920, passim; SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

[113] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, přípis ONV z 18. 6. 1951.

udala začátkem prosince 1945 německou kolegyni Augustu Butschek, že praktikovala u porodu české rodičky, a žádala *„v zájmu nás, českých porodních asistentek, o nápravu"*[114]), v druhém teprve pětadvacetiletá Božena Janků.[115]

KLIENTELA ANASTÁZIE NOVOTNÉ

Na rozdíl od ostatních lokalit, z kterých se dochovaly porodní deníky, se sociální složení benešovských rodiček v letech 1920–1952 zdá na první pohled velmi homogenní. Nesporně je to způsobeno skutečností, že A. Novotná zaznamenávala povolání jen v případě pracujících matek (v drtivé většině se jednalo o tovární dělnice, ojediněle se objevovala švadlena, úřednice, učitelka, číšnice, navlékačka korálů, zubní technička, kadeřnice), zatímco skoro všechny ostatní se jí vešly pod označení *„při domácím zaměstnání"*, *„při domácnosti"* nebo *„v domácnosti"*. Vzhledem k tomu, že až na deset případů se jednalo o ženy vdané, sociálně definované povoláním manžela, je zřejmé, že rozvrstvení klientely vykazovalo ve srovnání s údaji deníků výraznější variabilitu: ženou v domácnosti mohla být jak manželka dělníka, tak třeba učitele či dobře situovaného úředníka jedné z benešovských firem. Jen někdy babička poznamenala, že jde o dělnici, která je manželkou továrního mistra,[116] což znamenalo vyšší sociální status, než mohla mít manželka dělníka či výdělečně činná dělnice. Pokud je v několika málo případech uvedeno zaměstnání manžela, pak se jednalo o úředníky, továrního mistra, továrního hlídače, strážníka, majitele mlýna a tkalcovny,[117] rolníky, obchodníka, jednou dokonce *„cirkusáka"*.[118]

O respektu, jemuž se A. Novotná těšila, může svědčit fakt, že 29. června 1942 asistovala u porodu druhého dítěte manželky semilského lékaře MUDr. Nygrína.[119]

Mezi matkami se vyskytuje 42 neprovdaných, z toho 28 (66,66 %) továrních dělnic, což potvrzuje známou skutečnost, že v dělnickém prostředí nebyla sexualita vystavena tak přísné sociální kontrole, jako tomu bylo u středních vrstev. Deset svobodných matek je zařazeno jako pracující v domácnosti, po jedné jde o služku, číšnici a navlékačku korálů, u jedné údaj chybí. Nejvíce

---

[114] SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

[115] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, přípis Okresní národní pojišťovny v Semilech ze 6. 1. 1951.

[116] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deníky, deník č. 1, zápis č. 2.

[117] Patrně manželka Františka Janouška z Bystré nad Jizerou.

[118] Šlo o rodinu Berouskových, patrně manželka Ferdinanda Berouska.

[119] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deník 1. 2. 1942 – 3. 4. 1943.

svobodných odrodila A. Novotná v letech 1932, 1943 a 1946 – pokaždé šlo o čtyři neprovdané ženy. V šesti případech přivedla na svět děti vdov. S kategorií *„rozvedená"* se poprvé setkáváme až v roce 1947;[120] zůstalo jen u tohoto jednoho případu.

Porodní deníky zaznamenávaly rovněž náboženské vyznání matky, šlo tedy většinou o náboženské vyznání rodiny. Na základě jejich výpovědi se zdá, že v Benešově si stále udržely primát rodiny katolického vyznání (cca 54 %). Po první světové válce byly především v Čechách běžné konverze k nově zřízené církvi československé – v Benešově se k ní hlásilo přes 21 % matek, zatímco k církvi českobratrské necelých 9 %. Poválečný úprk k bezvěrectví se dotkl cca 16 % benešovských rodin. Deníky paní Novotné nezachycují žádnou rodičku židovského vyznání.

PŘÍJMY PORODNÍCH ASISTENTEK

Až na dvě výjimky (příjem za rok 1943 a výměr platu z roku 1951) nejsme o příjmech A. Novotné zpraveni – můžeme na ně usuzovat z nepřímých indicií. Jisté je, že zákon o sociálním pojištění z roku 1924 znásobil jistotu výdělku: pokud šlo o pojištěnku či manželku pojištěného, zaplatila výkon pojišťovna. Někdy bylo sice třeba úhradu vymáhat, nicméně alespoň nějaká jistota zde byla (což platí i pro situaci, kdy rodina těžila z nějaké formy dobrovolného pojištění, které v benešovských textilkách nelze vyloučit).

Přijetí zákona č. 200 z roku 1928 předešel výnos ministerstva veřejného zdravotnictví z 12. května 1927, který stanovil platy porodních asistentek podle tří společenských tříd klientely. Pokud asistentka musela do bydliště rodičky překonat větší vzdálenost než 4 km, měla nárok na cestovné podle výměry platné pro státní zaměstnance.[121] Přibližnou představu o příjmech paní Novotné můžeme získat, pokud znásobíme počet jí odvedených porodů příslušnou taxou.

Ale kterou? Jak je zřejmé z uvedené tabulky, klientela byla rozdělena do tří majetkových tříd, problémem už mohlo být zařazení rodičky, resp. její rodiny, do příslušné třídy.

---

[120] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, porodní deník 10. 12. 1946 – 23. 1. 1949.

[121] ČÍŽKOVÁ, Jožа. Porodní asistentka. In: LANCOVÁ, Juliana. *Kniha ženských zaměstnání: praktický rádce při volbě povolání dívek*. V Praze: Melantrich, 1929, s. 254.

Výkon	Honorář v korunách (K)		
	I. tř. majetní	II. tř. méně majetní	III. tř. nemajetní
Normální porod s 9denní návštěvou v šestinedělí	400–600	200–400	75–200
Příplatek za noční porod	50–100	30–50	5–20
Ošetření po potratu	150–200	75–150	50–75
Prohlídka těhotné a odborná porada	15	10	5
Klysma a katetrizace	15	10	5
Zvl. vyžádané denní ošetření	20	15	10
Zvl. vyžádané noční ošetření	50	30	20
Za každou návštěvu vyžádanou po 9 dnech	20	15	10
Přirážka za každou hodinu, trvá-li porod déle než 20 hodin	10	5	2

Kategorie nemajetných byla stanovena celkem jasně, navíc měla být potvrzena vysvědčením nemajetnosti vystaveným obcí; kdo byli ale ti *„méně majetní"*?

Honorář za fyziologicky probíhající porod se pohyboval mezi 75 a 600 K, což byl poměrně velký rozdíl, a lze si představit, že konkurenční boj mezi asistentkami o majetné rodičky zesílil – byť taková situace v Benešově sotva nastala. Doba nezbytná k ošetření rodičky byla stanovena na devět dnů, počítalo se i s předběžnou prohlídkou těhotné. Při (nepříliš obvyklé) frekvenci kolem 40 porodů ročně si tak mohla porodní asistentka (modelově počítejme jen s normálně probíhajícími porody) přijít na 3 000 K ročně. Což byl příjem mizerný, k tomu nezaručený: v prvních letech německé okupace dosáhlo na Moravě, pro kterou máme podrobné informace, na roční příjem mezi 2 000–4 000 K jen 36 % asistentek, stejný počet mělo příjem mezi 1 000–2 000 K, 13 % mezi 500–1 000 K, 3 % méně než 500 K ročně a jen u 12 % přesahoval 4 000 K.[122] V této souvislosti připomeňme, že porodnická brašna s předepsanými nástroji stála ve 30. letech kolem 550 K.[123] K tomu předepsané desinfekční prostředky a vata, které Novotná nakupovala v Semilech, v lékárně U české koruny, představovaly také nemalé výdaje.[124]

[122] *VUJPA*, roč. 29, č. 12, prosinec 1941, s. 3–4.
[123] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, osobní doklady.
[124] Tamtéž.

Hospodářská krize dopadla tvrdě na textilní průmysl. Rodičky neměly platit z čeho: *„Bída, žebračenky, a vleklá nezaměstnanost a zase strádání,"*[125] napsala A. Novotná později.

V protektorátu se nominální výše mezd odvíjela od úředně stanovené výše dle nařízení o stabilizaci platů z ledna roku 1942, jejíž hladina byla udržována až do roku 1944.[126] Týdenní dělnická mzda se pohybovala v rozmezí od 400 do 700 korun, ročně tedy 20 800 – 36 400 K. Kvalifikovaní dělníci na klíčových pozicích ale mohli výdělek navýšit až na 57 200 K ročně. Měsíční mzda na úřednických pozicích se pohybovala v rozpětí 31 200 až 192 400 K, podle postavení zaměstnance.[127] Na první pohled se zdá, že částka 450–750 K, inkasovaná za asistenci u porodu, byla poměrně vysoká: pokud by měla asistentka kýžených 50 porodů za rok, mohla si přijít na 22 500 až 37 500 K. Víme, že tak tomu nebylo – 50 porodů ročně bylo přáním teoretiků porodnictví, ve skutečnosti byla asistence daleko nižší. A ne všechny klientky zaplatily… Doložme to prvním ze dvou údajů, jež máme pro příjmy A. Novotné k dispozici: za rok 1943 odvedla 32 porodů, což jí vyneslo 8 250 K.[128] Za jeden porod dostala tedy průměrně 257 K 80 hal. To byla skutečně odměna žebrácká, naštěstí se v jejím případě jednalo o doplnění rodinného příjmu – pravidelnou mzdu (a prokazatelně od roku 1944 invalidní důchod[129]) přinášel do domu manžel. Porodní asistentka působící v obci, kde měla většina klientely hluboko do kapsy, neměla z čeho zbohatnout: *„Rodičky a děti jsem na mnoha místech zdarma obsloužila a desinfekci přidala jen za poděkování,"*[130] tak vzpomínala na léta své praxe A. Novotná.

Roku 1951, kdy už byla po tři roky vdovou, jí byl zmenšen pracovní úvazek na poloviční. Ve výměru Krajského národního výboru v Liberci z 18. června 1951 stálo: *„Podle vyjádření Okresního národního výboru v Semilech zastanete práci, kterou konáte ve svém porodnickém okrsku, při poloviční pracovním úvazku, tj. za 100 hodin měsíčně."*[131] Což byla nepochybně pravda, podíváme-li se na počty

---

[125] Tamtéž, osobní doklady, životopis 1956.

[126] NÁLEVKA, Vladimír, Každodenní život v protektorátu Čechy a Morava. In: KVAČEK, Robert – NÁLEVKA, Vladimír – DEJMEK, Jindřich et al. *Nacistická okupace: sedmdesát let poté.* Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2009, s. 17. ISBN 978-80-86547-79-4; cit. dle Hanulík, Vladan, Porodní bába Františka Waleschová ze Svojetína. In: STOKLASOVÁ, Hana, ed. *Porodní bába? Asistentka?: porodní deníky z let 1898–1954*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018, s. 135. ISBN 978-80-7560-196-4.

[127] NÁLEVKA, V., *Každodenní život v protektorátu Čechy a Morava*, s. 17.

[128] SOkA Semily, OÚ Semily, sg. IX 2/I, kart. 964.

[129] Tamtéž.

[130] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, osobní doklady, životopis 1956.

[131] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, osobní doklady.

porodů, které A. Novotná odvedla v těchto letech. Za takto stanovený objem práce obdržela od 1. července t. r. 2 110 Kč měsíčně.[132] Od 1. července 1951 do 22. února roku následujícího praktikovala už jen jednou. Zdá se, že neprotestovala, nejvíc želela úmrtí manžela: *„A teď, kdy by se nám bylo dobře vedlo, manžel zemřel a nedočkal se klidných časů."*[133]

Skutečně si to myslela, nebo se snažila vyhovět úřednici ONV, která její neumělý slohový výtvor přepsala 16. ledna 1956 do formuláře evidujícího zdravotní personál pro potřeby ministerstva zdravotnictví?

22. prosince 1959 paní Novotná po delší nemoci ve věku 71 let zemřela.

Milena Lenderová: ***Midwives in social relations network: Example of Anastasia Novotná (1888–1959), the last midwife of Benešov near Semily***

The study addresses the role of midwives, who in the years 1920 to 1952 carried out her duties in a small industrial area under the mountains of the North-East Bohemia. The work of Anastasia Novotná in the social network of this village showed the usual signs of midwifery in the period of its institutionalization and transformation into a branch of medicine. In terms of social position, midwives belonged to the lower social class where most of the clients came from. Midwives have never alienated from their clients even though their professional education exceeded the average level of their clients – mostly factory workers. Despite a certain social value that midwives enjoyed, she lived almost all her life on the edge of poverty.

(Translated by Yveta Linhartová)

[132] Tamtéž.

[133] SOkA Semily, Miroslav Prokeš, Anastázie Novotná, osobní doklady, životopis 1956.

VZPOMÍNKY PRVNÍ ČESKÉ ORIENTALISTKY ANNY MARTENOVÉ-KLECANDOVÉ (1892–1974)

Barbora Lukášová

RODAČKA Z ČESKÉHO RÁJE

V samotném srdci Českého ráje se ve městě Turnově 8. února 1892 na svět podívalo modrooké plavovlasé děvčátko, pojmenované po mamince.[1] Anna se do rodiny Kopalových narodila jako nejstarší ze tří dětí.

Rodina žila zpočátku v Turnově, kde otec Karel pracoval jako obchodník se smíšeným zbožím, ovšem jejich srdečným domovem se stala až necelé dva kilometry vzdálená ves Přepeře. Tam zakoupil otec roku 1904 stavbu vyhořelého mlýna, kterou nechal přestavět k bydlení a vystavěl tam i mechanickou tkalcovnu, kde nalezlo mnoho místních lidí práci.[2]

V Přepeřích děti vyrůstaly v péči laskavé a rozumné matky či v péči služebné Marie, jež zůstala již napořád součástí rodiny Kopalových. Otec, který byl dokonce zvolen starostou obce Přepeře, je zajišťoval především po finanční stránce.[3]

Rodina se snažila poskytnout dceři, stejně jako ostatním svým dětem kvalitní vzdělání. Anna, později i její sestra Marie docházely do obecné školy a poté i do měšťanské školy v Turnově. Protože byla Anna obzvláště nadané dítě, rodiče svoji dvanáctiletou dceru poslali po prvním ročníku „měšťanky" do Prahy na Minervu, první dívčí gymnázium v Rakousku-Uhersku. Tam již

[1] SOA v Zámrsku, Farní úřad Turnov, inv. č. 9617, sign. 5799, N, fol. 203 (nová foliace 204v–205v).

[2] HUML, Jaromír. Karel Kopal, úředník, podnikatel. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník (ZČRP)*. Sv. 14. Semily: Státní okresní archiv (SOkA) Semily, 2001, s. 262–264. ISBN 80-86254-4.

[3] Tamtéž, s. 262.

byly na dívky kladeny vysoké požadavky a Anna si prohloubila své znalosti o národní dějiny či cizí jazyky, zejména francouzský. V červenci 1912 zde úspěšně završila studia složením maturitní zkoušky.[4]

Získání maturity pro ženu znamenalo tehdy něco zlomového a mělo to i svá úskalí. Obvykle o ně přestal být zájem ze strany mužů, kteří stále viděli ženu zejména jako symbol dobré domácnosti než jako rovnocennou partnerku v osobním i pracovním životě. Vzdělané minervistky se tak často stávaly i terčem posměchu. Ovšem první světová válka přinesla jistou změnu v pohledu na ženu a Anna byla jednou z prvních, která se provdala, a to ještě v maturitním roce. Za nevěstu si ji vybral spisovatel, literární kritik a překladatel Miloš Marten.[5]

OSUDOVÁ SETKÁNÍ SE ZDENKOU BRAUNEROVOU A MILOŠEM MARTENEM

K setkání Anny s Milošem Martenem by zřejmě nikdy nedošlo, nebýt malířky Zdenky Braunerové (1858–1934). Ta pro svého přítele Miloše Martena vykonala opravdu mnoho.[6] Nejenže ho uvedla do světa pařížské intelektuální elity, kde navázal kontakt s Paulem Claudelem, jehož díla překládal, ale seznámila ho i s jeho nastávající chotí.

V roce 1911 zavedla Zdenku Braunerovou malířská práce a touha inspirovat se vesnickým ovzduším právě do oblasti Českého ráje. Tam se malířka náhodně setkala s Annou, se kterou si velmi rozuměla, a která ji ještě tentýž den pozvala do rodinného mlýna v Přepeřích.[7] I přes čtyřiatřicetiletý věkový rozdíl se mezi ženami utvořilo silné a přátelské pouto. Zdenka se s Annou vídala také v Praze a v Roztokách u Prahy, kde se nacházela vila rodiny Braunerových a kde si zří-

---

4 JONÁKOVÁ, Anna. Dobrý den, paní doktorko! In: *Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference ve středočeském muzeu v Roztokách u Prahy.* Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2005, s. 239–254. ISBN 80-239-5958-1.

5 Marten se narodil 4. února 1883 do měšťanské rodiny v Brně jako nejmladší ze šesti dětí, ve skutečnosti s prostým příjmením Šebesta. Později přijal jako své literární jméno matčino rodné příjmení. V dětství mu byl zjištěn šelest na srdci a trpěl těžkým kloubovým revmatismem. V patnácti letech začal svými články přispívat do různých časopisů a od roku 1900 přispíval do Moderní revue. V Praze byl přijat na právnickou fakultu, kde získal v roce 1906 doktorský titul. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce.* Sv. 3/I. Praha: Academia, 2000, s. 121–124. ISBN 80-200-0708-3.

6 Se Zdenou se Marten seznámil v Praze roku 1902 na výstavě děl francouzského sochaře Augusta Rodina. Jejich dlouholeté intimní přátelství spojovala nejen vášeň pro umění, ale i stejné názory a pocity. Zdenka pak v letech 1905–1917 výtvarně upravila všechna jeho díla. LENDEROVÁ, Milena. Francouzský konzul v Českém ráji: Přátelství P. Claudela, Z. Braunerové a M. Martena. In: *ZČRP, sv.* 8, 1995, s. 84. ISBN 80-901284-4-0.

7 LA PNP, Klecandová-Martenová Anna, korespondence odeslaná, Zdence Braunerové, inv. č. 1474, Praha, 21. srpna 1916.

dila malířka svůj ateliér. Jen málokoho tam pozvala. „*Teprve později jsem si uvědomila, že to její pozvání bylo skutečně velká vzácnost. V té době sice chodila v Praze dost do společnosti, byla všude vítána pro svou duchaplnost, ale k sobě nezvala téměř nikoho, ani dávné přátele ne, mimo Miloše M., který jí byl v tehdejší době nejbližším.*“[8]

Když tam Zdenka pozvala svoji novou kamarádku, Marten byl jedním z prvních, koho jí představila. A protože byl v té době Marten sám, je zcela možné, že se malířka chopila myšlenky svést své dva přátele dohromady.[9] Anně bylo v té době devatenáct let a Martenovi osmadvacet. Že si oba mladí a vzdělaní lidé padli hned do oka, o tom svědčí jejich dochovaná rozsáhlá korespondence. Z dopisů je patrné, že Marten, který již měl za sebou pár milostných vztahů,[10] byl velmi opatrný, ovšem svým novým citům k Anně se nebránil. Anna byla zřejmě pravý opak, proto také ona započala písemný styk.

První dopis, který je zachován, nese datum 17. října 1911 a Anna v něm žádá Martena o zapůjčení jedné knihy od renesančního architekta, malíře a kunsthistorika Gorgia Vasariho ke studiu výtvarného umění.[11] Marten knihu zaslal do internátu, kde bydlela Anna během studia na gymnáziu. „*Posílám Vám Vasariho s přáním, abyste byla přesvědčena, že Vám celou svou bibliotheku dávám k dispozici se stejnou radostí, jako tuto knihu. Mám rád pohled tak lačně otevřený do života, jako je Váš. Doufám, že jste nezapomněla, jak důležité je pro historika, aby jezdil na koni? Ohlásil jsem již těm, na nichž jezdívám, že ponesou […] princeznu z Bončinčonu s kapsami plnými cukru. A kdyby někdy se Vám zachtělo kazatele, mám bílý vous pohotově a uvítám Vás rád v starém domku pod Petřínem.*“[12]

Písemnou korespondenci střídaly osobní schůzky v Martenově bytě, společné procházky a vyjížďky na koni. Anna viděla v Martenovi osobnost, naslouchala mu a on si jí velmi vážil. Nakonec se z oslovení „*Milá slečna*“ stala „*Chérie*“ či „*Miláček*“. Anna byla myšlenkami stále u svého milého, o svém seznámení řekla brzy rodičům a bratrovi vyprávěla jeho pohádky.

---

[8] LA PNP, Anna Martenová-Klecandová, korespondence odeslaná, Zapletalové Františce, inv. č. 97, Kobyly, 13. června 1968.

[9] Její skrytý záměr potvrdil ve svých pamětech vnuk Zdenčina bratra, dr. Vladimír Hellmuth-Brauner. Viz: HELLMUTH-BRAUNER,Vladimír. *Paměti rodu.* Praha: H&H, 2000, s. 238. ISBN 80-86022-66-8.

[10] Marten měl za sebou nevydařený vztah s bývalou ženou S. K. Neumanna Kamilou Neumannovou. Poměr byl však pro něj neuspokojující a ne příliš hluboký. Také vztah se Zdenkou Braunerovou nebyl čistě přátelský, i přes velký věkový rozdíl byla právě ona několik let jeho intimní partnerkou. LENDEROVÁ, M., *Francouzský konzul v Českém ráji*, s. 85.

[11] LA PNP, M. Marten, korespondence doručená, Martenová-Šebestová Anna, Miloši Martenovi, inv.č. 456, Praha, 17. října 1911.

[12] LA PNP, M. Marten, korespondence odeslaná, Martenové-Šebestové Anně, inv. č. 1152, Praha, 18. října 1911.

I Marten měl svou „plavou radost" opravdu rád. Považoval ji „*za princeznu*",[13] o které jen snil, ale nečekal, že existuje. Ale protože byl ve vztazích zkušenější a starší, střídaly se u něj chvíle plné lásky s chvílemi skepse a deprese. Obzvláště po návratu z Přepeř, kam byl pozván na Silvestra, si byl vědom mnoha rozdílů mezi sebou a Annou. Ovšem dopisy plné lásky jí zasílal i nadále, a přestože budoucnost neviděl zřejmě tak růžově jako ona, nechal se vtáhnout do svých citů a přijmout zrozenou lásku se vším. „*Netáži se, bude-li naše láska vždy tak radostná a prostá jako teď, ale přijímám ji se všemi bouřemi a smutky jako svatý osud. Nesmlouvám s životem, chci jej celý, nahý, krásný, hrozný, chci Tebe!*"[14]

7. dubna 1912 učinil Marten životní rozhodnutí a požádal Annu o ruku, která nabídku s radostí přijala.[15] Pravděpodobně k tomu přispěly i dopisy od jeho přátel Claudela a Zdenky, kteří ho v tomto vztahu podporovali a později se s velkou radostí zúčastnili svatby v roli svědků.

Anniny rodiče byli zasnoubením jistě překvapeni, neboť považovali dceru stále za malé nerozumné děvčátko a jejich vztah nebrali příliš vážně. Navíc upřednostňovali, aby nejdříve dokončila studium, což se také stalo.

Martenovi rodiče přijali Annu s radostí mezi sebe. Přece jen už měl jejich syn věk na ženění. Oficiálně svou snoubenku představil rodině v květnu 1912.

SVATBA A PRVNÍ LÉTA MANŽELSTVÍ

Rok 1912 znamenal pro Annu dobu plnou radostných událostí, ale s tím i spojený shon a mnoho práce. Zaměstnávaly ji nejen přípravy na svatbu, ale také učení k maturitní zkoušce. Ke svatbě bylo vytištěno na tři sta pozvánek a bylo nezbytné přizpůsobit i budoucí byt pro novomanžele. Mnohé záležitosti ohledně zařizování bytu i svatby řešili snoubenci skrze písemnou korespondenci, neboť Anna hodně času trávila v Přepeřích. Když jí byly doručeny svatební šaty, jež navrhnul prý sám francouzský malíř Emil Bernard, popisovala je Martenovi „*jako leknín, jehož stvol je bílý*".[16]

---

[13] V dopisech Marten Annu nazýval princeznou, několikrát i plavou radostí, ona jej nazývala často princem či plavovlasým dítětem.

[14] LA PNP, M. Marten, korespondence odeslaná, Martenové-Šebestové Anně, inv. č. 1158, Praha, prosinec 1911.

[15] Do deníku si zapsal 7. 4. Fiancé. LA PNP, M. Marten, pracovní materiál, překlady, výpisky, sign. 29/C/8, kart. 16.

[16] LA PNP, M. Marten, korespondence doručená, Martenová Anna, Miloši Martenovi, inv. č. 708. Přepeře 11. července 1912. Fotografie svatebních šatů je uložena v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze a otištěna je v knize od UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1870–1918: od valčíku po tango, II*. Praha: Olympia, 1993, s. 97. ISBN 80-7033-463-0.

Svatba se odehrála v pondělí 29. července 1912 v přepeřském kostele sv. Jakuba a následující den se novomanželé vydali na svatební cestu přes Prahu do Paříže, kde strávili krásných dvacet dní.

Po návratu se uchýlili do svého nově zřízeného „*skalního hnízda*", jak je Marten poeticky nazýval. Byt se nacházel poblíž Pražského hradu v Hrzánském paláci, jenž byl posledním majitelem přestavěn na byty.[17]

Anna milovala každý kout svého nového domova a každou věc v něm. Jídelnu s modrou výmalbou označovala za rytířskou a její zlatý lustr přirovnávala k pavoukovi. Stejně třpytivým klenotem bylo také benátské zrcadlo, jež dodávalo jídelně zámecký nádech.[18]

Snad nejcennější místností pro Martena byla jeho pracovna s knihovnou, jež obsahovala česká i zahraniční literární díla, včetně jeho vlastních.

V hradčanském sídle manželů, zajímajících se o literární, umělecké a obecně kulturní dění, nechyběl ani salonek, kde se scházeli spisovatelé, umělci, diplomati, přátelé i příbuzní. Hosté byli bezpochyby jejich bytem oslněni a ještě více je mohl očarovat výhled na Hradčany.[19] „*K Martenovi jsme šli na Hradčany, uvedl nás do pokoje s terasou, odkud se nám otevřel čarokrásný pohled na Prahu, ležící před námi. Byl jsem okouzlen tímto pohledem.*"[20] Těmito slovy popsal své dojmy český nakladatel Ladislav Kuncíř ve svém díle *Život pro knihu*.

PŘÍCHOD VELKÉ VÁLKY ANEB KONEC MANŽELSKÉ POHÁDKY

Šťastné chvilky novomanželů Martenových se poměrně rychle krátily. Po definitivním přestěhování do nového bytu si naplánovali společnou cestu do Itálie a v roce 1913 vydal Miloš své významné dílo *Dravci*, které je výsledkem autorovy ideové proměny a vzdalování se od dekadence, kde řeší téma vztahu života a umění.[21]

Anna, která byla zaujata orientalismem, učinila rozhodnutí studovat staroindickou filologii a zapsala se v roce 1914 na Karlo-Ferdinandovu univerzitu.

---

[17] KOLÁŘ, Michal. *Hrzánský palác*. Praha: Úřad vlády ČR, 2010, 26 s. ISBN: 978-80-7440-039-1.

[18] LA PNP, M. Marten, korespondence doručená, Šebestová Martenová Anna, Martenu Miloši, inv. č. 573, Praha, 12. listopadu 1915.

[19] Jejich výhled na Prahu nepochybně inspiroval samotného Martena při psaní jeho knihy *Nad městem*, v níž se zabývá smyslem českých dějin a kostru příběhu tvoří fiktivní dialog dvou osob, které spolu rozmlouvají na terase starého hradčanského domu.

[20] KUNCÍŘ, Ladislav. *Život pro knihu*. Purley, Surrey, England: Rozmluvy, 1985, s. 33.

[21] Novela *Dravci* byla poprvé publikována v Moderní revue roku 1912, o rok později vydal Marten knihu pod stejným názvem.

Anna ve svatebních šatech. UPM, fotografie z fondu dokumentace 4. sbírky, svatební fotografie A. Martenové, inv. č. šatů 91.490.

Květen téhož roku strávili manželé ve Florencii. Byla to zároveň jejich poslední společná dovolená. Nedlouho poté, co se vrátili domů, se nad Evropou otevřela hrozba, jež vyústila v první světovou válku.

Zpočátku si Anna nebezpečí války moc nepřipouštěla. Vyhlášení válečného stavu nikterak neovlivnilo ani provoz rodinného mlýna, ba naopak mlýn v těchto časech musel zásobovat moukou celé okolí a válečné objednávky dostával i z Uher.

Marten byl ovšem odlišné povahy a již od začátku tušil vážnost situace. *„Vidím podivný ruch, proudy lidí, v jejichž očích čirá katastrofa, zmatek a nejistota všude. A nikdo neví, co ještě se vyvine, jen neurčitě tušíme těžké události, jež nastanou zítra nebo pozítří."*[22]

Červencová mobilizace poslala na frontu desítky mladých mužů, mezi něž patřili i pracovníci přepeřského mlýna, ovšem stále tam zůstal dostatečný počet lidí na vykonávání nezbytných prací, a pokud byla nouze, jezdila do Přepeř vypomáhat i Anna.

Marten musel narukovat v únoru 1915 k 88. pluku na Hradčanech. Mohl se odvodu na frontu vyhnout přijetím protekční nabídky[23] zastávat místo v tiskové kanceláři vídeňského ministerstva války, ovšem to odmítl. *„Mohu Rakousku dát svůj život, ne však svoji literární čest."*[24]

Odvelen byl do uherského Szolnoku. Město se mu moc nezalíbilo, musel během dne absolvovat čtyřhodinový výcvik v nadměrných vedrech. K tomu ho tížily problémy s revmatismem, kvůli kterým mnohé dny i proležel. Jeho úzkostná povaha navíc celkový stav jen zhoršovala. V dopisech volal Annu k sobě, jeho touha po ní byla silnější den za dnem.[25]

Anna svůj čas trávila buď studiem nebo návštěvami v Přepeřích, a podnikla i různé výlety po Čechách, aby zahnala samotu. V Praze ji navštěvovali rodiče, s nimiž chodila do divadel a svou návštěvou ji těšila také přítelkyně Zdenka Braunerová.

Svému choti psala téměř denně, zasílala mu i balíčky se vším, oč si zažádal. Ovšem ne vždy byly všechny potřebné věci k dostání.[26] Chtěla psát pro Miloše

---

[22] LA PNP, M. Marten, korespondence odeslaná, otci, inv. č. 1429, Praha, 29. června 1914.

[23] Iniciátorkou této nabídky byla Zdena Braunerová, která ji domluvila prostřednictvím bývalého ministra a roztockého souseda A. Bráfa. LENDEROVÁ, M., *Francouzský konzul v Českém ráji*, s. 92.

[24] Cit. dle LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 117. ISBN 80-204-0868-1.

[25] LA PNP, M. Marten, odeslaná korespondence, Šebestové-Martenové Anně, inv. č. 1198, Szolnok, 13. června 1915.

[26] Když žádal Marten Annu o zaslání zbraní, tchán Karel Kopal mu zakoupil šavli, ale pistoli ani v Praze pro nedostatek zásob nedostal.

také deník, aby mu mohla dát všechny dny, které s ním nemohla strávit, nakonec ale zůstala pouze u dopisů. O svůj smutek se obvykle s nikým nedělila a své pocity z odloučení sdílela jen s Martenem.

Za manželem do Szolnoku vyjela v červenci 1915. Vlakem dorazila do Vídně, kde přespala v hotelu Astoria, a ráno pokračovala směrem na Szolnok, kde už ji na nádraží očekával Marten.[27]

Společně bydleli v pronajatém bytě s ložnicí a moderním salonkem. Anna si v bytě krátila čekání na Martena studiem arabštiny, sanskrtu a nově i maďarštiny, aby se domluvila se služebnou, která jim tam chodila poklízet.

Když měl Marten volno, navštěvovali spolu kavárny a rádi naslouchali vášnivé cikánské hudbě, vyhrávající ulicemi. V Uhrách manželé strávili celé dva měsíce a oslavili zde jak Martenovo povýšení na praporčíka, tak tříleté výročí své svatby.

Je patrné, že válečný život manželů Martenových se lišil od ostatních manželských párů, rozdělených zlou dobou. Na rozdíl od jiných českých žen, jež svého muže spatřily naposledy při odchodu k armádě, patřila Anna ke šťastnějším výjimkám. Ovšem ve vojenských oblastech spatřila i pravou tvář válečného utrpení, když se dívala na zástupy vojáků, včetně českých, kteří odcházeli přímo do boje. Nechtěla být u toho, až bude muset odejít bojovat i její manžel, neboť by pro ni bylo příliš depresivní nosit v sobě tak smutnou poslední vzpomínku.

Anně se díky zážitkům ze Szolnoku doslova otevřely oči, ovšem trpěla ještě více melancholickými náladami a nad vším ji pojímala lítost. Když s matkou během války strávila v Praze celý den nakupováním, přepadaly ji poté výčitky svědomí, že zatímco ony nakupují šaty, jinde se válčí a umírá. Trápil ji velmi kontrast životů, které žili. Marten na frontě, v zimě, v nepohodlí, postrádající mnoho potřebných věcí a ona v téměř královském obydlí a s možností se rozmazlovat.

Svůj názor na vznik válečného konfliktu připisovala zvrácenému charakteru lidí, jenž se pro ni více vyostřil v úzkostných chvílích. 25. září 1915 píše své přítelkyni Braunerové: *„Proč ta strašlivá válka je? Vím to konečně. Pro lidskou bezcitnost, tak nemravnou a hroznou, že nemohu ani pochopiti, jak je možna. […] V noci na neděli byl ohromný požár v Přepeřích. […] Zase jsme pumpovaly, a když jsem unavena a udýchána prosila, hrozila a spílala, aby někdo šel k stříkačkám, na*

[27] O cestě a pobytu v Szolnoku napsala Anna podrobné dopisy přítelkyni Zdence Braunerové, uložené v LA PNP, Braunerová Zdenka, korespondence doručená, Martenová-Kopalová Anna, Braunerové Zdence, inv. č. 1463–1467.

sta lidí bylo přítomno a nikdo se nechtěl hnouti mimo několik mladých děvčat. Hasiči a někteří lidé jako strýček, tatínek atd. pomáhali u ohně, takže jít nemohli, ale ostatní …"[28]

Po požáru došla Anna k přesvědčení, že lidé si za válku mohou sami kvůli závisti, neochotě pomoci druhým atd. Věděla, že ne všichni lidé jsou stejní, ovšem ti „*nevinní vždy trpí s vinnými*".[29]

Anna byla klidnější, když se Martenův odchod do boje oddaloval.[30] Miloš se naopak těšil na odchod do pole, Szolnok ho již nudil a toužil „*po místě s ohromným děním*", [31] jež by se zapsalo do historie a on by byl její součástí. Boje se zřejmě nebál. Tvrdil, že „*není-li nikoho, není-li žádný mladý Dostojevský mezi Čechy, kteří jdou do války, žádný sedmnáctiletý genius, jenž se válkou probudí, aby napsal celé to naše strašné a podivné drama, že jistě se vrátí sám, aby tak učinil. A je-li pak, že může se nevrátiti.*"[32] Marten věřil, že válečné zkušenosti jej obohatí po tvůrčí stránce a v budoucnu díky tomu bude moci napsat taková díla, která ta současná překonají.

Když bylo rozhodnuto o jeho zařazení na haličskou frontu, zaslal Anně poslední stránky dialogu *Nad městem*[33] s tím, že pokud se nevrátí zpět, bude přístupný i veřejnosti.

1. října 1915 ve tři hodiny ráno opustil s vojáky město.[34] Na frontě si Marten velmi dobře uvědomoval, že se již nemusí vrátit domů, a snažil se Anně naznačit v dopisech, aby se nikdy neochuzovala o jakékoliv nové poznání a s kýmkoliv se scházela. Za ta slova se na něj jeho žena zlobila a vyčítala mu jeho černé myšlenky. „*Ošklivý milý, jenž myslí, že je možná jasná budoucnost bez něho.*"[35]

Anna i přes časté melancholické nálady byla celkově optimistickou ženou, jež si nepřipouštěla možnost života bez svého manžela. Na druhou stranu

---

[28] LA PNP Braunerová Zdenka, korespondence doručená, Martenová-Kopalová Anna, Braunerové Zdence, inv. č. 1472, Přepeře, 25. 9. 1915.

[29] Tamtéž.

[30] Marten měl odejít do boje už v srpnu 1915 se svým vycvičeným vojskem, ale byl mu přidělen úkol vycvičit nové vojáky a musel proto zůstat v Szolnoku.

[31] LA PNP, M. Marten, korespondence doručená, Martenová-Kopalová Anna, Martenovi Miloši, inv. č. 1215, Přepeře, 18. 9. 1915.

[32] LA PNP Braunerová Zdenka, korespondence doručená, Martenová-Kopalová Anna, Braunerové Zdence, inv. č. 1465, Szolnok, srpen 1915.

[33] Vydán byl v roce 1917 a dodnes se jedná o aktuální Martenovo dílo, v němž řeší otázku smyslu českých dějin.

[34] Zpočátku Marten s vojáky žil v pohorské vesnici, v záloze za frontou. LA PNP, M. Marten, korespondence odeslaná, Šebestové-Martenové Anně, inv. č. 1229, Szolnok, 30. září 1915.

[35] LA PNP, M. Marten, korespondence doručená, Martenová roz. Kopalová, Miloši Martenovi, inv. č. 522, Szolnok, říjen 1915.

byla také pověrčivá a o to více propadala neklidu, zastavily-li se hodiny, nebo praskla-li struna na houslích, a v noci se probouzela ze zlých snů.

V listopadu byl Marten zraněn na ruce, proto musel být převezen do nemocnice. Nejchladnější měsíce tak proležel mimo nebezpečí v péči lékařů a sester. Po operaci, při níž mu byl prst sešit po celé délce, jej čekaly dny rekonvalescence, během nichž byl dopraven do Prahy a mohl se léčit v přítomnosti sobě nejdražší osoby.

Po načerpání síly a ukončení léčby byl odvelen v dubnu 1916 k vojenskému tribunálu do Plzně, ale ženu pravidelně navštěvoval. Marten byl brzy úřadem znuděn a raději by odjel do Srbska. Anna však byla ráda, že je její muž v Plzni v bezpečí a v její blízkosti. Budoucnost pro ni byla velikou záhadou, pod jejíž pokličku chtěla aspoň částečně nahlédnout. A protože slyšela o jedné jasnovidce v Semilech, rozhodla se ji navštívit.

Když jí Anna podala poslední lístek od Martena, ona jej přiložila na čelo a řekla: „*Vidím ho v domě na konci města, kolem jsou samé malé domy, něco třídí. Je daleko, daleko od bojiště, nepůjde již do boje. Cítím karbol, byl nemocen a ještě trochu je. Jak je nervózní. Není na výši, kde je jeho místo. Dostoupí vysoko, vysoko a jako bych viděla tu cestu zkrácenou. Je před ním příkrý vysoký kopec. Vidím, jak lidi učí nebo vykládá jim cosi, nevím, co to je. Ach, jeho hlava. Bude dlouho nemocen na hlavu.*“[36] Anna si pod tímto výkladem, jenž měl být pouze symbolický, sotva vykládala brzký skon svého manžela, kterému zbývalo 14 měsíců života.

POSLEDNÍ MĚSÍCE SPOLEČNÉHO ŽIVOTA

Marten od července roku 1916 působil opět v Szolnoku, ovšem zdraví se mu zhoršovalo. Překonával duševní i tělesnou námahu a chůze mu působila muka.

Vánoce roku 1916 strávili manželé společně v Szolnoku a k Novému roku dostala Anna od manžela mnoho peněz na dárky. V lednu odjela zpět do Prahy, kde pokračovala ve vysokoškolském studiu.

Marten kvůli tuhé zimě onemocněl a trpěl jednak horečkou, jednak úzkostmi z dálky, která ho dělila od ženy. V březnu byl opět převezen do nemocnice. Jeho stav zhoršily kruté lednové a únorové mrazy a srdce již neuneslo námahu. Koncem března se podruhé vrátil z fronty do Prahy, kde hledal pomoc u proslulých lékařů, a ti jej posílali na venkov. Sám doufal, že na čerstvém vzduchu se může zotavit, proto s Annou odjeli do Přepeř. Ovšem kromě ba-

[36] LA PNP, M. Marten, korespondence doručená, Martenová roz. Kopalová, Miloši Martenovi, inv. č. 598, Praha, květen 1916.

bičky, která jediná tušila vážnost choroby, byli všichni přesvědčeni, že se Miloš v několika dnech zotaví. Bohužel každým dnem více slábl a snad i sám tušil blízký konec svých dnů, když v červenci napsal před Annou závěť a přijal od ní slib jejího splnění v případě smrti.

Ve večerních hodinách 23. července 1917 třiačtyřicetiletý Miloš Marten v Přepeřích tiše zemřel. „*Dávala jsem Milošovi kapky, přišel vojenský sluha s večeří, kterou postavil na stůl. Miloš řekl: Jděte papat, miláčku. – Jen lehce pohnul víčky, a již nežil.*"[37]

Martenův náhlý odchod Annu velmi zaskočil a přetrhal tak pohádku jejího života. Rodina svého drahého Miloše pochovala 26. července ve 4 hodiny odpoledne v Přepeřích. „*Je na hřbitově, jako na zahradě, kol dokola zralé obilí a ptáci, kteří neustávají zpívati.*"[38]

Dlouho si Anna nemohla zvyknout na myšlenku, že zemřel, a nevěřila tehdy již v možnost šťastného života. „*Myslila jsem v první chvíli, že nesnesu žalu tak strašného, ale jaký div! Nevěřím, že Miloš je mrtev, schází mi zcela ono vnitřní přesvědčení o jeho smrti. Mám tolik krásných vzpomínek a Miloš je se mnou všudypřítomen v květinách, kterých neodkládám od doby, kdy odešel. Hovořím s ním a cítím, že nad hrůzou skutečnosti je síla mého snu a přání jako rozkazu. Nedovolím, aby Miloš Marten zemřel.*"[39]

Po smrti svého chotě se Anna zabrala ještě více do studia a ponořila se do úkolu splnit poslední Martenovo přání, tedy pečovat o jeho literární dědictví a předávat je dál. V roce 1917 nechala vydat jeho dílo *Nad městem*. S pomocí Zdenky Braunerové bylo později vydáno čtyřsvazkové *Dílo Miloše Martena* a posmrtně se dostalo čtenářům do ruky i mnoho jiných prací. Převážně se jednalo o bibliofilie, které svými dřevoryty a ornamenty vyzdobila právě Zdenka Braunerová.

PRVNÍ ČESKÁ ORIENTALISTKA

Anna se vždy zajímala o kulturu a umění cizích zemí a ráda se učila cizím jazykům. Přitahovaly ji země Orientu a její zájem Marten ještě více podněcoval, pod jeho dohledem si v Paříži a Itálii rozšiřovala obzory výtvarného umění a vyhledávala moderní evropskou literaturu, obzvláště francouzskou a italskou.[40]

---

[37] Náhlý Martenův skon vylíčila v dopise Františce Zapletalové. LA PNP, Klecandová-Martenová Anna, korespondence odeslaná, Zapletalové Františce, inv. č. 30, Kobyly, 1966.

[38] LA PNP, Pacovský Emil, korespondence vlastní, přijatá, Martenová-Klecandová Anna, Pacovský Emil, inv. č. 2682, Praha, Praha, září 1917.

[39] Tamtéž.

[40] JONÁKOVÁ, A., *Dobrý den, paní doktorko!*, s. 241–242.

Ještě za jeho života se přihlásila na obor, jenž nabízel jak prohloubení jazykových znalostí, tak i bádání v oblasti orientálních kultur. Přestože v této době se ženy již mohly pohybovat na akademické půdě,[41] orientalismus se stále řadil k mužským oborům. Anna tak patřila vůbec k prvním českým studentkám, které se o tuto vědní disciplínu začaly aktivně zajímat.

Na filosofickou fakultu nastoupila již ve válečném roce, kdy značně poklesl podíl studentů, neboť většina musela narukovat a výrazně narostlo procento žaček.[42]

V prvním ročníku se seznámila s počátky staroindického jazyka, s klasickou arabštinou, s anglickou literaturou či s Platonem a jeho filosofií. V následujících semestrech se zaobírala i francouzským divadlem, indickým náboženským vývojem či moderní spisovnou arabštinou.[43]

Studium Anně přinášelo pocit přiblížení se ke vzdáleným a tolik lákavým místům. Její velkou oporou při studiu byla přítelkyně Zdenka Braunerová, která díky svému malířskému talentu šířila povědomí o českých zemí v Paříži a Annu tím zároveň inspirovala.

Po ztrátě manžela nepřestala usilovat o získání vysokoškolského diplomu, nepolevila a její výsledky patřily k nejlepším. Svůj život navíc v závěru války obohatila o pár změn. *„Přestěhovala jsem se tehdy na nábřeží (na smíchovskou stranu) proti Národnímu divadlu. Za války, kdy bylo málo povozů, byl mně pohodlnější byt ve středu města. Studovala jsem a vedla velký společenský život. Chodili ke mně všichni diplomati, kteří po osvobození v roce 1918 tak obohatili naše salony svým duchem nebo zjevem."*[44]

Vysokoškolské studium zahájila ve válečné době a ukončila je již v nově zřízené samostatné republice. Svoji disertační práci *Život v Indii podle knihy pohádek od Katha Sarit Sagary* obhájila v roce 1919 a rok později byla s ilustracemi Zdenky Braunerové vydána.[45] 28. května 1919 byla jako první česká orientalistka promována.

---

[41] 23. března 1897 byl umožněn ženám vstup na filosofickou fakultu a od roku 1900 zde mohly studovat jako řádné studentky.

[42] Před válkou v roce 1913/14 zde studovalo 444 žen, v letech 1916/1917 až 704 žen.

[43] Záznamy o studiu jsou uchovány v Archivu Univerzity Karlovy, filosofická fakulta UK, katalogy posluchačů FF UK, inv. č. 117, 119, 125, 131.

[44] Bydlela tehdy na Smíchově, Ferdinandovo nábřeží 2. LA PNP, M. Marten, Anna Martenová-Klecandová, Františce Zapletalové, inv. č. 40, Kobyly, 30. prosince 1966.

[45] Anna se v práci snažila ukázat, jak indické pohádky a především jejich skrytá ponaučení ovlivňují indický lid a působí na něj výchovně svojí moudrostí. MARTENOVÁ, Aťa. *Život v Indii*. Praha: Veraikon, 1920. 47 s. Knihovna Veraikonu; sv. 19.

ZAHRANIČNÍ CESTY A NEZAPOMENUTELNÁ SETKÁNÍ S PAPEŽEM A S GENERÁLEM KLECANDOU

Po získání doktorátu se Anna rozhodla odcestovat do Itálie a vracela se do míst, která navštívila s Martenem. O svých cestách si vedla deník.[46] Začala se opět zapojovat do společenského života a navazovala nové přátelské vztahy s českými a zahraničními osobnostmi.

Hlavním cílem v Itálii nebyly pro Annu pouze památky a studia místní kultury a historie, chtěla potkat také mnoho známých i neznámých lidí, prožít dobrodružství a jako řádná katolička si přála získat požehnání od samotného papeže. Kardinál van Rossum[47] dal v listopadu Anně doporučení k zažádání o veřejnou audienci. K jejímu překvapení ovšem získala více, než v co sama doufala, a to audienci soukromou.

K této příležitosti si nechala narychlo ušít černé sametové šaty s vysokým límcem a dlouhými rukávy a černý krajkový závoj. Ve Vatikánu ji přijal majordomus a poté papež Benedikt XV. „*Bavím se chvíli se sekretářem, v tom již zvonek, od papeže vychází dvě jeptišky a já vcházím, hlavou se kloním. Avšak jaký údiv, papež nesedí na trůně, nýbrž mě vítá u dveří, vede ke křeslům a prosí, abych se posadila.*"[48] Osobní setkání s papežem bylo vedeno v přátelském duchu. Papež se zajímal o její disertační práci a hovořili spolu o Indii. Nakonec od něj dostala požehnání nejen pro sebe, ale i pro celou svou rodinu a nejbližší přátele. Setkání s hlavou katolické církve uchovávala v paměti jako jeden z nejdůležitějších momentů svého života.

Anna si celkový pobyt v Itálii užívala a zkoumala nejen kulturu, ale i rozdíly mezi oběma národnostmi. Nesmírně ji přitahovala italská povaha, jejich charakter, přátelskost, otevřenost a vášeň. „*U nás na severu jsou lidé buď chladní, nebo mají všecky prožitky lásky perverzně promyšleny rozumem, protože jejich těla, jejich mozky, jejich srdce je porušené degenerací, zatímco pijí vína, kávy a čaje, aby vzpružili své ochablé nervy.*"[49]

Přestože zpočátku věřila, že kromě Martena nemůže již nikoho dalšího milovat, měla v Itálii mnoho nápadníků a komplimenty a úsměvy mužů jí li-

---

[46] Uložen je ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy ve fondu Zdenky Braunerové.

[47] Vilém van Rossum se narodil v Holandsku 3. září 1854 a kardinálem se stal 17. listopadu 1911. Zemřel 30. srpna 1932.

[48] Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, Braunerová Zdenka a rodina, sign. Av 1/95, kart. č. 8, inv. č. 431, s. 55.

[49] Tamtéž, s. 73.

chotily. Neustále byla na cestách, ale i v Čechách v kontaktu s diplomaty a důstojníky. Ráda poznávala nové tváře a s těmi vybranými navazovala hluboké přátelské vztahy. Jedním z nich byl i ambiciózní důstojník Vojtěch Vladimír Klecanda,[50] kterého poznala roku 1923. Přitahoval ji už proto, že se svojí ctižádostivostí a ambicemi lišil od svých druhů. Spatřovala v něm mnoho podobných rysů jako u zesnulého Martena. „*Oba stáli plně za svým přesvědčením a působili si tím přemnoho nepříjemností, oba se dostali do velkých konfliktů. Měli stejnou chybu. Mimořádné nadání, nekompromisnost, čistý charakter.*"[51]

Po dvouleté známosti se generál s Annou rozhodli jít společnou životní cestou. Svatba se odehrála 27. dubna 1925.[52] Novomanželé si zakoupili část Hrzánského paláce od Engelmüllerů,[53] tehdejších majitelů, kterým zůstal horní dům paláce. Anna se tak vrátila do domu, se kterým ji pojilo tolik krásných vzpomínek a kde nyní toužila prožít svůj život s „*Vladĺkou*",[54] jenž byl, jak sama po letech napsala, „*nádherným pokračováním pohádky, jež mé mládí prožilo s Milošem*".[55]

Klecanda ji nesmírně miloval a snažil se jí dát, co jí na očích viděl. Ovšem Anna se díky studiu staroindické filosofie učila nebýt marnotratná a žít spokojeně s tím, co má. Svého nového manžela doprovázela na cestách v Římě a poměrně dlouhou dobu strávili v Paříži, kde se usídlili v bytě francouzského generála Pellého,[56] přítele Zdenky Braunerové. Tam se Anna aktivně účastnila přednášek, na nichž reprezentovala českou kulturu.

---

[50] Vojtěch Klecanda se narodil 15. 11. 1988 v Praze. Po vystudování Československé obchodní akademie v Praze nastoupil vojenskou službu. Od roku 1910 pracoval u firmy Laurin & Klement v Rusku a postupně se vypracoval až na ředitele její pobočky v Charkově. Za první světové války byl zvolen vůdcem charkovských dobrovolníků hlásících se do České družiny. Později byl povýšen na poručíka ruské armády. Účastnil se bojů na Dunajci a v Tatrách, po revoluci pak na Kavkaze, na uralské frontě a sibiřské magistrále. Klecanda vynikal i jazykovými znalostmi. Vedle češtiny, němčiny a ruštiny ovládal také angličtinu a francouzštinu, v průběhu války se naučil i základům španělštiny a italštiny. Roku 1922 absolvoval Vysokou válečnou školu v Paříži, čímž se mu otevřela cesta k funkci velitele 1. pěší brigády v Praze a v roce 1923 byl jmenován generálem V. hodnostní třídy.

[51] LA PNP, Anna Martenová-Klecandová, korespondence odeslaná, Zapletalové Františce, inv. č. 32, Kobyly, únor 1966.

[52] Svatba se konala pravděpodobně v Praze, v osobním fondu A. Klecandové-Martenové je uloženo oznámení o uzavřeném sňatku s údajem: duben 1925, Praha.

[53] Ferdinand Engelmüller byl český malíř a grafik, který zakoupil palác v roce 1915 a zřídil si v něm malířskou školu a ateliér.

[54] LA PNP, Klecandová-Martenová Anna, korespondence odeslaná, Zapletalové Františce, inv. č. 32, Kobyly, únor 1966.

[55] Tamtéž.

[56] Maurice César Joseph Pellé (1863–1924), francouzský generál. BŘACH, Radko. *Generál Maurice Pellé: první náčelník hlavního štábu čs. branné moci*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2007. 229 s. ISBN 978-80-7278-380-9.

Čím více se pohybovala v diplomatické sféře, tím více si uvědomovala, jak velká je škoda, že jsou ženy z tohoto oboru neustále vylučovány. „*Moderní diplomacie, jejímž uměním je pochopit cizí národy, získat je pro národ svůj, vyrovnávat spravedlivě zájmy jedněch i druhých k všeobecnému prospěchu, měla by obohatit své metody, prohloubit mocnost svých snah ženskou spoluprací.*“[57]

Své názory na tuto problematiku vyjádřila ve sborníku, jenž byl v roce 1930 vydán na počest čtyřicátého výročí založení Minervy Eliškou Krásnohorskou.

V roce 1934 provázela manžela do Latinské Ameriky, kam byl Klecanda poslán, v té době už jako generál. Navštívili spolu Bolívii, Kolumbii a Ekvádor a po návratu spolu napsali knihu.[58]

SVĚTOVÁ VÁLKA OPĚT ZASAHUJE

V prosinci roku 1934 byla Vojtěchovi přidělena nová funkce československého vojenského a leteckého atašé v Římě, a tak se manželé přesunuli do Itálie.

Anna měla velmi dobrý přehled o politice nejen v Itálii, kde pobývali, ale zajímala se o dění v celé střední Evropě a jiných koutech světa. V roce 1938 již silně narůstala hrozba nacistického Německa pod velením Adolfa Hitlera. Obavu z obsazení československého území si Anna ještě více uvědomovala po anšlusu Rakouska. „*Doufejme, že Německo se zatím uspokojí rakouským soustem,*“[59] hovořila o politickém dění v dopisech se svými českými přáteli.

To Hitlerovi ovšem nestačilo a další útok, směřující právě na Československo, vyústil v Mnichovskou dohodu, jíž bylo rozhodnuto ve prospěch Německé říše. Klecanda předvídal tento vývoj už před několika lety. Věděl o nacistických ambicích a naléhal na vybudování účelné obrany státu. Ovšem sám nic nezmohl, jeho varovným signálům nepřikládali ve dvacátých letech čeští ani francouzští státníci velký význam a v možnost války nechtěli uvěřit.

V době druhé republiky manželé pobývali v Itálii. Do vlasti se navrátili až 16. března, po okupaci zbytku Československa.

Podstatné změny se odehrály i v rodině v Přepeřích. Otec Karel Kopal zesnul 2. října 1938 ve věku 76 let. Továrnu a podnik převzal čtyřiatřicetiletý

---

[57] Klecandová-Martenová, Anna. Žena na mezinárodním foru. In: HONZÁKOVÁ, A (ed.). *Československé studentky let 1890–1930: almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská národní rada, 1930, s. 273.

[58] Viz KLECANDA, Vladimír. *Synové dobyvatelů: dojmy z Kolumbie*. 4. vyd. Praha, 1935. 233 s.

[59] LA PNP, Vočadlo Otakar, korespondence doručená, Klecandová-Martenová Anna, Vočadlo O., inv. č. 2494, [Itálie, 1938].

syn Karel Kopal,[60] který se ještě před válkou oženil s venkovskou dívkou Marií, s níž přivedl na svět dvě děti, dceru Annu a syna Karla.

Anna s manželem prožívala válku převážně v Praze. Již druhá válka jí vstoupila do života, ovšem tentokrát byla pro ni v některých případech snadnější než ta první. Nyní se necítila tak osaměle, neboť mohla své dny trávit po boku Klecandy. Starosti zaháněla četbou, anebo se vypravila do Přepeř za matkou, bratrem a hlavně za malou neteří, s kterou si ráda povídala.

Vojtěch Klecanda se snažil vzdorovat nacismu a odmítal s fašisty spolupracovat.[61] Již v roce 1941, když k němu Němci přišli za účelem spolupráce, odmítl se slovy: *„Dokud je vaše heslo Raub, Mord und Lüge, je každá spolupráce nemožná."*[62]

24. dubna 1945, kdy se již očekávala porážka Německa, přišli do Klecandovy kanceláře dva neznámí Němci a ptali se jej na jeho postoj k současné situaci. Generál, přestože věděl o možnosti zlých důsledků, odpověděl pravdivě, že Němci již prohráli válku a žádný Čech nevkročí do boje proti osvoboditelům.

Ještě toho večera si pro generála přišli nacisté a odvedli ho do Černínského paláce, kde poprvé v životě hovořil se státním tajemníkem K. H. Frankem. Ten na Klecandovi požadoval, aby se zúčastnil jednání české delegace ohledně vstupu vojsk západních spojenců na české území. Klecanda, který chtěl válku co nejdříve ukončit, souhlasil pod podmínkou, že poletí jen jako vojenský expert a že chce mít volnost jednání.[63]

Mise generála Klecandy jako prostředníka kapitulace německých vojsk ovšem selhala na švýcarských hranicích, neboť neměl potřebné doklady pro vstup do země. Rozhodl se proto vrátit zpět do Prahy, zařídit si vízum do Švýcar a cestu opakovat. V Praze se ale dozvěděl, že ho londýnský rozhlas nazval kolaborantem. Přesto zůstal klidný, věřil, že se vše vysvětlí a že pravda

---

[60] O Karlovi Kopalovi, synovi Karla a Anny Kopalové, rozené Škodové, viz HUML, J., *Karel Kopal, úředník, podnikatel*, s. 262–264.

[61] Klecanda se dle svého tvrzení z roku 1946 pokoušel v roce 1940 neúspěšně prchnout do ciziny, neboť nezískal pas. Chtěl pomoci své zemi od války a spolupracovat se Spojenci, ale jeho přátelé z Anglie a Francie jej odmítali, aby nezkomplikovali svým zemím situaci s Hitlerem. Prý byl odmítnut i americkými přáteli. Poté byl prý nacisty střežen a kontrolovali i jeho návštěvy. Národní archiv, MZV-VA II, Ministerstvo zahraničních věcí, výstřižkový archiv Praha, výstřižkový archiv II. Kart. 1168, Klecanda Vojtěch gen., Svobodné Československo, 2. srpna 1946. MAREK, Jindřich. *Vzestup a pád hrdiny České družiny generála Klecandy.* 26. 9. 2014 [cit. 2020-11-17]. Dostupné z: www.vhu.cz/vzestup-a-pad-hrdiny-ceske-druziny-generala-klecandy/.

[62] S nacisty měl Klecanda i další konflikt, když měl napsat článek pro časopis Přítomnost, ale odmítl. KŘESŤAN, Jiří – MARVALOVÁ, Dana. *Z dopisů V. V. Klecandy a A. Klecandové J. Schieszlovi*. Historie a vojenství, roč. 46, č. 1, 1997, s. 169. ISSN 0018-2583.

[63] Tamtéž, s. 170.

vyjde brzy najevo. Ovšem po válce byl Klecanda zatčen a vyšetřován po dobu patnácti měsíců, než se započalo se soudním líčením.[64]

Anna více jak rok bez svého manžela prožívala vnitřní muka a nedokázala pochopit, čím se její muž provinil. Dokonce si vyčítala, že Vladimíra příliš ovlivnila indickou filosofií, která ji učila činit dobro skrze lásku, a tím ho uvedla do žaláře. Ani jeden z nich totiž nepočítal s možností takového neúspěchu, neboť byli přesvědčeni, že akt konaný ve jménu dobra nemůže přinést zlé výsledky. Svého manžela se snažila očistit a napsala v srpnu 1945 dopis prezidentu Edvardu Benešovi, ale její snaha žádné výsledky nepřinesla.

V obnoveném Československu měla být provedena očista veřejného života od všech zrádců a kolaborantů. Před soud byli postaveni i členové protektorátní vlády, významní funkcionáři a všichni další, co se provinili proti národní cti.[65]

V srpnu 1946 byl Klecanda souzen za údajné zrádné jednání při uzavírání mírového příměří s Německem. Obhajoval se sám a byl zproštěn obžaloby v plném rozsahu. Přesto se na něj část společnosti stále dívala jako na kolaboranta. Především komunisté dávali veřejnosti najevo, že se generál jako prostředník K. H. Franka snažil zprostředkovat příměří na účet Sovětského svazu.

22. dubna 1947 se Anna stala podruhé vdovou. V ranních hodinách byl generál Klecanda za podivných a dosud ne zcela vysvětlených tragických okolností nalezen mrtvý na ulici pod oknem svého bytu v Hrzánském paláci.[66]

KOMUNISMUS A CHUDOBA ANEB VYMŘENÍ RODINY KOPALOVÝCH

Po únorovém převzetí moci komunisty roku 1948 se po vzoru Sovětského svazu začaly zavádět reformy nejen v hospodářství a zemědělství, ale i kultura se musela podřídit budování socialistické společnosti. Společenské vrstvy, ke kterým náležela i Anna Martenová-Klecandová, se staly cílem šikany a pronásledování. Na nedávno ovdovělou Annu a na její rodinu tak čekalo jedno z nejhorších období života, období nespravedlnosti a chudoby.

Anna, stejně jako její sestra a mnoho přátel, byla nucena opustit svůj krásný byt plný vzpomínek. Přestěhovat se musela do Kobyl u Turnova, kde

---

[64] FIDLER, Jiří. *Generálové legionáři*. Brno: Jota, 1999, s. 148–149. ISBN 80-7242-043-7.

[65] MENCL, Vojtěch et al. *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1990. 399 s. ISBN 80-206-0180-5.

[66] FIDLER, J., *Generálové legionáři,* s. 148–149. Srv. též KALOUS, Jan. Generál Klecanda – vlastenec, voják, diplomat. In: *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb.* Sv. 12. Praha: ÚSTR, 2005, s. 29–39. ISBN 80-86621-17-0.

dostala byt po bývalém školníkovi v budově opuštěné školy, a tam prožila zbytek svého života. Anna sice doufala, že jednou snad se bude moci do svého bytu na Hradčanech přece jen vrátit, ale jinak se na rozdíl od sestry Marie s nastalou situací netrápila. „*Sestra se nemůže smířit s naší nynější chudobou, s těmi důchody, nepřiměřenými člověku s kulturními potřebami, s kulturními požadavky. Naštěstí já si nepřipadám tak chudá, ne že bych na tom byla finančně dobře, ale mám stále ještě mnoho knih, mám několik svých nádherných milovaných předmětů, a jak říkávám – luxus v přátelích.*"[67]

Krutá rána osudu dopadla i na rodinu Kopalových v Přepeřích.[68] Tkalcovna, která zaměstnávala přes padesát osob, byla při druhém znárodnění v roce 1948 začleněna do Pojizerských bavlnářských závodů a mlýn do n. p. Východočeské mlýny.[69] Ovšem to tehdejší vládní diktatuře nestačilo, toužila získat veškerý Kopalův majetek. Tak se Karel Kopal ocitnul ve zinscenovaném soudním procesu, kde byl obviněn z přípravy protistátního spiknutí. Byl odsouzen k trestu tvrdého žaláře na 18 let,[70] k pokutě 80 000 Kčs a ke konfiskaci celého majetku. Jeho žena Marie se musela s dětmi vystěhovat z bytu ve mlýně do jednopokojového bytu v činžovním domě, který kdysi nechal postavit Annin otec Karel Kopal pro své zaměstnance, a začala pracovat jako dělnice v jejich vyvlastněné továrně, aby mohla uživit sebe a své děti.

Anna se v těžkých chvílích stala oporou přátel a celé rodiny. Rozhodla se postarat o svoji nedávno ovdovělou sestru, u níž se navíc projevilo těžké postižení roztroušenou sklerózou. Ovšem péče o mladší sestru byla náročná a u Anny se dostavilo vyčerpání, spojené se srdeční poruchou. Lékař Anně doporučoval okamžitý klid, odpočinek a procházky na čerstvém vzduchu. Marie byla proto dočasně převezena do turnovské nemocnice a Anna mezitím hodlala sehnat nějakou pečovatelku, neboť cítila, že na to už sama nestačí. Ovšem 5. března 1973 Marie Rozborová zemřela.

Anna se snažila pokračovat dál v šíření odkazu Miloše Martena a také Zdenky Braunerové. Shromáždila Martenovu korespondenci pro budoucí ba-

---

[67] LA PNP, Klecandová-Martenová Anna, Korespondence odeslaná, Zapetalové Františce, inv. č. 61. Kobyly, 8. května 1967.

[68] V té době už v rodinném mlýně žil jen syn Karel Kopal s manželkou a dětmi. Matka Anna Kopalová, rozená Škodová, zemřela v roce 1946 a pozůstalí ji uložili do rodinné hrobky na přepeřském hřbitově. HUML, J., *Karel Kopal, úředník, podnikatel*, s. 263.

[69] KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010, s. 135–219. ISBN 978-80-87284-12-4.

[70] Nakonec se po devíti letech, strávených ve věznicích a pracovních táborech, vrátil domů. HUML, J., *Karel Kopal, úředník, podnikatel*, s. 263–264.

datele a nabídla ji Literárnímu archivu Památníku národního písemnictví v Praze, kde je uložena dodnes. O své přítelkyni Zdence hovořila v přednáškách, o které byl zájem, a dokonce o ní napsala i článek.[71]

Přestože osud Annu několikrát krutě zasáhl, svůj optimismus nikdy neztrácela. Věřila, že vše se děje z nějakého vyššího důvodu. *„Čím dále tím méně se rozrušuji událostmi, které se rozvíjejí dramaticky ve světě a u nás. Věřím, že co se děje, se děje z vůle Boží, že k dokonalému vykrystalizování vesmíru je třeba různých složek, jejichž hodnotu lidský rozum není s to posuzovat."*[72]

21. ledna 1974 zemřela PhDr. Anna Martenová-Klecandová a byla pochována do rodinné hrobky vedle svých nejbližších milovaných osob.[73] Z Kopalových dětí se dožila nejvyššího věku.

Bratr Karel zemřel ve svých osmdesáti letech v psychiatrické léčebně v Horních Beřkovicích. Dlouholeté poválečné věznění spojené s nepříjemnými bolestivými výslechy se silně podepsalo na jeho nervové soustavě.

Po třech letech, 4. října 1987, odešel dobrovolně ze světa jeho syn Karel a 17. října 1988 umírá v Praze i jeho dcera Anna, provdaná Kovářová, na zhoubnou nemoc. Marie Kopalová se jako jediná dočkala v prosinci roku 1990 rehabilitace svého manžela a zemřela v lednu 1993.[74]

Vymřel tak jedinečný rod, milovaný lidmi pro svoje ctnosti, pracovitost a veřejnou činnost, silně postižený válečnou a zejména poválečnou dobou.

---

71 Zdenka Braunerová zemřela 23. 5. 1934. KLECANDOVÁ-MARTENOVÁ, Anna. *Vztahy Zdenky Braunerové k lidu a k lidovému umění.* Věci a lidé, roč. 6, 1954, č. 9/10, s. 474–481.

72 JONÁKOVÁ, A., *Dobrý den, paní doktorko!*, s. 239–254.

73 LA PNP, Klecandová-Martenová Anna, korespondence odeslaná, Zapletalové Františce, inv. č. 130. Úmrtní oznámení.

74 HUML, J., *Karel Kopal, úředník, podnikatel*, s. 264.

Barbora Lukášová: ***Memories of the first Czech female Orientalist Anna Martenová-Klecandová (1892–1974)***

Essay is focused on the life story of woman from wealthier significant business family. Her life was influenced by many historical events since the fall of Austria-Hungary, as well as the First World War, which deprived her of her beloved husband Milos Marten. She studied foreign cultures and enriched her new knowledge by traveling. She met the Pope and she was very well oriented in diplomacy, where women still were not wel-come at that time. The consequences of World War II made her a widow again and ad-vent of communism deprived her intire family of property. Although she spent the rest of her life in misery, the doctrine of Indian philosophy and rich memories made her a happy and wise woman.

(Translated by the author)

MATERIÁLY

KORESPONDENCE OTTY HRABĚTE HARRACHA S JULIEM ZEYEREM

Jan Luštinec

Korespondence Otty Harracha dosud není známá a o přátelství tohoto aristokrata s vynikajícím českým literárním umělcem se téměř neví. Dopisy dokládají, jak se vzájemný vztah někdejšího Ottova vychovatele s bývalým žákem prohluboval a tečku, pro Ottu jistě bolestnou, za ním učinila až Zeyerova smrt. Harrachovi současníci u příležitosti Ottova skonu konstatovali, že zesnulý hrabě zůstával v životě nedoceněný. Přispějme alespoň tímto drobným střípkem k teprve nesměle započaté mozaice Ottova života.[1]

JUDr. Otto Jan Nepomuk hrabě Harrach (1863–1935), syn slavného Jana Nepomuka hraběte Harracha (1828–1909), přestože se narodil jako třetí z Janových synů (první zemřel v útlém věku, druhý musel být pro duševní chorobu zbaven svéprávnosti), se stal Janovým nástupcem a byl na tuto funkci důkladně připravován. Studoval gymnázium – první dva ročníky privátně, zbylé v letech 1877–1882 na Akademickém gymnáziu v Praze. V letech 1882–1886 studoval právo a státovědu na právnické fakultě Univerzity ve Vídni. Roku 1888 dokončil studia na německé části pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity a císař František Josef I. jej jmenoval komorníkem, o deset let později se stal čestným rytířem Suverénního řádu maltézských rytířů a v roce 1912 skutečným tajným radou. V zemském sněmu působil jako poslanec do roku 1913 a v letech 1910–1918 jako člen panské sněmovny.

Za vychovatele vybral hrabě Jan Ottovi roku 1881 spisovatele Julia Zeyera (1841–1901) a ukázalo se, že se jednalo o volbu velmi dobrou. Zeyer byl svému svěřenci v mnoha směrech blízký – svými konzervativní názory, hloubkou

[1] Všechny citované dopisy včetně listu Jana Nepomuka hraběte Harracha najdeme v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, fond Julius Zeyer. Otiskujeme všech 21 dochovaných dopisů v chronologickém pořadí.

svého vzdělání, vlastenectvím, křesťanskou vírou a v neposlední řadě také vztahem k umění, k němuž Otto rovněž inklinoval. S mladým hrabětem pak pobýval střídavě na Želči, na Hrádku, v Bonnu, ve Vídni i jinde. Navštívil s ním i další významná evropská místa. Je nepochybné, že vychovatel velmi ovlivnil svého svěřence a přispěl mimo jiné také k jeho dokonalé znalosti češtiny. Na druhé straně právě množství cest po Ottově boku nesporně prospělo i Zeyerovu uměleckému vývoji. Pobyt u Harrachů mu umožnil poznávat svět a získal u nich nejenom solidní hmotné zajištění, ale také trvalou Janovu i Ottovu náklonnost. Otto rád četl Zeyerovy básně, prózu, chodil také do divadla na jeho hry.

Nezbytným požadavkem pro budoucí uplatnění mladého aristokrata se stalo široké všeobecné vzdělání. Dokonale musel zvládat etiketu, tanec. Nemenší radost mu přinášelo také lovecké umění. Pokud mu to zdraví dovolovalo, věnoval se mu až do pozdního věku.

Jak jsme již naznačili, mladý hrabě velmi rád a často cestoval. V rámci podunajské monarchie se pohyboval mezi jednotlivými sídly, často po boku svého otce. Přesídlování mezi rodinnými zámky a paláci se každoročně měnilo v závislosti na mnoha faktorech. Důležitou roli hrály potřeby týkající se chodu hospodářství, momentální počasí, kulturní i společenské události a v neposlední řadě i nemoci v rodině. Také u Ottova otce občas zapůsobila churavost a vyžádala si pobyt v lázních či u moře.

Po boku otce často zamířil na oblíbený jih monarchie, kde Jan i při oddechu bedlivě sledoval vztahy mezi jižními Slovany a nezapomínal přitom na české politické a hospodářské zájmy.

Pevnější řád měly plánované cesty mimo monarchii. Sledovaly zpočátku hlavně vzdělávací cíle, ale záhy se proměnily v koníčka. Otto navštěvoval opakovaně Německo, Francii, Itálii a další místa.

Janův nástupce měl značné výtvarné nadání a v malířském umění se mu dostávalo odborné průpravy. Se zájmem navštěvoval výstavy výtvarného umění v Praze, Vídni i na jiných místech. Ostatně pro budoucího dědice jedné z nejslavnějších privátních galerií se to jistě patřilo. Soubor starých italských, španělských i dalších mistrů byl už tehdy chloubou vídeňského paláce. Dnes jej můžeme najít na zámku Rohrau. Se Zeyerem navštívil také ateliér Františka Bílka v Chýnově (Otto důsledně užívá Chejnov) nedaleko Želče.[2] Přesto Jan

[2] Otto užívá podoby Zelč – dnes Želeč v okrese Tábor. Zámek, za hrabat Harrachů přestavěný do pseudorenesanční podoby a po všech stránkách zvelebený, v roce 1927 vyhořel a dostalo se mu jen esteticky nevalné opravy. To již ovšem nepatřil Harrachům. V roce 1908 jej prodali spolu se statkem Františku Maškovi (1862–1950). Po válce sloužil utilitárním účelům a v roce 2015 byl jako zchátralý a památkově znehodnocený zbořen.

Harrach tyto synovy snahy vždy vnímal jen jako zálibu.

Hrabě Otto byl veden nejen k výtvarnému projevu, ale také ke hře na klavír. Pravidelně a zřejmě rád hrával na klavír během svých pražských pobytů v letech 1888–1892, v době, kdy absolvoval praxi jako koncipista na pražském místodržitelství.

Zeyer jej ovlivňoval i po skončení svého vychovatelského působení. Otto s ním nikdy nepřerušil styky, naopak, často ho zval na návštěvy. Velmi rád se Zeyerem osobně diskutoval a snažil se mu i pomáhat.

V korespondenci se Zeyerem se obráží Ottův cit pro okolí, bystrý úsudek, hluboká katolická víra i vztah k umění.

Otto hrabě Harrach kolem roku 1900. Foto KM Jilemnice.

V době nejintenzívnější korespondence se Zeyerem pověřil Jan Ottu správou želečského velkostatku. To mladého hraběte k tomuto místu velmi připoutalo. Začal si zámek upravovat dle svého, začal sám hospodařit, vytvářel si svůj svět.[3] A Zeyer do něj neodmyslitelně patřil. Zrací se to nepochybně i v tom, že v pozdějších dopisech přechází k důvěrnějšímu oslovení *„pane Julie"* či *„pane Juliuse"*.

Otec se Ottu snažil systematicky zasvěcovat do hospodářského života a vedle správy Želče ho pověřoval například přemísťováním předmětů mezi jednotlivými rodinnými zámky, nákupy a prodejem zboží, přípravou lovů, dozorem nad stavebními pracemi na zámku Rohrau, organizací návštěv, určitými peněžními operacemi atd. Od roku 1899 Otto mohl otce plně zastupovat.

---

3 SOkA Tábor, fond Archiv obce Želeč, inv. číslo 6, kronika obce Želeč 1925–1940, s. 4.

Součástí hraběcího života, a tedy i Ottova, byl také bohatý společenský život. Samozřejmostí byla návštěva divadel ve Vídni, Praze i na jiných místech. Například z roku 1892 máme zprávy, že devětadvacetiletý Janův syn Otto navštívil české divadlo čtrnáctkrát, z toho čtyřikrát v doprovodu svého otce. Vedle hudebních a operních představení zhlédl i činoherní kusy jako „Směry života" od F. X. Svobody, či „Kolébku" od Aloise Jiráska.

Otto se v roce 1902, tedy rok po Zeyerově smrti, oženil s Karolínou, princeznou z Oettingen. V jeho životě znamenal sňatek určitý zlom. Manželka české prostředí příliš neznala a z toho vyplývala potřeba hovořit doma převážně německy. Němčina byla poté Ottovi načas zřejmě bližší, i když češtinu ovládal dokonale a hojně ji používal. Roku 1904 vydává knihu „Rohrau", kde se snaží zpochybnit české kořeny rodu a nachází je zejména v Rakousku, i když dlouhou českou minulost Harrachů nezlehčuje. Avšak ani on – podobně jako otec – z principu nikdy nečinil rozdílu mezi českými a německými spolky a snažil se vždy být k oběma národnostem velmi korektní. Ještě v dubnu roku 1914 složil 1000 korun pro spolek „Austria Nova" (Nové Rakousko), usilující o národnostní smír v monarchii. Po vzniku republiky se přiklonil k českému prostředí, v němž se v té době nejvíce pohyboval.

Nesmíme také opomenout, že mladý hrabě stál spolu s manželkou, podobně jako mnoho mladých šlechtických párů, před nelehkým úkolem prosadit se proti silné osobnosti otce, jehož si jinak velmi vážil. Ostatně stín velkého otce na něj do určité míry padal po celý život, a to tím spíše, že Otto měl objektivně pro podobnou činnost mnohem horší vnější předpoklady. Ale to bychom již zacházeli příliš daleko od jádra našeho vyprávění.[4]

Zemřel Otto Harrach, člen vzácného, vlasteneckého rodu.

V úterý t. m. [10. 9. 1935, pozn. autora] *zemřel na zámku Hrádku u Nechanic vlastník jilemnického panství a známých skláren v Novém Světě-Harrachově, býv. hrabě Otto Harrach.*

Úmrtím velkostatkáře a průmyslníka Otty Harracha odchází z našeho veřejného života postava, známá sice poměrně málo, přes to však velmi významná. Výrazná nejen proto, že byl synem známého vlastence hraběte Jana Harracha, mecenáše českých osvětových spolků a podporovatele českého umění, ale i proto, že sám, ač odchován v prostředí více německém než českém, vykonal pro českou věc dílo nikde a nikým dosud nezhodnocené.

---

[4] LUŠTINEC, Jan. *Jan hrabě Harrach: ze života českého kavalíra.* Vrchlabí: KRNAP, 2018, zvláště s. 216–224. ISBN 978-80-7535-086-2.

Sta diplomů Českých besed, jednot, českých podpůrných spolků, českých uměleckých sdružení, projevy uznání Spolku Komenského ve Vídni i Ústřední matice školské, které zdobí jen chodby zámků v Jilemnici a v Horní Branné, jsou památníkem statisícových darů české akademické mládeži, českým dětem a českému školství jen ve Vídni. – To považujeme za nutné prozraditi naší veřejnosti, která namnoze vidí v bývalé šlechtě jen zásadní odpůrce našeho národa, aspoň dnes, kdy tělesné pozůstatky velkostatkáře Otty Harracha jsou ukládány k věčnému odpočinku do rodinné hrobky v Horní Branné.

Otto Harrach se stranil společnosti. Snad proto byl posuzován veřejností jinak, než si zasloužil. Ale možná, že proto také byl prováděním pozemkové reformy postižen víc než jeho ryze němečtí sousedé.[5]

V pátek [13. 9. 1935, pozn. autora] *byl zemřelý opět za velké účasti uložen do rodinné hrobky v Horní Branné u Jilemnice. Nad hrobem se s ním rozloučil generální ředitel Pešek a píseň Zelení hájové zněla mu na poslední cestě. Nástupcem Harrachovým stává se jeho 31letý syn Jan.*[6]

EDICE

1.

B. m. a d. [Vídeň]

Milý pane Zeyer!

Děkuji Vám mnohokrát za Vaše milé psaní, kteréž jsem včera obdržel. Tuto přikládám lístek od Papa[7], v němž budete čísti zprávy od našeho drahého nešťastného Karla.[8] Papa chudák málo, a jak se mi zdá, nerad o tom mluví, chce se snad ze zármutku svého trochu vytrhnouti, dejž Bůh jen, aby zprávy byly poněkud upokojující. Mohu si živě představiti tesknotu Vaši při Vašem posledním pobytu v Zelči, mimo to ale na přestálé strasti člověk si rád vzpomíná. Bylo mi nesmírně líto, že jsem nemohl s Papa Vás zde v Zelči navštíviti, abych jej byl přece ještě jednou spatřil, než odebral se tam ven do Němec, kdež asi nyní dlouho zůstane, jen kdyby to něco pomohlo! Chudák Papa měl hroznou cestu s ním sám a pak sám zase zpět.

---

5 Týden horských okresů, roč. 5, č. 36, 14. 9. 1935, s. 1.

6 Lidové noviny, 15. září 1935, s. 7.

7 Papá, papa, nesklonné (z francouzštiny), hovorově otec, tatínek. Velké písmeno značí znamení úcty.

8 Karel (4. 5. 1857 Praha –7. 12. 1920 Praha) pocházel z prvního manželství Jana Harracha. Už od mládí se u něj projevovala duševní choroba, byl proto vyloučen z následnictví a žil celý život pod placeným dozorem. Nikdy se neoženil. Zemřel v Praze ve věku 63 let.

Byl jsem přerušen a pokračuji o tři dny později. Dnes slavila se zde svatba v kapli arcibiskupa Gangelbauera,[9] a sice hrabě Arnošt Hoyos a comtessa Marie Larischova.[10]

Já mám toho městského života již až po krk a toužím po venkově, kamž mne doufám brzy pan Křepinský[11] na tetřívky povolá. Čibuk dal jsem myslivci s sebou a on mu jej odevzdal, správa stála 1 fl. 20 kr. a Papa to již zaplatil. Ještě jsem si Vám chtěl zastesknouti, že se mi zde ve světě dosti špatně vede. Co se týče Karla, doufám, že jest ve spolehlivých rukou, a dle všeho slyším, byl to Bohu žel již nejvyšší čas, aby přišel pryč.

Se srdečným pozdravem Váš upřímný

Otto Harrach

Srdečné pozdravení na pány bibliot[ékáře], konserv[átora] a […]

2.

B. m. a d. [Vídeň]

Milý pane Zeyer!

Prosím Vás, pošlete mi hned do Vídně ten Královdvorský rukopis[12] a pak to, co od pana Danzera jsem očekával, vůbec všecka psaní na mne, jestli něco v Zelči jest. Já nyní musím zůstati ve Vídni a podle toho tedy musím tam kresliti to, co pro Papa dělám k narozeninám, mám strach z toho. A pak prosím Vás mi tam přidejte ještě moje barvy a můj veliký block, co tam mám všecky kresby. Odpusťte, že jen tak krátce píšu, ale já nemohu více.

Se srdečným pozdravem

Otto Harrach

To psaní dejte prosím Karlovi a dejte si vypravovati, jak jsem se ve Vídni jednoduše zapsati dal.[13]

---

9 Kardinál Cölestin Joseph Ganglbauer, O.S.B., arcibiskupem vídeňským 1881–1889.

10 Ernst Karl Heinrich Sosthenes Josef Hoyos-Sprinzenstein (1856-1940), rakouský velkostatkář a cestovatel, a Marie Leontine Larisch von Mönnich (1862–1886) se vzali 11. dubna 1883.

11 Jindřich Křepinský, nadlesní v Želči. PROCHÁZKA, Johann F. *Topographisch-statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen* … Prag: J. F. Procházka, 1880, s. 139.

12 Julius Zeyer v r. 1880 vydal cyklus rozsáhlých básní *Vyšehrad*, v nichž se inspiroval rukopisy Královédvorským a Zelenohorským, v jejichž pravost věřil. Jednou z nich je báseň „Zelený vítěz", vystavěná na milostném vztah Libušiny sestry Tety k Zelenému vítězi, ztělesňujícímu každoročně se probouzející jarní přírodu.

13 Imatrikulován byl 13. 12. 1882.

3.
1883, února 9. Vídeň

Julius Zeyer. Jan Vilímek: Humoristické listy 1883 (Licence Wikimedia Commons).

Milý pane Zeyere!

Tak chudáček Bradáček mrtev! Děkuju Vám mnohokráte, že jste mi tu zprávu napsal, byl jsem náramně překvapen a jsem rád, že jsem muka nešťastného zvířete neviděl, byl bych naposledy byl musel plakat, můžete si mysliti, jak je mi ho líto, doufal jsem, že ho na jaře opět uvidím, a zatím uvidím místo, kde jste jej pochovali. Ale copak vlastně měl? Vždyť byl zcela čipern ým, jak jsem odjížděl! Nuže musím se po nějakém jiném věrném psu poohlídnouti, ale tak dobře zpívat, jako Drandáček [sic!] uměl, nebude žádný jiný pes nikdy umět, mohu si mysliti, že se Vám po něm stýská, neb na něho si člověk velmi lehce navykl.

Nyní jsme ukončili masopust, ale na plesu u dvora jsme nebyli, ač jsme byli zváni, protože právě na masopustní úterý zemřel strýc Rudolf Wrbna,[14] ale v pondělí byli jsme ještě na plese u Pallavicini, jenž byl velice skvělý a též císař jej navštívil. Nyní budou jenom soirée a potom divadlo, ale hlavně budu nyní choditi do přednášek studovat práva. Počasí jest zde jako jarní, ale v noci ovšem mrzne.

Prosím Vás, až mi budete zase psáti, napište mi, jak dlouho Pupíček[15] [sic!] churavěl a co mu vlastně scházelo. Karla mnohokráte pozdravuj[t]e a doufám brzy od něho obdržeti psaní, ale kdyby se to nemělo státi, budu já zase psáti.

Se srdečným pozdravem zůstávám Vám oddaný

Otto Harrach

---

[14] Rudolf Eugen Wrbna-Freudenthal (28. 4. 1813–6. 2. 1883) z hořovické větve Bruntálských z Vrbna, generální intendant Dvorského divadla ve Vídni, doživotní člen Panské sněmovny.

[15] Jedná se o různé domácké podoby psího jména Bradáček.

4.
1883, dubna 29. Vídeň

Milý pane Zeyer!

Srdečně Vám děkuji za Vaše milé psaní, které mně velice těšilo. Příležitostně tedy konečně Vám tuto posílám ty tak dávno již slíbené chalupy zelecké, které jsme museli dohromady s mým malířem panem prof. Černým zde dokončiti, tedy musíte odpustiti, není-li vše na vlas tak jako v opravdivosti, hlavně tu dlouhou zeď zahradní zapověděl mi nakresliti, poněvadž prý to není estetické, ale já doufám, že ten obrázek svůj úkol dobře provede, totiž že Vám vždy uvede v paměť Vaše zamilované zelecké chaloupky.

Není tomu ještě týden, byl jsem tam na tetřívcích, ale bylo mi tam nesmírně teskno a smutno, ale aby mi nebylo tak teskno, pozval jsem si vždycky Monzera[16] nebo Křepinského na večeři, však jaká to náhrada [za Vaši společnost, pozn. autora]. Když jste opouštěli Vídeň, doufal jsem, že v dubnu Vás v Zelči navštívím, a těšil jsem se již dlouho na to, zatím jsem nyní přijel a nenalezl jsem tam ani Karla ani Vás. Avšak zato mi přálo štěstí při střílení, střeliľ jsem tam za těch 8 dní 7 tetřívků a pak poslední den jednoho tetřeva, kterého Papa chtěl sám střeliti, ale poněvadž kvůli sezením nemůže odsud se dostati ven, dovolil mi, bych jej odstřelil já.

Způsobilo mi to ohromnou radost a zde mi všickni lidé gratulují k takovému výsledku.

Jetzt aber sind die schönen Tage von Aranscuez schon worűber[17] a nuda zde počíná znovu.

Počasí však máme nyní opravdu májové, kdežto v Zelči ještě mrzlo a padal sníh, ale přece jen tam bylo krásně. Pan Monzer již nejezdí k parnímu stroji do Turovce a do Kravín, ale do Tábora jako zástupce Papa, tam přece jezdí.

Vyřiďte prosím panu Strerovi můj nejsrdečnější pozdrav a zeptejte se ho, zdali nedostal moje psaní, které jsem do Boleslavi adresoval. Já bych jej ohromně rád viděl, chudák, ten asi má nyní smutnou dobu k přežití, jen aby se mu bratr a sestra zachránili, já mu musím co nejdříve psáti, ale to asi budu museti do Berlína, neb běh asi již počal. S mým příjezdem do Prahy to je velmi

---

[16] Pravděpodobně Ferdinand Monzer, správce panství v Želči. PROCHÁZKA, J. F., c. d., s. 139.

[17] Nyní jsou ale krásné dny v Aranjuezu již pryč. Jde o volný citát z Dona Carlose Friedricha Schillera, který začíná větou „Die schönen Tage in Aranjuez sind nun zu Ende."

nejisté, neboť by to bylo jenom v tom pádu, kdyby Mitzi[18] byla v Praze biřmována, ale možno, že to bude zde, a pak by celá Praha padla do vody.

Nyní s Bohem, pane Zeyer, srdečně Vás pozdravuje Váš upřímně oddaný
Otto Harrach

P.S.
Pana bibliotékáře a konzervátora pozdravuji a nechám říci, že jsem zde viděl fotografii slečny Reichovy[18] vystavenou.

5.
1884, února 21. Vídeň

Milý pane Zeyere!

Jakpak se můžete jenom domnívati, že Vám snad nechci psáti, cožpak by to bylo za nectnost a za ohavný nevděk. Několik dní po obdržení Vašeho milého listu s adresou psal jsem Vám šestistránkové psaní, v němž jsem Vám popisoval stav Karlův a Vám děkoval za laskavé zaslání všech Vašich kněh a za to milé psaní z Florencie, kterýž dík tímto opakuju a doufám, že po tak dlouhé době ještě jej přijmete. Jest mi velice líto, že jste to psaní neobdržel, že jsem napsal adresu italskou, a proto budu toto psaní rekomandovati.

Abych konečně Vašemu přání zadost učinil, musím Vám napsati o Karlovi několik zpráv. Od té doby, co jsem odjel z Marienthalu, obdržel jsem pouze dva listy od něho, v tom prvním nebylo mnoho kloudného, ale v tom druhém psal úplně rozumně, jen že ovšem se zmiňoval o svých ideách a viděních, a vykreslil mi i podobiznu Erwina Schőnborna,[20] jenž prý s ním mluvil z očistce, ale takto bylo to psaní dlouhé a dobře psáno. Vánoce jsme letos museli odložiti na den „Tří králů" a i ten večer strávili jsme bez něho, muselo to prý býti, aby tam zůstal alespoň rok bez přetržení, aby nepřišel ze svého pořádku ven a aby se mohlo potom posouditi, zdali za ten rok učinil jeho stav pokrok k lepšímu. Nejnovější psaní od rektora na Papa nedává dobrých zpráv, praví tam, že stav jeho jest velice proměnlivý, že jeden den jest úplně normálním, pak zase jest méně při sobě a pak zase přijdou dny, kdy úplně se ztratí ve svých myšlenkách,

---

[18] Pravděpodobně pěvkyně Národního divadla Irma Reichová (1859–1930).

[19] Mitzi – domácké oslovení Marie. Snad jde o Ottovu sestru Marii Terezii (1866-1947). Online: http://gis.fsv.cvut.cz/zamky/genealogie/harrach/php/person.php?o=10 [cit. 24. 10. 2020].

[20] Zřejmě míněn Ervín Damián Hugo hrabě Schönborn (1812-1881), český velkostatkář, konzervativní politik, poslanec zemského sněmu a člen panské sněmovny říšské rady.

ale aby jeden stav alespoň 14 dní potrval, to že se nyní nestává, jak to bylo dříve, v létě a na podzim, snad že jest to také to, že nechodí dosti ven, a až se vrátí jaro, že snad Bůh dá nějaké zlepšení; doufejme!! Psaní Vaše jsem mu poslal a on Vám zaň děkuje a chce Vám psáti. Já jsem v Praze otevřel ples „národní besedu" a zde jsem též dosti tančil, ale nyní se bojím, že tomu tančení bude konec, chudák dědeček[21] jest v Nizze dosti povážlivě nemocen, tak Papa a strýc Alfréd[22] se tam dnes ráno odebrali, ale doufejme, že to ještě šťastně přestojí.

Srdečně Vás pozdravuje Váš upřímný

Otto Harrach

6.
1884, března 14. Vídeň

Milý pane Zeyere!

Děkuji Vám mnohokráte za Vaše vroucí psaní, v němž projevujete svou soustrast nad neocenitelnou ztrátou, kterou naše rodina v posledních dnech zakusila.[23] Ubohý Papa a strýc Alfréd zakusili velmi trapné dny v Nizze. Dědeček chudák trpěl prý nesmírně ty poslední dny, ale pak zhasl úplně tiše, byv zaopatřen týž den v 5 hodin ráno.[24] On ale byl pak již bez sebe a nemohl mluviti po přijímání. Oplať mu pán Bůh, co zde zakusil bolestí, na onom světě lepším životem. Velmi hezké od Vás bylo, že jste ten den, kdy jsme jej v Branné k věčnému odpočinku doprovázeli, též Vy ve vzdáleném Římě, kde on též často býval a před dvěma lety svou pobožnost konal, za jeho duši se pomodlil. Účastenství bylo ze všech stran velikánské a kondukt vedl biskup královéhradecký Heiss[25]. Sarkofág byl pokryt věnci, an on tak miloval květiny. Z Marienthalu

---

[21] František Arnošt hrabě Harrach (1779-1884), působil jako diplomat, vybudoval zámek Hrádek u Nechanic a v Horní Branné rodinnou hrobku.

[22] Alfréd Karel hrabě Harrach (1831-1914), zakladatel janovické rodové větve, bratr Jana Nepomuka Harracha.

[23] Také Ottův otec hrabě Jan děkoval Zeyerovi za kondolenci:
Ve Vídni 11/3 884
Ctěný pane Zeyer.
Soustrast, kterou jste mi psaním Vaším najevo dal, jest mi opětným důkazem přátelství Vašeho k rodině naší, račte přijmouti nejsrdečnější dík můj.
Želím velice, že mi není možná uspokojující zprávy psáti o synu mém Karlu. Bohužel jest stav nemoci vždy stejný a naděje má slabá. Hodlám co nejdříve se opět k němu podívat. Bůh dejž, by se zlepšil!
S výrazem úcty mé Vám oddaný J. h. Harrach

[24] František Arnošt zemřel 26. února 1884.

[25] Správně Josef Jan Evangelista Hais (1829–1892).

se dozvídáme, že rector to již Karlovi šetrně sdělil a že on zase si myslil, že by měl jeti do Nizzy, aby zabránil smrti milého dědečka. Papá hodlá snad do Marienthalu jeti, aby se dozvěděl něco bližšího a o stavu se přesvědčil.

Srdečně Vás pozdravuje Váš upřímný

Otto Harrach

7.
1884, června 15. Želeč

Milý pane Zeyer!

Děkuji Vám za Vaše milé psaní z Pompejí a spěchám, bych Vám v tomto lístku vyslovil pozdrav ze zeleckých lesů, polí a z těch malebných roztrhaných chalup, kterými ovšem nyní asi opovrhujete, jelikož jste nadšen mystickými stavbami Itálie a krásou tamní přírody.

Pozdravte ode mne dobře mi v paměti utkvělý dóm v Miláně a pak hned tajuplný kostel sv. Ambrože, na nějž se pamatuju jako dnes. Jsem zde s panem Trakalem, bych dodržel kanonické právo ve zdejší samotě, abych nadechnut veškerou juristickou vědou předstoupiti mohl v polovici července před zelený stůl na universitě vídeňské, kteréž město jest u Vás tak v nemilosti. Abych Vám podal zpráv o našem drahém Karlovi, nuže tedy, když Papa s mou sestrou Annou tam byl, choval prý se k nim, obzvláště k Anně úplně normálně, měl radost velikou, a pak několik dní po jejich odjezdu prý chtěl jeti domů; ostatně nepíše mi již, jenom Papa dostává čas od času psaní od něho, která prý jsou jako vždycky poněkud konfuzní. Rector oznamoval jednou jakési zhoršení v jeho stavu, ale pak opět se to vrátilo do starého. Snad by jej Papa vzal v létě zase na zkoušku domů, ale to jen „entre nous", úplně nejisto. Já bych myslel, ač bych jej rád zase jednou viděl, že by to nebylo nic ani pro něho, ani pro Papa, ani pro nás všecky.

Lituju Vás, že jste měl takovou nehodu s tou horečkou, ale doufám, že je Vám již dobře a těším se již na Vás, až mne (co jistě doufám) v té prokleté Vídni navštívíte, nesmíte se mne ale leknouti, jestli budu vypadati jako kost a kůže, musíte si pomysliti, že můj mozek všecko strávil, i to právo, dejž Bůh!

Vojákem budu doposud rád, jak napřesrok budu zpívati, to nevím.

Přijmětež srdečný pozdrav ode mne a pana Trakala ze šumících lesů zeleckých.

Váš upřímně oddaný

Otto Harrach

8.
1886, června 19. Želeč

Milý pane Zeyere!

Odpusťte, že tak dlouho Vám nepíšu, ale jelikož jsem byl o svátcích ve Vídni a v Pruggu[26], nemohl jsem se o Váš byt starati. Především byl jsem skoro říkajíc s Křepinským ve forštovně v Oustrašicích,[27] kdež jest jeden pokojík prázdný, určený pro příručího, a jelikož nyní tam žádný příručí nezůstává, byl by ten pokoj k Vaší dispozici. Nářadí do něho obstaral by lesní sám a stravovati byste se mohl též u něho, neboť jeho žena jest prý velmi čistotná a dobrá kuchařka. On by si to pokládal za velikou přízeň, kdybyste tam zůstával, a praví, že byste v ničem nebyl rušen. Forštovna, jak snad se pamatujete, leží úplně na kraji lesa a máte tedy celý veliký oustrašický revír před sebou, s romantickým potokem a do Plané pěšky jen čtvrt hodiny. Tedy byste také od Lužnice nebyl vzdálen.

Kravínská[28] forštovna není na kraji lesa, nýbrž ve dvoře a mimo to prý lesní tamní není v tak spořádaných poměrech, jak v Oustrašicích. Nevím však, zdali by Vám snad nebyl ten pokojík příliš malinký a špatný, a bylo by snad nejlépe, abyste se naň přišel dříve podívati, neboť já nechci za to bráti žádnou zodpovědnost.

Prosím tedy, abyste mi dal zprávu, kdy sem přijedete, abych Vám poslal příležitost[29] na dráhu.

Se srdečným pozdravem Váš Vám oddaný

Otto Harrach

9.
1896, února 26. Želeč

Pane Juliuse!

Dnes četl jsem v jednom francouzském románu zmínku o starofranské písni „du vert – galant".[30] Bezděky vzpomněl jsem na Vaši báseň o Zeleném vítězi, a tím na Vás. Nechtěl byste mne zde v Zelči, kde jste také jednu zimu

---

[26] Zámek Prugg v městě Bruck an der Leitha, rodové sídlo Harrachů v Dolních Rakousích.
[27] Jedná se o Ústrašice, okr. Tábor.
[28] Dvůr v místní části Kravíny, obec Turovec, okr. Tábor.
[29] Příležitost – zde ve významu kočár.
[30] Zelený záletník.

strávil jako já nyní, navštíviti? Papa učinil mne administrátorem zdejšího velkostatku, a tak trávím největší dobu do roka zde, a tak i nyní jsem zde a těšilo by mně velice stráviti zde několik dní s někým, kdo mi není podřízen a s kým bych mohl nenuceně obcovati. Učinil byste mi svou návštěvou velikou radost. Spatřil byste zase Zelč, kde jsem několik pokojů dle svého gusta úplně jednoduše zařídil. Nedají se ovšem porovnati s Vaším bytem ve Vodňanech, jehož vyobrazení viděl jsem nedávno v jednom čísle Literární revue, jenž asi jest velmi krásný, ale doufám, že Zelč také tak se Vám ještě bude líbiti, jako se Vám líbíval jindy. Nechci Vás ovšem z Vašeho pořádku rušiti, ale jak pravím, těšilo by mne velice, kdybyste mne navštívil, a prosím Vás, byste mi brzy odpověděl, zdali toto mé pozvání přijmouti chcete, a v pádu, že ano, kterého dne a v kterou hodinu mohl bych Vám vůz buď do Plané nebo do Soběslavi poslati naproti. Myslím, že snad transverzálkou[31] jel byste nejkratčeji?

Se srdečným pozdravem Váš upřímný

Otto Harrach

10.
1896, března 12. Želeč

Pane Zeyere! Slovůtný pane!

Děkuji Vám velmi za Váš list, z kterého jsem seznal, že budu míti přece brzy to potěšení Vás zde opět jednou viděti. Včera odejel odsud Karel s doktorem Kauckým po dvoudenním pobytu na cestě z Abbazie do Prahy, kde nyní opět má zůstati. Pravil jsem mu, že mne zde navštívíte a navrhl jsem, aby sem také přijel, až zde budete, předpokládaje, že Vám to snad bude milé, ho též jednou opět viděti. On na to velmi rád přisvědčil, a tak budu tak smělý, až se zde ohlásíte, sděliti mu to a on pak přijede a mohl by zde bez doktora Kauckého několik dní pobýti. Mně toho bylo včera tak líto, jak nerad odsud jel, ale měl od Papa vykázanou marschroutu,[32] a to se nemělo změniti. Těším se velice na Vaši návštěvu, jen prosím dříve o telegram dotazný, abych mohl odpovědíti, kdybych náhodou zde nebyl.

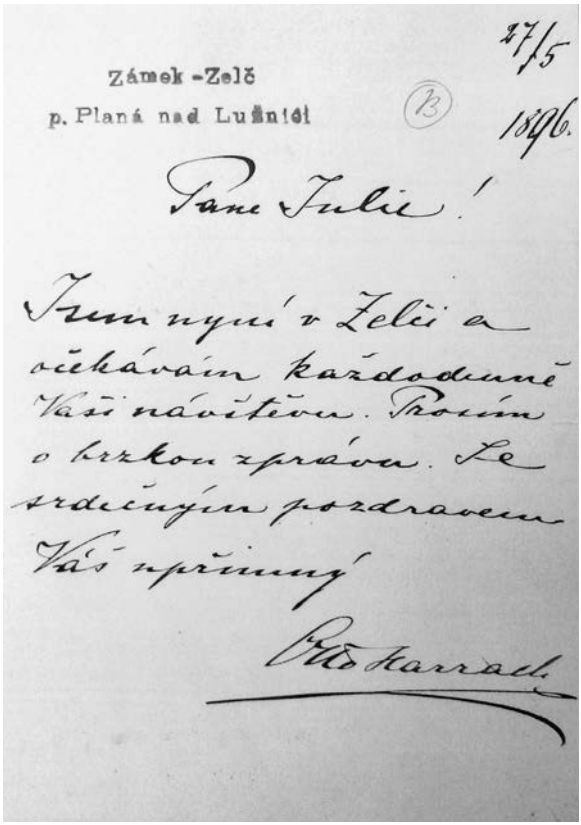
Se srdečným pozdravem Váš oddaný

Otto Harrach

---

[31] Českomoravská transverzální dráha vznikla na konci 80. let 19. století a propojila Domažlice, Strakonice, Tábor, Jihlavu, Brno a Trenčianskou Teplou.

[32] Maršrúta, směr pochodu.

Zámek -Zelč
p. Planá nad Lužnicí

27/5
1896.

Pane Julie!

Jsem nyní v Želči a
očekávám každodenně
Vaši návštěvu. Prosím
o brzkou zpráva. Se
srdečným pozdravem
Váš upřímný
Otto Harrach.

Dopis Otty Harracha Juliu Zeyerovi z 27. května 1896. LA PNP.

Po případě uzavření kr. z. č. divadla platí lístek tento do divadla letního.

Král. české zemské divadlo v Praze.

Předplatní lístek
na
loži v přízemí. **P. 2**

Na 250 představení
od čísla 1. r. 1881 až včetně do čísla
250. r. 1882.

Předplatné pro Národní divadlo. SOA Zámrsk, fond Velkostatek Jilemnice, inv. č. 406.

11.

1896, března 26. Strkov[33] u Želče

Pane Juliuse!

S díkem za Váš list oznamuji Vám, že o Velikonocích asi budu v Praze a pak hned v úterý nebo snad již v pondělí chci jeti zase sem. Počínaje 11. 4. přijdou mi sem hosté na tokání tetřevů a tetřívků, a to asi by Vám nebylo příjemno slyšeti, mnoho-li tetřívků bylo zastřeleno, neboť znám Vaši antipatii ke všemu lovectví.

Pak pojedu asi na 14 dní do Jilemnice, takže asi sotva před prvním květnem vrátím se do Zelče k stálému pobytu. Doufám tedy, že hned po Velikonocích bude Vám možno mne zde navštíviti. Ostatně jsem nejspíše již tuto středu s Karlem v Praze a zůstanu tam přes svátky.

Snad se tam již uvidíme. Četl jsem, že pozejtří se bude dávati poprvé Vaše tragédie „Neklan", při které přece budete asi přítomen a nezalezete se někam do koutečka, aby Vás nemohlo vděčné obecenstvo najíti. Až se uvidíme, musíte mi o tom vypravovati.

Těše se na shledanou zůstávám se srdečným pozdravem Váš upřímný

Otto Harrach

12.

1896, května 13. Zámek Žinkovy[34] [razítko]

Pane Julie!

Dnes obdržel jsem Váš list, za nějž Vám velice děkuji. Nemohu Vám nyní na den říci, kdy do Zelče se zase dostanu, nejraději bych tam jel hned, ale zde musím nyní býti ve funkci jako patron při biskupské vizitaci a pak asi pojedu ke svátku otce do Pruggu. Myslím, že začátkem měsíce června zajisté budu v Zelči a těšilo by mne pak velmi, kdybyste mne tam chtěl navštíviti a pozval bych tam Karla, jenž opět jest úplně zdráv. Měl tak malou žloutenici, ale přešlo to za několik dní. Prosím Vás tedy, byste mi listem nebo telegraficky den a hodinu svého příchodu oznámil. Kdyby se mělo státi, abych začátkem června v Zelči ještě nebyl, oznámil bych Vám to včas, zároveň bych Vám také sdělil,

---

33 Strkov, část města Planá nad Lužnicí, v r. 1903 zde vystavěl Otto Harrach zámek jako své letní sídlo.

34 Zámek Žinkovy ve stejnojmenné obci, okr. Plzeň-jih. V letech 1883–1897 patřil Janovi z Harrachu.

kdy asi tam budu. Máte-li ale nějaké určité plány pro nejbližší budoucnost, prosím, byste kvůli této mé nestálosti se nezdržoval. Jsem jak poutnický pták. Doufám, že začátkem června se uhlídáme.

Se srdečným pozdravem Váš upřímně oddaný

Otto Harrach

13.
1896, května 27. Zámek Želeč [razítko]

Pane Julie!

Jsem nyní v Zelči a očekávám každodenně Vaši návštěvu. Prosím o brzkou zprávu.

Se srdečným pozdravem Váš upřímný

Otto Harrach

14.
1896, června 5. Zámek Želeč [razítko]

Pane Julie!

Díky za Váš list a očekávám Vás s radostí v pondělí dne 8/6 odpoledne ve 2.23 [hodin] do Plané. Stran Karla již jsem psal, aby se zde s Vámi sešel. Těším se již velmi na váš příchod.

Se srdečným pozdravem Váš upřímně oddaný

Otto Harrach

15.
1896, června 8. Želeč [razítko]

Pane Julie!

Rozumí se samo sebou, že budu vždy potěšen z Vaší návštěvy, a myslím, že byste sobě nečinil velikých námah, kdybyste, až pojedete z Prahy, zastavil se nebo poslal do domu se zeptat, zdali jsem v Zelči, a pak mi direktně telegrafoval svůj příjezd, an do těch dob bude zde prázdno a já asi nyní ještě do Jilemnice nepojedu, jelikož jest příliš zima. Děkuji Vám srdečně za Váš list. Byl jsem v Praze v „Neklanu" a gratuluji Vám k jeho znamenitému úspěchu, jehož jsem byl svědkem. Nuže doufám, že se zde brzy uhlídáme.

Se srdečným pozdravem Váš upřímně oddaný

Otto Harrach

16.
1896, června 27. Zámek Želeč [razítko]

Pane Julie!

Děkuji Vám velmi za Váš milý dopis a zásilku kněh, do nichž se nyní chci pustit a těším se na ně. Článek o Vídni jsem ještě úplně nepřečetl, ale nezdá se mi tak příliš odpudivý, jako výpovědi Vaše. Francouzský journalista ovšem jenom to posuzuje, co za těch několik dní svého pobytu viděl a slyšel.

Nyní odjede brzy pan Dietrich zase do Mnichova, Karel ještě zde zůstane několik dní, Dr. Kaucký odjel na týden ke svým příbuzným a na jeho místě jest zde nyní kaplan z Malšic, jenž Karla zná již ze Žinkov, kde dříve byl. Nevím, zdali se do Žinkov tak brzy dostanu a prosím Vás, abyste mne neočekával. Dá-li se to dělat, navštívím Vás, ale myslím spíše, že ne. Jen se nedejte rušiti ve svých plánech, možná že snad jiný rok do Vodňan se dostanu. Těšilo mne velice, že jste mně zde navštívil, a doufám, že dobrý vzduch a lesní procházky nechaly Vás zapomenout na ty profánní noty, které jste u mne viděl. Za obstarání těch rekvizit Vám mnohokráte děkuji, přišly hned druhý den, ovšem nemůžete za to, že Batovec[35] poslal ty nejšpatnější štětičky, které jen mohl vyhledati. Obrátil jsem se pak hned na Bělského a ten posloužil znamenitě.

Se srdečným pozdravem Váš upřímně oddaný

Otto hr. Harrach

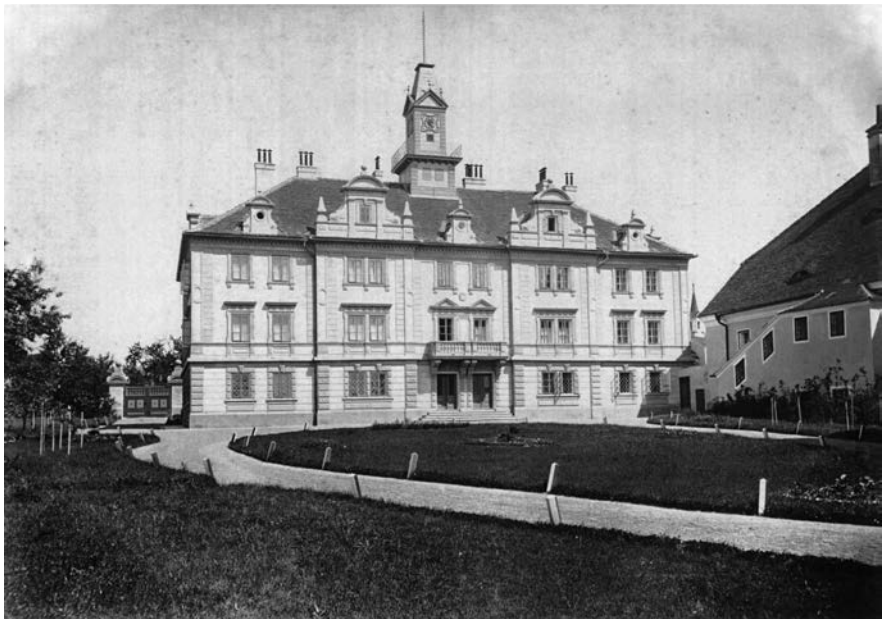
Od Karla a pana Dietricha mám vyřídit pozdrav.

17.
1897, března 14. Želeč

Pane Julie!

Při svém návratu z ciziny nalezl jsem zde Váš spis, na který se již velmi těším, a děkuji Vám za pozornost, kterou jste mi tím projevil. Vaše knihy mám ještě u sebe a doufám, že prominete mi, když Vám je ještě nevracím. Nepřečetl jsem to ještě, an na cestách neměl jsem k tomu času. Byl jsem v Itálii ve Florencii, Miláně, Bologni, Římě a v Pise, pak v Nizze a Marseille. Jelikož jsem

[35] František Bohuslav Batovec si otevřel obchod s papírem, psacími, kreslicími a malířskými potřebami v Praze na Příkopech v r. 1873 a vedl jej až do své smrti v r. 1909.

Zámek Želeč v 90. letech 19. století. Foto KM Jilemnice.

však stále byl churav a nelepšilo se to, vrátil jsem se domů a tu jsem opět v Zelči. Kdybyste mne chtěl navštíviti, těšilo by mne, neb nesmím mnoho chodit ven, jsem zde sám a tu přijde na jednoho někdy trud. Musím se šetřit, aby můj neduh se nezhoršil, a tu ovšem nemohu Vám velikých zábav v podobě procházek poskytnouti, když mne zde navštívíte. Bohužel neměl jsem mnoho z té cesty, an již z počátku nebylo mi valně.

S upřímným pozdravem Váš oddaný

Otto hr. Harrach

18.
1897, dubna 4. Zámek Želeč

Pane Julie!

Za Vaše řádky Vám srdečně děkuji. Z Vaší práce se jen nyní nevyrušujte a věnujte se jí úplně, jsem přesvědčen, že bude požehnaná. Zatím jsem tu nejhorší dobu již zde přestál. Nyní nastal hon na tetřívky a hosté se zde střídají jeden po druhém. K Velikonocům snad budu též v Praze a tu doufám, že se

někde sejdeme. Zajímalo by mne ovšem navštíviti dílnu Vašeho znamenitého sochaře[36] v Chejnově a prosil bych Vás, abyste mi sdělil, kdy se tam podíváte, abychom tam snad mohli spolu jíti, jestli by Vám bylo libo při té příležitosti zase sem se podívati, těšilo by mně velice. Můj stav zdravotní se zatím dosti zlepšil, ale na tetřívky jíti mi lékař v Praze zapověděl. Musel jsem prý někde, ani to netuše, prodělati zápal blány žeberní a to zanechalo ještě následky za sebou. To byl asi ten stav nemoci, který mně další cestu zabránil. Zdravý vzduch v Zelči jde nade všecky léky. Copak to máte za znak, se kterým pečetíte Vaše psaní? Není-li to Váš rodinný znak, budeme Vás stíhati pro přečin „Anmassung des Adelstandes"[37]. Dvě ruce, které se křižujou, znamenají snad zasnoubení, to by tak bylo něco, abychom se dočtli náhle, že pan Julius se zasnoubil. Vaše kniha mne velmi zajímala a obdivuju se Vaší píli, kde všude až v Egyptě a v Číně vyhrabáváte staré legendy. Obzvláště ta egyptská je velmi zajímavá, ale já jsem vždycky myslel, že Josef nebyl ženat a že Panna Maria pocházela z pokolení Juda.

Se srdečným pozdravem Váš upřímný

Ota Harrach

19.
1897, dubna 26. Želeč

Pane Julie!

Děkuji Vám za Vaše psaní. O Velikonocích byl jsem v Praze, a proto nemohl jsem se s Vámi sejít v Chejnově. Byl jsem sice v úterý po Velikonocích ve Strkově, ale tu jsem měl hosta a nemohl jsem se vzdáliti. Četl jsem nedávno v Katolických listech náhodou Váš dopis na herečku sl. Welsovou[38] a těšil jsem se z toho, že právě tu jste pochválil, pamatujiť se, že kdysi před mnoha lety byla v divadle jako sokyně paní Sklenářové[39] vypískána, ač celá její hra a vystoupení již tehdáž bylo velmi sympatické a dobré.

---

[36] Míněn sochař, grafik a řezbář František Bílek (1872–1941), představitel symbolismu, přítel Julia Zeyera, Otakara Březiny a Jakuba Demla.

[37] Osobování si šlechtického stavu.

[38] Karla Slavíková-Welsová (1862–1936), pravým jménem Kronbauerová. Původním povoláním učitelka. Divadlo začala hrát v pražských divadelních spolcích ochotnicky. Členkou Národního divadla byla v letech 1890–1897 a pohostinsky v letech 1918–1919. Vytvářela role realistického charakteru. Po odchodu z Národního divadla působila pedagogicky v oboru herectví na Pražské konzervatoři. Zajímala se i o národopis a psala folkloristické črty a stati ze Slovenska.

[39] Otilie Sklenářová-Malá (1844–1912), vynikající herečka, členka Národního divadla.

Karlovi se vede stále stejně, tělesně zdráv jako ryba, a děkuji Vám za poptávku. Myslí, že nyní na jaře mne zde navštíví, a chcete-li pak snad sem zavítati, mohli bychom se podívati do Chejnova. Nemohl jsem z Vaší odpovědi porozuměti, zdali ten znak, kterým pečetíte, jest znak Vašeho rodu aneb jiného rodu, jehož jméno neznáte. Přiznávám se k tomu, že jsem z bible úplně zapomněl, že Josef měl dva syny, a nyní teprv si na to vzpomínám, ale že Panna Maria z toho rodu pocházela, toho nemohu se dovtípit. Jak nalezl jste již sochu u Vašeho sochaře?

Se srdečný pozdravem Váš upřímný

Otto Harrach

20.
1897, června 4. Želeč

Pane Julie!

Děkuji Vám za Váš obšírný list a za vysvětlení stran té Asenaty.[40] Interesovalo mne to proto, poněvadž jsem nikdy o žádném rodokmenu Panny Marie neslyšel, a nyní se to vysvětluje jako licentia poetica.

Do Chejnova nyní tak brzy nepojedu, poněvadž jedu do Pruggu a pak sem asi přijede můj otec. Snad až v druhé polovici července bych se tam podíval, ale nejraději s Vámi. Mohli bychom se ještě o tom písemně dohodnouti. Váš rodinný znak mne velmi interesuje, ale myslím si, že Vás to náramně nudí. Měl jste podržeti také Váš predikát a neopovrhovat tak starou rodinnou tradicí. Četl jsem ve vašem životopise, že Vaše rodina pochází z Elsaska. Tam tedy byli Vaši předkové rytíři a Vy nyní opovrhujete jimi, když ten prsten považujete pouze za pěknou starožitnost, a ne za dědictví jejich. Ty medvědí paznehty ovšem ukazují na původ germánský. Jen to nezapírejte, jste původu germánského a máte nyní české srdce. Tak to jde na tom světě.

Nezlobte se na mne pro tyto řádky.

S upřímným pozdravem Váš oddaný

Otto hr. Harrach

[40] Egypt v Zeyerově povídce „Asenat" (vyšla v Lumíru 1895).

21.
1897, prosince 1. Želeč

Pane Julie!

Děkuji Vám za laskavé zaslání Vašeho nového spisu „V soumraku bohů"[41] a těším se již na jeho obsah. Zde používám příležitosti, abych Vám vrátil tyto knihy s upřímným poděkováním zpět doufaje, že žádný svazek neschází.

Se srdečným pozdravem Váš upřímný

Otto Harrach

Jan Luštinec: ***Korrespondenz von Otto Graf Harrach mit Julius Zeyer***

Die Korrespondenz von Otto Harrach (1863–1935), der unter anderem Besitzer des Großgutes Jilemnice (Starkenbach) und ein großer Riesengebirgsliebhaber war, ist bisher nicht bekannt und von der Freundschaft dieses Aristokraten mit dem führenden tschechischen Literaten weiß man fast gar nichts. Briefe belegen, wie sich die gegenseitige Beziehung des einstigen Erziehers von Otto mit dem ehemaligen Schüler vertiefte und einen Schlussstrich, für Otto sicher schmerzhaften, machte dahinter erst Zeyers Tod. Harrachs Zeitgenossen stellten bei Ottos Verabschiedung nach dessen Tod fest, dass der verstorbene Graf während seines Lebens nicht genügend eingeschätzt wurde. Tragen wir wenigstens mit diesem kleinen Beitrag zu der erst schüchtern begonnenen Mosaik von Ottos Leben bei.

Als Erzieher wählte Graf Jan für Otto im Jahre 1881 den Schriftsteller Julius Zeyer (1841–1901) und es zeigte sich, dass es sich um eine sehr gute Wahl handelte. Zeyer stand seinem Schutzbefohlenen in vielen Richtungen nahe – mit seinen konservativen Ansichten, Breite seiner Bildung, Patriotismus, christlichem Glauben und nicht letztendlich auch mit der Beziehung zu der Kunst, wozu Otto auch neigte. Mit dem jungen Grafen verweilte er abwechselnd in Želeč, Hrádek, Bonn, Wien und anderswo. Er besuchte mit ihm auch weitere führende europäische Städte. Zweifellos beeinflusste der Erzieher sehr seinen Schutzbefohlenen, trug unter anderem auch zu seinen vollkommenen Tschechischkenntnissen bei und vertiefte sein Interesse für die Kunst. Auf der anderen Seite gerade die Menge an Reisen neben Otto kam auch Zeyers künstlerischen Entwicklung zugute. Der Aufenthalt bei den Harrachs ermöglichte ihm die Welt kennenzulernen und er erreichte dabei nicht nur eine solide materielle Absicherung, sondern auch die dauerhafte Zuneigung von Jan und Otto. Otto las gern Zeyers Gedichte, Prosa, besuchte auch seine Theaterstücke. Es handelt sich also um eine Korrespondenz von zwei Freunden.

Die Edition enthält Briefe aus dem Fonds des Památník národního písemnictví (Gedenkstätte des nationalen Schrifttums) in Prag, Fonds Julius Zeyer.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

---

[41] ZEYER, Julius. *V soumraku bohů.* Praha: J. Otto, 1898. 174 s.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V OLEŠNICI U TURNOVA

DALŠÍ DOKLAD O POUŽITÍ MÍSTNÍCH ŽELEZIVCŮ V ŽELEZÁŘSKÉ METALURGII*

Jan Prostředník – Vladislav Rapprich

1. ÚVOD A LOKALIZACE

Od října do prosince roku 2019 zajistilo archeologické oddělení turnovského muzea záchranný výzkum v souvislosti s obnovou kabelů nízkého napětí, která proběhla na celém území intravilánu obce Olešnice u Turnova.[1] V jižní části obce při levé straně komunikace III/27921 ve směru na Vyskeř byly na parc. č. 2/1 registrovány historické terény spadající do oblasti zájmu archeologie (obr. 1 přílohy).[2]

2. CHARAKTERISTIKA PŘÍRODNÍHO PROSTŘEDÍ

Olešnice u Turnova leží vně západního okraje Hruboskalského skalního města (podokrsek Hruboskalská vrchovina). Z pohledu geomorfologického členění jde o oblast Severočeské tabule, celek Jičínské pahorkatiny, podcelek Turnovské pahorkatiny a okrsek Vyskeřské vrchoviny. Ta se rozkládá na území mezi Mnichovým Hradištěm, Turnovem, Rovenskem pod Troskami, Jičínem a So-

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. VII–XIV.

[1] *IE-12-4005109 SM, Olešnice u Turnova – obnova vNN za kNN*, investor ČEZ Distribuce, a. s.

[2] PROSTŘEDNÍK, Jan – HARTMAN, Petr – SIROVÁTKA, Roman. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Olešnice u Turnova (okr. Semily). IE-12-4005109 SM, Olešnice u Turnova – obnova vNN za kNN. Projekt C-20180481; 11-12/2014.* Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově 2019.

botkou.[3] Z geologického hlediska nepatří tato oblast mezi příliš rozmanitá území. Základem skalních měst jsou coniacké kvádrové křemenné pískovce, které vznikly zpevněním písku, naplaveného do druhohorního moře. Během neogénu probíhala v této oblasti sopečná činnost. Magmata alkalických bazaltoidů pronikala křídovými sedimenty v podobě žil, v několika případech byly zachovány také relikty pyroklastických kuželů.[4] Ze třetihor pocházejí také nánosy říčních štěrkopísků, které často leží vysoko nad dnem dnešního údolí; ze čtvrtohor pak uloženiny říčních sedimentů, relikty spraší navátých v dobách ledových, suťových plášťů a smíšených svahovin. Procesem zvětrávání a odnosu sedimentů získala oblast dnešní podobu vypreparovaných skalních bloků a hlubokých roklí.[5]

V Českém ráji registrujeme pět oblastí tvorby půd. V Olešnici zejména odvápněné drťové sprašové hlíny, které tvoří podklad nejúrodnějších půd – hnědozemí, dále pozůstatky starých říčních teras s kamenitými hnědými půdami a hnědé půdy podzolované s výskytem pseudoglejů a tzv. svažité půdy.

Od Roudného západně od Olešnice přichází bezejmenný přítok, který pod polohou *Rybníčky* absorbuje Kacanovský potok. Ten se u Mlýnice vlévá do říčky Žehrovky, jež představuje druhý nejdůležitější vodní tok hydrografické sítě Českého ráje. Do jejího povodí je také soustředěno největší množství velkých pramenů.[6]

Okrsek se z klimaticko-geografického členění řadí do mírně teplé podoblasti[7] s dlouhým, teplým a mírně suchým létem, krátkým přechodným obdobím s mírně teplým jarem a mírně teplým podzimem, krátkou zimou, mírně teplou a suchou s krátkým trváním sněhové pokrývky. Průměrná roční teplota se pohybuje mezi 7–8 °C a průměrný roční úhrn srážek v intervalu 550–650 (700) mm. Okrsek je dnes středně zalesněný borovými a smrkovými porosty, ojediněle promíšenými dubinami a bučinami, v roklích registrujeme zbytky smíšených porostů, na skalách místy chudá acidofilní společenstva s borovicí – tzv. reliktní bory.[8]

---

3 Podle BALATKA, Břetislav – KALVODA, Jan. *Geomorfologické členění reliéfu Čech.* Praha: Kartografie Praha, 2006. ISBN 80-7011-913-6; DEMEK, Jaromír – MACKOVČIN, Petr a kolektiv. *Zeměpisný lexikon ČR: Hory a nížiny*, 2. vyd. Brno: AOPK ČR, 2006. ISBN 978-80-86064-99-9.

4 RAPPRICH, Vladislav a kol. *Reconstruction of eroded monogenic Strombolian cones of Miocene age: A case study on character of volcanic activity of the Jičín Volcanic Field (NE Bohemia) and subsequent erosional rates estimation.* Journal of Geosciences, 2007, roč. 52, 169–180. ISSN 1802-6222.

5 http://ceskyraj.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/.

6 http://ceskyraj.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/.

7 http://www.migesp.cz/klimaticke-regiony-cr.

8 http://ceskyraj.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/.

3. DĚJINY BÁDÁNÍ A DOSAVADNÍ EVIDENCE ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ V DOTČENÉM ÚZEMÍ

Území na západním úpatí Českého ráje mezi Mašovem, Všení a Olešnicí náleží z hlediska historického sídelního vývoje k exponovaným oblastem. Jde o okrajovou oblast tzv. starého sídelního území, kde je však registrováno víceméně kontinuální osídlení od staršího pravěku až do současnosti. Vzhledem k reliéfu krajiny, který je významným způsobem determinován činností páteřního vodního toku s přítoky a činností erozní, mohly být v různých obdobích využívány jen určité polohy. Z tohoto důvodu se v regionu Českého ráje nevyskytuje tzv. kobercové osídlení, se kterým se setkáváme například v Polabí. Zatímco Mašov a Všeň disponují širokým spektrem archeologických nálezů z období pravěku, z katastrálního území Olešnice pochází sekeromlat z pozdní doby kamenné,[9] dále dva bronzové kroužky[10] a sekerka s tulejkou z detektorového průzkumu[11] z mladší a pozdní doby bronzové. Nejvíce záznamů v regionální i archeologické literatuře registrujeme ke skalní lokalitě Chlum – Kozlov, která je badateli široce interpretována jako panské sídlo – hrad[12] nebo naopak jako neopevněné sídlo na pískovci dosud bez přesného časového určení.[13] Za kuriózní určitě musíme pokládat nález „falešného pražského groše", který při terénní prospekci objevil Tomáš Durdík v roce 1999.[14] Nešlo však o falsum středověké, ale z roku 1991, kdy liberečtí skauti použili větší množství těchto novodobých ražeb v rámci hry hledání pokladu.[15]

---

[9] FILIP, Jan. *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha, 1947, s. 237; Muzeum Českého ráje v Turnově – inv. č. A 549, nález V. Sedláčka bez bližší lokalizace.

[10] Poloha *V Umrlčině*, parc. č. 853/1, JTSK: 686801/997527, v roce 2014 předal Jan Petrnoušek bronzový kroužek – původně spirála – surovina (délka 47 mm, hmotnost 38 g), bronzový náramek – oválný (délka 51 mm, hmotnost 13 g), Muzeum Českého ráje v Turnově – inv. č. A6885.

[11] Tomáš Krámský – poloha nad rybníčkem Vustra, parc. č. 853/1, JTS-K: 686437,235/997541,246, nadmořská výška 289,5 m, duben 2017.

[12] Souborně s literaturou DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů.* Praha: Libri, 1999, s. 284–285. ISBN 80-85983-62-1.

[13] GABRIEL, František – PODROUŽEK, Kamil. Pracovní hypotéza k raně novověkému sídlení na pískovci. In: *Sborník z konference k 50. výročí založení ChKO Český ráj, Sedmihorky 20.–22. října 2005.* Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum, 11, 2006, s. 123. ISBN 80-86254-14-3.

[14] DURDÍK, Tomáš. *Zpráva o archeologické akci ZAA 6040/1999*. Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze. DURDÍK, Tomáš – NEMEŠKALOVÁ – JIROUDKOVÁ, Zdenka. Falešný pražský groš z hradu Kozlov (Chlum). In: *Castellologica bohemica*, 8, 2002, s. 393–398. ISSN 1211-6831.

[15] DURDÍK, Tomáš. *K nálezu padělku pražského groše na hradě Kozlov (Chlum).* In: Castellologica bohemica, 10, 2006, s. 335–336.

Ves Olešnice se poprvé nepřímo připomíná k roku 1318 v souvislosti se žalobou Vikarta z Polné, kterou předložili Všeslav z Olešnice a Vněslav z Vyskře.[16] Vedle existence vsi se zároveň z tohoto zápisu dozvídáme o predikátu Všeslava z Olešnice – nejspíše šlo o nižšího šlechtice ve Vikartových službách.[17]

Artefakty z období vrcholného středověku dosud z intravilánu Olešnice chyběly. Lokalitě byla věnována pozornost v rámci leteckého snímkování, ke kterému opakovaně došlo mezi lety 2003 až 2005.[18] Jediný archeologický výzkum historických terénů do roku 2019 se uskutečnil v roce 2008 v souvislosti se stavbou přeložky vodovodu na parc. č. 891/24 a 902. Před čp. 52 se v hloubce 1,1 m od stávající úrovně povrchu nalézal relikt základu z pískovcových armatur. Podle lokace je pravděpodobné, že jde o základ pilíře brány. Bohužel datování je s ohledem na absenci chronologicky citlivého materiálu neproveditelné; předpokládáme, že jde o období 18. až 19. století.[19]

4. METODIKA ZÁCHRANNÉHO ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU

Pro liniovou stavbu *IE-12-4005109 SM, Olešnice u Turnova – obnova vNN za kNN* byla zvolena metoda archeologického výzkumu formou dohledu, kdy terénní technik průběžně dokumentoval trasy liniových výkopů v návaznosti na probíhnuvší zemní práce. V úseku mezi čp. 7 a čp. 8 byla registrována nálezová situace spadající do oblasti zájmu archeologie, proto zde proběhl záchranný výzkum. Stěny této trasy výkopu byly začištěny a stratigrafická situace byla následně standardně dokumentována fotograficky a kresebně v měřítku 1:10 nebo 1:20, a to jak v řezu, tak v půdorysu. Osy řezů byly geodeticky zaměřeny (zaměření, výpočty a zpracování bylo provedeno v závazném referenčním systému Jednotné trigonometrické sítě katastrální S-JTSK a výškovém systému Balt po vyrovnání). Terénní plány nemovitých historických terénů i dalších nálezových situací byly převedeny do digitální podoby v PC programu Corel Draw, verze 13 XD. Uloženiny byly následně popisovány do kontextových formulářů v uživatelském prostředí MS Office Professional – verze 2010 do databázového editoru Access.

---

[16] *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae, anno MDXLI igne consumptarum (RT). Pozůstatky desk zemských r. 1541 pohořelých*. Díl I. Ed. Josef Emler. Pragae, 1870, s. 54.

[17] ZOUL SAJBT, Jiří, *Středověká Všeň*, s. 30; JAKUBEC, Pavel – MAREK, David (edd.). *Všeň – Mokrý – Ploukonice: život tří osad v proměnách staletí*. Všeň: Polygraf, 2019. ISBN 978-80-270-5823-5.

[18] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Zpráva o archeologické akci ZAA 1534/2006.* Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze.

[19] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Zpráva o archeologické akci ZAA 679/2009.* Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze. Koordináty JTS-K: 686778.068/ 998863.789; 686672.618/ 998906.912; 686627.970/ 998952.671.

Z výplně zahloubeného objektu 1/2019 i z reliktu kulturní vrstvy 6 byly odebrány vzorky výplní k proplavení flotační metodou na plavicí lince typu ANKARA. Získaný paleobotanický materiál (zuhelnatělé zbytky rostlinných těl a uhlíky dřevin) byl poskytnut k analýze v laboratoři v Roudnici nad Labem (RNDr. J. Novák, Ph.D.).

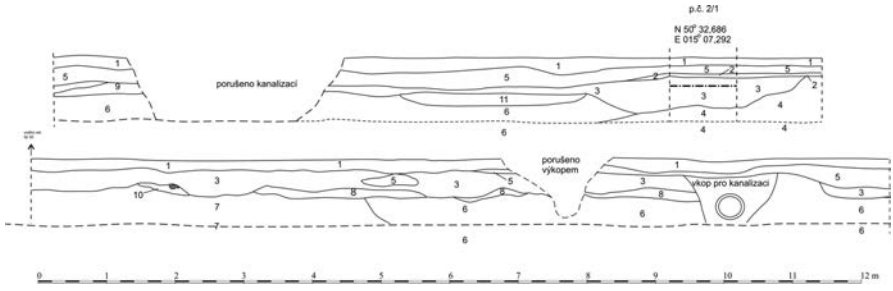
Z železářských strusek z výplně 3 objektu 1/2019 (obr. 10) byly na České geologické službě (ČGS) zhotoveny leštěné výbrusy. Takto připravené preparáty byly analyzovány v laboratoři ČGS na elektronovém mikroskopu Tescan MIRA 3GMU s přidaným SDD X-Man 80 mm² EDS (energiově-disperzní systém) detektorem a softwarem AZtecEnergy (Oxford Instruments). EDS bodové analýzy, plošné analýzy vybraných minerálů a některých částí vzorku byly získány individuálně (urychlovací napětí 15 kV, WD 15 mm, 3 nA sondování, 30 s intervaly). Pro standardizaci byla použita sada standardu SPI mineral.

5. POPIS NÁLEZOVÉ SITUACE

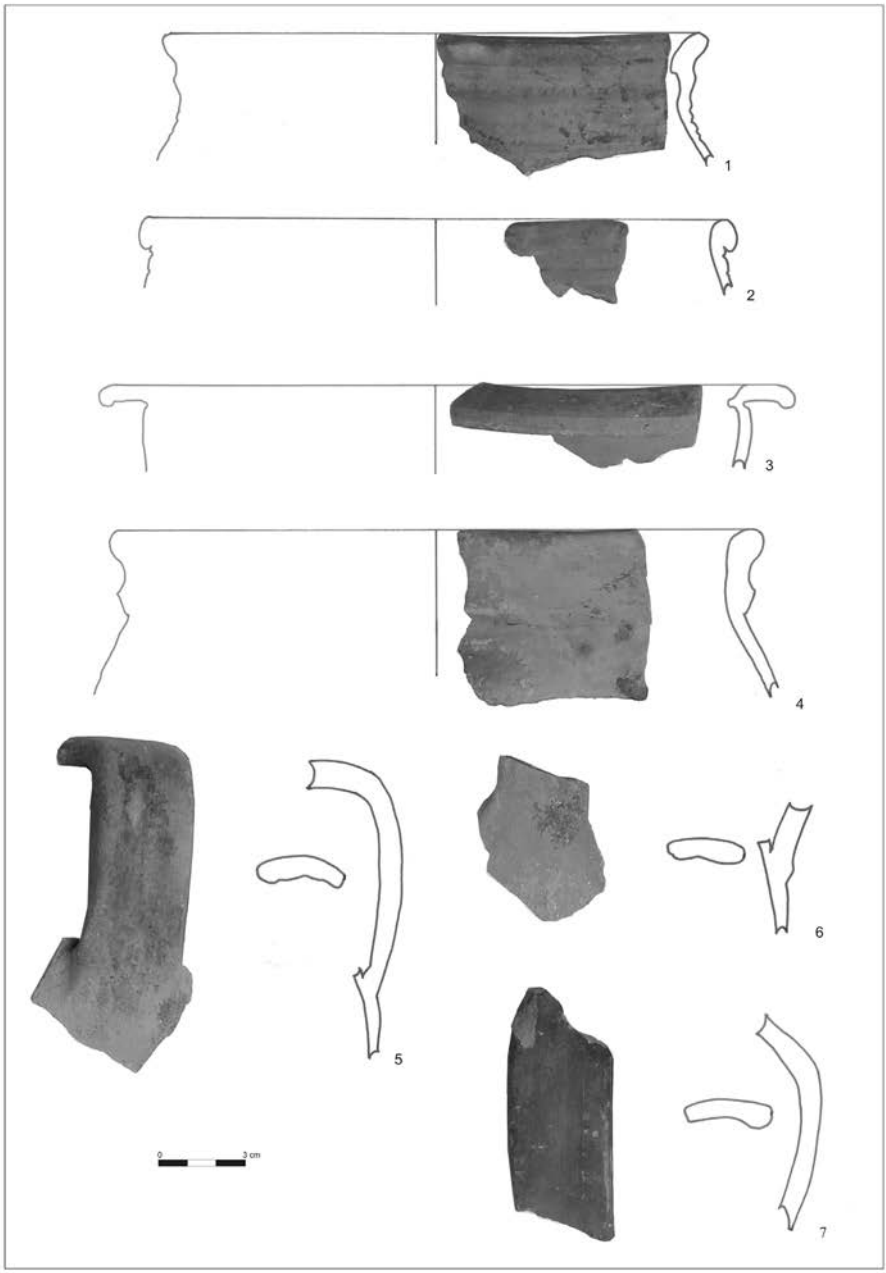
VÝKOP K ČP. 8

parc. č. 2/1, identifikace X/Y: 50.5447667N, 15.1215333E; (obr. 2 příl.)
Severozápadní řez jsme dokumentovali v délce 23 m; stratigrafická situace byla identická i na protilehlém jihovýchodním řezu. Stratigrafie byla složená z 11 uloženin, výkopy a výplně pro inženýrské sítě nebyly číslovány a popisovány.

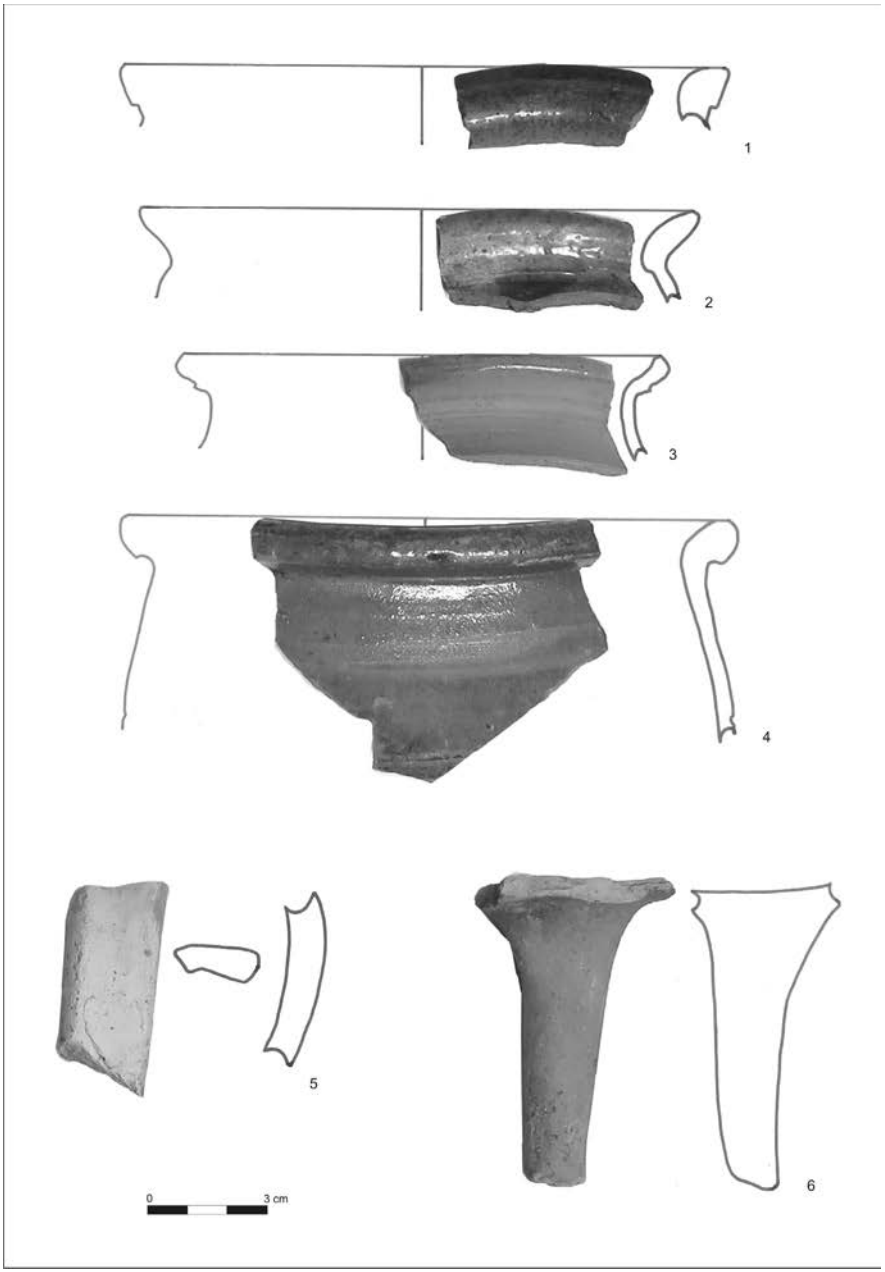
1) Drn, mocnost 0,12–0,24 m; 2) Škvára, mocnost do 0,05 m; 3) Světle šedočerná jílovitopísčitá hlína, četně keramiky a strusky (obr. 4–8), mocnost kolísá

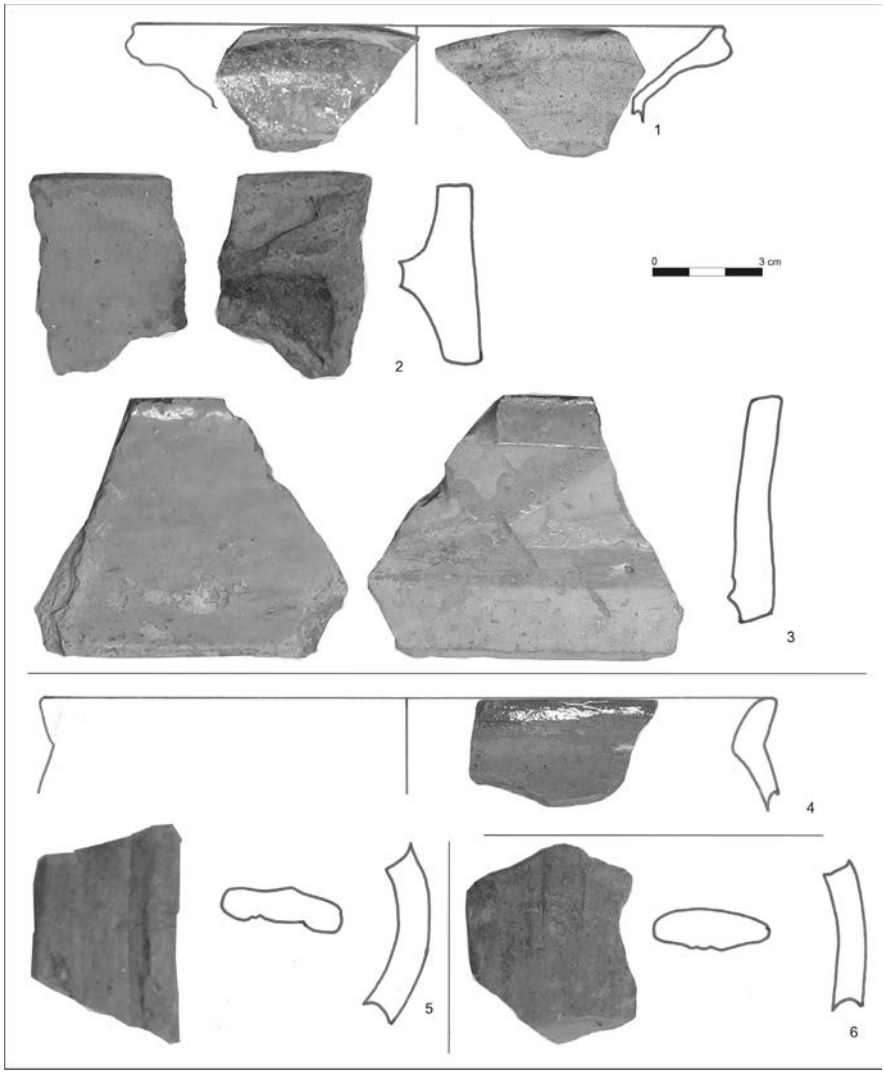
Obr. 2. *Kresebná dokumentace severozápadního řezu mezi čp. 8 a čp. 32 na parc. č. 2/1.*

Obr. 4. *Severozápadní řez výkopu k čp. 8 – zlomky keramiky 15.–16. stol. (VS2–VS2/NO1) z vrstvy 3, která tvoří zánikový horizont, datovaný do 1. pol. 17. stol.*

Obr. 5. *Severozápadní řez výkopu k čp. 8, vrstva 3 – nejmladší nálezy představují zlomky keramiky z 1. pol. 17. stol. ze soudobého zánikového horizontu.*

Obr. 6. *Keramika 16.–17. stol. ze zánikového horizontu z 1. pol. 17. stol. (SZ řez výkopu k čp. 8, vrstva 3, soubory 4, 8) a keramika pochozího povrchu ze soudobé vrstvy 7 (soubor 7).*

od 0,05 po 0,45 m, při východním okraji výkopu registrován nejspíše řez zahloubeným objektem o délce 3 m, nepravidelně plochým dnem, V-profilem, objekt (2/2019) byl zahlouben do podloží (vrstva 4); 4) Ulehlý tmavě žlutý jíl (podloží), mocnost nezjištěna, největší mocnost zachycená na řezu 0,68 m; 5)

Žlutý hrubozrnný písek, mocnost kolísá od 0,04 až 0,2 m; 6) Ulehlá tmavě šedočerná jílovitá hlína (patrně vodní sediment, odebrán vzorek biomateriálu) keramika, struska (obr. 7–8 příl.), průměrná mocnost se pohybovala do 0,4 m, maximální 0,75 m; 7) Ulehlá tmavě šedá jílovitá hlína, keramika (obr. 6), mocnost 0,44 až 0,58 m; 8) Ulehlý tmavě žlutošedý písek s malými fragmenty pískovce, mocnost 0,15 m; 9) Ulehlý tmavě žlutočerný písek, malé fragmenty cihel a pískovce, mocnost 0,04 – 17 m; 10) Vrstva strusky s mazanicí (čočka protnutá výkopem v délce 0,7 m), mocnost 0,15 m; 11) Tmavě šedočerná jílovitá hlína četně stopy strusky a mazanice, cihly a pískovce, vrstva protnutá v délce 3 m, mocnost do 0,19 m.

OBJEKT 1/2019

parc. č. 2/1, identifikace X/Y:150.5445697N, 15.1211839E; (obr. 3 příl.)

1) Drn, mocnost 0,1–0,17 m; 2) Středně ulehlá tmavě hnědá písčitá hlína, mocnost cca 0,22 m; 3) Ulehlá tmavě černá prachová hlína 90 % strusky a keramiky (obr. 6, 9–11 příl.), vrstva registrována v délce 0,72 m, mocnost do 0,09 m (odebrán vzorek biomateriálu); 4) Ulehlý tmavě žlutý jíl s drobnými fragmenty strusky zatlačenými do báze uloženiny, na kontaktu s uloženinou 5 patrné vý-

Tab. 1. *Olešnice u Turnova – přehled stratifikovaných artefaktů a ekofaktů z historických terénů zkoumaných při archeologickém výzkumu na podzim 2019*

Katastrální území	Lokalita	Soubor číslo	Negativ	Depozit	Druh nálezu	Datum
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	1		vrstva 3	keramika	25. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	2		vrstva 3	struska	25. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	3		vrstva 3	Fe	25. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	4		vrstva 6	keramika	26. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	5		vrstva 6	struska	26. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	6		vrstva 6	Fe	26. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	7		vrstva 7	keramika	26. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, obj. 1	8	obj. 1	vrstva 3	keramika	27. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, obj. 1	9	obj. 1	vrstva 3	struska, železivce	27. 11. 2019
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 7	10		vrstva 1	zvířecí kost	27. 11. 2019

razné zhutnění sedimentu, které lze interpretovat jako podlahu, mocnost 0,01 až 0,12 m; 5) Ulehlý světle žlutý jíl (podloží), mocnost nezjištěna, ve výkopu registrována 0,08 až 0,12 m.

6. ARTEFAKTY A EKOFAKTY

Při dokumentaci a následném vzorkování řezů výkopů byly odebrány soubory artefaktů i ekofaktů a vzorky výplní pro následné environmentální analýzy. Jde o soubory keramiky, strusky, železných předmětů a zvířecí kosti, které jsou představeny v následující tabulce 1, a katalog včetně kvantifikace, hmotností a datování v tabulce 2.

7. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE

Výkop dokumentovaný v délce 23 metrů, které procházel v linii mezi čp. 8 a čp. 32, přinesl zajímavou stratigrafickou situaci, svědčící o poměrně složitém vývoji historických terénů (obr. 2). Stratigrafie je složená z jedenácti uloženin a tří nedokumentovaných výkopů pro inženýrské sítě subrecentního stáří. Stratigraficky nejvýše registrujeme vrstvu 1 (drn), která překrývá vrstvy 5 a 3. Vrstvu 5 lze označit za vyrovnávací (vrstva hrubozrnného písku) a vrstvu 3 za planýrovací. V jednom případě jsou tyto uloženiny od sebe odděleny vrstvou škváry (2). Vrstva 3 reprezentuje zánikový horizont, dobře datovaný zejména keramikou, a to do prvních desetiletí 17. století. Ve východní části výkopu tato vrstva tvoří zároveň výplň objektu 2/2019 (sídlištní objekt nejasného účelu). Vrstva v sobě obsahuje chronologicky citlivý inventář, datovatelný od poloviny 15. do prvních desetiletí 17. století. Objekt 2 je zahlouben do podloží (vrstva 4) a na západním okraji je v kontaktu s uloženinou 11 – další soudobou planýrovací vrstvou. Jeho západní okraj je narušen uloženinou 6 (viz níže). Do stejného „zánikového" horizontu náležejí ještě uloženiny 8, 9 a 10. Velmi zajímavou se jeví báze výkopu reprezentovaná vrstvami 6 a 7. Vrstva 7 představuje více než půl metru mocnou ulehlou vrstvu šedého jílu, z jejíž terminální úrovně pochází nevelký soubor keramiky jednoznačně raně novověkého stáří (NO1), podle ulehlosti můžeme uvažovat o soudobém pochozím povrchu. Vrstvu 7 protíná uloženina 6, jejíž geneze je významně ovlivněna činností vody. „Protnutí" může svědčit o výplni gravitačního erozního kanálu. Výplň obsahuje značné množství biomateriálu a byl proto odebrán vzorek pro následné environmentální analýzy. Také z uloženiny 6 byl získán soubor artefaktů raně novověkého stáří. A uloženiny 3 a 6 dále obsahovaly velké množství železářské strusky (viz dále).

Tab. 2. *Olešnice u Turnova – katalog stratifikovaných artefaktů a ekofaktů z historických terénů zkoumaných při archeologickém výzkumu na podzim 2019*

Katastrální území	Lokalita	Soubor číslo	Negativ	Depozit	Druh nálezu	Popis	Datace	Počet	Hmotnost (g)	Poznámka
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	1		vrstva 3	keramika	VS2-10 (4 okraje, 3 zlomky dna, 2 ucha, zlomek stěny se šroubovicí), NO1-25 (4x okraj, 2x ucho, 1x trojnožka, dno /zakuřovaná, aplikace hořčíku/ – 9x glazura, ostatní režný povrch)	VS2-NO1	35	554	do povrchu střepu z VS2 jsou zatavené okuje železa
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	2		vrstva 3	struska	železářská struska, agregáty železivce, otisky dřevěného uhlí	NO1	6	1 121	
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	3		vrstva 3	Fe	železný hřeb s „T"-hlavicí	NO1	1	21	
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	4		vrstva 6	keramika	VS2-NO1-2, NO1-7 (2 zlomky komory kachle, 1 okraj misky, 4x glazura, ostatní režný povrch)	VS2/NO1-NO1	9	112	
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	5		vrstva 6	struska	železářská struska, agregáty železivce, otisky dřevěného uhlí	NO1	2	482	
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	6		vrstva 6	Fe	železná objímka z pásoviny (zpevnění kulatiny /rejdu?/ z povozu), železná tyčinka	NO1	2	579	
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 8	7		vrstva 7	keramika	NO1 (16./17. stol.) – 7 (okraj, ucho, ostatní AK), zelená glazura, ostatní režný povrch	NO1	7	68	
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, obj. 1	8	obj. 1	vrstva 3	keramika	NO1 (16./17. stol.) – 5 (ucho, 2x glazura, 2x redukce, 1x oxidace)	NO1	5	27	
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, obj. 1	9	obj. 1	vrstva 3	struska, železivce	železářská struska, agregáty železivce, otisky dřevěného uhlí, 1x křemen, 2x železivec	NO1	31	3 180	
Olešnice u T.	parc. č. 2/1, výkop k čp. 7	10		vrstva 1	zvířecí kost	hovězí kost	NO	1	200	

Nadmíru zajímavá nálezová situace byla registrována při prodloužení liniového výkopu kabelu NN mezi čp. 32 a čp. 8 v ose východ–západ pro lampu veřejného osvětlení při průjezdní komunikaci III/27921 („severně od lípy"). Výkop v délce 10 m protnul historické terény spadající do oblasti zájmu archeologie. V trase od lampy VO 3,5 m východním směrem byl objeven objekt 1/2019 (obr. 3 příl.). Ten byl ohraničen reliktem zděné konstrukce na východním okraji a destrukcí západní zdi. Stratigrafie interiéru objektu 1 byla složená z pěti uloženin a dvou konstrukcí. Uloženinu 1 tvoří drn a pod ním se nachází vrstva 2, kterou lze označit za vrstvu planýrovací. Obsahuje totiž mimo jiné i lomové pískovcové kameny a zlomky hrubě opracovaných pískovcových štuk, které pocházejí z konstrukcí ohraničujících objekt 1. Dobře poznána byla pouze konstrukce východní zdi/podezdívky objektu. Byla složená ze čtyř pískovcových štuk pojených na spáru nejspíše hliněnou maltou, šířka konstrukce činila 0,9 m, dochovaná výška 0,4 m. Tato konstrukce byla zborcená jak do interiéru, tak do exteriéru objektu 1/2019. Výplň interiéru objektu 1 tvořily vedle již zmíněné uloženiny 2 vrstvy 3 a 4. Vrstva 3 obsahovala z 90 % výhradně železářskou strusku a pevné uhlíky – nejspíše dřevěného uhlí (byl odebrán vzorek pro environmentální analýzy) a vrstvu 4 můžeme s ohledem na výrazné zhutnění báze interpretovat jako podlahu (do báze byly zatlačené četné úlomky strusky). Z vrstvy 3 pochází ještě malý soubor keramiky, přesto jednoznačně datovatelný do raného novověku, nejspíše do počátečních desetiletí 17. století. Rozměry interiéru objektu 1/2019 můžeme pouze odhadnout, protože jednoznačně máme doloženou východní stěnu, ale západní prokázanou jenom na základě nalezené destrukce. Vlastní západní stěnu bychom mohli očekávat ve vzdálenosti do 1 m od stávajícího východního okraje výkopu. Vnitřní rozměr objektu měl nejméně 3,5 resp. 4 m. Vně objektu 1 na východní straně pokračovaly pouze uloženiny 1, 2 a 5, tedy drn, planýrovací vrstva 2 nasedající na podloží (5).

Interpretaci nálezové situace napomáhají nejenom objevené historické terény a nálezový inventář, ale také historická mapová díla a snímky LIDAR. Významným dokladem antropogenních aktivit je zde zánikový horizont, který lze datovat do první poloviny 17. století. Ten je prezentován vrstvami 3, 8–11, výplní objektu 1/2019 i objektem 2/2019. Pocházejí odsud četné nálezy železářské strusky, které jsou bezpečně datovatelné do raného novověku. Jde nejenom o relativně chronologicky uzavřené a jednoznačně stratigraficky určitelné nálezové soubory, ale dokonce o dataci přímou, kdy se v hmotě strusky nalezly zatavené zlomky raně novověké keramiky (vrstva 3, soubor 2, obr. 7 příl.). Veškerá nalezená struska dále obsahuje dosud dobře patrné agregáty

železivců, které bezesporu sloužily jako surovina pro následnou tavbu železa. Ostatně železivce v různém stadiu technologických procesů (1 – připravené k přežahu, 2 – povrchově natavené, 3 – jako agregáty různých velikostí – např. obr. 10 příl.) byly nalezené přímo ve výplni objektu 1/2019, který je organicky spojen s technologií tavby či další úpravy surového železa. S ohledem na nalezenou strusku a zejména její „zašlapané" fragmenty do udusané hliněné podlahy by tak mohlo jít o kovárnu nebo dokonce hamr. Není to příliš smělá teorie, pokud se podíváme na císařský otisk mapy stabilního katastru (č. 5450). Nalezneme zde totiž kaskádu tří umělých vodních nádrží. V kombinaci s lidarovým snímkem lze nalézt dokonce i propojení nejjižněji situované nádrže pod čp. 7, kde lze vysledovat relikt kanálu směřujícího do rybníku při jižním okraji Olešnice u silnice k Vyskři (obr. 12 příl.). O významné činnosti vody svědčí také objev zvodněného sedimentu (vrstva 6) a dále štěrková terasa, která byla průběžně nalézána ve výkopech pro kabel NN v severní polovině intravilánu, zejména podél silnice do Kacanov. Zajímavý relikt štěrkové terasy a vyplněného vodního kanálu se nachází na parc. č. 891/32 před vjezdem do čp. 16, kde tato terasa vykliňuje téměř k stávajícímu pochozímu povrchu. Kovárna (hamr) mohla být umístěna při průtahové komunikaci i z toho důvodu, že se nenacházela v centru vesnice, ale při jejím okraji. Centrum vsi lze totiž hledat na křižovatce ve tvaru T, kde se kříží silnice z Kacanov do Všeně s od jihu příchozí silnicí od Vyskře.

O blízké existenci hamru nás informují i písemné prameny. Jde konkrétně o Jana Hamerníka z nedalekých Borčic, jehož jméno se objevuje nejenom v urbáři svijanského panství z roku 1624,[20] ale dokonce již k roku 1589.[21] Dalším dokladem železářské metalurgie z lokálních železivců je pochopitelně i úpravna rudy, která byla prozkoumána při archeologickém výzkumu v nedaleké Všeni v roce 2008. Archeologický výzkum i široké spektrum environmentálních analýz potvrzuje, že v období na rozhraní pozdního středověku a raného novověku byly v Českém ráji mimo jiné využívány i místní železivce (tvořené minerálem goethitem – FeOOH, případně jeho impregnací v křemenných pískovcích) jako surovina při tavbě železa. Byly však využity jenom ty nejkvalitnější, které obsahovaly větší obsah goethitu a naopak nízkou příměs křemenných zrn, pří-

[20] VOBORNÍK, Josef (ed.): Urbář svijanský z roku 1624. In: *Rodný kraj,* 1941, č. 38-47, s. 12.

[21] ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl I. *Od založení města do r. 1620.* Turnov 1903, s. 282.

padně jiných křemičitanových fází. Právě tyto nejkvalitnější železivce byly téměř vytěženy a dnes je lze nalézt jen výjimečně (obr. 17).[22]

8. TAVBA ŽELEZA Z MÍSTNÍCH ŽELEZIVCŮ V ČESKÉM RÁJI

Poznávání metalurgie železa v Českém ráji z lokální suroviny – železivců má své počátky v archeologickém výzkumu hospodářské usedlosti ve Všeni u Turnova v roce 2008.[23] Šlo o usedlost, která zanikla při požáru někdy ve 30. až 40. letech 17. století a byly zde čištěny lokální železivce před tavbou. Zánik usedlosti lze spojit s konkrétními historickými událostmi let 1639 až 1642, kdy území mezi Turnovem a Kostí včetně Všeňska plenili Švédové. Jako první dorazili do našeho kraje v květnu 1639 vojáci kapitána Armise. Z jedenácti usedlostí ve Všeni bylo sedm postiženo pleněním Švédů, majitelé čtyř statků zřejmě zaplatili výpalné. Kupříkladu osada Mokrý tehdy dokonce zanikla celá.[24]

Ve vzdálenosti pouhých 1200 metrů od úpravny rudy na Všeni bylo v roce 2019 v Olešnici u Turnova objeveno technologické zařízení spojené s metalurgií železa (obr. 13). S ohledem na specifické znaky mohlo jít o hamr nebo kovárnu. Za velmi důležitou pokládáme skutečnost, že zaniklo ve stejném časovém intervalu jako hospodářská usedlost (s úpravnou rudy) ve Všeni – tzn. mezi roky 1639 až 1642.

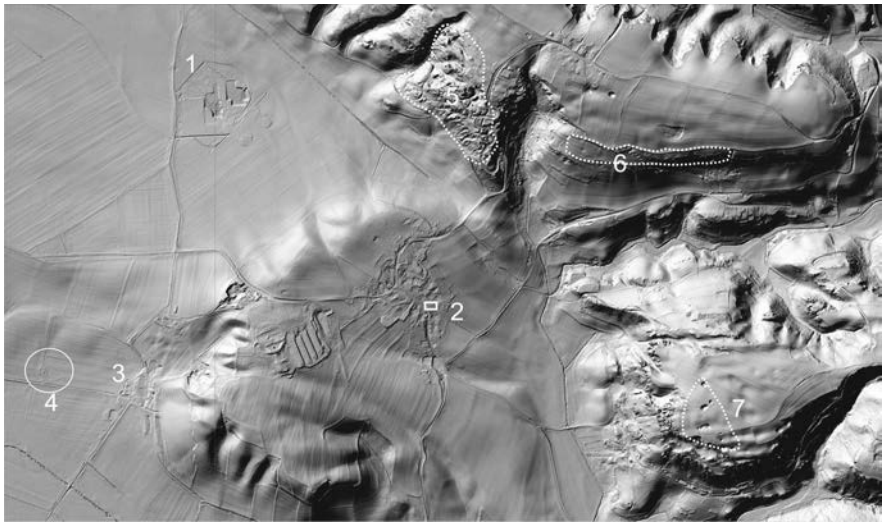
Areál usedlosti ve Všeni zabral prostor přibližně 35×45 m (obr. 14–15 příl.). Největším objektem zde byla obytná stavba kombinované dřevo-hlinité konstrukce na podezdívce z říčních valounů – dům měl přibližné rozměry 26×12 m (G). S největší pravděpodobností šlo o trojprostorový dům dělený na světnici (v první fázi domu mohlo jít ještě o objekt s polodýmným či dýmným provozem), síň a komoru. Podle délky je pravděpodobné, že se pod jednou střechou nacházely i další místnosti, kupříkladu chlév, jehož pozůstatky napověděly nejenom vodorovně položené tesy objevené in situ, ale také fosfátová analýza. Blízko chléva vně domu jsme nalezli hnojiště (objekt 216, celek H). K usedlosti

---

[22] Takováto kvalitní surovina byla na jaře 2019 objevena J. Mertlíkem a J. Bubalem nedaleko Branžeže. Šlo o relikt žíly ve výplni pukliny.

[23] PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr, Záchranný archeologický výzkum pozdně středověké usedlosti s vodním dílem ve Všeni u Turnova. In: *Sborník Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Liberci.* Liberec: ÚOP, 2009, s. 147–158. ISBN 978-80-903934-1-7. Naposledy byl archeologický výzkum této usedlosti prezentován v monografii o vesnici Všeň – PROSTŘEDNÍK, Jan, Nejstarší dějiny Všeně. In: JAKUBEC, Pavel – MAREK, David (edd.), *Všeň – Mokrý – Ploukonice*, s. 17–25.

[24] JAKUBEC, Pavel, Obraz Všeňska v první polovině 17. století na příkladu majetkové držby poddanských nemovitostí. In: JAKUBEC, Pavel. – MAREK, David. (edd.), *Všeň – Mokrý – Ploukonice,* s. 62–64.

Obr. 13. *Složený LIDARový snímek TURN59g_kg05_SV-35-z3 a TURN49g_kg05_SV-35-z území mezi Všení, Borčicemi, Olešnicí u Turnova a Pohořím (zdroj www.cuzk.cz). Interpretace: 1) úpravna železivců ve Všeni doložená ZAV v roce 2008; 2) technologické zařízení spojené s výrobou železa objevené při ZAV 2019 v Olešnici, 3) Borčice a Jan Hamerník doložený k letům 1589 a 1624, 4) zatím nedatovaný kruhový objekt o průměru cca 60 metrů, ležící přibližně 200 metrů západně od dnešních Borčic; 5) 6) stopy montánních aktivit u Pohoře, 7) pseudokrasové závrty se stopami antropogenní činnosti na Bukovině u Skalan.*

náležely další stavby po obvodu domu: před severovýchodním nárožím se nacházel zahloubený haltýř roubené konstrukce s průsakem vody (rozměry 3,5×1,5×0,6 m; objekt 215, celek M). Západně od stavby se nalezla plocha vyskládaná z plochých pískovcových kamenů, o rozměru 4×3 m (objekt 202A, celek F). Nejspíše šlo o kamenný mlat, na kterém docházelo k drcení železivců. Dále je zde patrný základ stavby na půdorysu L o rozměrech 2×2,25 m – s největší pravděpodobností šlo o špýchar (objekt 217, celek L). Koncentraci kamenů vyskládaných do podkovitého půdorysu o rozměrech 2,2×4,4 m je možné interpretovat jako základ tělesa pyrotechnologického zařízení – pece nejspíše sloužící k vysoušení a přepalu rudy – objekt 114, celek E).

Součástí usedlosti bylo i vodní dílo. Šlo o nádrž s obrubou z pískovcových, hrubě tesaných štuků (objekt č. 113, celek C), do které ústil vodní kanál (objekty č. 83 a 115, celky B, D) – toto zařízení bylo situováno východně od usedlosti. Na základě vyhodnocení horizontálních stratigrafických vztahů i nalezených artefaktů je zřejmé, že toto vodní dílo bylo nedílnou součástí usedlosti. Podle konstrukce a struktury zde mohlo docházet k úpravě rudy propíráním a oddělování zrnek písku od železitých sloučenin gravitací. Bazální a střední části

výplně této nádrže byly tvořené vrstvami písků různých zrnitostí a mohly být tedy dokladem tohoto technologického postupu úpravy suroviny.

O propojení hospodářské usedlosti s technologickými postupy v procesu železářské metalurgie nás nepřímo informují i movité archeologické nálezy z areálu usedlosti. Jde například o metalickou strusku a o řadu nástrojů, které mohly být využity k hornické nebo prospektorské činnosti („želízka", dláta, průbojníky atd.). S těmito činnostmi mohly souviset také zlomky mlecího kamene, který tvořil základ podezdívky starší fáze obytné stavby (celek A), a jemnozrnný válcový kruhový brus sekundárně deponovaný v prostoru černé kuchyně. Brusné stopy, jejich charakter a rozměry svědčí o tom, že na něm byly broušeny kovové nástroje o šířce pracovní části 1,9–2,1 cm (jde například o rozměr, který odpovídá šířce nalezených dlátek). Surovina, která byla ve všeňské úpravně zpracována, byla s velkou pravděpodobností lokálního původu. Šlo totiž nejspíše o místní železivce, které se vyskytují i v pískovcové skalní oblasti Českého ráje, tedy v území chudém na metalické rudy (viz dále).

Všechny tyto uvedené příklady svědčí o tom, že hospodářská usedlost byla nejspíše spjata s prospektorskou, prubířskou a metalurgickou činností. Vodní dílo, jehož relikty byly při archeologickém výzkumu nalezeny, by mohlo být interpretováno jako zařízení na propírání rudy. Těmto činnostem neodporují ani písemné prameny, které se k řešenému prostoru váží. Ty dokonce přímo korelují i chronologicky. Dobrým vodítkem pro interpretaci některých objektů je dobová učebnice pro horníky-hutníky od Jiřího Agricoly z roku 1556.[25] Nalezneme zde řadu analogií, například pro systém vodních kanálů a žlabů, případně pro možnou interpretaci nádrže s obrubou z pískovcových štuků (objekt 113, celek C) nebo pro objekt 202A (celek F), který tvořila plocha vyložená pískovcovými kameny. Datování podporují vedle výše zmíněných indicií i prameny hmotné, zejména předměty denní potřeby, které však za třicetileté války vzaly při požáru za své. Jako dobré chronologické vodítko může posloužit i radiokarbonové datum, spadající do intervalu let 1539 až 1635, které bylo zadáno z biomateriálu z výplně objektu 124.

Vodní kanál objevený archeologickým výzkumem (objekt 83 a 115, celky B, D) byl znám ještě v padesátých letech minulého století a byl nazýván Boreckým potokem. Systém vodních kanálů je dobře patrný i na císařském otisku stabilního katastru z roku 1842 (č. 8899-1-004) a v určité zkratce i na druhém vojenském mapování. Zajímavým objektem je také oválný ostrůvek nazvaný

[25] AGRICOLA, Jiří. *De re metallica libri XII.* Basileae, 1556. Překlad B. Ježek a J. Hummel, *Jiřího Agricoly dvanáct knih o hornictví a hutnictví.* Praha, 1933.

Rosipalow, který se nachází uvnitř mokřadních luk severně od území zkoumaného archeologickým výzkumem a který je patrný i na mapě II. vojenského mapování. Mohlo by jít o další technologický objekt, který souvisí s výrobním okrskem zkoumaným v roce 2008 (jde o polohu, kam by bylo vhodné umístit kupříkladu hamr). Tento objekt lze ostatně dosud zaznamenat i na leteckých snímcích. Počátky ani zánik vodního díla usedlosti nemají bohužel zcela průkaznou oporu v archeologických pramenech – je pravděpodobné, že výkop vodního kanálu byl realizován nejpozději ve druhé polovině 16. století a přestal plnit svou funkci zřejmě hned po požáru usedlosti před polovinou 17. století. Toto vodní dílo totiž není uvedeno na prvním ani na druhém vojenském mapování, kde je zaznamenána pouze sběrná vodní nádrž. To je důležitá indicie, protože pokud by ještě tato technická stavba existovala, byla by jako strategický objekt při mapování zachycena. Na druhém vojenském mapování jsou v prostoru námi objevené technické vodní stavby vyznačeny pozemky jiné držby a tyto pozemky zároveň respektuje původní cesta do Olešnice.

Archeologický výzkum v poloze Lavička pokračoval v roce 2014, kdy byla v rámci přípravy stavby účelové komunikace V12 na parc. č. 2535 objevena konstrukce pískovcových kamenů. Tato konstrukce byla zachycena v celkové délce 18 metrů a lze ji interpretovat jako brod, který s vysokou pravděpodobností může, s ohledem na identické datování, souviset s úpravnou rudy. Brod se nachází ve vzdálenosti 150 m jihovýchodně od nejbližšího soudobého vodního kanálu a ve vzdálenosti 280 m od hospodářské usedlosti s technologickým rudním zařízením. V polovině 19. století byly kanál i brod již nefunkční, protože po sobě nezanechaly na mapě stabilního katastru žádnou stopu. Právě zaniklé cesty se mohou stát důležitým pramenem pro výzkum jednotlivých technologických procesů v železářské metalurgii.

Jak bylo výše uvedeno, surovinou, která byla v raně novověké úpravně rudy ve Všeni zpracovávána, byly místní železivce. Měly totiž jednu výhodu – v pískovcové skalní oblasti se nacházely na celé řadě míst a byly víceméně jednoduše dostupné. Myšlenka o využití železivců coby zdroje železa vyvstala při podrobné analýze železářské strusky, která byla nacházena ve výplních zahloubených objektů náležejících k hospodářské usedlosti. Rentgenová analýza prokázala, že ve vzorku převládá goethit (FeOOH), což je hlavní složka limonitu a patrně nejsnáze zpracovatelná ruda železa. Rok 2008 byl totiž zlomovým okamžikem pro počátky poznávání železářské metalurgie z místních železivců. Napomohl tomu zejména vědecký projekt, který v letech 2007 až 2009 řešili geologové z České geologické služby a turnovští archeologové na něm participovali.[26] Právě spolupráce s geology se ukázala být nadmíru pří-

nosná. Pavel Havlíček a spoluautor tohoto příspěvku (Vladislav Rapprich) z pražské ČGS nejenom zajistili mineralogické analýzy historických strusek, které jsme při archeologických výzkumech středověkých a novověkých nálezových situací získali, ale dokonce dohledali první využitelný výchoz železivců pro tavbu železa a zajistili rentgenové analýzy železivců dokládající právě převahu goethitu. Nalezli vulkanickou žílu, na jejímž kontaktu s okolními pískovci byla několik cm mocná poloha vysráženého goethitu. Tato žíla se nachází nedaleko Branžeže ve vzdálenosti přibližně 5 km od Všeně. Šlo o železivec, který obsahoval goethit v desítkách procent. Bohužel jako u všech železivců z Českého ráje obsahoval vysoký podíl křemenných zrn, která významně znesnadňují proces tavby železa. K vysrážení geothitu (železivce) dochází obvykle na puklinách v propustných horninách, zejména v místech, kde dochází k prudké změně režimu proudění – například na kontaktu s hydrogeologickou bariérou, jakou jsou v Českém ráji právě žíly vulkanických hornin. Geneze vrstviček, které mohou mít mocnost až 10 cm, je nejčastěji spojována s cirkulací nízkoteplotních hydrotermálních roztoků v závěru chladnutí bazaltové žíly.[27] Ovšem může jít i o proces výrazně mladší, protože v Podještědí jsou železivce registrovány dokonce v kvartérních štěrcích. Následný archeologický výzkum a s ním spojený průzkum geologický odhalily nejenom další výchozy železivců, ale zejména lokality spojené s procesy železářské metalurgie.

Objev všeňské úpravny rudy v roce 2008 odstartoval novou etapu archeologického bádání, které na řadu let zaměstnalo a nadále zaměstnává turnovské archeology i geology. Rok po objevu úpravny rudy byla v Sedmihorkách v prostoru tréninkového fotbalového hřiště nalezena další lokalita spojená s železářskou metalurgií. Byly zde nalezeny sklady nadrcených železivců a železářské strusky, které byly situovány do bezprostřední blízkosti zaniklého technologického zařízení s vodním kolem. Nejspíše šlo o rudní mlýn nebo o hamr, který mohl být vyživován vodou ze dvou rybníků. První z nich se táhnul v délce několika set metrů pod zaniklou vesnicí Nová Ves od Valdštejnska až po dvůr Hořensko a druhý ležel jižně od něj a byl oddělený hrází (dnes silnice ze Sed-

---

[26] PROSTŘEDNÍK, Jan – HARTMAN, Petr - ŠÍDA, Petr. Výsledky terénních archeologických výzkumů zařazených do projektu „Evropský geopark UNESCO Český ráj – vytvoření geoinformačního systému pro rozvoj regionu a ochranu geologického dědictví". In: *Sborník Muzea Českého ráje.* Semily a Turnov, roč. 4/2009, s. 82–98.

[27] S teorií o hydrotermálním původu železivců i s jejich využitím v „železné" metalurgii se ve své poslední publikaci pokouší polemizovat privátní badatel Ladislav ŠOUREK – *O historii železářství aneb od magmatu k bahenním rudám.* Pelešany: vl. n., 2019. ISBN 978-80-270-7042-8.

mihorek do Lázní Sedmihorky – viz[28]). Datování přibližně odpovídalo funkčnímu období úpravny rudy ve Všeni. A o další rok později byla záchranným výzkumem pod převisem nedaleko rybníku Věžák potvrzena i těžba železivců v období od konce středověku až raného novověku (druhá polovina 15.–17. století). V sedimentární výplni pod převisem bylo objeveno značné množství odštěpků železivců s pískovcovou krustou, jejichž těžba byla prokázána ve vzdálenosti několika desítek metrů od převisu na úpatí skalního ostrohu pod osadou Bohusaví. V trase od převisu až ke skalnímu ostrohu se na zemi nalézalo množství odsekaných a dnes již mechem porostlých železivců. Pod skalním převisem docházelo k primárnímu očištění železivců od pískovcové krusty. Křemičitou krustu bylo bezpodmínečně nutné odsekat, protože bez této mechanické očisty by při tavbě železivců došlo k vytavení syntetického olivínu a nikoliv železa. Převis je situován nad starou úvozovou cestu spojující Hrubou Skálu s Věžákem, Podsemínem i Troskami. Proto zde mohl být zřízen sklad nahrubo očištěné suroviny, kterou bylo možné následně transportovat k dalším fázím technologického procesu – tedy k přežahu, drcení, dalšímu čištění a poté i k tavbě.[29] S ohledem na lokaci a zejména výškové poměry je velmi pravděpodobné, že byla tato surovina transportována k dalšímu zpracování do Rovenska pod Troskami. Podobné stopy po čištění železivců byly v roce 2014 prokázány v poloze Hrádek u Štěpánovic severně od Boreckých skal a doklady metalurgie železa z místních železivců v období raného novověku byly prokázány i při archeologickém výzkumu v Rovensku pod Troskami.[30]

Doklady těžby a primárního zpracování lze registrovat na celé řadě dalších lokalit ve skalní oblasti Českého ráje, ale my se zaměříme na ty, které mohly být dováženy do úpravny ve Všeni. Železivce byly objeveny u Konic, na Nouzově, v několika polohách na Bukovině u Hrubé Skály, u Kalvárie nedaleko Valdštejna a na Kozlově-Chlumu.[31] Nově však byly železivce registrovány také

---

[28] PROSTŘEDNÍK, Jan – HARTMAN, Petr. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu: Sedmihorky (k. ú. Karlovice, okr. Semily, „Výměna povrchu na tréninkovém fotbalovém hřišti", ID 129/09; 11/2009.* Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově 2010.

[29] PROSTŘEDNÍK, Jan. Všeň, Sedmihorky, Věžák, jak se to rýmuje? In: *Muzejní čtvrtletník*. Turnov 2010, č. 3/2010, s. 4. PROSTŘEDNÍK, Jan. *Významné archeologické lokality Turnova: hledání pod „prohledaným" převisem – 1. a 2 díl.* Turnovsko – magazín o vašem regionu. Turnov, roč. 8/2011 a 9/2011, s. 20–21.

[30] V ulici U Mlýna v okolí čp. 156 jsou registrovány haldy železivce a železářské strusky, struska pochází i z historických terénů 16. století – PROSTŘEDNÍK, Jan. Výsledky archeologického výzkumu v Rovensku pod Troskami v souvislosti s rekonstrukcí kanalizace a vodovodu v letech 2014 a 2015. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší,* roč. 29, Semily a Turnov 2, s. 199–216. ISSN 1211-975X.

[31] MERTLÍK, Jan – ADAMOVIČ, Jiří – NEŠPOROVÁ, Marie. *Český ráj*. In: ADAMOVIČ, Jiří – CÍLEK, Václav (edd.). *Katalog vybraných významných geologických lokalit pískovcových oblastí: Železivce české křídové tabule.* Knihovna České speleologické společnosti. Praha 2002, sv. 38, s. 112–113.

v Roudném na Pohoří i Podpohoří, v Králíčku i u Svaté Anny. Nejde jen o ojedinělé výskyty, nýbrž často o velké koncentrace na goethit bohatých železivců. Ne všechny železivce však byly těženy záměrně. Nalézáme je totiž i jako druhotný odpad při novověké a recentní těžbě stavebního kamene.[32] Na základě výsledků archeologického výzkumu v naší oblasti můžeme uvažovat o několika etapách využívání železivců. Průkazné doklady pro jejich použití v „železné metalurgii" existují zejména pro období konce středověku a raného novověku od 15. do poloviny 17. století, s epizodou v závěru 17. století, kdy došlo k poslednímu pokusu o renesanci železářské výroby na skalském panství v Rovensku pod Troskami.[33] Hradní kovárna na Troskách, která zde pracovala od přelomu 14./15. století až do 17. století, využívala jako surovinu hutné koláče surového železa, vytavené z místních železivců. Paradoxem je, že krom jediné konkrétní zmínky o železářské výrobě na panství Hrubá Skála ze závěru 17. století nemáme jiné písemné zprávy a veškeré informace tak poskytuje archeologický výzkum. A právě archeologický výzkum a následné analýzy přinesly nové informace k metalurgii železa z železivců: jde o analýzy železářských strusek z mladší doby železné a z doby stěhování národů, které nezpochybnitelně prokázaly použití železivců jako primární suroviny pro tavbu. Konkrétně šlo o strusku z mladší doby železné (Lt C1-D1) z Markvartic (výzkum Jiřího Waldhausera 1969–1970, 1972 – viz[34]). Podle informací zaznamenaných vedoucím výzkumu[35] se zejména na sídlišti mimo vlastní areál vymezený valy podařilo získat asi 40 kg železité strusky. Většina strusky by měla pocházet z objektu 20 – žlabu či příkopu na JV okraji vnějšího sídliště a dále z objektu

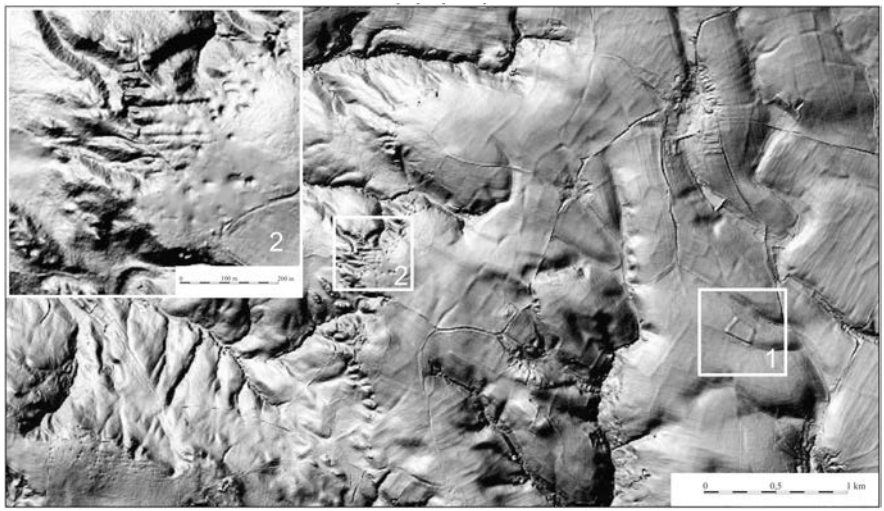
---

[32] Např. mezi Pohoří a Roudným v poloze Habřina s V linii JTS-K souřadnic 686006.12/ 998579.2; / 998589.69 se nachází několik dobývek pískovce s odpadními železivci.

[33] K renesanci železářské výroby došlo ještě v závěru 17. století, kdy byl mlýn v Koutech přestavěn na hamr, a také s tím souvisí vznik Příhonu v letech 1686–1690 (bydleli zde dělníci pracující u hamru, viz PODOBSKÝ, Jaroslav. *Dějiny Rovenska pod Troskami a jeho okolí I.* Rovensko pod Troskami, 1971, s. 68. Další zmínky k železářské výrobě na panství Hrubá Skála se váží k roku 1686. Z dochovaných hospodářských instrukcí hraběte Arnošta Josefa Valdštejna se dvacátá šestá týká povinnosti panství Mnichovo Hradiště odebírat železo z panství Hrubá Skála a podporovat jeho prodej (Josef KALOUSEK, ed. *Archiv Český čili Staré písemné památky české i moravské.* Díl XXIII. *Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1689*. Praha 1926, s. 518). K roku 1697 registrujeme ještě zmínku o vysoké peci, v roce 1710 již jako „bývalou" – viz PODOBSKÝ, J., *Dějiny Rovenska,* s. 68.

[34] Naposledy k této problematice JOŠKOVÁ, Tereza – MANGEL, Tomáš – WALDHAUSER, Jiří (v přípravě), *Čtyřúhelníkový val (Viereckschance) Markvartice*. Analýzu zajistil Vl. Rapprich z České geologické služby z Prahy.

[35] WALDHAUSER, Jiří. *Archeologický výzkum keltské svatyně u Markvartic v roce 1972*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky IX/1-2, Sobotka 1972, s. 86. WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách.* Praha 2001, s. 329. ISBN 978-80-7277-053-3. WALDHAUSER, Jiří. *Keltové na Jizeře a v Českém ráji*. Doplněné 2. vydání. Praha – Mladá Boleslav 2002, s. 108. ISBN 978-80-7106-540-1.

Obr. 17. *Lidarový snímek z okolí Markvartic u Jičína. 1) lokalizace čtyřúhelníkových valů z mladší doby železné (LtC1 – D1), 2) četné relikty těžebních jam zachovaných v poloze „Ryka" na parc. č. 495 v k. ú. Skuřina (zdroj www.cuzk.cz).*

22 – zahloubené chaty s pecí, která byla následně autorem výzkumu interpretována jako železářská dílna.[36] Kritický rozbor nálezové situace provedla Tereza Jošková ve své diplomové práci a s ohledem na absenci hutnických pecí předpokládá v dotčeném prostoru spíše kovářské zpracování železa.[37] Ovšem někde v blízkosti markvartického keltského areálu k metalurgii železa docházet muselo. Ve vzdálenosti 2,2 km západním směrem jsou dokonce registrovány stopy montánních aktivit, které by mohly mít s těžbou železivců souvislost.[38] Na lidarovém snímku jsou zde patrné desítky trychtýřovitých těžebních jam (obr. 16 příl.).[39] Druhá analýza železářských strusek dokládající použití železivců byla zadána ze strusek z pyrotechnického zařízení – baterie dýmacích pecí, prozkoumaných v roce 2018 v souvislosti se stavbou v areálu společnosti SanSwiss, s. r. o. v k. ú. Jičín (parc. č. 730/15). Baterie pecí byla datována do 5. století n. l.[40]

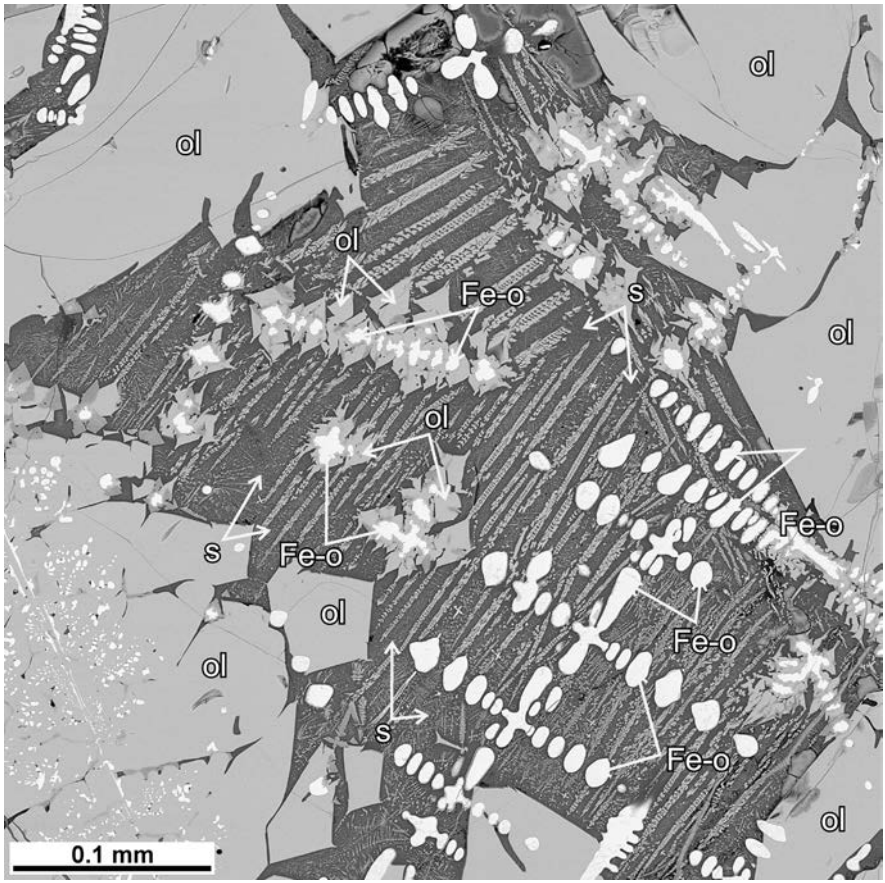
[36] WALDHAUSER, Jiří. *Die keltischen Viereckschanzen in Böhmen*. Alba Regia: annales Musei Stephani Regis, XIV, 1975, s. 238. WALDHAUSER, J., *Encyklopedie Keltů*, s. 329.

[37] JOŠKOVÁ, Tereza. *Valový objekt u Markvartic (okr. Jičín) ve světle analýz a archeologických poznatků.* Diplomová práce. Katedra archeologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové 2016, s. 172–173.

[38] K. ú. Skuřina, parc. č. 495, poloha *Ryka*.

[39] Zdroj www.cuzk.cz.

[40] NOVÁK, Radek – WALDHAUSER, Jiří. Laténské osídlení polohy Valcha v Jičíně a keltské mincovnictví Jičínska. In: *[Sborník Janě Čižmářové.]* Brno, 2020 (v tisku).

Obr. 18. *Pohled na železářskou strusku v elektronovém mikroskopu (obraz v odražených elektronech). Kostrovité relikty goethitu, který byl částečně redukovaný na oxid železnatý (FeO), jsou obrůstány fayalitem (Fe-olivín), který zde vzniká reakcí geothitu s křemenem. Fe-o – oxidy železa, ol – olivín (fayalit), s – sklo (převážně oxid křemičitý).*

Stále se zmnožující údaje o využívání českorajských železivců svědčí o větší oblíbenosti této suroviny, než jsme původně čekali. V podstatě každá další analýza historické železářské strusky prokazuje použití železivce jako primární suroviny. Za velmi důležitý pokládáme i chronologický aspekt: železivce nebyly využívány epizodně až v pozdním středověku a raném novověku, ale znali je již Keltové i Germáni.

Pro nejmladší období využívání železivců v metalurgii je ale objevný i nález pyrotechnologického zařízení v Olešnici u Turnova, ke kterému došlo na podzim 2019. Nejenže nám skvěle zapadá do postupně poznávané mozaiky

této složité struktury, ale naznačuje zřetelnou kauzální souvislost s úpravnou rudy ve Všeni: oba výrobní objekty pracovaly současně a zanikly v jednom časovém horizontu nejspíše mezi lety 1639–1642 v důsledku plenění švédského vojska.

9. VÝSLEDKY ANALÝZ ŽELEZÁŘSKÝCH STRUSEK Z LOKALITY OLEŠNICE

Nalézané železářské strusky představují výrobní odpad, vzniklý zejména v důsledku nedokonalého vyčištění suroviny před jejím metalurgickým zpracováním. Na druhou stranu jsou to právě tyto strusky, které nám přinášejí důležité svědectví jak o používané technologii, tak i o zdrojovém materiálu. Všechny analyzované železářské strusky z jednotlivých lokalit v Českém ráji tvoří převažující minerál fayalit – železnatá odrůda olivínu. Vedle fayalitu se v jednotlivých vzorcích objevovaly různé proporce neroztaveného goethitu, částečně rozpuštěných zrn křemene, hojné bublinky po plynech (zejména vodní páře), vzácněji také kapičky surového železa, případně jiné minerály, které vznikaly v důsledku kontaminace rudy různými nečistotami (např. jíl, vápenec atd.). Z mineralogické situace strusek je možné rekonstruovat využívanou reakci, kdy záměrem bylo v peci redukovat goethit (FeOOH) na surové železo. V případě nedostatečného vyčištění rudy a tím pádem přítomnosti křemenných zrn nastala reakce:

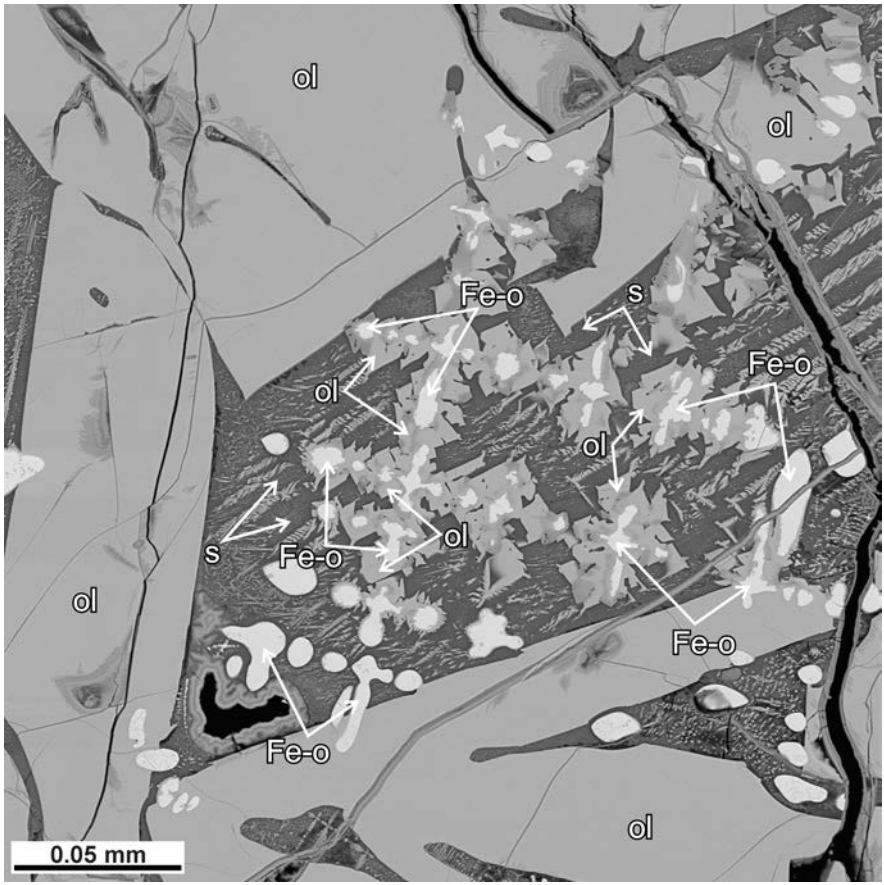
$$4\,FeOOH + 2\,SiO_2 + C \rightarrow 2\,Fe_2SiO_4 + 2\,H_2O + CO_2$$

(goethit) (křemen) (dřevěné uhlí) (fayalit) (plyny)

Tedy goethit s křemenem reaguje za vzniku fayalitu (Fe-olivín). Ve fayalitu je pak železo vázáno silikátovou vazbou a běžnými metalurgickými technologiemi již není možné ho uvolnit. Dřevěné uhlí bylo přidáváno jako redukční agens, otisky po něm je možné najít na většině studovaných strusek. Podobně jsou pro tyto strusky charakteristické četné vesikuly (bubliny) po unikajících plynech.

Z lokality Olešnice byly na elektronovém mikroskopu s přidaným analyzátorem (viz metodika) analyzovány strusky č. 1 a 3 z obr. 10. Struska č. 1 odpovídá vzorku CR172A a struska č. 3 vzorku CR172B. Chemické složení vzniklých fayalitů (Fe-olivínů) je shrnuto v tabulce 3.

Jak je zřejmé z fotografií z elektronového mikroskopu (obr. 18–20), fayalit reakčně obrůstá kostrovité relikty goethitu, který byl částečně redukován na oxid železnatý. Analýzy těchto reliktů po goethitu jsou uvedeny v tabulce 4.

Obr. 19. *Detail na obrůstání Fe-oxidu (relikt po goethitu) fayalitem. Fe-o – oxidy železa, ol – olivín (fayalit), s – sklo (převážně oxid křemičitý).*

Tab. 3. *Chemické složení (hmotnostní % oxidů) a přepočtený vzorec (atomy na strukturní vzorec) analyzovaných fayalitů.*

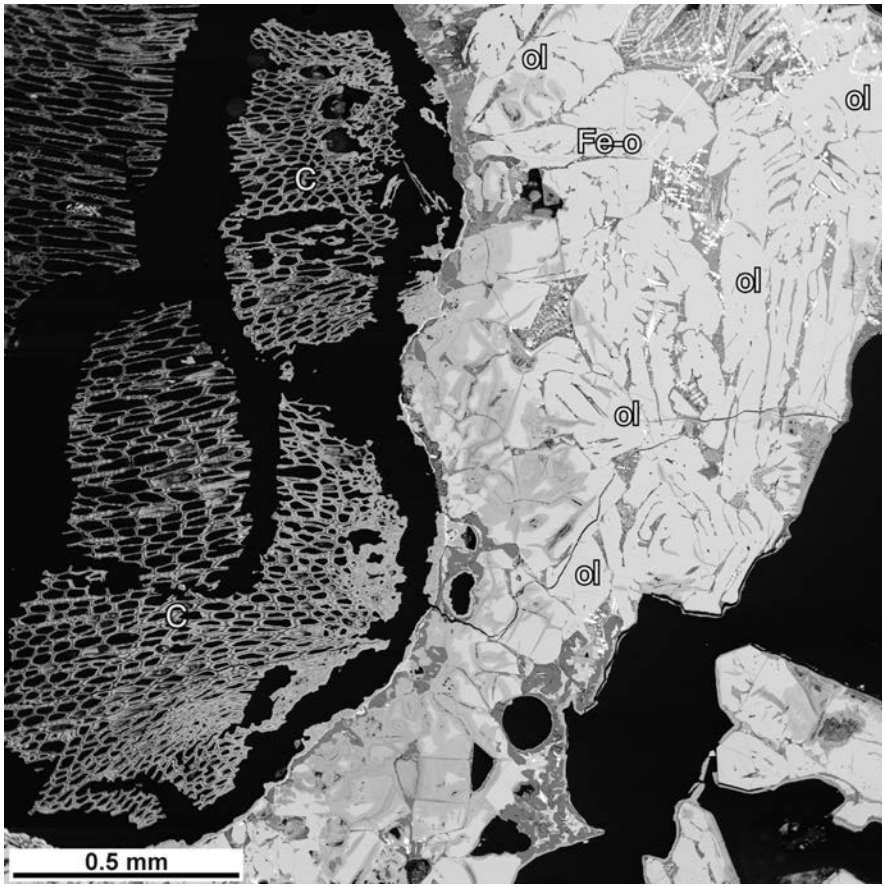
bod	48	49	50	51	52	33	34	35	36	37
vzorek	CR172A	CR172A	CR172A	CR172A	CR172A	CR172B	CR172B	CR172B	CR172B	CR172B
SiO2	28,66	28,95	29,22	29,60	29,24	29,32	29,11	29,21	28,77	29,29
FeO	66,44	66,39	66,38	65,36	66,92	65,43	67,59	68,01	67,22	67,36
MgO	0,19	1,30	0,82	1,21	0,65	0,29	0,97	0,30	0,90	0,78
CaO	0,71	0,30	0,22	0,22	0,38	3,48	0,73	1,22	0,75	0,66
Total	96,00	96,94	96,64	96,39	97,19	98,52	98,40	98,74	97,64	98,09
Fe	1,95	1,92	1,92	1,89	1,93	1,86	1,93	1,94	1,94	1,93
Mg	0,01	0,07	0,04	0,06	0,03	0,01	0,05	0,02	0,05	0,04
Ca	0,03	0,01	0,01	0,01	0,01	0,13	0,03	0,04	0,03	0,02
Si	1,01	1,00	1,01	1,02	1,01	1,00	1,00	1,00	0,99	1,00
O	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00

Tab. 4. *Složení oxidu železnatého (převaha FeO) ze strusek v Olešnici. Hodnoty jsou v at. %.*

bod	vzorek	O	Fe	Al	Si	Ti	Total
53	CR172A	50,49	47,93	1,18	0,40		100
54	CR172A	50,54	48,07	0,62	0,46	0,31	100
55	CR172A	50,65	47,55	1,02	0,43	0,35	100
56	CR172A	50,69	47,33	1,22	0,38	0,38	100
57	CR172A	50,53	48,10	0,59	0,45	0,33	100
38	CR172B	50,55	47,60	1,47	0,37		100
39	CR172B	50,64	47,17	1,81	0,38		100
40	CR172B	50,68	47,09	1,72	0,50		100
41	CR172B	50,14	49,58		0,28		100

PODĚKOVÁNÍ

Fotografie v odražených elektronech na elektronovém mikroskopu provedl Ondřej Pour z České geologické služby. Analytické práce proběhly v rámci DKRVO České geologické služby (projekt 310410).

Obr. 20. *Pozůstatky dřevěného uhlí ve strusce s převahou fayalitu. C – organická hmota (zbytek dřevěného uhlí), Fe-o – oxidy železa, ol – olivín (fayalit).*

Jan Prostředník – Vladislav Rapprich: ***Archäologische Ausgrabungen in Olešnice bei Turnov. Weiterer Beleg über die Verwendung der hiesigen Ortsteine in der Eisenmetallurgie***

Von Oktober bis Dezember 2019 sicherte die archäologische Abteilung des Museums in Turnov Rettungsgrabungen im Zusammenhang mit der Neuverlegung der Niederspannungskabel im Ortskern von Olešnice bei Turnov. Im südlichen Teil der Gemeinde an der linken Seite der Straße Nr. III/27921 in Richtung Vyskeř wurden auf der Parzelle Nr. 2/1 durch Ausschachtungen historische Bodenschichten ermittelt. Olešnice gehört aus der Sicht der geschichtlichen Siedlungsentwicklung zu herausgehobenen Gebieten; es handelt sich um ein Randgebiet des sog. alten Siedlungsgebietes, wo jedoch mehr oder weniger eine kontinuierliche Besiedlung von der älteren Urzeit bis zur Gegenwart registriert wird. Das Dorf Olešnice wird erstmals 1318 erwähnt.

Als bedeutendst betrachten wir zwei neue Ermittlungen:

1) Die Ausschachtung in der Länge von 23 m, die in der Linie zwischen den Hausnummern 8 und 32 führte, dokumentiert eine komplizierte Entwicklung des historischen Geländes. Die Stratigrafie besteht aus elf Ablagerungen und drei nicht dokumentierten Ausschachtungen für Leitungen aus der jüngsten Altersvergangenheit. Es wurde hier ein Unterganghorizont (Brandhorizont) verzeichnet, der in die ersten Jahrzehnte des 17. Jahrhunderts datiert wird. Auf der Basis der Ausschachtung wurde die Füllung eines Kanals ermittelt, der durch die abtragende Tätigkeit des Wassers beeinflusst wurde, weiter ein Begehungshorizont, welcher dem 16.–17. Jahrhundert zugeschrieben wird. Aus diesen Schichten wurde eine zahlreiche Kollektion von Eisenschlacke gewonnen.

2) Eine interessante Fundlage wurde bei der Verlängerung der Linienausschachtung für einen Niederspannungskabel zwischen den Hausnummern 32 und 8 registriert. Die Ausschachtung in der Länge von 10 m schnitt u. a. die Untermauerung eines Bauwerkes durch, das in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts unterging. Auf dem Boden der Ausschachtung befand sich ein festgestampfter Lehmboden, worin zahlreiche Bruchteile von Eisenschlacke eingetreten waren; eine große Menge an Schlacke wurde auch im Sediment über diesem Fußboden gefunden.

Die Fundlage ermöglicht dieses Bauwerk als Schmiede oder sogar als Hammer zu interpretieren.

Es ist keine zu gewagte Theorie, denn auf dem kaiserlichen Pflichtexemplar der Karte des Stabilen Katasters (Nr. 5450) und auch auf der Lidar-Aufnahme ist eine Kaskade von drei künstlichen Wasserstaubecken ersichtlich, welche zu dieser Technologie als Treibkraft dienen konnte.

Die sämtlich gefundene Schlacke wurde aus hiesigen Ortsteinen ausgeschmolzen, worüber sowie die mit dem freien Auge ersichtlichen Anhäufungen von diesem Gestein in der Schlacke ersichtlich sind, als auch Analysen zeugen, die mit Hilfe eines elektronischen Mikroskops durchgeführt wurden. Der wichtigste Bestandteil, woraus unsere Vorfahren im Schmelzverfahren durch Reduktion Eisen gewannen, ist Goethit.

Die Erkenntnis der Eisenmetallurgie aus Ortstein im Böhmischen Paradies hat ihren Ursprung in archäologischen Ausgrabungen eines Anwesens in Všeň bei Turnov im Jahre 2008. Es handelte sich um ein Gebäude, das bei einem Brand irgendwann in den 30er- bis 40erjahren des 17. Jahrhunderts einging und es wurden hier vor dem Schmelzverfahren lokale Ortsteine gereinigt. Der Untergang des Anwesens kann man mit den Ereignissen in den Jahren 1639 bis 1642 in Verbindung setzen, als das Gebiet zwischen Turnov und Kost Schweden plünderten. In derselben Zeit ging die Eisen verarbeitende Einrichtung in Olešnice ein, die jetzt entdeckt wurde.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

DROBNOSTI

VYSOCKÝ PODUČITEL JAN PETRUŠKA V PRAZE ROKU 1786 (K TRADICI LIDOVÉHO DIVADLA V PODKRKONOŠÍ)

Ludmila Sochorová

Patrně na jaře roku 1786 se zemskou „slezskou" cestou – císařskou silnicí, směřující z Kladska do Prahy – ubíral spolu s venkovskými formany i dostavníky, úředními kurýry a císařskou poštou, kupci a kramáři, řemeslnickými tovaryši, ale i venkovskými studenty také jeden ze synů gruntovníka Adama Petrušky z městečka Vysokého nad Jizerou: Jan Petruška, tehdy podučitel (subcantor) městské školy, jel za bratrem Josefem, údajně tkalounkářem v Praze. Během svého pražského pobytu navštívil rovněž představení nové české historické hry Václava Thána *Břetislav a Jitka aneb Únos z kláštera*, které v podhorském vlastenci zanechalo natolik silný dojem, že se rozhodl uspořádat se svými žáky podobné divadelní představení také ve vysocké škole. K tomuto autorskému i režisérskému debutu si mladý podučitel vybral jistě přitažlivé a místním divákům, dosud pouze posluchačům či čtenářům oblíbených napínavých příběhů, i známé světské „historie" – totiž příběhy o krásné víle Meluzíně, o dobrodružstvích rytířů Štilfrída a Bruncvíka či o nevinně trpící hraběnce Jenovefě z Brabantu.[1]

Potud tradovaná interpretace už několika generací zdejších hrdých rodáků, zřejmě výmluvně spojující pozdní rozkvět českého lidového divadla na Vysocku s pražskými „vlastenci z Boudy" a s působením dramatika, překladatele, později i známého herce a příležitostného režiséra Vlastenského divadla Václava Thána (1765 – kolem 1816). Neboť svým průkopnickým činem – jímž začínala byť jen částečná orientace lidových divadelníků na atraktivní světský repertoár – zahájil podučitel Petruška novou etapu vývoje českého divadla v regionu, kde se dosud provozovala pouze tradiční náboženská představení.

Navíc však mladý Jan Petruška (1762–1819), který se svými dospívajícími žáky získával postupně ohlas v okolí městečka, údajně nadále udržoval kontakty s bratrem Josefem v Praze, odkud dostával i české knížky či tisky.[2] Tento údaj ovšem

[1] MAŘATKA, František. Ochotnické divadelnictví ve Vysokém nad Jizerou. Od roku 1786–1836. In: *Památník vysockého Krakonoše.* Vysoké nad Jizerou 1886, s. 9; NEČÁSEK, Svatopluk. Z naší kroniky. In: *Památník 15oleté činnosti divadla ve Vysokém nad Jizerou 1786–1936.* Vysoké nad Jizerou 1936: *Pěvecko-divadelní jednota Krakonoš*, s. 11–69, zde s. 11–12. LUKÁŠ, Václav. Tradice stále živá. In: *Divadlu vysockému na mnoho mil rovno nebylo: sborník k 200. výročí ochotnického divadla v Podkrkonoší.* Hradec Králové: Kruh, 1986, s. 11–26, zde s. 12–16.

[2] MAŘATKA, F., c. d., s. 9. NEČÁSEK, S., c. d., s. 11. SOA Zámrsk – Vysoké nad Jizerou, matriky narozených č. 5304 a zemřelých č. 5316.

vyvolává otázku, kdo byl onen neznámý tkalounkář Josef Petruška, který svými zásilkami ovlivňoval představy a názory vysockého divadelníka, ale také jeho sousedů, přátel či žáků; a který právě v tomto období osvícenských reforem císaře Josefa II. dodával podučiteli Petruškovi tvůrčí podněty, ale i sebevědomí k přehodnocení respektované tradice barokního divadelnictví v Podkrkonoší.

□

Roku 1753, kdy podhorské panství Semily – k němuž vedle stejnojmenného poddanského městečka a několika vesnic v okolí náleželo i městečko Vysoké nad Jizerou – převzal po Ferdinandu Ignáci hraběti Desfoursovi namísto jeho dcery Marie Anny ovdovělý zeť František Václav hrabě Caretto-Millesimo (z. 1760), se 17. listopadu konala ve vysockém farním kostele sv. Kateřiny svatba měšťana a gruntovníka Adama Petrušky (1716–1799). Oddávající farář P. Matěj Kramář do matriky zapsal, že *„bez vynajití překážky vstoupil v stav manželský poctivý mládenec Adam, pozůstalý vlastní syn po nebožtíkovi Václavovi Petruškovi, s poctivou pannou Evou, vlastní dcerou Jiřík a Nečáska, oba z města Vysokého nad Jizerou"*. Na jaře roku 1754 se dědici Václava Petrušky majetkově porovnali – synové Václav, Adam a Šimon ujali každý po třetině otcovského gruntu, jediný pozůstalý vnuk po synu Pavlovi obdržel jeho dědický podíl v hotovosti.[3]

A zatímco se v držení panství Semily střídali členové původně italského rodu Caretto-Millesimo – po hraběti Františku Václavovi jeho jediný syn Karel Ferdinand (z. 1778) a po něm nezletilí synové František Václav (z. 1809) a Josef (z. 1790) – manželům Petruškovým se narodilo deset dětí, z nichž se dospělosti dožilo pět synů a dcera.[4] Původně druhorozený syn Václav (n. 1757) byl zřejmě zdatným pomocníkem svého otce, ale další syn František Václav (n. 1759) se ukázal jako „nedostatečný" a bylo třeba vyvodit důsledky z poznání, že není schopen samostatně hospodařit. Následoval syn Jan (n. 11. května 1762), u něhož podobné obavy nebyly na místě; protože však bylo nutné zabezpečit i nejmladší děti, Josefa Víta (n. 1765), Josefa (n. 1767) a Kateřinu (n. 1770), rodiče zvolili prozatímní řešení. Podle údajů josefského katastru totiž oddělili jeden díl ze svých pozemků nejstaršímu synu Václavovi, který se právě roku 1786 přiženil do Nečáskova gruntu ve Vysokém (čp. 80), a další díl připsali nejmladšímu synu Josefovi; syn Josef Vít s otcem zřejmě společně hospodařil, protože dům čp. 67 a poslední díl pozemků zůstal majetkem gruntovníka Adama Petrušky, aby sloužil i pro zajištění zbývajících dětí.[5]

---

3 ANDĚL, Rudolf a kol. Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Čechy. Praha: Svoboda, 1984, s. 417–418. SOA Zámrsk – Vysoké nad Jizerou, matrika oddaných a zemřelých č. 5310, matriky narozených č. 5302 a č. 5303, matrika zemřelých č. 5315. Dále PRÁŠEK, František. Rod Petruškův. Nedatovaný a nesignovaný rukopis v majetku Daniela Dědovského. (Dědické narovnání z 25. 4. 1754, Vysoké nad Jizerou, fol. 41 staré gruntovní knihy.) Děkuji PhDr. D. Dědovskému, Ph.D., za zapůjčení rukopisu.

4 *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 417–418. MIZERA, František. *Paměti města Semil a jeho okolí*. Praha: nákl. města a občanské záložny, 1887, s. 53, 59, 63, 68 a 69.

5 SOA Zámrsk – Vysoké nad Jizerou, matrika narozených č. 5304. PRÁŠEK, František, c. d. Národní archiv (NA) – Josefinský katastr, Vysoké nad Jizerou, sign. 448, kart. 231.

Kostel sv. Havla a Havelská ulice na Starém Městě pražském, vpravo budova Kotců. Rytina Fridricha Bernarda Wernera.

S tímto řešením patrně souhlasil také Jan Petruška, na jehož vlastní podíl zatím nebylo možno pomýšlet a který jako podučitel v rodném městečku získal formální osamostatnění, skrovné vlastní prostředky a určitou prestiž, která s lety jeho působení patrně stoupala. Zda některý z jeho mladších bratrů, Josef Vít či Josef, byl tkalounkářem a žil roku 1786 v Praze, ale ze známých zpráv a dokladů nevyplývá; bylo proto třeba obrátit se k pramenům, které by k určení dosud jen hypotetických kontaktů mladého vysockého podučitele v hlavním městě mohly alespoň zčásti přispět.

Ve farním chrámu sv. Havla, náležejícím klášteru řádu obutých karmelitánů na Starém Městě pražském, se dne 30. srpna 1768 konala svatba počestného mládence Josefa Petrušky a počestné panny Barbory, dcery zesnulého měšťana a mistra řemenářského Daniela Piskáčka, vypravená z domu „U bílého koníčka" v sousední Železné ulici; oddávajícím byl zdejší farář, karmelitán P. Wenceslao a Sancta Ludmilla, družbou staroměstský šenkýř Josef Fridrich. Svědky se stali měšťané Pavel Krch, pivovarník, a Jan Krumbholtz, šmejdíř a majitel domu, ale i panna Magdalena Hrdličková a paní Alžběta Goldspinnerin.[6] Ovdovělá paní Barbora Piskáčková, matka nevěsty a majitelka domu „U bílého koníčka", měla kromě dcery Barbory Magdaleny Josefy (n. 1748) i dva syny, kteří asi nebyli svatebnímu obřadu přítomni. Starší z nich Jan Nepomuk Sebastian (n. 1745) byl ale nejpozději od roku 1764 členem baletního souboru staroměstského

[6] Archiv hl. města Prahy (AMP) – Staré Město, matrika oddaných u sv. Havla, sign. HV 03. ČAREK, Jan. Z dějin staroměstských domů. Železná a Havelská ulice. In: *Pražský sborník historický*, 1983, roč. 16, s. 5–43, zde s. 7.

Divadla v Kotcích, kde pod vedením italského nájemce Giuseppa Bustelliho vystupoval jako *Johannes (Giovanni) Pisgaczek*; mladší syn Václav Michal Sebastian (n. 1750) pobýval snad už jako knihtiskařský pomocník ve Vídni.[7]

Počestný mládenec Josef Petruška, který se oženil s jedinou dcerou vdovy Piskáčkové, však nebyl ani tkalounkářem, ani rodákem z Vysokého nad Jizerou. Mladý šenkýřský pomocník pocházel z vesnice Zásady na sousedním panství Návarov, která byla v okolí známa i zásluhou rychtáře Jana Šourka, zámožného obchodníka s českým sklem; právě na jeho náklad byla totiž v Zásadě, náležející k farnosti sv. Bartoloměje ve vesnici Držkově, vystavěna kaple sv. Prokopa, před níž se po roce 1750 konaly pašijové inscenace. Držitelem panství Návarov – k němuž vedle stejnojmenné vesnice se zámkem patřily tehdy i vesnice Jílové, Vlastiboř, Loužnice, Bohdalovice, Plasy, Držkov, Haratice, Lhotka a část Zlaté Olešnice – byl od sedmdesátých let Maxmilián baron z Ehrenburgu, nadporučík německé *Noble Garde* Jejího Veličenstva císařovny ve Vídni. A tak skromný vesnický zámek v Návarově hostil vrchnost zpravidla pouze v letních měsících – v zimě totiž rodina Maxmiliána barona z Ehrenburgu, který se roku 1770 už jako adjunkt krajského hejtmana v Mladé Boleslavi oženil s bohatou slečnou Terezií Schmidtgräbner von Lusteneck

Klášter karmelitánů u kostela sv. Havla, vpravo areál Karolina s gotickým arkýřem a přístavbou z doby Marie Terezie. Mezi klášterem a Karolinem vede Železná ulice ke staroměstskému Velkému rynku. Rytina Fridricha Bernarda Wernera.

---

7 AMP – Staré Město, matrika narozených u sv. Havla, sign. HV N3. Srov. BRODSKÁ, Božena. Balet v Kotcích. In: *Divadlo v Kotcích: nejstarší pražské městské divadlo 1739–1783.* Praha 1992: Panorama, s. 89–96, 417. ŠEBESTA, Eduard. *Popis obyvatelstva hlavního města Prahy z roku 1770. Staré Město.* Praha: Rodopisná společnost československá, 1933, s. 46.

a zděděné panství pak postoupil mladšímu bratru Jáchymovi, pobývala v Praze, stejně jako rodina nového pána na Návarově.[8]

Kromě majitelů venkovských panství, využívajících zimní společenské sezony v hlavním městě k rodové reprezentaci a k udržování vlivných kontaktů, žili ovšem v Praze i mnozí obchodníci, hospodářští úředníci, učňové a studenti z Podkrkonoší. Například roku 1770 bydleli na Starém Městě – vedle dospělého syna bývalého rychtáře Josefa Nečáska a asi devatenáctiletého Josefa Patočky – i další rodáci z Vysokého nad Jizerou, zřejmě učňové: osmnáctiletý syn řezníka František Dražil či stejně starý pekařův syn Jan Machek, syn dalšího pekaře Václav Machek, atd. Zájem o studium na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě byl patrně soustavný: tak roku 1753 byli mezi posluchači filosofické fakulty mj. *Josephus Diaubalik, Bohemus Wissocensis* či *Blasius Woczidialek, Bohemus Wissocensis ex Conventu S. Bartholomei*. Posluchačem teologie byl roku 1761 Josef Nečásek z Vysokého, roku 1764 Jan Khüttl a roku 1765 i Václav Patočka, atd. Filosofii studoval od roku 1768 Josef Mařatka z Vysokého, roku 1769 ještě Václav Ďoubalík, Josef Nečásek a Karel Mařatka, roku 1770 také Josef Patočka, ale i Antonín Juna z vesnice Haratic; roku 1772 byli v prvním ročníku filosofie Jan Machek či Michal Nosek z Vysokého nad Jizerou a z okolních vesnic ještě František Berka z Držkova, Jan Rychlovský z Poniklé (později známý český kazatel) a Vít Tichánek z Roprachtic.[9]

Staroměstský šenkýřský pomocník Josef Petruška, který se zřejmě stýkal s řadou rodáků, oslavil křest své prvorozené dcery Barbory Alžběty dne 27. září 1769; u sv. Havla vystupovali jako svědci staroměstští měšťané – nákladník pan Václav Švanda ze Semčic a svatební družba Josef Fridrich, už *„provisor ex aula Regia"*. Dne 18. dubna 1771 vykonal farář P. Romedius a Sancto Ubaldo, tehdy prior klášterního konventu karmelitánů, křest prvorozeného syna šenkýře Josefa Petrušky z domu „U bílého koníčka" č. 195: kmotrem Josefa Jana byl pan Jan Rigola, nákladník pivovaru na Perštýně, svědky měšťané Josef Kulich a Josef Krumpholtz, manželka známého nákladníka paní Anna ze Semčic a paní Klára Kulhánková, manželka obchodníka – chlapec však nežil dlouho.[10]

Už roku 1773, ještě před úmrtím paní Barbory Piskáčkové, která své dceři odkázala dům „U bílého koníčka", se však manželé Petruškovi mohli radovat z narození dalšího syna, který při křtu u sv. Havla 23. března 1773 dostal jména František de Paula Josef Jan. Jeho křestním kmotrem se tehdy stal „zázračný" podkrkonošský lékař Jan Josef Antonín Eleazar Kittel (1701–1783), zakladatel horské nemocnice

---

[8] NA – Josefský katastr, Zásada u Návarova, sign. 322, k. 170 A a 171. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku,* c. d., s. 336–337. HRDÝ, Jan. *Ves Zásada u Návarova a její rodové.* B. m. d., s. 15–16, 18–20. Týž, *Návarov.* 1912, s. 53–64. Dále KNOP, Jan. Paměti z Držkova. In: *Sborník okresu Železnobrodského,* 1925, roč. 2, č. 6, s. 82–85. Srov. AMP – Staré Město, matrika oddaných u sv. Martina, sign. MAR O 4. Roku 1779 koupil Maxmilián baron Ehrenburg malé panství Lojovice u Říčan se zámkem, které roku 1798 prodal. In: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Střední Čechy.* Praha 1988: Svoboda, s. 141.

[9] ŠEBESTA, E., c. d., s. 99, 127, 164, 171, 176, 190 atd. Archiv univerzity Karlovy (AUK) – Teologická fakulta, katalogy posluchačů, inv. č. 2, 4 a 9; tamtéž, Filosofická fakulta, tisk *„Nomina Illustrissimorum Dominorum Philosophiae Auditorum in Annum primum"* (1753), sign. 28, a dále katalogy posluchačů filosofické fakulty, inv. č. 365–370.

[10] AMP – Staré Město, matriky narozených, sign. HV N4 a N5, dále matrika zemřelých, sign. HV Z 3.

ve vesnici Šumburku u Jablonce nad Jizerou, zároveň senior a člen kolegia lékařské fakulty Karlo-Ferdinandovy university; svědky byli stejní měšťané, kteří vystupovali už při křtu prvorozence, jen nákladníka Jana Rigolu nahradila jeho manželka Alžběta.[11]

V téže době se ze sídelního města Vídně vrátil do Prahy mladý knihtiskařský pomocník Václav Piskáček, bratr paní Barbory Petruškové, aby spolu s bratrem Janem a vyžádanými svědky podpisem potvrdil závěť své matky. Podle závěti náležel mladšímu synovi jako dědický podíl odkaz 1800 zlatých, za které si pak Václav Piskáček roku 1774, kdy se v Praze oženil, koupil dům „U zelené botky" na nároží Železné a Kožné ulice; v kupní smlouvě byl nový majitel uveden jako šmejdíř. Staršímu synu Janovi, který už dříve obdržel dědický podíl v hotovosti, odkázala matka ještě pohledávku 300 zlatých, uloženou u nákladníka Václava Švandy ze Semčic.[12]

Na jaře roku 1775, kdy studium teologie v Praze zahajovali Josef Šourek z Držkova či Vojtěch Patočka ze Sklenařic – jejich kolegou byl tehdy i budoucí vlastenecký divadelník Maxmilián Štván (1755–1819) – se právě severovýchodní Čechy staly ohniskem známé „sedlské rebelie", která zčásti zasáhla také vesnice v Podkrkonoší; v průběhu povstání byly i vrchnostenské zámky v Semilech a ve vesnici Návarově vzbouřenými sedláky vydrancovány. Téhož roku 1775, kdy došlo také k potrestání povstalců, byl hejtmanem Boleslavského kraje jmenován bývalý nadporučík německé šlechtické gardy císařovny Marie Terezie ve Vídni, avšak v záležitostech roboty či poddanských dávek málo obeznalý Maxmilián baron z Ehrenburgu, který začínal nová jednání o nápravu robotních poměrů na jednotlivých panstvích.[13]

V tomto období osvícenských školských reforem Marie Terezie, kdy byl v Praze roku 1775 založen i knihosklad normálního školního fondu – a kdy se mezi posluchači pražské lékařské fakulty objevil Josef Küttel ze Šumburka, snad vnuk slavného chirurga[14] – byla tiskárna zrušeného jezuitského řádu předána nové knihtiskárně při normální škole. Právě v této knihtiskárně v Klementinu, která záhy dostala výhradní právo na tisk školních knih, tiskla však také bibli a další,

---

[11] AMP – Staré Město, Kniha testamentů, sign. 3752, fol. 86–88. K dědictví paní Barbory Petruškové měl údajně náležet i krásný obraz Panny Marie od Petra Brandla (1668–1735). In: RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních.* Díl III. Praha: Lidové noviny, 1996 (nové vydání), s. 1161. AMP, matrika narozených, sign. HV N5, a zemřelých, sign. HV Z3. KNOP, Jan. Naše pověsti. Šumburský doktor Faust. In: *Sborník okresu Železnobrodského*, 1925–1926, roč. 3, č. 8, s. 122. STRNAD, František. Doplněk pověsti „Šumburský doktor Faust." In: *Sborník okresu Železnobrodského,* 1927, roč. 4, č. 1, s. 13.

[12] AMP – Staré Město, Kniha testamentů, c. d. Tamtéž, matrika narozených, sign. HV N 4. ČAREK, Jan, c. d., s. 9. *Schematismus für Königreich Böheim* 1789. Prag: in der von Schönfeldschen Handlung, 1789.

[13] AUK – Teologická fakulta, katalogy posluchačů, inv. č. 22, 23 a 24. HRDÝ, Jan, Návarov, s. 53–64. PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti.* 5. vyd. Praha: Elka Press, 1998, s. 324–328. Schematismus für Königreich Böheim 1789.

[14] KUČERA, Karel – TRUC, Miroslav. *Matricula facultatis medicae Pragensis.* Praha: Univerzita Karlova, 1968, s. 116 a 131. KABÁT, Karel. *Prvých 50 roků trvání knihtiskárny Státního nakladatelství ke 150. výročí.* Praha 1926, s. 11, 13–16, 20–21, 28, 37–38 atd. Týž, Některé osudy pražské knihtiskárny, 400 roků nepřetržitě činné. In: *Dorost knihtiskařský*, 1928–1929, roč. 9, s. 18, 35–43, 54–59. CHYBA, Karel. Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860. Příloha sborníku PNP *Strahovská knihovna*, roč. 4, 1969, s. 206.

Jezuitská kolej Klementinum na Starém Městě pražském, východní průčelí areálu. Vlevo gotický kostel P. Marie na Louži, který byl roku 1784 zrušen (zbořen 1791), vpravo měšťanské domy v Platnéřské ulici, kde u rodičů bydleli bratři Karel a Václav Thámové. Rytina Fridricha Bernarda Wernera.

zejména vzdělavatelné spisy, začínal pracovat i mladý Václav Piskáček, „artis typographiae".[15]

Měšťanský šenkýř Josef Petruška, rodák z malé vesnice Zásady, kde díky rychtáři a obchodníku „ve skle" Janu Šourkovi (1693–1779) došlo i k pozdnímu rozkvětu náboženských inscenací, měl k tradičnímu divadlu svého dětství jistě blízko. A to tím spíše, že zásluhou některých církevních řádů či náboženských bratrstev se například pašijová představení konala v sedmdesátých letech nejen ve venkovských městečkách a vesnicích – ve Vysokém nad Jizerou údajně ještě roku 1784 – ale i v Praze.[16] Šenkýř Petruška, zaměstnaný zřejmě v pivovarech staroměstských nákladníků Václava Švandy ze Semčic či Jana Rigoly, však také v těchto letech oželel další novorozené děti, z nichž pouze synu Josefovi – jehož křestním kmotrem byl u sv. Havla dne 21. března 1777 P. Jan Machek, kaplan filiálního kostela sv. Martina ve vesnici Zlatá Olešnice nedaleko Zásady – mohli rodiče alespoň zajistit křest.[17]

Už roku 1778 nastoupil v knihtiskárně pražské normální školy jako nový administrativní faktor František Jan Tomsa

[15] KABÁT, K., c. d., 1926.

[16] MAŘATKA, F., c. d.; ZÍBRT, Čeněk. *Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi a Jan Jeník z Bratřic o výročních obyčejích, pověrách a slavnostech staročeských.* Věstník Královské české společnosti nauk, tř. filosoficko- historicko-jazykozpytná, 1895. Praha 1896, č. 24, s. 16–17.

[17] AMP – Staré Město, matriky narozených, sign. HV N5, a zemřelých, sign. HV Z 3 (rejstřík zčásti uvádí i nepokřtěné).

(1753–1814), zároveň správce skladu školních knih, který však podléhal dohledu vyšehradského probošta, osvícence a germanizátora P. Ferdinanda Kindermanna von Schulenstein. Šenkýř Petruška mohl i prostřednictvím švagra Václava Piskáčka navázat kontakty se vzdělaným krajanem Tomsou, rodákem z vesnice Mokrý u Turnova, či s dalšími pražskými tiskaři.[18]

Roku 1781, kdy manželé Petruškovi ztratili dalšího synáčka – a kdy se na lékařské fakultě objevil i „*Philippus Küttl, Bohemus Schumbergensis*", snad syn slavného lékaře – získal Franz Anton hrabě Nostitz souhlas císaře Josefa II. ke stavbě nového, výstavného německého divadla v Praze; jeho budova však měla stát na Ovocném trhu před průčelím starobylého Karolina, přes protesty Karlo-Ferdinandovy univerzity, staroměstského magistrátu i majitelů okolních domů. Dne 21. dubna 1783 – téhož roku, kdy se 15. února v domě „U bílého koníčka" narodila dcera Marie Apollonie Barbora (děvčátko žilo pouhé čtyři hodiny) – zahájilo Hraběcí Nosticovo divadlo slavnostní premiérou Lessingovy tragédie *Emilia Galotti*.[19]

O dva měsíce později se i typografu Václavu Piskáčkovi a jeho manželce narodil syn, pokřtěný u sv. Havla 30. března 1783 jmény *Carolus Henricus*, jehož kmotrem se stal známý osvícenec – „*Illustrissimus Magnificus ac Doctissimus Dominus Carolus Henricus Seibt, Philosophiae Doctor, S. Caes. Regiae Majest. Consiliarius, Regiae Comissionis Studiorum Assesor, Philosophiae Moralis et elegantionis Litteraturae Profesor, p. t. Rector Magnificus, etcet.*" Tento rodák z Lužice, absolvent piaristického gymnasia v Kosmonosích a pražské filosofické fakulty (1735–1806), německý osvícenec a zprvu chráněnec pražského knížete arcibiskupa, oblíbený v aristokratických i měšťanských kruzích, byl načas také pověřen dozorem nad tiskárnou při normální škole.[20] Téhož roku 1783, kdy knihtiskárna uvolnila prostory v Klementinu, kde zůstal pouze prodej knih, a přestěhovala se do bývalého jezuitského konviktu u sv. Bartoloměje, se také typograf Václav Piskáček, jmenovaný novým faktorem tiskárenského provozu, stěhoval do konviktu do svého nového bytu. Zde se manželům Piskáčkovým, kteří už museli oželet nejmladšího syna, narodil syn Karel Josef, jehož kmotrem při křtu u sv. Havla 18. listopadu 1784 byl opět vážený profesor Seibt – svědkem strýc novorozence Josef Petruška.[21]

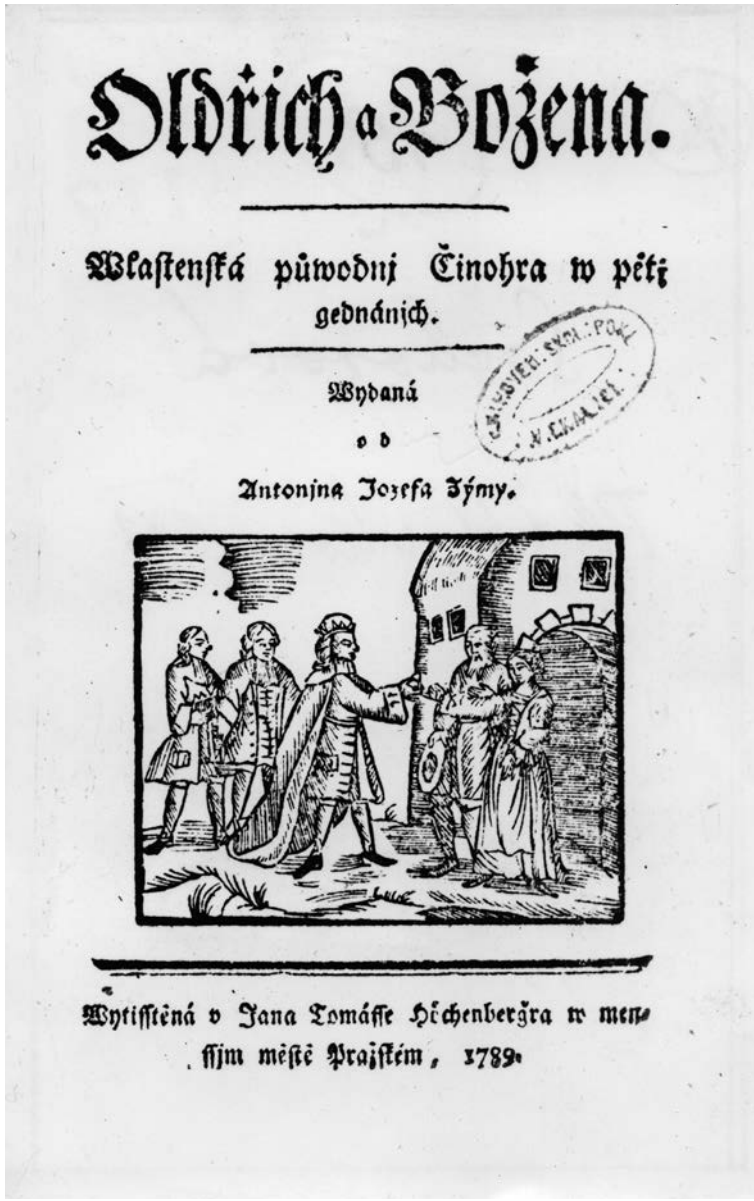
Roku 1785, kdy se boleslavský hejtman Maxmilián baron z Ehrenburgu stal radou zemského gubernia v Praze, byl v podkrkonošské vesnici Držkově, do jejíž farnosti patřila i vesnice Zásada, ustanoven jako farář P. Václav Prokop Itz, dříve člen konventu už zrušeného kláštera slovanských benediktinů při chrámu sv. Mikuláše na staroměstském Velkém rynku. Vzdělaný kněz asi neměl námitky proti tradičním aktivitám zbožných vesnických farníků, jejichž projevem byly i pašijové hry v rodišti šenkýře Petrušky – který no-

[18] KABÁT, K., c. d., 1926, s. 11, 14, 18, 44, 67. Týž. F. J. Tomsa upravil latinkové písmo pro češtinu. In: *Ročenka čsl. knihkupců* 1935, roč. 18, s. 40–41.

[19] KUČERA, K. – TRUC, M., c. d., s. 120. VONDRÁČEK, Jan. *Dějiny českého divadla.* 1. díl. Praha: Orbis, 1956, s. 55–62, 64–69. *Dějiny českého divadla.* 2. díl. Praha: Academia, 1969, s. 18–19.

[20] AMP – Staré Město, matriky narozených, sign. HV N5.

[21] AMP – Staré Město, matriky narozených, sign. HV N5, a zemřelých, sign. HV Z3.

Oldřich a Božena.

Wlastenská původnj Činohra w pěti gednánjch.

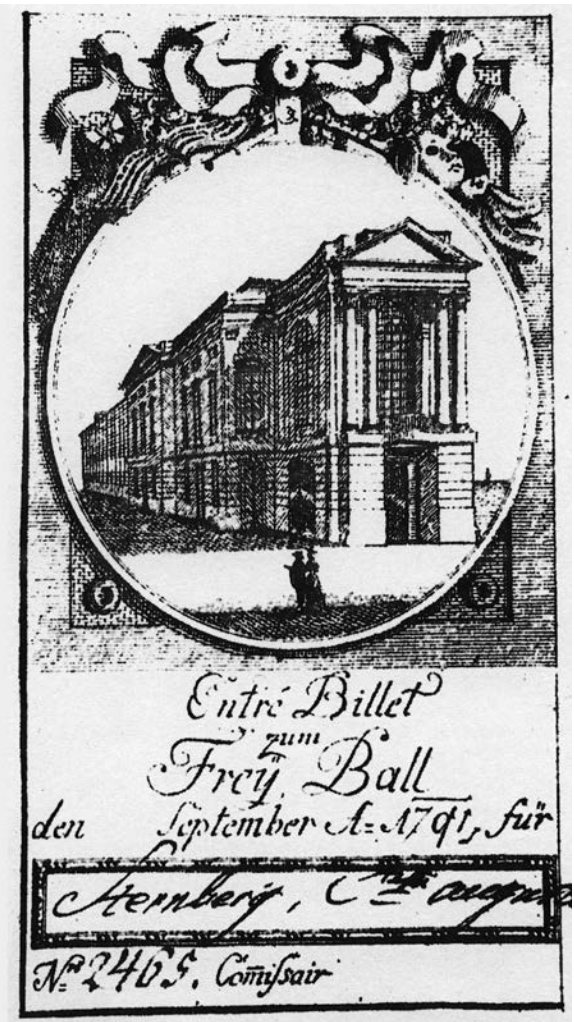
Wydaná

od

Antonjnem Jozefem Žýmy.

Wytisstěná v Jana Tomásse Hěchenbergra w mensjm městě Prazjstém, 1789.

Titulní strana tisku A. J. Zímy „Oldřich a Božena. Vlastenská původní činohra v pěti jednáních" z roku 1789.

Vstupenka pro Augustinu hraběnku ze Šternberka. Nejstarší známé zobrazení Nosticova divadla s přístavbou, kde se v září 1791 konal stavovský bál při příležitosti oslav české královské korunovace Leopolda II.

vého faráře mohl znát už z jeho působení v Praze.[22]

Mezitím se na přímé doporučení osvíceného císaře Josefa II. stal nájemcem Nosticova divadla italský impresário Pasquale Bondini, za něhož byl pro divadelní sezónu 1784–1785 angažován režisér František Bulla (1754–1819). Za jeho působení se na jeviště německého divadla dostaly české hry – mezi nimi dne 10. ledna 1786 i nová historická hra Václava Thána *Břetislav a Jitka aneb Únos z kláštera*, která se pro mladého vysockého podučitele Petrušku stala tak podnětnou inspirací.[23] Česko-německé Vlastenské divadlo na Koňském trhu zahájilo teprve 8. července 1786 představením Ifflandovy hry *Vděčnost a láska k vlasti*, kterou do češtiny přeložil teolog Maxmilián Štván; poté následovala německá veselohra *Perücken* a komický balet Franze X. Seweho *Pražské kuchynky aneb Uhořelí sedláci*. Dne 19. září 1786 zde císař Josef II. navštívil české představení veselohry Emanuela Schikanedra *Loutníci aneb Veselá bída* v překladu a se zpěvy Václava Thána a s hudbou Františka Volkerta; slavnostní večer uzavíral komický balet *Čihadlo nebo Tak vás čížky chytáme*. Nelze říci, zda byl členem baletního souboru Vlastenského divadla, který tehdy čítal 24 tanečníků, i švagr šenkýře Petrušky.[24]

Jestliže tedy byl Josef Petruška na jaře roku 1786 hostitelem podučitele Jana Petrušky, mohl ho doprovázet do prodejny školních knih v Klementinu, ale i na představení nové hry Václava Thána v Nosticově divadle. Pokud by k pobytu vysockého

[22] ŠEBESTA, E., c. d., s. 152. NA – ČG Publ. 1786–1795, sign. 145, k. 2664. Tamtéž, Archiv pražského arcibiskupství (APA). Catalogus universi cleri. Roku 1799 byl farář v Držkově P. Václav Prokop Itz ustanoven sídelním kanovníkem kolegiátní kapituly při chrámu sv. Petra a Pavla na pražském Vyšehradě.

[23] VONDRÁČEK, J., c. d., s. 64–68, 98–127. Srov. *Dějiny českého divadla* II, c. d., s. 18–26, 36–39.

[24] VONDRÁČEK, J., c. d., s. 105–115, 123–129. Dále *Dějiny českého divadla* II, c. d., s. 39–43.

podučitele došlo na podzim téhož roku, mohl už navštívit představení Vlastenského divadla na Koňském trhu.

Roku 1787, kdy studium na staroměstském gymnáziu zahájil dvanáctiletý Johann baron z Ehrenburgu – jehož po roce následoval i bratr Max, mladší syn guberniálního rady, nyní nového hejtmana Berounského kraje se sídlem v Praze – přestoupil do zdejší poetiky z piaristického gymnázia v Mladé Boleslavi také Václav Holý ze Sklenařic, poté posluchač filosofické fakulty. Tehdy zde v 1. ročníku studovali mj. František Juna z Držkova, Josef Nigrin z Vysokého či Josef Novák ze Semil a ve 2. ročníku ještě Filip Kopal ze Zásady. Téhož roku koupil Maxmilián baron z Ehrenburgu dům č. 90 ve Spálené ulici na Novém Městě, kde už jeho bratr Jáchym, pán na Návarově (z. 1782), vlastnil dva domy. Ke zdejšímu služebnictvu jistě patřili i krajané z Podkrkonoší, kteří rodinu šenkýře Josefa Petrušky ze Zásady mohli osobně znát a s nimiž se zde mohl přátelsky stýkat.[25]

Avšak v létě roku 1789, kdy práce na josefském katastru právě vrcholily a úřední protokoly se soupisy usedlostí ve vesnicích Zásada a Držkov na panství Návarov podepisoval *Geschäftsleiter* Ferdinand Kittel – snad další člen rodiny proslulého lékaře – pražský šenkýř Josef Petruška dne 12.června ve věku údajně čtyřiceti let v domě „U bílého koníčka" zemřel.[26]

Dne 29. listopadu 1792 nechal gruntovník Adam Petruška, majitel domu a usedlosti čp. 67 ve Vysokém nad Jizerou, učinit nový zápis do městské gruntovní knihy: podle zápisu převzal jeho syn Josef Vít rodný dům čp. 67, kde si otec pro sebe a manželku vymínil byt i výměnek a pro syna Františka – *„poněvač brater Franc nedostatečný se nachází"* – další svobodný byt. Synu Janovi předal Adam Petruška poslední díl zděděného gruntu, orných polí, ladem ležících luk, lesa a porostliny, a to rovněž v ceně 176 kop míšeňských. Ze zápisu ovšem nevyplývá, zda syn Josef Vít či nejmladší Josef, podle josefského katastru majitel domu čp. 66 – *„Dobře se vynalezlo"*, napsal do protokolu ze dne 14. dubna 1788 ředitel panství Semily Johann Ferdinand Heckerle – byl tkalounkářem.[27]

Dne 9. února 1793 se tedy ve vysockém farním kostele sv. Kateřiny konala svatba třicetiletého tkalce a gruntovníka Jana Petrušky, jehož nevěstou se stala Kateřina, dvacetiletá dcera souseda Václava Kauckého. Vysocký podučitel a už známý divadelník, který podle pozdních vzpomínek synovce Josefa uváděl vedle tradičních náboženských dramat se svými žáky i nové světské hry – například Krügerovu veselohru *Kníže Honzík* či původní českou rytířskou hru Prokopa Šedivého *Kníže Bruncvík* – tak provozoval i některé hry Vlastenského divadla v Praze, jejichž texty však byly uchovávány pouze v rukopisech.[28]

---

[25] AMP – Staré Město, Akademické gymnasium. Liber calculorum C. R. Gymnasii academici Pragae Veteris. Ab Anno 1783 ad Annum 1792. Rukopis, zn. 921. AUK – Filosofická fakulta, katalogy posluchačů, inv. č. 377. RUTH, F., *Kronika královského hlavního města Prahy,* III. díl, s. 974–975.

[26] NA – Josefský katastr, Zásada u Návarova, sign. 322, k. 170 A a 171. Tamtéž, Držkov, sign. 323, k. 171 a 172. Dále AMP – Staré Město, matrika zemřelých, sign. HV Z4.

[27] PRÁŠEK, F., c. d.

[28] *Dějiny českého divadla* II, c. d., s. 52–54.

Je proto zřejmé, že nějaké patrně osobní kontakty vysockého podučitele s pražskými divadelníky musely existovat. Jejich zprostředkovatelem mohl být už před rokem 1786 také měšťanský šenkýř Josef Petruška, jistě vážený člen cechu šenkýřů a šenkýřských pomocníků (výčepníků) na Starém Městě pražském, kde během let získal i některé vlivné známosti; a to tím spíše, že jeho starší švagr „*Johannes (Giovanni) Pisgaczek*" působil jako tanečník už v baletním souboru městského Divadla v Kotcích, zatímco mladší Václav, s prestižní profesí „*artis typographiae*" (z. 1807), byl ve styku s pražskými tiskaři a navázal později také spolupráci s Václavem Matějem Krameriem.[29]

Na podzim téhož roku 1793, kdy se podučitel Jan Petruška ve Vysokém nad Jizerou oženil, se v prvním ročníku pražské lékařské fakulty na přednáškách z „*menší chirurgie*" objevil i František Petruška, rodák z Prahy, který absolvoval předepsané zkoušky z anatomie a z lékařské teoretické výuky, a to s výborným prospěchem. Jediný syn z měšťanského domu „U bílého koníčka", kmotřenec slavného lékaře, složil s výborným prospěchem i další zkoušky z ranhojičství – z anatomie, z teoretické výuky a z výuky pro chirurgy. A tak roku 1794, kdy se vysockému gruntovníku Janu Petruškovi a jeho manželce narodila prvorozená dcera Josefa, absolvoval posluchač druhého ročníku lékařské fakulty František Petruška, aspirující snad na titul patrona chirurgie, u profesora Karla Arnolda přednášky z chirurgických operací, u profesora Antonína Sebalda pak lékařskou praktickou výuku a u profesora Knoblocha výuku zvěrolékařství – zde byly jeho docházka a píle hodnoceny jako velmi dobré, ale mravy měl výborné.[30]

Dne 18. srpna 1795 byla proto z domu „U bílého koníčka", který náležel vdově paní Barboře Petruškové, oproti veškeré tradici vypravena svatba jejího jediného syna. Údajně třiadvacetiletý chirurg František Josef Jan Petruška se ženil s pětadvacetiletou Annou, rozenou Hansenhofer; svědky při obřadu u sv. Havla byli pražský měšťan Antonín Vávra a František Antonín Petruška, asi strýc mladého ženicha. Na podzim roku 1795 – kdy byla společná, avšak blíže neznámá žádost chirurga Františka Petrušky a Anny Hansenhofer, adresovaná pražskému magistrátu, zařazena už do fondu Militaria – prodala paní Barbora Petrušková zděděný dům „U bílého koníčka" v Železné ulici, kde si namísto tradičního klíčného vymínila pokoj pro sebe na dobu jednoho roku.[31]

A zatímco se vysocký gruntovník Jan Petruška stal v následujících letech otcem dalších sedmi dětí, mladý chirurg Franti-

---

[29] „Letopisové Trojanští". V Praze: prací a nákladem Václava Matěje Krameria, 1790. 4. vyd. (Typografická knihtiskárna normální školy, za Václava Piskáčka faktora.) In: VOBR, Jaroslav. *Soupis knížek lidového čtení z fondu Universitní knihovny v Brně*. Brno: Univerzitní knihovna, 1973, s. 26. Knihopis č. 2806 tento výtisk neregistruje. Archivní fond cechu šenkýřů a šenkýřských pomocníků (výčepníků) na Starém Městě pražském byl za druhé světové války při požáru radnice zničen.

[30] AUK – Lékařská fakulta, katalogy posluchačů, inv. č. 257 a 258. WEISS, Vilém. *Dějiny chirurgie v Čechách*. Reprint. Praha: Karolinum, 2007, s. 61, 79–84. ISBN 978-80-246-1281-2.

[31] AMP – Staré Město, matrika oddaných, sign. HV 05. Tamtéž, rukopis Magistrats-Hauptindex, 1795 (materiál skartován v 19. století). Tamtéž, Staré Město, Knihy trhové, sign. 4132, fol. 85–88.

šek Petruška, syn šenkýře Josefa Petrušky a jeho manželky Barbory, se nadále ve známých pramenech pražské provenience neobjevuje; stal se snad v tomto období koaličních válek monarchie s revoluční Francií vojenským ranhojičem? Anebo spolu s manželkou přesídlili do jiného města či městyse, kde by mohl začínající chirurg nalézt odpovídající profesní uplatnění – například do horské nemocnice svého zesnulého křestního kmotra ve vesnici Šumburku? Neboť z přítomnosti slavného podkrkonošského lékaře při křtu Františka Josefa Jana Petrušky lze soudit, že Jan Josef Antonín Eleazar Kittel (Khüttel), rodák ze Šumburka, rodinu šenkýře Josefa Petrušky ze Zásady zřejmě dobře znal.

Roku 1759, kdy se v malé podkrkonošské vesnici Zásadě konalo slavnostní procesí v rámci oslav výročí vysvěcení filiální kaple sv. Prokopa, byli mezi jeho významnými účastníky v pamětní knize fary v Držkově zaznamenáni mj. rovněž sládkové z okolních panských pivovarů. Výjimkou byl sládek Josef Petruška ze vzdálené vesnice Křesetic u Kutné Hory – správního střediska velkého panství, které tehdy patřilo známé jezuitské koleji v tomto královském horním městě.[32] Byl snad křesetický sládek Petruška rodákem ze Zásady?

Podkrkonošský lékař Jan Josef Antonín Eleazar Kittel (Khüttel) oslavil dne 25. listopadu 1777 se svou manželkou ve vesnici Šumburku zlatou svatbu; této oslavy se zúčastnil Jáchym baron z Ehrenburgu, majitel panství Návarov, s chotí Annou Marií, rozenou baronkou z Vlkanova, ale také bratři Johann a Josef rytíři de La Motte, majitelé sousedního panství Jesenný, zámecký kaplan z Návarova P. Václav Metelka, držkovský farář P. Daniel Metelka či zásadský rychtář Jan Šourek, který v tradičním obřadu svatby vystupoval jako družba a tchán ženicha. Mezi dalšími pozvanými, kteří přispěli i ke slavnostnímu pohoštění, byl uveden sládek František Petruška – patrně už zmíněný svatební svědek stejnojmenného pražského chirurga z roku 1795.[33]

Manželka proslulého lékaře, zakladatele horské nemocnice v Šumburku, paní Anna Marie, rozená Günterová z Kokonína, se údajně narodila ve vesnici Zásadě ve dvoře. Nelze vyloučit, že se v tomto vrchnostenském dvoře narodil i pozdější pražský šenkýř Josef Petruška, protože mezi zdejšími gruntovníky se nikdo tohoto jména neobjevuje. Jediný vrchnostenský pivovar na panství byl už podle tereziánského katastru (1748–1756) pouze ve vesnici Návarově – sládkem byl roku 1759 Šimon Louma.[34] Nejpozději roku 1776 byl ale zdejším sládkem František Antonín Petruška, jemuž tehdy byl ve farním kostele sv. Bartoloměje v Držkově dne 27. května pokřtěn syn Emanuel Václav Josef; nepochybně tentýž Emanuel Petruška, který se posléze roku 1791 objevil v Praze mezi posluchači filosofické a poté teologické fakulty Karlo–Ferdinandovy univerzity. Byl Emanuel Petruška, později autor německých básní, který za studií v letech 1791–1798 získal jistě dobrý přehled o pražském kulturním životě,

---

32 HRDÝ, Jan, *Ves Zásada u Návarova*, s. 17.

33 HRDÝ, Jan, tamtéž, s. 20. Týž, *Návarov*, s. 64.

34 HRDÝ, Jan, *Návarov*, s. 64. NA – Tereziánský katastr. Sv. 3. Praha 1970, s. 81–82. Tamtéž – Josefský katastr, Návarov, sign. 321, k. 170A.

rovněž příbuzným vysockého divadelníka?[35]

Nejmladším ze tří bratrů gruntovníka Adama Petrušky byl Šimon Petruška (1718–1793), majitel usedlosti čp. 65 ve Vysokém nad Jizerou, jehož dědicem se stal syn Matěj (z. 1829). O dvou starších bratrech Adama Petrušky – Václavovi (1705–1771) a Pavlovi (1709–před 1753) – nejsou kromě jmen dětí známy další údaje, ale Pavel Petruška, který zemřel před svým otcem, měl syna Josefa, který obdržel roku 1754 jeho dědický podíl v hotovosti.[36]

Jestliže byl tento Josef Petruška vyučeným sládkem na sousedním panství Návarov, odkud odešel za prací na jezuitské panství do vzdálených Křesetic, pak syny křesetického sládka mohli být šenkýř Josef Petruška, ale i sládek František Petruška – účastník zlaté svatby v Šumburku dne 25. listopadu 1777. Lze totiž předpokládat, že František Petruška, roku 1776 sládek v Návarově, a František Antonín Petruška, svědek na svatbě pražského chirurga Františka Josefa Jana Petrušky 18. srpna 1795, byli jedna a táž osoba.

Vesnice Zásada patřila do farnosti Držkov a ze zápisů matriky křtů u sv. Bartoloměje z počátku 18. století vyplývá, že dne 24. prosince 1723 zdejší farář, františkán P. Jakub Oliva, pokřtil syna Jana Petrušky a jeho manželky Anny, poddaných z Návarova – kmotrem při křtu se stal kantor z Držkova, svědky byli zdejší sousedé. Ale novorozenec Jan Václav asi zemřel, protože při dalším křtu 5. dubna 1727 byl stejnými křestními jmény obdařen i druhorozený syn manželů Petruškových z Návarova. Dne 13. října 1729 se konal křest jejich dcery Anny Kateřiny, vypravený z Návarova, ale zápis o křtu dcery Marie Alžběty ze 7. září 1732 uvedl, že Petruškovi žili ve vesnici Jílovém; až dne 13. ledna 1739, při křtu dcery Doroty Barbory, byla bydlištěm rodičů vesnice Zásada.[37] Zda tato rodina měla příbuzenský vztah k vysockým Petruškům, ale ze zápisů nevyplývá.

Ve farní matrice oddaných u sv. Bartoloměje se však objevil záznam ze dne 24. října 1746, kdy se zde počestný mládenec Jan, syn Václava Petrušky, oženil s počestnou děvečkou Alžbětou, dcerou rychtáře Jana Šourka ze Zásady. Ovšem vysocký gruntovník Václav Petruška, starší bratr Adama Petrušky, byl otcem dcery a zeť se později stal jeho dědicem.[38]

Další zápisy v matrice narozených u sv. Bartoloměje mohou být vodítkem: podle nich byl Josefu Petruškovi ze Zásady a jeho manželce Alžbětě dne 6. srpna 1747 pokřtěn syn Jan Josef, jehož kmotrem se stal Josef Kyttel. Dne 13. července 1749 se konal křest syna Jana Jiřího, kmotrem byl

---

35 SOA Litoměřice – Držkov, matrika narozených, sign. L 33/4. AUK – Filosofická fakulta, katalogy posluchačů, inv. č. 377, 378, 379 a 382. Tamtéž, Teologická fakulta, katalogy posluchačů, inv. č. 46, 47 a 48. Teolog Emanuel Petruška byl i autorem pěti básní v almanachu s názvem *„Die erste Lese unserer Jugend Blüthen. Ein Seitenstück zu Erstlingen. Prag 1800–1801."* Nakladatel tisku není znám; avšak jeho editoři J. J. Jary a F. S. Kandelfinger patřili ke skupině autorů, básníků i dvou básnířek, mezi nimiž byl mj. Jan Rettig (1774–1844), tehdy absolvent právnické fakulty a později manžel budoucí české spisovatelky Magdaleny Artmannové (1785–1845). Za upozornění na tento almanach děkuji PhDr. Aleně Jakubcové, Ph.D. z Institutu umění – Divadelního ústavu v Praze.

36 SOA Zámrsk – Vysoké nad Jizerou, matrika narozených č. 5302. Dále PRÁŠEK, František, c. d., fol. 40–41 staré gruntovní knihy.

37 SOA Litoměřice – Držkov, matriky narozených, sign. L 33/2, L 33/3 a L 33/4.

38 SOA Litoměřice – Držkov, matrika oddaných, sign. L 33/13.

Šimon Lauma z Návarova – zdejší sládek, doložený ještě roku 1759; dne 10. října 1751 následoval křest syna Františka Antonína Prokopa, jeho kmotrem byl zámecký kaplan P. Jan Schromm z Návarova, mezi svědky byl i ředitel panství. Křest dcery Anny Marie Karoliny se konal 2. července 1754 – kmotrou se stala manželka ředitele panství Návarov, mezi svědky byl pan Filipus Kittel, chirurg z města Železného Brodu.[39]

Avšak Josef Petruška ze Zásady se ještě dvakrát stal otcem, protože matrika zemřelých u sv. Bartoloměje – která už 13. října 1752 uvedla, že zde zemřel Jan Petruška, údajně šedesátiletý „provisus" – zaznamenala roku 1761 i úmrtí dvou dalších dcer; jedna z nich se sládku Josefu Petruškovi a jeho manželce Alžbětě narodila v Křeseticích a byla tedy pokřtěna 19. března 1760 ve farním kostele v Bykáni u Kutné Hory. Podle farní matriky u sv. Bartoloměje zemřel 18. června 1762 také „provisus" Josef Petruška, údajně ve věku 42 let.[40] Zdá se proto, že v zápise zdejší matriky oddaných z roku 1746 došlo k záměně dvou starších bratrů vysockého gruntovníka Adama Petrušky.

Byl křesetický sládek (Jan) Josef Petruška (z. 1762) osiřelým synem (Jana) Pavla Petrušky (1709 – před 1754) z Vysokého nad Jizerou? V tom případě by Adamův syn, podučitel Jan Petruška, a Pavlův syn, křesetický a pak návarovský sládek (Jan) Josef Petruška, byli bratranci; prvorozený syn původně křesetického sládka Jan Josef, rodák ze Zásady (n. 1747), který by věkem přibližně odpovídal šenkýři Josefu Petruškovi ze Zásady, by pak v Praze roku 1786 hostil otcova bratrance. Nejmladší ze tří synů křesetického sládka František Antonín Prokop (n. 1751), nejpozději roku 1776 panský sládek v Návarově, který se tehdy stal otcem Emanuela Václava Josefa, později posluchače filosofické a teologické fakulty v Praze, by byl bratrem šenkýře Josefa Petrušky (1747–1789).

Vysocký podučitel patrně přijel roku 1786 do Prahy navštívit spřízněného měšťanského šenkýře, který byl jistě obeznámen se zdejšími českými vlastenci i s některými vlivnými osvícenci. S odstupem let synovec vysockého podučitele Josef Petruška (1794–1884) zřejmě zaměnil neznámého vzdáleného příbuzného v Praze za stejnojmenného strýce tkalounkáře. Ale ani údaj o pražském pobytu tohoto strýce nelze potvrdit, protože v dochovaném archivním fondu pražského cechu prýmkařů a šňorařů se jméno Josefa Petrušky nevyskytuje.[41]

Uvedená zjištění bude zřejmě třeba za pomoci dalších pramenů z Podkrkonoší doplnit či prověřit stejně jako následující hypotézu. Už roku 1749, kdy sládek Petruška ze Zásady oslavil křest druhorozeného syna Jana Jiřího, který se dospělosti zřejmě nedožil, se konala ve farním kostele v Držkově svatba počestného mládence Josefa Küttela, syna pana Josefa Küttela ze Šumburka, s počestnou pannou Annou, dcerou známého rychtáře Jana Šourka ze Zásady. Tato svatba ale upevňovala i příbuzenské vazby rodiny pozdějšího křesetického sládka Josefa Petrušky, jehož manželka Alžběta byla také dcerou rychtáře Jana Šourka ze Zásady; a jehož

---

[39] SOA Litoměřice – Držkov, matrika narozených, sign. L 33/3.

[40] SOA Litoměřice – Držkov, matrika zemřelých, sign. L 33/18. Dále SOA Praha – Bykáň u Kutné Hory, matrika narozených č. 06.

[41] AMP – fond Cechy. Prýmkaři a šňoraři, sign. 2, i. č. 3.

nejstarší syn Jan Josef, budoucí šenkýř v Praze, byl kmotřencem jednoho ze zdejších Josefů Kyttlů (Khüttelů) stejně jako jeho syn, chirurg František Josef Jan. Kmotřenec, a tedy také chráněnec „zázračného" podkrkonošského chirurga, byl nepochybně obdivovatelem tohoto nezištného a obětavého člověka, který svému působení dokázal i ve skromných podmínkách zjednat takový respekt. A tak jistě fascinující osobnost zakladatele proslulé horské nemocnice ve vesnici Šumburku, seniora pražské lékařské fakulty, posléze vešla – byť v příznačné démonické stylizaci, připomínající už typologicky postavu Fausta – i do folklorní pověstní tradice Podkrkonoší.[42]

Tradice regionalismu a zemského patriotismu, vycházející tehdy především z historických reminiscencí a z paměti lokální společnosti, byla ovšem aktuálně podpírána osvědčenými ekonomickými, sociálními a kulturními vazbami. Právě vědomí této regionální identity, související s aktivním ekonomickým vývojem a sebevědomými sociokulturními tradicemi, umožnilo pragmatickou koexistenci českého a německého etnika v podmínkách chudého podhorského kraje, ale také četné kontakty „zapadlých vlastenců" Podkrkonoší s metropolí – nejpozději od sklonku 18. století rovněž centrem vznikajících národně emancipačních snah.

Krásný a majestátní kraj s dramatickou přírodní konfigurací, vyznačující se už tehdy úctyhodnou tradicí lidových vzdělanců, obětavých kantorů a hudebníků či hloubavých písmáků-samouků, reprezentovala také řada známých kněží, synů zámožných obchodníků či zcestovalých řemeslníků, gruntovníků i vesnických chalupníků, a zároveň vzrůstající počet studentů či absolventů dalších škol, kteří se do Podkrkonoší vraceli nejen jako nadšení a obětaví osvícenci.

A tak už zapomenutý měšťanský šenkýř Josef Petruška (1747–1789), rodák z vesnice Zásady, který spřízněnému podučiteli Janu Petruškovi, organizátorovi náboženských či světských představení ve Vysokém nad Jizerou – a autorovi nejméně tří světských her z roku 1786, jejichž texty se nedochovaly – zajišťoval zasílání oblíbených kalendářů, knížek lidového čtení či českých her, přispíval k tradici lidové vzdělanosti a kultury i k rozvoji národně emancipačního procesu v Podkrkonoší. Zda v této činnosti pokračoval rovněž jeho syn chirurg František Petruška či synovec teolog Emanuel Petruška, zatím není známo, avšak někdejší žáci, sousedé a přátelé vysockého podučitele nepochybně ani v tomto ohledu na své rodiště nezapomínali.[43]

Pozdní rozkvět českého lidového divadla na Vysocku tak výmluvně dokládá

---

[42] SOA Litoměřice – Držkov, matrika oddaných, sign. L 33/13. Například roku 1783 bydlel tehdy devatenáctiletý medicus Jan Küttel ze Šumburka, posluchač filosofické fakulty, v domě čp. 195 na Starém Městě, v rodině krajana a příbuzného Josefa Petrušky. AUK – FF, katalogy posluchačů, inv. č. 372.

[43] Ve dvacátých a třicátých letech 19. století žil v Praze i Jan Metelka, údajně *„Buchdrucker Subjekt"* z farnosti sv. Jakuba na Starém Městě (n. asi 1797), jemuž zde byl roku 1832 pokřtěn syn. Tiskař Metelka byl synem chalupníka Jana Metelky a jeho manželky Anny rozené Štěpánkové ze Sklenařic; jeho příslušnost k prestižní profesi však mohla ovlivnit také charakter kontaktů s Podkrkonoším. AMP – Staré Město, matrika narozených, sign. JAK N9. Ke čtenářům českých knih patřila ale i dcera Jáchyma barona Ehrenburga, držitele panství Návarov (z. 1782), Walburga baronka Helversen, která se po ovdovění provdala 4. ledna 1801 ve farním kostele Nejsvětější Trojice ve Spálené ulici za hejtmana Josefa Rosnera rytíře von Roseneck; oddávajícím se stal vyšehradský kanovník R. P. Václav Itz. Podle Jana Jeníka z Bratřic (1756–1845), s nímž

podivuhodnou syntézu vlivů respektované barokní kultury, zejména literatury a divadla barokní tradice, s novými literárními či divadelními podněty, a zároveň dlouhodobý ohlas osvícenských reforem císaře Josefa II. a jejich prestižních sociokulturních tendencí, které v souvislosti s vývojem národně obrozeneckého hnutí poznamenaly i příznačné vlastenecké sebevědomí dalších generací hrdých českých obyvatel Podkrkonoší.

Ludmila Sochorová: ***Unterlehrer Jan Petruška aus Vysoké nad Jizerou in Prag im Jahre 1786 (Zu der Tradition des Laientheaters im Riesengebirgsvorland)***

Der Beitrag geht aus der Erzählungstradition über die Anfänge des tschechischen Laientheaters im Riesengebirgsvorland hervor, die mit dem Unterlehrer Jan Petruška (1762–1819) in Vysoké nad Jizerou (Hochstadt) verbunden ist, der 1786 seinen Bruder Josef besuchte und die Vorstellung des tschechischen historischen Spiels von Václav Thám „Břetislav a Jitka aneb Únos z kláštera" besuchte. Der Text schöpft aus Dokumenten des Prager Stadtarchivs, des Staatlichen Gebietsarchivs in Litoměřice (Leitmeritz) und der zugänglichen Regionalliteratur. Das Ziel ist die Schicksale des Prager Schankwirts Josef Petruška (1747–1789), eines Landsmanns aus dem Dorf Zásada auf der Herrschaft Návarov (Nawar) anzunähern, doch erwähnt werden ferner seine Landsleute in Prag oder bekannte erleuchtete Männer oder Patrioten, mit denen seine Familie in Kontakt kam. Der Beitrag will zum Thema der Entwicklung der lokalen volkstümlich überlieferten Tradition und zur Aufklärung der Verwandtschaftsverhältnisse des Schankwirts Josef Petruška und des Unterlehrers Jan Petruška, eines Landsmanns aus Vysoké nad Jizerou, beitragen. Für Vertraute könnte er ferner eine Anregung zu weiteren ausführlichen Nachforschungen in Archiven dienen.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

---

se baronka setkávala v salonu rodiny Měchurovy, byla *„vlastenka a milovnice českých knih"*, které jí rytíř z Bratřic zasílal později i do Vídně, kam manžela s dětmi následovala. AMP – Nové Město, matrika oddaných, sign. TRS 01. POLIŠENSKÝ, Josef – ILLINGOVÁ, Ella. *Jan Jeník z Bratřic.* Praha: Melantrich, 1989, s. 91, 105, 266. ISBN 80-7023-030-4.

NEPUBLIKOVANÝ SBORNÍK PÍSŇOVÉHO FOLKLORU Z JIČÍNSKA

Věra Kociánová

Středoškolský profesor Jaroslav Havelka,[1] v letech 1926–1941 ředitel učitelského ústavu v Jičíně, byl mužem mnoha talentů. Je autorem učebnic, loutkových her i plastických map. V centru jeho odborného zájmu stála pedagogika, matematika a geometrie. Pro nás je však zajímavý především jako sběratel lidových písní na Jičínsku.

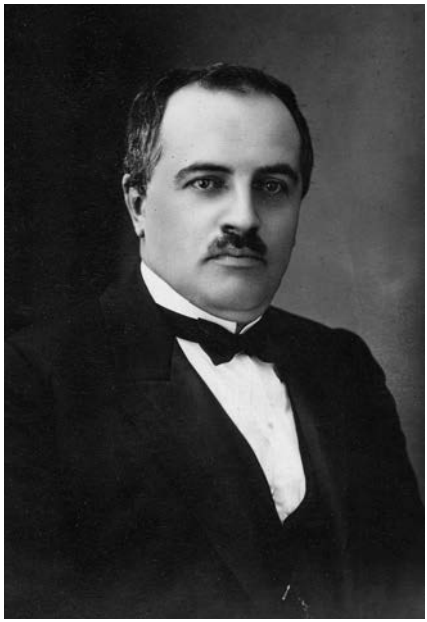
Hlavním obdobím jeho sběratelské práce je konec 20. let 20. století, zejména roky 1928 a 1929, a jejím výsledkem několikastránkový rukopis s názvem *Jičínské národní písně*, který je v současné době uložen v Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky v Praze.

Svědectví o tom, jak Havelka sběratelskou práci chápal, je zachyceno v jeho korespondenci se Státním ústavem pro lidovou píseň (SÚLP). Z několika zachovaných dopisů vyplývá, že hlavním vodítkem pro něj byla sběratelská činnost Josefa Štefana Kubína, na niž navazuje, snaží se cíleně doplňovat ojedinělá „bílá místa" a s níž také příležitostně polemizuje: *„Prof. Kubín z jičínských obcí probral: Moravčice, Železnici a Křelinu. Jinak pracoval více na Bělohradsku. Pak sbíral některé písně v Jičíně samém. Zaslal mi k nahlédnutí sbírku z Křeliny. Než tu jen malý zlomek písní je s nápěvem a tam, kde je, jsou mnohé chyby hudební i pěvecké,"* píše například v dopise z 3. dubna 1929,[2] adresovaném ředitelství SÚLP. Za hlavní cíl a přání svých snah považuje navrácení písní lidem. Jako zásadní překážka k uskutečnění se mu z tohoto pohledu jeví vedle úplné absence nápěvu i jeho „nepřesný" zápis. Sám se tedy snažil interpretační osobitost zpěváků korigovat dle zásad hudební vědy a získané melodie dále harmonizovat. Některé z písní dokonce ve vlastních úpravách pro mužský a pro smíšený sbor se studenty jičínského učitelského ústavu s úspěchem nastudoval.

Upřednostnění textu před kompletním záznamem písně včetně nápěvu považuje za krátkozraké i v samotné koncepci podpory sběru zpívaného folkloru Státního ústavu pro lidovou píseň v Praze: *„Pozoruji (…), že se Vám spíše jedná o texty a také vydání textů bez nápěvů. To ovšem však podle mého mínění je prací pouze poloviční, jež znemožňuje návrat písní v lid."* Následně Havelka dodává: *„Také tím, že se písně nedovolují vydati harmonizované, odsuzují se vlastně do muzea a do archivu, ač*

[1] Jaroslav Havelka (29. 6. 1883 – 2. 1. 1951). Zdroj: Národní knihovna ČR: *www.prijmeni.cz/osobnost/11902/jaroslav_havelka.* Podrobněji o něm in: *Výroční zpráva státního učitelského ústavu v Jičíně od založení do školního roku 1926–1927*. Jičín, 1927.

[2] Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, dokumentační sbírky a fondy (archiv), fond Folkloristika (I.), inv. č. 173/H.

Jaroslav Havelka, 20. léta 20. stol. Sbírka RMaG v Jičíně.

to má býti věc živá a svěží, nikoli zakrytá prachem (...)."

Ústavu i dalším folkloristickým institucím zde však mírně křivdí. Už roku 1928 byla totiž při České akademii věd a umění ustavena Fonografická komise, pověřená nahráním rozsáhlého materiálu, který by zachytil všechny zvukové projevy české kultury od lidové písně a zmapování různých nářečí (zejména těch mizejících) až po veřejné projevy profesionálních umělců nejen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ale i na Slovensku, v Zakarpatské Rusi a Horní Lužici. V letech 1929–1937 tak ve spolupráci s francouzskou nahrávací firmou Pathé a později s první českou gramofonovou společností Esta bylo v pražských studiích na vinylové desky nahráno 15 hodin materiálu.[3] Výběr z něj vyšel po více než 70 letech v roce 2009 péčí odborníků etnomuzikologického oddělení Etnologického ústavu Akademie věd České republiky Matěje Kratochvíla a Lubomíra Tyllnera na 5 CD discích pod názvem *Nejstarší zvukové záznamy lidové hudby: Lidová hudba v Československu 1929–1937.* Na disku II je i unikátní záznam čtyř písní z Jičínska, a to právě v podání Jaroslava Havelky.[4]

Vzhledem k výše řečenému je otázkou, jak charakterizovat Jaroslava Havelku, ředitele učitelského ústavu, sběratele a upravovatele písní v jedné osobě jako autentického interpreta. Sám v introdukci nahrávky uvádí kromě data narození a zaměstnání i to, že jeho otec pocházel z Jičínska. V korespondenci se SÚLP však zdůrazňuje především své hudební vzdělání. „*Snad jsem Vám napsal, že vedle aprobace z M G F mám státní zkoušky profesorské ze zpěvu, ze hry na klavír a na varhany, tedy jistě mohu se ujati větší akce o národní písni, jež byla vždy mým zamilovaným písňovým oborem,*" píše Havelka v roce 1929, v témže dopise, kde informuje i o tom, že většinu sebraných písní již zharmonizoval s doprovodem klavíru.

Svou sběratelskou činnost na Jičínsku zamýšlel Jaroslav Havelka završit vydáním

---

3 KRATOCHVÍL, Matěj. *Historie v drážkách – počátky zvukových záznamů etnické hudby*. [online]. Antropo-Webzin. 2010, 2.

4 KRATOCHVÍL, Matěj: *Lidová hudba v Československu 1929-1937: nahrávky Fonografické komise České akademie věd a umění*. Vyd. EÚ AV ČR 2009. Soubor 5 CD + textová část česky a anglicky, 101 s. ISBN 978-80-87112-20-5; *Vyšly nejstarší nahrávky lidové hudby z předválečného Československa* [rozhlasový pořad]. 2020. https://www.radio.cz/cz/rubrika/folklor/vysly-nejstarsi-nahravky-lidove-hudby-z-predvalecneho-ceskoslovenska.

sborníku zaznamenaných písní. V roce 1929 už jednal o finanční podpoře s Českou akademií věd a s okresním osvětovým sborem. Proč nakonec sborník nevyšel, se můžeme jen dohadovat. Každopádně jeho přání, *„aby se tyto písně znovu na školách zdejšího kraje zpívaly,"* se od roku 2016 z části naplňuje osvětovou činností Pavly Bartkové z Dolního Bousova v rámci projektu *Regionální folklor do školy*, zaštítěného Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici.[5]

POPIS HAVELKOVY SBÍRKY

Havelkův sborník se skládá z 39 listů s 37 lidovými, zlidovělými, pololidovými i umělými písněmi a popěvky, z nichž 32 je zaznamenáno včetně nápěvu. Část z nich je zapsána rukou na notovém papíře bez dalších podrobností, ty obsáhlejší jsou přepsány na psacím stroji a sběratel si u nich poznamenává krom přesného data zápisu také jméno a rok narození interpreta a krátkou noticku o jeho společenském zázemí.

Pro následující rozbor jsme využili 25 písní.

Jako folkloristický materiál má sborník přes svou fádnost, fragmentárnost a duplicitnost řadu zajímavých aspektů.

Pro západní oblast Jičínska je unikátním dokladem o tamějším zpívaném folkloru. Navíc je specificky regionální: dané písně spojuje s konkrétními místy na Jičínsku. Ve zpětném pohledu se tak lidovými popěvky rozeznívají Čejkovice, Podhradí, Dolany i Jičín. Až na výjimky však místní název není v písni rozveden dalším dějem ani reáliemi a slouží pouze jako jednorázový prostředek vyjádření selského patriotismu.

Daleko široko ty Čejkovský pole
po nich se prochází potěšení moje…[6]

Na Podhradí je háječek
okolo něj zelený trávníček…[7]

To Dolanské osení
jak je pěkně zelený…[8]

Porovnáním s jinými variantami písní[9] se ukazuje, že ty v Havelkově sborníku jsou často zapsané neúplně, pouze jedna sloka z mnoha apod. I to však má svou vypovídací hodnotu: neúplnost nepřímo dokládá, že epicentrum vzniku písní bylo jinde. O jejich novějším původu zase leccos napovídá jazyková rovina textů, která zůstává téměř bez nářečních prvků v mezích interdialektu, i ambice přiblížit se stylu umělého básnictví.

Patrnou tendenci ke spisovnosti naopak nelze jednoznačně interpretovat – může být dána i dobře míněnou snahou sběratele o „opravu chyb".

Tematicky a motivicky popěvky spojují reálie života na venkově s milostným toužením, dostaveníčky a skrytě erotickými výzvami. Občas z podtextu a přes žertovný tón zaznívá hrozba vojenské služby, problesknou zmínky o konkrétních lidech či událostech (např. stavbách

---

5 K projektu „Tady jsme doma – regionální folklor do školy" více na webu www.nulk.cz/tadyjsmedoma/.
6 Etnologický ústav AV ČR, fond Folkloristika (I.), inv. č. 173/H, píseň č. 26.
7 Tamtéž – píseň č. 20.
8 Tamtéž – píseň č. 1.
9 KRATOCHVÍL, J. V. – KUTINOVÁ, Amálie. *Lidové písně Krkonoš*. [online].

domů, fungování živností). Nelze je však blíže určit. Jak už bylo řečeno, u těchto krátkých, nejčastěji dvouveršových popěvků totiž nejsou zapsána jména interpretů ani další údaje o nich.

Výše zmíněné jazykové a tematické poznámky platí i pro vícesloké písně, zaznamenané strojopisem. Konkrétních informací v nich ale nacházíme o něco víc.

Především je každý zápis uvozen hlavičkou s datem sběru a jménem a malým medailonkem interpreta. V našem výběru jsou zastoupeny ženy i muži spíše z chudších venkovských vrstev ve věku od 50 do 90 let, tedy s „folklorní pamětí" 2. poloviny 19. století. Jaroslav Havelka sběr prováděl převážně ve vesnicích mezi Jičínem a Kopidlnem.

INTERPRETI

28. 12. 1928 a 7. 1. 1929
Barbora Poláková, narozená roku 1839 v Popovicích u Jičína. Její otec byl obecním slouhou v Popovicích.

7. 1. 1929
Marie Čiverná, rozená Tauchmannová, žena železničního zřízence v Jičíně, rodem ze Střevače. Od 14 let sloužila ve Střevači a v Dolanech u Velíše.

12. 1. 1929
Václav Svoboda, rolník, narozen 1871 v Ketni u Kopidlna.

5. 1. 1929
Marie Krausová, narozena roku 1880 v Kamensku u Kopidlna. Otec byl šafářem na dvoře v Kamensku.

Další:
Anna Runčíková, provdaná Plichtová, rodem z Čejkovic, nar. 1860
Martin Drbohlav z Ktové u Rovenska, rolník, nar. 1846
Josef Čmelík, rolník, nar. 1854

Samotné texty písní příliš faktografických údajů nenabízejí. V písni *Pročpak se mládenci neženíte* je jedna z celkem tří slok vystavěna na metafoře čerstvého okurkového salátu a suchého bobkového listu. V další písni, jinak lyricko-erotické, začíná první sloka blíže nespecifikovanou zmínkou o stavbě hospody: „*U cihelny na rohu, stavějí tam hospodu.*" K událostem roku 1848 má dle připsané poznámky sdělené interpretkou Barborou Polákovou odkazovat píseň *Tam u té vody:*

> *Stroj mi pachole, stroj mi mé koně,*
> *pojedem spolu do boje.*
> *A co my tam budem spolu dělati,*
> *nemáme kvéry, nemáme kvéry*
> *nabitý.*[10]

BOUVARDI LEPŠÍ LANDVÉRŮ

Svou uceleností se ve sborníku vyjímá zajímavá píseň *U jičínské brány*.[11] Jaroslavu Havelkovi ji v roce 1929 zazpíval osmapadesátiletý Václav Svoboda. Píseň nejenže je svým názvem přímo spjata s Jičínem, ale obsahuje i další místní reálie, které zachycují jeden ze specifických fenoménů jičínské historie a umožňují i poměrně přesné časové zařazení písně.
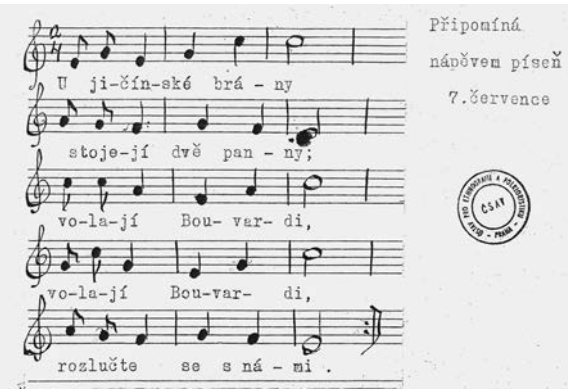
[10] Etnologický ústav AV ČR, fond Folkloristika (I.), inv. č. 173/H, píseň č. 13.
[11] Tamtéž – píseň č. 4. V této kapitole čerpám zejména z publikace FRANCEK, Jindřich. *Dějiny Jičína.* Praha: Rybka Publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-81-9.

1.
U jičínské brány
stojejí dvě panny.
Volají, bouvardi,
volají, bouvardi,
rozlučte se s námi.

2.
Jaké je to s vámi
smutné rozloučení,
raději bych nosila,
raději bych nosila
v měřici kamení.

3.
S měřicí kamení
odpočinout může,
a na vás, bouvardi,
a na vás, bouvardi,
zapomenout nelze.

4.
Již jsem zapomněla
na landverů devět,
a na vás, bouvardi,
a na vás, bouvardi,
nemůžu zapomnět.

Sborník Jičínské národní písně. Havelkův záznam písně „U jičínské brány" z roku 1929.

Jičín byl po staletí spjatý s vojenskými posádkami. První z nich se ve městě v souvislosti s reorganizací státní správy a armády usadily v polovině 18. století. První kasárna se nacházela v tzv. grümovském dvoře na Novém Městě.

Po zbytek 18. století a celé století 19. Jičínsko fungovalo jako tzv. doplňovací okres. Ve vztahu k písni *U jičínské brány* nás však zajímá především konec 19. století. Podle Ottova slovníku naučného byl Jičín v roce 1898 sídlem doplňovacího okresu pěšího pluku č. 74 sv. p. Bouvarda a pluku zemské obrany č. 11, praporu č. 43 a okresem domobrany č. 43. Bylo zde rovněž velitelství doplňovacího pluku č. 74 a štáb pluku zemské obrany č. 11.[12]

A právě zde zmíněné pluky č. 74 a č. 11 jsou oněmi vzpomínanými v písni *U jičínské brány*.

Pěší pluk č. 74 (Infanterie-Regiment Nr. 74) vznikl 1. února 1860.[13] Čestnou funkci majitele pěšího pluku č. 74 od jeho vzniku až do roku 1884 zastával polní podmaršálek Johann hrabě Nobili. V dalších dvou letech zůstala tato funkce neobsazena a v letech 1886–1902 ji vykonával podmaršálek Friedrich svobodný pán von Bouvard.[14] Po roce 1918 pluk převzala československá armáda.

[12] Ottův slovník naučný. 13. díl. Jana-Kartas. Praha: J. Otto, 1898, heslo Jičín.

[13] V Jičíně sídlil v 90. letech 3. prapor tohoto pluku, 1903–1904 4. prapor. MINAŘÍK, Pavel. [online]. 1999 [cit. 31. 1. 2020]. Dostupné z: http://vojenstvi.cz/vasedotazy_64.htm.

[14] Narodil se 24 8. 1821 v dolnorakouském Maissau (Maisava), vojenskou kariéru završil čestnou funkcí majitele 74. pěšího pluku. Zemřel 25. 10. 1902. SIEGENFELD, Alfred A. von. *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser Östereich. Erster Jahrgang.* Wien 1905.

Uniforma „bouvardů" měla bílé knoflíky a červené výložky z mořeny barvířské.

Český zeměbranecký pěší pluk č. 11 (Böhmisches Landwehr-Infanterie Regiment Nr. 11) vznikl v roce 1889 sloučením tří českých zeměbraneckých pěších praporů. Velitelství sídlilo v Jičíně a prvním velitelem se stal podplukovník Artur Pielsticker von Pfeilburg. V roce 1894 byl přejmenován na zeměbranecký pěší pluk č. 11 (Landwehr-Infanterie-Regiment Nr. 11). Během první světové války se „landvéři" účastnili bojů na frontě v Haliči jako součást 26. zeměbranecké divize a z bojišť se už jako organizovaný celek nevrátili. Landvéři nosili trávozelené výložky a bílé knoflíky s číslem pluku.

Jak zaznívá v písni *U jičínské brány*,[15] osobní vkus zmíněných dvou panen stranil červeným výložkám bouvardů před landvérskou zelenou. Vznik písně můžeme díky výše zmíněným reáliím určit mezi léta 1889 a 1902, kdy se přítomnost a působení obou pluků v Jičíně protíná.

Jičín na přelomu 19. a 20. století s Valdickou bránou. Sbírka RMaG v Jičíně.

ZÁVĚREM

Sbírání lidového folkloru se koncem 19. a ve 20. století v terénu mezi pamětníky s nadšením věnovala řada lidí, většinou zástupců místní vlastenecky naladěné inteligence. Pro Jičínsko a širší krkonošský region je zásadní zejména práce Josefa Štefana Kubína a později Amálie Kutinové[16] a jejích spolupracovníků, rovněž

[15] Píseň *U jičínské brány* v čtyřhlasé úpravě Jiřího Bílka v roce 2018 nastudoval pěvecký sbor Peckorum z Pecky.

[16] JANÁČKOVÁ, Irena. In memoriam PhMr. Amalie Kutinové. *Český lid*. 1966, 53(3), s. 176; KRATOCHVÍL, J. V. – KUTINOVÁ, Amálie. *Lidové písně Krkonoš*. [online]. Rkp. 1975 [cit. 31. 1. 2020]. Dostupné z: http://jjohnyk.sweb.cz/pisnekrkonos/; ŠURANSKÁ, Dagmar. 2010. *Literární a sběratelská činnost Amálie Kutinové*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita Brno. Pedagogická fakulta.

pak její dcery Marie Kubátové či učitele J. V. Kratochvíla. Z méně známých, přesto však velmi pilných sběratelů bychom vedle Jaroslava Havelky neměli zapomenout na Josefa Emanuela Jankovce (1866–1949) a zvlášť na Josefa Horáka (1883–1968), kterému se podařilo nejen sesbírat několik set krkonošských a podkrkonošských koled, ale také část z nich vydat. Pod názvem *Krkonošské koledy* vyšly roku 1939 v nakladatelství Josefa Krbala v Lázních Bělohradě, a zcela nedávno se dokonce dočkaly znovuvydání v pražském nakladatelství Dauphin.[17]

Havelkův rukopisný sborník je jen malým zlomkem sebraného materiálu z našeho regionu. I tak nám ale poskytuje dostatečnou představu o tom, kolik zajímavých informací mohou sto a více let staré sběry obsahovat.

Věra Kociánová: *Unpublished Anthology of Jičín Region Folk Songs*

Jaroslav Havelka (1883–1951, the former director of the State Teacher Training Institute in Jičín), inspired by the folklorist Josef Štefan Kubín and encouraged by the conceptual efforts of the State Institute for Folk Song (SÚLP) to record folklore sung in different regions, collected in Jičín locality several dozens of national and folk songs. Unfortunately, the anthology he had arranged in the late 1920s, has never been published. Nowadays Havelka´s collection is saved in the Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences in Prague and after almost 100 years it is still a valuable – and as for Jičín region unique – contribution to the mapping of the local song tradition. In the second part of the article we present a general commentary on the collection and especially on the song U jičínské brány (At the Gate of Jičín).

(Translated by the author)

[17] HORÁK, Josef. *Krkonošské koledy*. Praha: Dauphin, 2013. ISBN 978-80-7272-461-1; týž. *Krkonošské koledy II.* Praha: Dauphin, 2020. ISBN 978-80-7272-816-9.

KRONIKA

ZA FRANTIŠKEM JIRÁSKEM

Jiří Louda

Neuvěřitelná vitalita, kterou František Jirásko vyzařoval, jako by potlačovala povědomí jeho okolí o tom, že čas nezadržitelně ubíhá i jemu a přibližuje ho závěru pozemské pouti. Mnohý z nás tak byl poněkud zaskočen, když se dozvěděl, že 10. července 2020 odešel na svou poslední túru, byť ve věku nedožitých 87 let.

Tento obrat jsem použil záměrně. František Jirásko byl tělem i duší turista, profesí ovšem celý život učitel. Narodil se 23. srpna 1933 v Chudonicích u Nového Bydžova. Ještě jako chlapec přišel o matku a nezámožný otec doporučil synovi z praktických důvodů zakončit studia započatá v Bydžově na pedagogicky zaměřeném gymnáziu v Hradci Králové. Právě učitelská dráha přivedla mladého Františka do Krkonoš na horské malotřídky. Mladík z polabské roviny si rychle vybudoval k našim nejvyšším horám úzký vztah. Založil zde rodinu a svou pedagogickou kariéru završil, více z poslušnosti než z ctižádosti, coby ředitel poměrně velké a moderní školy v Lánově v letech 1972–1990. Katedru však opustil až roku 1998. Právě vzrůstající nároky na kvalifikaci pedagogů ho přivedly k dálkovému studiu na Pedagogické fakultě v Hradci Králové. Zároveň si tím splnil své přání z mládí. Volba oboru byla jasná, od studentských let měl úzký vztah k historii a češtině, který si vybudoval díky pedagogům bydžovského gymnázia. Už tehdy vypomáhal se svým vrstevníkem, pozdějším profesorem Ivo Kořánem při správě městského muzea Jaroslavu Kovářovi. Svůj historický zájem pak rozvíjel i v královéhradeckém vlastivědném kroužku, vedeném Pekařovým žákem dr. Karlem Režným. Z pozdějších vysokoškolských pedagogů na Františka Jiráska nejvíce zapůsobil někdejší ředitel pardubického muzea a vedoucí Státního archivu v Zámrsku prof. Jiří Frajdl. Ve své diplomové práci z roku 1978 se na svou dobu neobvykle zaměřil na německý Krkonošský spolek.

V té době však již byl František Jirásko zkušeným publicistou. Jako člověk s hlubším zájmem o dějiny regionu, kde žije, často navštěvoval knihovnu Krkonošského muzea. Zde si ho všiml František Janalík, šéfredaktor časopisu Krkonoše. V té době se snažil čtvrtletník rozšířit na měsíčník, a tudíž hledal nové autory, zvláště když někteří dosavadní byli odstaveni nastupující normalizací. František Jirásko vyhověl a v letech 1970 až 2019 v „Krkonoších" publikoval 650 příspěvků. Stal se tak bezkonkurenčně nejplodnějším externím přispěvatelem tohoto časopisu. Vedle drobných zajímavostí a zpráv to byly nezřídka rozsáhlé původní články. V nich věnoval nemalou pozornost také slezské straně hor. Mimo jiné i tím si vybudoval respekt též polských kolegů. Podobným způsobem se

zařadil František Jirásko mezi autory publikující odborné texty. V badatelně semilského okresního archivu, tehdy vlastně ještě v Bystré nad Jizerou, ho pro sborník Z Českého ráje a Podkrkonoší získal jeho redaktor Ivo Navrátil. Výsledkem navázané spolupráce bylo šest studií a článků, také několik zpráv o literatuře, příznačně často polské provenience či alespoň se vztahem ke Slezsku. Poté, co bylo obnoveno vydávání sborníku Krkonoše – Podkrkonoší, nalezl v něm František Jirásko publikační platformu územně poněkud bližší svému působišti. Ve své tvorbě se věnoval několika oblíbeným tématům, vesměs regionálně zacíleným. Vedle již zmiňované slezské strany Krkonoš to byli zejména čeští obrozenci a jejich vztah ke Krkonoším, pak evangelíci a blízký region autorova bydliště. O něm také psal početné příspěvky do obecních zpravodajů. Publikačně byl František Jirásko činný téměř do posledních chvil. Ještě v minulém roce mu vyšla jeho knižní monografie věnovaná reformaci a rekatolizaci Slezska.

Stranou zde necháváme působení Františka Jiráska jako turistického organizátora a průvodce, dobrovolného ochránce přírody, muzikanta a vlastně i pedagoga, když jsme jeho učitelskou dráhu naznačili jen v hrubých rysech. Těmto stránkám plodného života Františka Jiráska se věnuje jubilejní text ve sborníku Krkonoše – Podkrkonoší 21/2013 či nekrolog v časopisu Krkonoše 8/2020. Zde si ho připomínáme jako zástupce ubývajícího druhu pedagogů základních škol, schopných svůj hluboký zájem o dějiny regionu přetavit v kvalitní publicistiku, neřkuli odborné texty. Vzpomínáme na něho také jako na příjemného člověka, nezištně a přejícně se dělícího s kolegou badatelem o zajímavé objevy či postřehy.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE FRANTIŠKA JIRÁSKA

Jak již bylo naznačeno výše, František Jirásko byl především plodný vlastivědný publicista. Z praktických důvodů upouštíme od kompletní bibliografie, která by obnášela mnoho set položek zejména v časopisu Krkonoše – Jizerské hory, ale též v Obecním zpravodaji Lánova, Pod Zvičinou a jinde. Stejně tak necháváme stranou recenze a zprávy o literatuře. Předkládáme pouze přehled samostatně vydaných publikací a odborných článků.

SAMOSTATNÉ PUBLIKACE

Regionální prvky k vyučování dějepisu, Trutnov: Okresní pedagogické středisko 1985, 20 s.

Krkonoše: turistický průvodce. (Spoluautoři Jiří Dvořák, Jan Štursa). Jilemnice: Gentiana, 1996, 176 s. ISBN: 80-902133-0-8

Lánov 1355–2000. (Spoluautoři Martin Bartoš, Zdeněk Linhart, Václav Šnajdr). Lánov: Obecní úřad Lánov, 2000, 191 s.

Špindlerův Mlýn na dobových pohlednicích. Jilemnice: Gentiana, 2005, 80 s. ISBN: 80-86527-04-2

Krkonoše, hradba i pojítko. (Spoluautoři Martin Bartoš, Jiří Vancl). Lánov: Obecní úřad Lánov a R-Agentura, 2010, 53 s.

Horská bída. S. l. et n., 2013, 32 s.

Prosečné v dějinách na horním Labi. Zlín: Tigris pro OÚ Prosečné, 2014, 87 s. ISBN: 978-80-7490-034-1

Reformace a rekatolizace ve Slezsku a Kladsku v 16.–18. století. Liberec: Bor, 2018, 145 s. ISBN: 978-80-87607-76-3

ODBORNÉ STUDIE A ČLÁNKY:

Josef Mirovít Král a jeho místo ve východočeském národním obrození. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Semily: Státní okresní archiv Semily, sv. 3, (1990), s. 9–28.

Krkonošský spolek a jeho význam pro poznání regionu. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Semily: Státní okresní archiv Semily, sv. 10, (1997), s. 87–108.

Josef a Eduard Petrákové. Dvojportrét podkrkonošských učitelů. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Semily: Státní okresní archiv Semily, sv. 12, (1999), s. 65–92.

Protestantská církevní architektura ve Slezsku (1518–1740). In: Polacy – Czesy – czasy – ludzie – vydarzenia. Częstochowa 1999, s. 40–61.

Czeski Karkonosz – opiekun gór. In: Rocznik Jeleniogórski, roč. 33, 2001, s. 53–58.

Pierwszy karkonoski opis podróży v jazyku czeskim (J. M. Ludvík). In: Rocznik Jeleniogórski, roč. 34, 2002, s. 115–118.

Reformační kostely ve Slezsku. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Semily: Státní okresní archiv Semily, sv. 15 (2002), s. 23–42.

Východočeské národní obrození v I. pol. 19. stol. a myšlenka slovanské vzájemnosti, obzvláště česko–polské. In: Biuletyn. Częstochowa: Instytut filozoficzno–historyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2002, s. 148–169.

Ohlas Matice české ve východních Čechách. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Semily: Státní okresní archiv Semily, sv. 16, (2003), s. 78–99.

Dva čeští studenti v Křešově. In: Sborníček: příspěvky Muzea Podkrkonoší v Trutnově. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší Trutnov, sv. 5, (2006), s. 141–145.

Žižka před Hostinným. Relace tří kronikářů. In: Sborník příspěvků k 85. narozeninám Antonína Justa. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2006 s. 93–103.

Toleranční patent, rudničtí evangelíci a jejich první pastor. In: Krkonoše – Podkrkonoší. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, sv. 9, (2009), s. 75–91.

Antonín Kotík a jeho Pláč Koruny české. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka. Semily: Státní okresní archiv Semily, sv. 24, (2011), s. 219–232.

Světečtí z Černčic, zvláště schwarzenberští úředníci Petr Kašpar a Jan Václav. In: Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, sv. 20, (2012), s. 199–213.

Zlá léta na vlčicko-sejfském panství a vzpoura proti robotě roku 1807. In: Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, sv. 21, (2013), s. 147–159.

Josef Jungmann, jeho přátelé u nás a Krkonoše. In: Krkonoše – Podkrkonoší:

vlastivědný sborník. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, sv. 22, (2016), s. 147–153.

Vlastivědné snahy na Vrchlabsku a Hostinsku a učitelstvo (Němci a Češi). In: Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, sv. 22, (2016), s. 155–169.

O FRANTIŠKU JIRÁSKOVI

LOUDA, Jiří. *80 let milovníka Krkonoš Františka Jiráska*. In: *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Sv. 21. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší se SOkA Trutnov, 2013, s. 23–31.

POTOCKI, Jacek. *Czesko–polska współpraca Františka Jiráska*. In: *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Sv. 21. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově ve spol. se SOkA Trutnov, 2013, s. 39–43.

LOUDA, Jiří. *Výběrová bibliografie Františka Jiráska*. In: *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Sv. 21. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově ve spol. se SOkA Trutnov, 2013, s. 33–38.

DVOŘÁK, Jiří. *František Jirásko – historik a turista odešel na nejdelší cestu*. Krkonoše – Jizerské hory, 2020, č. 8, s. 6–7.

NOVÁ STÁLÁ EXPOZICE MUZEA ČESKÉHO RÁJE V TURNOVĚ „Z ČESKÉHO RÁJE NA VRCHOLY SVĚTA"

Vladimíra Jakouběová

Je málo míst v České republice, která jsou tak úzce spojena s lezením ve skalách jako Turnov, a tak není divu, že horolezecká expozice vznikla právě v Muzeu Českého ráje. Nová expozice *Z Českého ráje na vrcholy světa* je určitě doposud největším a také nejnáročnějším projektem turnovského muzea, jak rozsahem prací, tak finanční náročností. Její otevření bylo pro muzeum velkou událostí a pro mne osobně splněním velkého snu. Od nápadu k cíli vybudovat expozici věnovanou tomuto fenoménu vedla dlouhá cesta. A nebyla úplně jednoduchá. Na realizaci projektu se podílelo několik desítek lidí. Po zpracování projektového záměru bylo nutné získat pro jeho realizaci svého zřizovatele, najít vhodný dotační titul a vhodného partnera s podobným ideovým záměrem, najít dobré architekty a projektanty, vybrat kvalitní firmy pro realizaci. To vše se povedlo a 7. září 2019 mohlo muzeum v nové expozici přivítat první návštěvníky.

Nová muzejní expozice je jedinečná především svým obsahem. To, co obsah podtrhuje, je výjimečné architektonické řešení. Nová budova muzea s expozicí „*Horolezectví – Z Českého ráje na vrcholy světa*" v areálu Muzea Českého ráje v Turnově vznikla na místě bývalé kavárny, dílen, spojovací chodby a galerie podle architektonického záměru Ondřeje Toboly a Radima Babáka, kteří jsou zároveň i autory

výtvarného řešení interiéru. Jejich cílem bylo vytvořit novou atraktivní část muzea, která bude zároveň naučnou i zábavnou platformou pro širokou skupinu návštěvníků. Rekonstrukce objektu, ve které je nová expozice umístěna, trvala přesně dva roky – od poklepání na základní kámen 9. září 2017 do slavnostního otevření 7. září 2019. Z původních budov zbyla jen část obvodových zdí galerie. Na jedné z nich zůstal po celou dobu realizace stavby osazen obraz Alšův obraz *Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou*, chráněný před poškozením speciální předstěnou. V podstatě je tak objekt postavený od základu nový. Pro návrh hlavní fasády, orientované do parteru, byla architektům inspirací lezecká stěna s římsou. Nosný rošt dřevěného obkladu fasády je kotven šikmo směrem vzhůru, lineární obklad tvoří analogii lesů, které skály většinou obklopují. Podlaha v interiéru budovy je nakloněna pod různými úhly, stejně jako horská stezka. Hlavní vstup do nové expozice je umístěn v prvním nadzemním podlaží budovy, do dalších dvou vyšších se návštěvník dostává po rampách. Na konci expozice se vrátí po schodišti zpět k hlavnímu vstupu nebo může pokračovat do další budovy, kde se připravuje nový výstavní sál věnovaný významnému fotografovi a horolezci Vilému Heckelovi. Z nejvyššího podlaží se může také vydat po exteriérové lávce do další části muzejního areálu – do parteru, který byl revitalizován a doplněn vzrostlými stromy a novou elevací, která se stala nejen schodištěm, ale i univerzálním hledištěm pro návštěvníky různých kulturních akcí. Zásadní opravou prošel i objekt bývalé konírny, nacházející se oproti

Nový objekt expozice horolezectví v Muzeu Českého ráje v Turnově. Foto Filip Šlapal.

Expozice horolezectví v Muzeu Českého ráje v Turnově. Foto AV MEDIA, a. s.

vstupu do expozice. V zahradě nad exteriérovým hledištěm byla instalována lezecká stěna pro děti, prezentující spektrum chytů a dalších speciálních pomůcek, které si zde mohou návštěvníci vyzkoušet v praxi.

Obsahově je expozice rozdělena do několika částí. V úvodu je představeno horolezectví jako fenomén, který se vymanil z nezbytných životních potřeb člověka. V další části návštěvníci zjistí, že existuje spousta stylů a způsobů, jak ve skalách dosáhnout svých cílů. Hlavní část je věnována počátkům horolezectví v Českém ráji, připomenuty jsou i jednotlivé osobnosti, které se dostaly do expedic do horských masivů na celé planetě a které proslavily nejen Český ráj, ale celou Českou republiku.

Otevřením nové expozice pro Muzeum Českého ráje tento projekt nekončí. Chceme, aby expozice dál žila, aby se s ní propojily další programy a aktivity, které tento výjimečný fenomén našeho regionu a hlavně ty, kteří mu zasvětili své touhy a svůj život, přiblíží veřejnosti.

Projekt výstavby horolezecké expozice byl podpořen v Programu spolupráce na podporu přeshraniční spolupráce 2014–2020 mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko za významné podpory Libereckého kraje. Celkové náklady projektu dosáhly necelých 40 mil. korun, které zahrnují i prostředky na doprovodné programy, jež probíhaly v průběhu realizace – horolezecký festival, výstava a propagační kampaně a materiály. V národní soutěži Gloria musaealis získal projekt v kategorii Muzejní počin roku první cenu.

Partneři projektu – Liberecký kraj, Město Bad Schandau

Ideový záměr projektu – PhDr. Vladimíra Jakouběová
Scénář expozice – Mgr. Alžběta Kulíšková a Mgr. David Marek
Architektonické řešení – hipposdesign MgA. Radim Babák, MgA. Ondřej Tobola, spolupráce Ing. Zdeněk Sláma
Design expozice – hipposdesign MgA. Radim Babák, MgA. Ondřej Tobola
Inženýring a prováděcí dokumentace – Profes projekt, s. r. o.
Generální dodavatel stavby – Termil, a. s.
Realizace interiéru – „M PLUS", spol. s r. o.

REKONSTRUKCE A REVITALIZACE MĚSTSKÉHO MUZEA V HOŘICÍCH

Oldřiška Tomíčková a kol.

Historie hořického muzea sahá až do sklonku 19. století. Jeho předchůdce – Archeologický a musejní spolek – byl založen již v r. 1887. V r. 1904 při něm vzniká jako odnož *Podkrkonošské průmyslové museum*, které se o rok později osamostatňuje. Jeho cílem byla podpora některých místních řemeslných oborů (výroba dřevěných hraček, skleněných perlí a brousků z místního pískovce). V roce 1908 byla při průmyslovém muzeu založena *Galerie plastik*, jako jedna z našich prvních venkovských galerií. Její existence byla od samého počátku úzce propojena se zdejší sochařskou školou (založena r. 1884) a osobnostmi na ní působícími. V r. 1937 se archeologický spolek mění na *Vlastivědné museum okresu hořického*. V r. 1946 zaniká průmyslové muzeum a jeho sbírky a knihovna jsou připojeny ke sbírkám vlastivědného muzea. Připojena byla také Galerie plastik, v té době umístěná v sochařské škole. V r. 1951 je muzeum zestátněno a název změněn na *Okresní vlastivědné museum*. Další změna přichází v r. 1960 po územní reorganizaci, kdy Hořice přestávají být sídlem okresu a muzeum se mění na městské. V současné době je *Městské muzeum a galerie Hořice*, jak zní oficiální název, organizační složkou města Hořice bez právní subjektivity. Jde však o poměrně rozsáhlou organizaci, k níž náleží městské muzeum, Galerie plastik, Masarykova věž samostatnosti a od r. 2018 také Museum Czech Road Racing, zaměřené na historii zdejších slavných motocyklových závodů, které je umístěno v místním zámku. Hořické muzeum má tedy ve své náplni poměrně široké spektrum témat, která sleduje a dokumentuje, a samozřejmě kromě sbírek i péči o řadu budov. Zde se však zaměříme pouze na hlavní muzejní budovu.

Městské muzeum sídlí od roku 1942 v krásné novorenesanční budově čp. 160 na náměstí Jiřího z Poděbrad. Dům byl postaven v r. 1877 podnikatelem Václavem Tomáškem podle plánů zdejšího stavitele Františka Karažeje. Po krachu bašnického cukrovaru v r. 1883 přišel Tomášek o veškerý majetek – tři domy a mlýn. Dům čp. 160 byl prodán ve veřejné dražbě a několikrát změnil majitele, až jej v r. 1908 koupil hořický okres. Od té doby byl nazýván Okresní dům, jak dodnes dokládá kamenný nápis na jeho římse. Byly zde umístěny kanceláře a zasedací síň okresní

Sloupová síň a schodiště Městského muzea v Hořicích. Foto Michal Ludvík.

samosprávy. Po obnovení politického okresu v Hořicích v r. 1935 bylo rozhodnuto postavit pro jeho potřeby novou administrativní budovu, do níž se úřadovny v r. 1942 přestěhovaly. V téže době získalo uvolněnou budovu čp. 160 muzeum, dosud živořící v jedné z místních obecných škol. Téměř okamžitě byly postaveny v 1. poschodí stálé expozice kvůli obavě, aby budovu nezabrali Němci. V přízemí byla kancelář s knihovnou a výstavní síň. Depozitáře byly umístěny ve dvou nádvorních objektech, které však nebyly v dobrém technickém stavu. V 50. letech získalo hořické muzeum odkazem spisovatele Eduarda Štorcha jeho pozůstalost, knihovnu a výnosy z autorských práv. Z nich pak byla koncem 60. let přistavěna do dvora velká moderní výstavní síň se stropním světlem, která posléze dostala název Štorchova. Zdálo se, že situace hořického muzea je uspokojivě vyřešena, ale jen na krátký čas. Počátkem 70. let se zhoršil technický stav depozitářů natolik, že musely být sbírky vystěhovány do hlavní budovy a tím zanikly stálé expozice. Tento neutěšený stav se protáhl na několik desetiletí, kdy vzácné sbírkové předměty odpočívaly natěsnány ve skříních a krabicích v 1. patře a v podkroví a mohly být prezentovány jen při krátkodobých výstavách. Zub času si zahlodal i na stavu hlavní muzejní budovy, kde jakoby se zastavil čas a vše pomalu dosluhovalo.

Naděje na vyřešení této neutěšené situace přichází s projektem *Cesta kamene*, který byl podán do výzvy Prioritní osy 2 programu Interreg V-A Česká republika – Polsko. Hlavními partnery projektu, který měl zvýšit turistickou atraktivitu společného příhraničního regionu, byla města Hořice a Strzegom v Dolním Slezsku, obě známá těžbou a zpracováním kamene, pískovce na české straně a žuly na straně polské. Do projektu se dále zapojilo sdružení Podzvičinsko a města Świdnica a Dobromierz. Projekt získal v rámci hodnocení nejvyšší počet bodů. Vedle propagace zmíněného regionu a proznačení turistických tras a okruhů byla klíčovou aktivitou na české straně rekonstrukce a revitalizace budovy městského muzea v Hořicích. Radostná zpráva o úspěchu žádosti přišla v prosinci 2016 a od ledna do března následujícího roku bylo nutné zabalit a přestěhovat všechny sbírkové předměty (při-

bližně 40 000 kusů) do náhradních prostor v budově bývalého gymnázia v Husově ulici. Zde jsou muzejní depozitáře umístěny dodnes.

Nová stálá expozice městského muzea v Hořicích spolu s celkovou rekonstrukcí objektu muzea patří mezi nejvýznamnější kulturní počiny města Hořice v novodobém období. Expozice s názvem *„Od kamene k soše"* mapuje kámen (pískovec) jako umělecko-řemeslný prvek, který má v Hořicích bohatou historii. Hořice a okolí jsou známy těžbou kvalitního pískovce pro stavební a umělecké zpracování. Ne nadarmo v Hořicích nalezneme světoznámé sochařské sympozium a sochařský park s více než 130 plastikami od 60. let 20. století do současnosti nebo jednu z nejvýznamnějších sochařsko-kamenických škol ve střední Evropě. Expozice „Od kamene k soše" v hořickém muzeu tak zcela přirozeně vychází z historické a kulturní tradice města a svým charakterem a uměleckým zpracováním nabízí zcela unikátní zážitek v rámci celé České republiky.

Vysoká úroveň prezentace a zpřístupnění hodnot spojených s kulturou kamene vychází ze třech základních komponent. Zaprvé jde o jedinečné propojení ducha expozice s objektem muzea, který samotný představuje expozičně hodnotný prvek. Exteriér objektu vynikne díky nově zrekonstruované novoklasicistní pískovcové fasádě s historizujícími prvky (sloupoví, balustráda apod.), zatímco interiéru vévodí reprezentativní sloupová síň a schodiště. Stavebně řemeslné prvky tvarované z pískovce dokreslují atmosféru objektu a ideálně ladí s expozicí o kameni jako takovém. Druhým komponentem je samotné interiérové řešení expozic dle návrhu Ing. arch. Aleše Valáška, které přináší velmi komorní, a přitom moderní přístup k expozicím, založený především na stabilizaci světelných podmínek tak, aby daly plně vyniknout jednotlivým exponátům nezávisle na denní době, či interaktivních prvcích, vtahující širší smysly návštěvníků do expozice. Třetí komponentou je pak citlivé včlenění multimediálních prvků do expozic, ať již prostřednictvím televizních panelů, nebo dotykových informačních, vzdělávacích či herních obrazovek. Celkově můžeme říci, že efekt samotné prezentace kultury kamene zesiluje dobře zvládnuté propojení moderních výstavních prvků a přístupů se šetrností k historickému odkazu objektu. V této souvislosti je třeba zmínit maximální důraz, který kladli jak autor architektonicko-dispozičního řešení Ing. arch Martin Pour, tak hlavní inženýr projektu Ing. arch. Jiří Zídka na dodržování historické a památkové autentičnosti objektu.

Stálá expozice „Od kamene k soše" se nachází ve dvou výstavních sálech. Místnost v přízemí budovy je rozčleněna do dvou tematických částí. Při vstupu se nachází část věnovaná geologii a použití pískovce pro výrobu předmětů denní potřeby. Druhá část je věnována pískovci a jeho roli v architektuře, umění a řemeslech města Hořice. Další část expozice se nachází v 2. poschodí a cílí na reprodukční techniky a přenos plastiky z modelu do finálního materiálu. Mapuje různé druhy plastik (např. plastika pro sepulkrální architekturu, pomníky apod.). Obě expoziční místnosti mají charakter potemnělého prostoru, ze kterého jsou světlem vytaženy jednotlivé exponáty. Cílem bylo místnosti rozčlenit tak, aby nebyly přehlédnutelné jedním pohledem, ale aby byly mobiliářem zajímavě rozčleněny, aby každý pohled: dopředu, do strany i zpět vždy nabízel návštěvníkovi zajímavou perspektivu, zajímavý úhel pohledu na exponáty, dostatečný odstup od exponátů

Nová expozice v Městském muzeu v Hořicích. Foto Michal Ludvík.

podle jejich velikosti a různorodé zážitky z expozice. Dalším kritériem bylo exponáty vystavit tak, aby pohled na ně alespoň částečně suploval podmínky, jakým způsobem by na danou plastiku diváci nazírali v jejích původních podmínkách.

Stálá expozice je dále doplněna sochami, bustami a obrazy, které jsou rozmístěny v sloupové síni, na schodišti či na chodbách v 2. poschodí. Jedním z nejvýznamnějších artefaktů je nepochybně socha Q. Kociána: *Šárka*, která se nachází v centrální části sloupové síně a tvoří dominantní pohled v interiérové části muzea.

Celkovou rekonstrukcí prošla také Štorchova síň a v 2. poschodí vznikl příjemný přednáškový sál vybavený moderní audiovizuální technikou i zázemím pro pořádání přednášek, seminářů a konferencí. Může sloužit i jako komornější výstavní prostor. Upraveno bylo také podkroví, které slouží především pro pořádání workshopů. Kdysi zpustlý dvůr s ruinami bývalých depozitářů byl proměněn v krásné atrium, které v teplých měsících slouží jako velmi příjemný prostor pro konání koncertů a jiných kulturních akcí, např. předávání maturitních vysvědčení. Zastřešená část atria bude v budoucnu využita jako lapidárium. Celý objekt muzea je plně bezbariérový.

Autory libreta expozic jsou zaměstnanci Městského muzea a galerie Hořice: Mgr. Václav Horák, PhDr. Oldřiška Tomíčková, PhDr. Jana Cermanová, Ph.D., Mgr. Jarmila Gregorová a Tomáš Mates.

Autorem interiérového řešení expozic je Ing. arch. Aleš Valášek ve spolupráci s autorem ideje obnovy a architektonicko-dispozičního řešení Ing. arch. Martinem Pourem a hlavním inženýrem projektu Ing. arch. Jiřím Zídkou. Dodavatelem interiéru a mobiliáře byla společnost READY INTERIER, s. r. o., Hradec Králové. Stavební práce provedla firma MATEX Hradec Králové.

Muzeum bylo slavnostně otevřeno 25. dubna 2019 a jeho expozice i zrekonstruovaná budova se od samého začátku těší zasloužené pozornosti široké veřejnosti. Projekt rekonstrukce muzea a stálá expozice „Od kamene k soše" byl odměněn několika prestižními cenami. V soutěži Památka roku 2019 v Královéhradeckém kraji získal 1. místo a v celostátním kole téže soutěže 3. příčku. V národní soutěži Gloria musaealis v kategorii Muzejní počin roku byl oceněn 2. místem a v soutěži Patrimonium pro futuro, vyhlašované Národním památkovým ústavem, získali tvůrci expozice „Od kamene k soše" první cenu v kategorii prezentace hodnot.

EXPOZICE „ŽIVOT POD HORAMI" NA ZÁMKU V HORNÍ BRANNÉ

Lubomír Procházka

V zámku Horní Branná u Jilemnice (okres Semily), v obci ležící na rozhraní Podkrkonoší a Krkonoš, nás zaujala stálá historicko-etnografická expozice s názvem *„Život pod horami"*, zřízená obcí Horní Branná, která mapuje dějiny, způsob života, lidovou hmotnou a duchovní kulturu Horní Branné a spojené obce Valteřice. Nachází se ve třech sálech v přízemí renesančního zámku v Horní Branné (postaveného na místě starší tvrze v letech 1533–1582), který navštěvoval i Jan Amos Komenský z nedaleké Bílé Třemešné. V únoru roku 1628 odchází Jan Amos Komenský s řadou exulantů z Bílé Třemešné a Horní Branné do slezského Lešna. Proto je i v patře zámku umístěna starší expozice Památníku Jana Amose Komenského, zaměřená především na jeho pobyty v Bílé Třemešné a na návštěvy zámku v Horní Branné (její instalace pochází již z roku 1957).

Autory libreta expozice *Život pod horami* z roku 2011 jsou Mgr. Jiří Louda (Krkonošské muzeum Vrchlabí) a PaedDr. Jan Luštinec (Krkonošské muzeum Jilemnice). Autorem prostorového a výtvarného řešení expozice je akademický architekt Miloslav Čejka z pražského architektonického ateliéru FAM. V expozici jsou prezentovány trojrozměrné sbírkové předměty ze sbírek obce Horní Branná a z fondu jilemnického muzea. Fotografická a kresebná dokumentace vztahující se k Horní Branné a Valteřicím a k nejbližšímu okolí obou obcí se pochopitelně částečně týká i nedalekých Krkonoš; pochází opět ze sbírek Obecního úřadu Horní Branná, v menší míře ze sbírek Krkonošského muzea ve Vrchlabí a v Jilemnici. Můžeme konstatovat, že stálá muzejní expozice Život pod horami na zámku v Horní Branné vhodně doplňuje či rovněž navazuje na nedaleké národopisné expozice Krkonošského muzea v Jilemnici a Vrchlabí a rovněž na nedávno reinstalovanou expozici Památníku zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou (všechna tři uvedená muzea zřizuje Správa Krkonošského národního parku, na jehož hranicích obec Horní Branná leží).

Expozice Život pod horami na zámku v Horní Branné přibližuje vznik obcí Horní Branná (farní ves, o níž první písemná zmínka pochází z roku 1359) a Valteřice (v písemných pramenech poprvé zmíněny k roku 1492) v době kolonizace pohraničního hvozdu, dále zachycuje jejich historický vývoj a život obyvatel obou obcí v minulosti, ale dotažený až do současnosti. V expozici je dále pojednáno o jednotlivých držitelích panství, zejména rodu Harrachů. Pozornost je věnována zemědělství v podhorských podmínkách a tradičnímu lidovému stavitelství, kde se zejména některé přízemní roubené domy v obou obcích dochovaly až do současné doby – jde o regionální formu lidového domu, tzv. krkonošský dům. V této souvislosti jsou zajímavé ukázky fotografické dokumentace lidového stavitelství v obci Valteřice, pořízené v 60. letech 20. století Josefem Holubcem (jedno paré této fotodokumentace vlastní Obecní úřad Horní Branná). Obohacením celé expozice je jistě

Z expozice dějin Horní Branné a Valteřic na hornobranském zámku.

instalace (rekonstrukce) interiérů lidového obydlí v Podkrkonoší s ukázkou lidového malovaného nábytku a s řadou dalších zajímavých předmětů, využívaných k běžnému životu zdejších obyvatel (otevřený depozitář lidového malovaného nábytku nabízí Krkonošské muzeum ve Vrchlabí).

Zmínka v expozici v Horní Branné je i o plátenictví, jako o důležité formě přivýdělku zdejšího obyvatelstva. V obci se dochoval původně renesanční plátenický dům F. A. Střížka z roku 1587, přestavěný ve druhé polovině 18. století (čp. 74) a rovněž pozdně barokní objekt mandlovny z 18. století (čp. 118). Expozice dále řeší i postavení evangelické a katolické církve v obou obcích, přibližuje slavné rodáky Horní Branné a Valteřic a spolkový život v nich. Připomenuta je také oblast sportu – zvláště lyžování (viz též rozsáhlá expozice *„Bílou stopou – kapitoly z dějin českého lyžování do roku 1938"*, instalovaná v Krkonošském muzeu v Jilemnici).

Expozice nabízí řadu interaktivních prvků (každý sál má svůj vlastní komponovaný audiovizuální příběh). Expozice Život pod horami na renesančním zámku v Horní Branné si zaslouží pozornost jak široké veřejnosti, tak bude přínosná i pro odborníky zabývající se lidovou kulturou a dějinami osídlení v této části Podkrkonoší a v začínající oblasti Krkonoš.

OSLAVY HISTORIKA JOSEFA PEKAŘE NA MALÉM ROHOZCI

Jaroslav Kříž

V sobotu 26. září 2020 proběhly oslavy profesora Josefa Pekaře (1870–1937), významného rodáka z Malého Rohozce. Jednalo se o druhý pokus oslavit výročí této regionální osobnosti, neboť plánované dubnové oslavy musely být odloženy kvůli nařízenému nouzovému stavu ohledně světové pandemie koronaviru. I přes nepřízeň počasí se dopoledne sešlo na padesát osob u Dlaskova statku v Dolánkách, kde byla v 10 hodin oficiálně otevřena naučná stezka Josefa Pekaře. Ta vede z Dolánek přes Malý Rohozec až do Jenišovic. Pod vedením jednoho z tvůrců Mgr. Pavla Mlejnka, učitele Gymnázia Turnov a radního města Turnov, bylo možné si stezku projít s komentářem týkajícím se jejího vývoje. Vzhledem k vydatnému dešti tuto etapu podstoupilo pouhých dvacet odvážlivců. Finančně se na stezce podílelo Ministerstvo kultury České republiky, město Turnov, Liberecký kraj, obec Jenišovice a firma Zikuda – vodohospodářské stavby, spol. s r. o. Na vzniku a realizaci naučné stezky se podílely také tyto organizace: Rohozecký okrašlovací spolek, Gymnázium Turnov, Gymnázium Dr. Josefa Pekaře v Mladé Boleslavi, Pekařova společnost Českého ráje, Muzeum Českého ráje v Turnově a Městská knihovna Antonína Marka v Turnově.

V 11.30 hodin proběhlo odhalení pomníku profesoru Josefu Pekařovi na Malém Rohozci. Tohoto významného aktu se účastnilo necelých padesát osob. Zavítaly sem však osobnosti z akademické obce,

kulturní sféry i politici. Velice si vážíme toho, že akci podpořili dva rektoři předních českých univerzit. Byli to profesor Tomáš Zima, rektor Univerzity Karlovy, a profesor Bohumil Jiroušek, rektor Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Akce se zúčastnili i poslanci Ing. Petr Beitl, profesor Ivan Jáč a David Pražák. Za Liberecký kraj dorazili radní Ing. Květa Vinklátová a Ing. Michal Kříž. Z oblasti kultury uveďme alespoň Mgr. Blanku Konvalinkovou, ředitelku Krajské vědecké knihovny v Liberci, Mgr. Petru Hejralovou, ředitelku muzea v Železném Brodě, a PhDr. Jana Prostředníka, Ph.D., budoucího ředitele Muzea Českého ráje v Turnově. Odhalení pomníku profesora Josefa Pekaře se ujal starosta Turnova Ing. Tomáš Hocke za asistence rektora Tomáše Zimy, liberecké radní Ing. Květy Vinklátové a Mgr. Lukáše Berndta, předsedy Rohozeckého okrašlovacího spolku, jenž stál za ideou těchto oslav. Poté zazněla ve světové premiéře skladba Martina Hyblera věnovaná panu profesorovi k tomuto výročí, s názvem *Pohled do starobyla*. Skladbu zahrál soubor *Absolute Brass Quintet* pod vedením Pavla Jeníčka.

Ve 13.30 hodin proběhl pietní akt u hrobu profesora Josefa Pekaře na hřbitově v Jenišovicích. Byl zahájen recitací básně *Návrat*, kterou na počest profesora Pekaře napsal Jaroslav Seifert, pozdější držitel Nobelovy ceny za literaturu a také velký milovník Českého ráje. Báseň přednesla studentka Gymnázia Turnov Anna Hodíková. Poté se slova ujal starosta obce Jenišovice Bohumil Bradáč. Následně na svého slavného strýce zavzpomínal Ing. Josef Pekař st. Krátké shrnutí Pekařova vědeckého díla přednesl u rodinné hrobky profesor PhDr. Zdeněk Beneš z Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Důstojná pieta byla zakončena položením květin a věnců na hrob.

V areálu Pivovaru Rohozec se od 15 hodin promítal za účasti režisérky a producentky Jany Tomsové dokument z roku 2005 „Historik Josef Pekař". Následně ještě proběhla diskuze s návštěvníky, které se ujali zejména profesor Zdeněk Beneš a samozřejmě režisérka dokumentu. Na oslavách bylo také možno zakoupit pamětní minci k 150. výročí Josefa Pekaře, turistickou vizitku ke vzniklé naučné stezce a speciální číslo regionálního časopisu Od Ještěda k Troskám 1/2020, věnované této osobnosti Českého ráje.

Oslavy se konaly pod záštitou Ministerstva kultury České republiky a hejtmana Libereckého kraje. Organizátoři akce děkují všem sponzorům, bez kterých by tato slavnostní akce nemohla proběhnout. Velké poděkování také patří účastníkům, kteří dorazili i přes nepřízeň počasí. Soudíme, že oslavy proběhly ve velmi důstojném duchu i přes všechna hygienická opatření ohledně pandemie koronaviru.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV JIČÍN V ROCE 2019

Karel Chutný

PŘEHLED O MNOŽSTVÍ ARCHIVÁLIÍ

Ke dni 31. 12. 2019 bylo v evidenci archivu 5 516,59 bm archiválií, které tvořily 2 316 archivních souborů. Nově zpracováno bylo 8,86 bm v 41 archivních souborech. V průběhu roku bylo do archivu přijato 23,23 bm archiválií, z toho delimitací 0,34 bm. Mezi nejzajímavější přírůstky uplynulého roku patří rukopisné deníky MVDr. Josefa Soukupa z let 1906–1947, darované Ing. Hugem Zellerinem, či konvolut dokumentačního materiálu k politickým událostem roku 1989 (letáky, cyklostyly, prohlášení), darované Josefem Hníkem. Díky předání zásadních dokumentů jsme rádi založili mimo jiných také nový fond Svazek obcí Mariánská zahrada.

PŘEDARCHIVNÍ PÉČE

V rámci předarchivní péče proběhlo 14 metodických návštěv u 12 veřejnoprávních původců, 1 soukromoprávního původce a 1 předkontrolní šetření (Obec Brada-Rybníček). Bylo provedeno 78 individuálních konzultací k různorodé problematice (vybavení a stav spisoven, způsob ochrany a péče o dokumenty, aktuální změny v legislativě, skartační řízení, tvorba a aktualizace spisových norem). Celkový počet skartačních řízení činil 77, z toho 60 (8 ve spolupráci s Národním digitálním archivem) ve skartačním a 17 mimo skartační řízení. I v uplynulém roce se realizoval tradiční tematický seminář pro kronikářky a kronikáře obcí jičínského okresu. Akce se uskutečnila 4. 12. v Porotním sále jičínského zámku.

ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Činnost v této oblasti navazovala na práci z předchozích let, konkrétně pokračovalo zpracování fondu Farní úřad Pecka, realizované Radkou Janků a Alenou Jurigovou, a též inventarizace fondů archivů obcí, prováděná Zdenkou Gláserovou Lebedovou, Radkou Janků, Alenou Jurigovou a Josefem Matouškem. Knihovna archivu se rozrostla o 174 položek a celkové množství tedy činilo 25 183 dokumentů. Ve spolupráci s pracovištěm v Hradci Králové pokračovala také digitalizace vybraných kronik pro potřeby obecních úřadů. Pracovníci dílny Státního okresního archivu Chrudim restaurovali gruntovní knihu (1732–1808) z fondu Archiv města Libáň, knihu přísah (1602–1669) z fondu Archiv města Miletín a knihu trhovou (1715–1767) z fondu Archiv města Sobotka.

VYUŽÍVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Možnost navštívit badatelnu využilo 206 badatelů (mezi nimiž ani tentokrát nechyběli studenti středních a vysokých škol), a to v rámci 408 návštěv. Studováno bylo 212 témat. Z archivní knihovny bylo prezenčně zapůjčeno 278 titulů. V prostoru badatelny se také 25. 10. uskutečnila školní exkurze, přijeli učitelé a žáci Základní školy Eduarda Štorcha Ostroměř. Archiválie byly zapůjčeny v 77 případech, v 8 byl vyjádřen souhlas s jednorázovým užitím reprodukcí archiválií. Zpracováním 42 rešerší pro úřední a 57 pro soukromé účely pomáhali archiváři řešit problematiku identifikace fyzických osob

pro komplexní pozemkové úpravy, dědických, majetkových, stavebních řízení, 3. odboje, státního občanství aj.

ODBORNÁ A KULTURNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST

Jičínští archiváři také působili v řadě komisí, spolků apod. Spolupracovali na přípravě výstav u příležitosti vzpomínkového dne otevřených dveří *PRACHÁRNA aneb 53 let jičínské hvězdárny* (Centrum přírodních věd – Hvězdárna Jičín, 13. 10.) a *Listopad 89 v Jičíně* (Regionální muzeum a galerie v Jičíně, 31. 10.–1. 12.). V rámci Mezinárodního dne archivů pozvali 10. 6. širokou veřejnost do budovy na prohlídku běžně nepřístupných depozitářů, spojenou s výkladem o instituci, uložených archivních souborech i práci archivářů. Zde také zájemci mohli prostřednictvím vystavených archiválií a odborného komentáře R. Janků a A. Jurigové nahlédnout do prostředí řemesel a cechovních organizací. V badatelně byly představeny výsledky studia badatelů a činnosti archivu za poslední rok. Prezentovány byly monografie, odborné studie publikované ve sbornících, výstřižky článků, diplomové a bakalářské práce z různých vysokých škol, pozvánky na přednášky a dokumentární výstavy. Jan Čečetka, Karel Chutný a Josef Matoušek spolupracovali s Českým rozhlasem – Radiožurnál na projektu *15. březen 1939*. Zásluhou Evy Bílkové se 6. 6. uskutečnila další, již tradiční komentovaná procházka městem pro Klub aktivních seniorů při Knihovně Václava Čtvrtka v Jičíně, tentokrát na téma *Jičínská stanoviště veřejné hromadné dopravy*. Pro tuto instituci uspořádala také *Procházku jičínským hřbitovem*, která proběhla ve dnech 12. 7. a 2. 8. v rámci programu *Prodloužené víkendy v Jičíně*. Přednášela také pro jičínské pracoviště Školského zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků Královéhradeckého kraje, a to na téma *Dora Němcová, dcera slavné spisovatelky*. Přednáška, obohacená procházkou městem, se uskutečnila 2. 10. v Jičíně. S jičínským archivem a fondy vztahujícími se k Ostroměři seznámil K. Chutný 25. 10. učitele a žáky Základní školy Eduarda Štorcha Ostroměř. Na již zmíněném pravidelném semináři určeném kronikářkám a kronikářům okresu Jičín konaném 4. 12. si účastníci mimo jiného vyslechli přednášku Mgr. Evy Chodějovské, Ph.D., o kartografických dokumentech.

Také v tomto roce se Z. Gláserová Lebedová spoluautorsky podílela na monografii *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře ve Středočeském kraji*, tentokrát na jejím 2. svazku. Dva články uveřejnila v *Kopidlenských listech: Čtvrtletníku pro Kopidlensko*. J. Matoušek publikoval na stránkách spolkového periodika *Bellum 1866*. R. Janků a K. Chutný se podíleli na přípravě publikace k historii Státního oblastního archivu v Zámrsku a jeho organizačních útvarů.

PERSONÁLNÍ PODMÍNKY A VYBAVENÍ ARCHIVU

Během roku 2019 nedošlo na straně zaměstnanců archivu k žádným změnám. Archivní odbornou praxi vykonali 3 studenti Univerzity Hradec Králové a 1 studentka z Technické univerzity v Liberci. Vedle údržby a správy budovy, provozních technologií a zařízení byly 14. 2. dokončeny opravy sanitárního vybavení a v lednu až březnu realizovány opravy nouzových a zářivkových svítidel. V prosinci proběhla výmalba vybraných prostor objektu (452 m²) a rekonstrukce zabezpečovacích systémů.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV SEMILY V ROCE 2019

Pavel Jakubec

PŘEHLED O MNOŽSTVÍ ARCHIVÁLIÍ

Archiv pečoval o 2 288 archivních souborů v rozsahu 4 992,25 bm. Nezpracovaný materiál činí 2 632,37 bm (52,73 %), zpracovaný 2 359,88 bm (47,27 %), inventarizovaný 2 281,29 bm (45,70 %). V roce 2019 bylo evidováno 83 přírůstků v celkovém rozsahu 44,98 bm. Během roku bylo zpracováno 79,65 bm archiválií, zinventarizováno 28,72 bm. Pořádány byly archiválie MNV Všeň (Michaela Menšíková) a zemědělských družstev (Ivo Navrátil). Probíhalo třídění a scelování Sbírky map a plánů a Sbírky soudobé dokumentace, Sbírka periodik byla zrušena (Daniela Coganová a Michaela Menšíková).

PŘEDARCHIVNÍ PÉČE

Skartací bylo provedeno 83 u 61 organizací, mimoskartačních řízení 29 u 28 subjektů. Vykonána byla kontrola spisové služby u ISŠ Vysoké n. Jiz.

Od soukromé osoby byl v ceně 5 000 Kč zakoupen konvolut dokumentů Obecního úřadu Přepeře z let (1807) 1850–1910 v rozsahu 0,41 bm. Soukromé osoby věnovaly archivu cenné archiválie dokumentující historii místních spolků, např. Lenka Holubičková Divadelní spolek Jizeran z let 1935–1989, obsahující fotoalba z divadelních představení, 50 ks plakátů a 1 diplom (orig. Vladimír Komárek); Zdeněk Bělonohý Československý svaz požární ochrany – místní organizace Semily-Cimbál z let 1908–1980, obsahující matriku členů (1908–1930), zápisy ze schůzí (1931–1980) a pamětní knihu (1908–1976), nebo Jiří Douba Modelářský klub Semily z let 1956–2006, obsahující fotografie, stanovy, seznamy členů a zápisy ze schůzí. Karel Bárta předal do svého již existující osobního fondu několik set kinofilmů vlastní produkce, dokumentujících dění v Lomnici nad Popelkou, Semilech a Turnově v 60. až 80. letech 20. století, Město Lomnice nad Popelkou pamětní spis ze základů loni zbořené staré hasičské zbrojnice. Za pozornost stojí nález ze schránky Riegrova pomníku (2018), který byl následně zrestaurován. Jednalo se o zlomky zakládací listiny pomníku, plakátů, skupiny pamětních zdravic nebo mince.

VYUŽÍVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Badatelnu navštěvovalo 132 badatelů, kteří učinili 237 badatelských návštěv. Předloženo jim bylo 2363 evidenčních jednotek, mezi nimi 544 úředních knih (z toho 144 kronik), 532 kartonů, 134 fasciklů, 58 map a plánů a 1095 fotografií. Vypracováno bylo 12 tematických rešerší. K nejčastěji studovaným tématům patřila již tradičně genealogie (32 badatelů).

K 31. prosinci bylo v knihovně evidováno celkem 15 135 titulů (14 306 v podsbírce Knihy a 829 v podsbírce Periodika) a dále 3 385 titulů v podsbírkách Farní knihovny (264), Firemní literatura (40), Tiskárna GLOS (2 902) a Tiskárna Zaplatílek (179).

V restaurátorské dílně SOkA Liberec byly ošetřeny čtyři papírové a čtyři pergamenové zhotní listy z let 1641–1702, de-

vatenáct spisů z fondu Husák Rudolf a tři plány ze Sbírky map a plánů.

ODBORNÁ A KULTURNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST

Pracovníci byli podle svých možností společensky a odborně činní. P. Jakubec působil jako předseda Ještědské pobočky České archivní společnosti, z. s., a Pekařovy společnosti Českého ráje, z. s., byl členem letopisecké komise města Turnova. I. Navrátil působil jako jednatel České informační společnosti při Národním archivu, jednatel Spolku rodáků a přátel Semil a člen revizní komise Pekařovy společnosti Českého ráje, z. s. Je členem České archivní společnosti a její Ještědské pobočky a pracoval též jako kronikář města Semily. D. Coganová je členkou vědecké rady Městského muzea v Nové Pace, členkou České archivní společnosti a Pekařovy společnosti Českého ráje, z. s.

V roce 2019 byla ve spolupráci se SOkA Jičín vydána ročenka *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 32, 296 + XXXII stran. Publikační činnost vyvíjel zejména Pavel Jakubec, který byl vedoucím kolektivů autorů, jež připravily monografie *Všeň – Mokrý – Ploukonice. Život tří osad v proměnách času*. Obecní úřad Všeň: Všeň 2019, 239 s., a *Vznik Československa a provincie Deutschböhmen*. Litoměřice: SOA v Litoměřicích – Praha: Scriptorium – Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2019, 287 s. Publikoval též několik odborných článků.

16. března přednesla Daniela Coganová valné hromadě Pekařovy společnosti referát *Vznik Československa a severovýchodní Čechy. Léta 1918–1919 na horním Pojizeří.*

21. 3. uspořádala Ještědská pobočka České archivní společnosti v semilském archivu odborný seminář a workshop pod názvem *Strategie ochrany fotografických dokumentů*, který připravila Mgr. Blanka Hnulíková z Národního archivu. 26. 3. pronesl P. Jakubec tematickou přednášku při zahájení výstavy Horské boudy v Krkonoších a Jizerských horách ve výstavních prostorách Státního oblastního archivu v Litoměřicích.

9. prosince se v archivu uskutečnila přednáška Mgr. Miloslava Plachty a Mgr. Jaroslava Vávry o Terezii Riegrové a Marii Husákové.

Ve foyer archivu bylo uspořádáno několik výstav a koncertů:

- *Salón Nová generace – tvorba mladých profesionálních výtvarníků a designérů*
- *Zuzana Kadlecová – Bodysoul*
- *Z archivu na Riegrovu stezku a Poklady podzemí: archeologické objevy podhůří Krkonoš*
- *David Chlum. Body Shadows*
- Koncert Jizeranu k 30. výročí obnovení činnosti
- Adventní koncert ZUŠ Semily

V Muzeu a Pojizerské galerii v Semilech se archiv podílel na výstavách *Semilští vynálezci a šikulové* a *110 let Riegrovy stezky a KČT v Semilech*.

PERSONÁLNÍ PODMÍNKY A VYBAVENÍ ARCHIVU

Vedoucím archivu je Mgr. Pavel Jakubec. K 31. prosinci 2019 byl v rámci snižování administrativy ukončen pracovní poměr s dvěma dlouholetými zaměstnanci – PhDr. Ivo Navrátilem (nástup 1. 9. 1979) a Libuší Hlůžovou (přešla do archivu v roce 2002 od okresního úřadu).

V roce 2019 se podařilo realizovat výměnu oken a opravu poškozeného pohledového lícového zdiva ve třech pořádacích

místnostech ve 3. až 5. NP, a to nákladem 542 531 Kč. Ve služebním bytě vyměněn plynový kondenzační kotel.

Z nového inventáře lze uvést čtyři kusy uzamykatelných mapových skříní do formátu A0, každá s pěti zásuvkami.

MĚSTSKÉ MUZEUM A GALERIE HOŘICE V ROCE 2019

Oldřiška Tomíčková

SBÍRKY

V roce 2019 bylo zapsáno celkem 32 předmětů. Od Fakultní nemocnice Hradec Králové byl získán bezúplatným převodem obraz Bohuslava Tůmy: Předjarní okamžiky.

Ing. Jiřímu Kmoškovi byl předán ke konzervaci a restaurování mamutí kel, byla provedena konzervace a restaurování sádrových a kamenných artefaktů, dřevěných soch a obrazů pro stálou expozici a interiér nově zrekonstruovaného muzea.

Pokračovala také postupná inventarizace sbírkového fondu, která však byla výrazně omezena přípravou nových stálých expozic. Do muzejní knihovny bylo získáno 10 knih.

BADATELÉ

Během roku muzeum navštívilo 7 badatelů z řad studentů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Univerzity Hradec Králové a pracovníků sdružení Podzvičinsko, Národního památkového ústavu Praha. Pracovníci Galerie plastik poskytli odborné konzultace k práci Marcela Strnadela z Katedry dějin umění FFUP v Olomouci na téma „Dílo Ladislava Šalouna ve sbírkách Městského muzea a galerie Hořice" a k práci Veroniky Vokáčové na téma „Umění ve veřejném prostoru: sochařské parky v Hořicích jako faktor turistického ruchu".

EDIČNÍ ČINNOST A PROPAGACE

Muzeum se věnovalo propagaci akcí muzea a Galerie plastik na webu, facebooku, v regionálním tisku a v Českém rozhlase Hradec Králové, publikovalo ve vlastivědné čítance Pod Zvičinou, v Hořickém kulturním zpravodaji, Hořických novinách aj.

ODBORNÉ SLUŽBY A VÝZKUM

Hlavním odborným úkolem byla příprava libreta pro stálou expozici městského muzea, spolupráce s architekty a firmami podílejícími se na rekonstrukci muzea a realizaci stálé expozice. Městu byly poskytnuty historické podklady a fotografie k drobným památkám, např. k Husitské mohyle včetně přepisu starého ruského textu, hrobce Josefa Šťastného a k pomníku Antonína Dvořáka, podíleli jsme se na přípravě česko-polského projektu na rekonstrukci zámku a tvrze, na tvorbě historické části regionální učebnice (MAS Podchlumí) a s MIC na přípravě nových

informačních a propagačních tiskovin o městě a muzeu.

Galerie plastik spolupracovala na výstavě Orlický salón '19, na textech pro katalog k výstavě *Portrét v Čechách v proměnách dvou staletí* v Císařské konírně Pražského hradu, na výzkumu „Ivan Meštrović a české sochařství 1. poloviny 20. století" pro muzeum v Záhřebu, odborné konzultace k tématu Minka Podhajská a Fanny Halfingerová-Zakucka v rámci výzkumu Megan Brandow Faller (New York University), s nakladatelstvím Karolinum na novém vydání knihy Petra Wittlicha *Česká secese* aj.

Mgr. Václav Horák je členem redakční rady sborníku Krkonoše – Podkrkonoší, členem poradního sboru pro sbírkotvornou činnost Krkonošského muzea ve Vrchlabí a konzervátorem státní památkové péče pro obec Trutnov s rozšířenou působností, PhDr. Oldřiška Tomíčková je předsedkyní Komise pro kulturu a cestovní ruch Rady města Hořice, členkou redakční rady časopisu Pod Zvičinou, členkou certifikační komise MAS Podchlumí pro udělování značky Regionální produkt a členkou pracovní skupiny MAS Podchlumí pro tvorbu regionální učebnice, PhDr. Jana Cermanová, Ph.D. je členkou školské rady SPŠKS a členkou Komise pro kulturu a cestovní ruch Rady města Hořice, Tomáš Mates je členem MAS Podchlumí.

VÝSTAVY

Městské muzeum:

- Z historie hořického muzea (Štorchova síň)
- 100 let hořického skautingu (Štorchova síň + atrium)
- Sametová revoluce očima hořických pamětníků (Multimediální sál); promítán dokumentární film, který s pamětníky a hlavními aktéry natočili studenti hořických středních škol ve spolupráci se společností Post Bellum

Městské muzeum navštívilo od 27. 4. do 31. 12. 2019 6 198 osob.

Galerie plastik:

- 135 let SPŠKS
- Michal Gabriel/ Zrození Venuše
- Bohuslav Dvořák (1867 – 1951)/ Procházky krajinomalbou
- Výstava prací účastníků Letního ateliéru 2019/ foyer Galerie plastik
- Mezinárodní festival krásných umění 2019/ Slovensko: Kristína Bukovčáková – malba, Juraj Diviš – malba, Marek Kvetán – objekt
- Jakub Berdych Karpelis/ Výprodej

Galerii plastik navštívilo od 1. 4. do 3. 11. 2019 3 012 osob.

Masarykova věž samostatnosti:

Věž samostatnosti byla otevřena od 1. 5. do 30. 9. a navštívilo ji 2 504 osob.

Museum Czech Road Racing:

- Od laurinky po superbike

Výstavu v zámku navštívilo od 17. 5. do 15. 9. 2019 3 119 osob.

PŘEDNÁŠKY A JINÉ AKCE

V muzeu se konaly přednášky PhDr. Jana Luštince, Mgr. Martina Witkovského, P. Filipa Janáka, PhDr. Evy Ulrychové, Jany Siebrové, Aleše a Martiny Vostřezových, Josefa Feika aj., koncerty různých skupin i recitály jednotlivců, setkání muzejních pracovníků východních Čech, beseda Rok 1968 ve vzpomínkách pamětníků. Uskutečnila se rovněž archeologická vycházka s PhDr. Evou Ulrychovou do Líškovic, Kytarový betlém Matyáše Brauna

nebo vzpomínka na odchod Židů Cesta bez návratu.

Další akce proběhly na hořickém zámku ve spolupráci se spolkem Strozzi – spolkem přátel hořického zámku: Zámecký masopust, Zámek žije!, Zámecký Halloween a koncert hudby barokních Hořic z díla Barbary Strozzi v podání Michaela Pospíšila a skupiny Literácy Jitčin.

Prováděny byly komentované prohlídky židovských a jiných památek pro studenty a potomky hořických židovských rodin Feuerstein a Munk. Zajišťovali jsme také servis při akcích pořádaných v multimediálním sále a dalších prostorách muzea jinými nekomerčními či komerčními subjekty. V Galerii plastik zazněly přednášky Mgr. Adrieny Primusové a Michala Gabriela, konal se zde krajský přebor v bleskovém šachu a proběhl kurs krajinomalby pod vedením Mgr. Jarmily Gregorové.

PERSONÁLNÍ SITUACE

Ředitel Václav Horák byl od začátku roku v pracovní neschopnosti a 31. srpna ukončil pracovní poměr v muzeu. Po dobu jeho pracovní neschopnosti ho zastupovala PhDr. Oldřiška Tomíčková. Poté byla pověřena vedením muzea až do nástupu nové ředitelky MgA. Petry Zachovalové k 1. prosinci. V Galerii plastik pracovali odborní pracovníci PhDr. Jana Cermanová, Ph.D. (vedoucí) a Tomáš Mates, v muzeu Mgr. Jarmila Gregorová.

MUZEJNÍ PROSTORY

Muzeum se dočkalo rekonstruovaných prostor, jak o tom píšeme ve zvláštním příspěvku. V Galerii plastik bylo provedeno čistění a nátěr severní fasády galerie. Z dotačního program Královéhradeckého kraje a za finanční podpory města Hořice byla realizována II. etapa galerijního osvětlení (stálá expozice).

REGIONÁLNÍ MUZEUM A GALERIE V JIČÍNĚ V ROCE 2019

Michal Babík

CELKOVÉ HODNOCENÍ ČINNOSTI

Rok, ve kterém si Česká republika připomněla třicáté výročí Sametové revoluce, byl pro jičínské muzeum velmi pestrý. Největšími rozvojovými událostmi byly dva počiny. V první řadě to byly pokračující práce na přípravě stavby nového depozitáře v Robousích. Předpokládalo se, že v roce 2019 již započnou práce na nové stavbě. Bohužel se tak díky administrativním zdržením nestalo, nicméně na konci roku 2019 již bylo rozhodnuto o výběru dodavatele stavby, která by opravdu měla započít v roce 2020. Druhou událostí, která nebyla původně pro rok 2019 předpokládána, byla rozsáhlá příprava pro podání žádosti do tzv. norských grantů na realizaci nových stálých expozic. Během jarních měsíců roku 2019 jsme se intenzivně pokoušeli najít partnerskou organizaci z Norska, Islandu nebo Lichtenštejnska. Úkol to byl obzvláště obtížný, ale v polovině roku se to podařilo a vstoupili

jsme do kontaktu s muzeem Vitenfabrikken v norském Sandnes. Norské muzeum jsme pak v srpnu také navštívili a dohodli detaily spolupráce. V poměrně krátké době se podařilo vytvořit studii i projekt nových stálých expozic. Nastavili jsme také budoucí parametry spolupráce s městem Jičín, což sebou mj. neslo vytvoření nové nájemní smlouvy na příští období. Za přípravou do norských grantů stálo mnoho hodin někdy komplikovaných schůzek, mnoho telefonátů a korespondence a musíme dodat, že i financí. Nevíme, jak naše žádost v konkurenci mnoha dalších projektů uspěje, ale jsme schopní zodpovědně deklarovat, že pro získání finanční podpory z norských grantů jsme udělali vše potřebné.

PERSONÁLNÍ OBLAST

V roce 2019 došlo v naší organizaci k několika personálním obměnám. Jednoho z nejstarších zaměstnanců týmu jičínského muzea, konzervátora kovů Miroslava Novohradského, vystřídal hned na začátku roku Mgr. Viktor Palíšek, který k nám přišel z Národního technického muzea. Zároveň byly řešeny drobné přestupy, které souvisely se zaměstnanci na rodičovských dovolených. Na začátku prosince tak nastoupila na místo etnoložky Mgr. Věra Kociánová, bývalá dlouholetá kastelánka na hradě Pecka.

VÝSTAVNÍ ČINNOST V ROCE 2019

V roce 2019 muzeum uspořádalo ve svých dvou výstavních prostorách celkem 12 výstav. Jako ústřední a hlavní sezónní počin byla zvolena výstava Petra Nikla *Orbis Pictus Play*, která se konala v prostorách galerie v letních měsících. Výstava plně korespondovala se zaměřením muzea. V prostorách galerie proběhlo také několik objevných výtvarných výstav, které kurátorsky zaštítila kunsthistorička Mgr. Jana Schlesingerová. Jednalo se například o výstavu malíře, grafika a ilustrátora Jaroslava Šámala, ale především o výstavu malíře Františka Maxe, spjatého s nedalekou Libání. K této výstavě byl vydán také reprezentativní katalog, který se pokouší shrnout veškerá známá díla tohoto umělce. Z výstav muzejního charakteru je nutné zmínit výstavu Mgr. Hany Fajstauerové *Rok 1989 v Jičíně*, kde se autorka vůbec poprvé pokusila o muzejní reflexi tohoto složitého období. V prostorách galerie se na konci podzimu konala také velká výstava dobových pohlednic Jičína, která představila část rozsáhlé sbírky Ing. arch. Karla Čermáka. Jako projev spolupráce s turnovským muzeem pak vznikla vánoční výstava *V babiččině kuchyni*, která je již několikátou reprízou známé výstavy kurátorky a ředitelky turnovského muzea PhDr. Vladimíry Jakouběové.

OSTATNÍ PREZENTAČNÍ ČINNOST MUZEA

Kromě výstav probíhala tradičně celá řada doprovodných akcí, ale i samostatných přednášek či jednorázových akcí. Nesmíme zapomenout ani na řadu edukačních aktivit jičínského muzea. Ty souvisejí především s dlouhodobými edukačními cykly (*Človíček putuje historií*), ale jsou i krátkodobějšího charakteru – například program *Ze školních lavic – 1989*. V tomto ohledu se rozvíjela také spolupráce s místní organizací K-klub, středisko volnočasových aktivit (realizace archeologického kroužku, zajištění programu pro dětský příměstský tábor apod.). Dále se v roce 2019 začal realizovat edukační program pro dospělé s názvem *Muzejní pondělky za zavřenými dveřmi*, který se setkal s velkým

Interaktivní výstava ORBIS PICTUS PLAY, vytvořená výtvarníkem a performerem Petrem Niklem v prostorách konírny Regionálního muzea a galerie v Jičíně. Foto Ondřej Březovský.

zájmem. Tradičně organizace také na podzim uspořádala tradiční setkání příznivců muzea s názvem CAFÉ MUZEUM, tentokrát na téma archeologických pokladů. Návštěvníci si mohli prohlédnout malou výstavu nových archeologických nálezů a vyslechnout si čtyři přednášky od pracovníků archeologického oddělení jičínského muzea a doc. Ondřeje Chvojky z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. Pro děti bylo připraveno několik workshopů představujících život v pravěku. Do výčtu nesmíme zapomenout uvést také spolupráci na akci *Smír, krajina a my*. Ta se uskutečnila ve spolupráci s Nadačním fondem Jičín – město pohádky, Organum Cantate, z. s., a Římskokatolickou farností – Arciděkanstvím Jičín. Jednalo se o setkání související především s před dvaceti lety na hřbetu Veliše vztyčeným smírčím křížem. Akce měla rozvíjet myšlenky tzv. jičínského apelu, účastnili se jí nejvyšší zástupci tuzemských církví (včetně např. biskupa Václava Malého), studenti místních středních škol a široká veřejnost. Součástí akce byla i výstava, kterou připravilo jičínské muzeum.

EDIČNÍ A VYDAVATELSKÁ ČINNOST

Kromě čtyř čísel muzejního čtvrtletníku *Hurá, muzeum!* vydalo jičínské muzeum také *Muzejní noviny* monotematicky věnované obci Kozojedy. Ze samostatných knižních titulů je nutné uvést také již zmíněnou publikaci věnovanou osobnosti malíře Františka Maxe od Mgr. Jany Schlesingerové nebo publikaci Mgr. Hany Fajstauerové *Vzpomínky Josefa Waltera*. Jedná se o komentovanou edici rukopisu Josefa Waltera, která představuje životní pouť prvního definitivního ředitele jičínského pedagogia.

MARKETING, PR, FUNDRAISING

O aktivitách organizace jsme v roce 2019 informovali tradičními komunikačními kanály. Webové stránky byly doplněny o anglickou jazykovou mutaci. Navštívilo je přes 42 tisíc unikátních návštěvníků. Jako silný komunikační prvek se stále více jeví Facebook, který byl pravidelně naplňován specifickým obsahem. Mimo jiné v roce 2019 vznikl také další muzejní videospot, který režírovali Lukáš Masner a Marek Čermák. Zprávy o jičínském muzeu se objevily i v některých hlavních zpravodajských relacích hlavních tuzemských médií (Česká televize, FTV Prima).

Jičínské muzeum také úspěšně zažádalo o pět grantů. Kromě toho je zapojeno do programu ERASMUS+ *„Královéhradecký kraj – 2 roky vzdělávání"*. Ten umožní pracovní stáže zaměstnanců v následujících letech. Mgr. Jana Schlesingerová navštívila v rámci tohoto projektu v říjnu Východoslovenské muzeum v Košicích a Mgr. Dominika Schmidtová se zúčastnila v srpnu kurzu v rámci mezinárodního projektu APOLLINE v Neapoli.

NÁVŠTĚVNOST

Zájem o návštěvu Regionálního muzea a galerie v Jičíně se oproti roku 2018 mírně snížil. Stálou expozici a výstavy v muzeu a galerii navštívilo 18 152 zájemců.

V uvedeném čísle nejsou započítáni účastníci přednášek pro školy, přednášek pro veřejnost a ostatních akcí souvisejících s kulturní a vzdělávací činností, jichž bylo 8 724. Sečteme-li návštěvníky stálé expozice a výstav a návštěvníky, kteří byli

„zasaženi" ostatní prezentační činností muzea, dospějeme k číslu 26 876. Pokles návštěvnosti zdůvodňujeme především mírou atraktivity hlavní sezónní výstavy, když výstava *Konírna imaginární*, která se konala v roce 2018, měla zřejmě o něco vyšší potenciál přitáhnout publikum než výstava *Orbis Pictus Play*.

ROZŠIŘOVÁNÍ SBÍRKY, KONZERVACE

Za rok 2019 bylo zapsáno 184 evidenčních čísel, což odpovídá 434 kusům. V převážné většině se jednalo o dary. Konzervováno bylo celkem 622 předmětů, z toho 602 kovových, 17 ks textilních a 5 ks dřevěných předmětů. Probíhala také pravidelná inventarizace předmětů, jež postihla cca 16 procent sbírky.

KRKONOŠSKÉ MUZEUM V JILEMNICI V ROCE 2019

David Ulrych

Muzeum je zařízením Správy Krkonošského národního parku, finančně se podílí na provozu město Jilemnice. V daném roce se uskutečnila řada změn. Na místo vedoucího pracoviště nastoupil 1. ledna Bc. David Ulrych a Tereza Tauchmanová se stala kurátorkou sbírkových předmětů, novou kolegyní na pozici průvodkyně se 1. února stala Ing. Sabina Krausová. Pracovní poměr ukončila pokladní Vlasta Šírová, kterou 1. dubna nahradila Jaromíra Voborská. Nabídli jsme řadu výstav a doprovodných akcí, které navštívilo 19 681 osob. Proti předchozímu roku je to nárůst.

14. září jsme slavnostně otevřeli nové expozice *Kostel sv. Alžběty* a *Jan hrabě Harrach a zahradnictví* v zahradním domku vedle zámku, zrekonstruovaném městem Jilemnice. Autory expozic jsou PaedDr. Jan Luštinec a PhDr. Jan Prostředník. Nechali jsme zrenovovat 47 oken v pivovaru a zámku. Opravy a malování proběhly také v expozicích, depozitářích a kanceláři. V pivovaru bylo kompletně vyměněno zabezpečovací zařízení. Zavedli jsme elektronické pokladny.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

Dokončili jsme digitalizaci sbírkových fondů z projektu *Zvýšení ochrany a zpřístupnění sbírkových fondů Krkonošského muzea – Jilemnice*. Nedostatek financí omezil nákupy a restaurování. Externím restaurováním prošly 3 kusy chladných zbraní a 1 střešní okapní váza, konzervátorský zásah neminul betlémy Františka Petráka a Jaroslava Erbana či řadu dalších předmětů. Získali jsme 111 přírůstkových čísel, tedy 160 předmětů. K nejzajímavějším patří kresba Paseka od Františka Kavána z 90. let 19. století, smaltovaný městský znak Jilemnice z 50. let 20. století a vývěsní štít likérky Jana Davida Honců z Horních Štěpanic. Inventarizací prošel fond Národopis a Historie. Získali jsme 13 publikací a řadu periodik do knihovny.

PŘEHLED VÝSTAV

Zámek (čp. 75) – výstavní síň

- Slyšte, jaká radost
- Retrovýstava, aneb zaměřeno na domácnost
- Ej, noviny převeselý

Pivovar (čp. 1) – výstavní síň

- Velká válka – k 100. výročí ukončení
- Krakonoš – bájný duch hor
- Za drahými kameny do pravěku

Pivovar (čp. 1) – Erbovní sál

- Náš Krtek
- Karel Hník – Bejvávalo na horách
- Miluše Chovancová – Kouzlo výšivky
- 13 autorů známkové tvorby
- Tibet – k 60. výročí povstání tibetského lidu

Uspořádali jsme nebo se podíleli na 26 akcích v muzeu a 10 mimo muzeum. Jedenáctkrát jsme vystupovali v Českém rozhlase a České televizi, 13x publikovali a komentovali v tisku. Spolupracovali jsme na vydání brožury „130 let organizované turistiky v Jilemnici" a kalendáře „Rudolf Kazda – Jilemnice 2020". Evidovali jsme 62 badatelských dotazů a 36 knihovních výpůjček. Několik přednášek jsme připravili ve spolupráci s ČKA Betanie. Spolupracovali jsme s desítkami institucí, především muzei a galeriemi. Uskutečnili jsme více než 12 zápůjček a 25 výpůjček. Děkujeme našim příznivcům a návštěvníkům za podporu a těšíme se na další spolupráci.

MĚSTSKÉ MUZEUM A GALERIE LOMNICE NAD POPELKOU V ROCE

Jan Drahoňovský

V roce 2019 naše instituce uspořádala dohromady na tři desítky kulturních akcí, z toho osm výstav, ať už tematicky zaměřených, nebo výtvarných. Dále třináct přednášek určených především pro posluchače se zájmem o historii, a také cestopisné pro milovníky zajímající se o krásy naší vlasti nebo cizích zemí včetně exotických. Hudba v rámci koncertů v prostorách muzea zazněla pětkrát.

VÝSTAVY

Z kraje nového roku doznívala *„17. ročník přehlídky betlémů"*. Od února až do června probíhala tematická výstava *„Modelů hradů, zámků a kostelů Českého ráje"* autorů Ladislava Kouckého (bývalého kastelána hradu Valdštejna) a Ing. Petra Vodičky, Ph.D., doplněná o perokresby výtvarníka Antonína Chmelíka ze Žďáru u Kumburku. Takto dlouhý časový prostor jsme mimořádně věnovali zmíněné akci jednak z důvodu velkého zájmu ze strany návštěvníků a zároveň také z piety k panu Kouckému, který v průběhu konání akce zemřel. Vzhledem k významu a architektonicko-historické hodnotě zmíněných modelů se pracovníci muzea ve spolupráci s rodinou Kouckých rozhodli vytvořit ve druhém patře budovy dlouhodobou stálou expozici věnovanou této problematice, a to i za cenu podstatného omezení dosavadní expozice. Souběžně byly k vidění dvě výstavky komornějšího ladění – jednodenní výstava barevných fotografií Dalibora Gregora nazvaná *„Jízda králů – hrdost, úcta, tradice"* a vzdělávací projekt studentů 2. ročníku Střední školy Lomnice nad Popel-

Zahájení výstavy modelů hradů, zámků a kostelů – vlevo bývalý kastelán na Valdštejně Ladislav Koucký, vpravo skladatel, kampanolog a organolog Radek Rejšek.

kou, oboru cestovního ruchu, s názvem *„Poklady z půdy"*. Striktně stanovenou podmínkou bylo, že všechny vystavené exponáty musí být skutečně nalezeny „na půdách" objektů rodičů, či ještě lépe prarodičů. Smyslem této edukační akce bylo krok za krokem přiblížit studentům nelehkou přípravu a organizaci zmíněné akce (zvolení koncepce, shromáždění exponátů, jejich čištění a konzervaci, návrh realizace, vytištění plakátů, pozvánek a jejich distribuce, napsání propagačních článků, příprava slavnostního zahájení, zajištění pohoštění pro hosty, vernisáž včetně úvodního slova a kulturního programu). Pořadatelé by rádi v této zajímavé spolupráci, která studentům cestovního ruchu v praxi umožní seznámit se s prací muzejníků, pokračovali a založili tak další tradici. Následovala prezentace sběratelské činnosti místních kamenářů a jejich hostů, nazvaná *„Drahé kameny a minerály"*, tentokrát zaměřená především na krásu achátů. Stěny zdobily působivé velkoplošné obrazy pražského výtvarníka s lomnickými kořeny Lubora Mádra s kamenářskými motivy. L. Mádr představil také svoji hlavní profesi zlatníka a šperkaře. Podzimní měsíce zpestřila výstava barevných fotografií, doplněná o řadu vycpanin známých a méně známých druhů ptactva, odborné literatury a s doprovodem zvukových ukázek hlasů různých zástupců z říše ptactva, nazvaná *„Zázraky přírody Českého ráje"* očima významného místního zoologa, RNDr. Zdeňka Mrkáčka. Sté výročí narození akademického malíře Oldřicha Oplta z nedalekého Stružince jsme si připomněli výstavkou *„Krajina Českého ráje v obrazech"*. Společně s městem muzeum oslavilo výročí třiceti let našich stěžejních novodobých dějinných událostí rozsáhlou výstavou *„Sametová revoluce 1989 v Lomnici nad Popelkou"*, na které měla široká veřejnost možnost zhlédnout díky kurátorovi výstavy Petru Štěpánovi a lomnické kronikářce Mgr. Lence Morávkové velké množství archivních materiálů a dobových fotografií, plakátů, transparentů, odznaků a dalších exponátů. Na akci, která měla značný dopad, se také promítal sestřih dokumentárních filmů z tohoto období. Závěr roku již tradičně patřil vánoční výstavě 18. ročníku přehlídky betlémů.

PŘEDNÁŠKY A KONCERTY

Pokud jde o výčet cyklu jarních a podzimních přednášek, šlo jistě o neméně zajímavé tituly: „Kapitoly z českých dějin – výročí devítkových roků" (PhDr. Eva Ulrychová), „Fauna a flóra v Chorvatsku" (Mgr. Petra Zíková), „Válka začala v Praze" (prof. Robert Kvaček), „O hradní architektuře aneb jak se staví maketa" (Ing. Petr Vodička, Ph.D.), „Mé putování za koňmi po Evropě" (Dalibor Gregor), „To nejlepší z Islandu aneb co doma nemáme" (Miljo Miljev), „Ptáci kolem nás aneb bez nich by to nešlo" (RNDr. Zdeněk Mrkáček), „Petr Vok – muž, který myslel kupředu" (PhDr. Anežka Janátová), „Největší zabijáci v pravěkých dějinách planety – obří draví dinosauři" (Mgr. Vladimír Socha), „Všechny barvy Kanady" (RNDr. Vladimír Lemberk), „Archeologická vycházka na hrádek Kozlov" (PhDr. Eva Ulrychová), „Důvody vzniku Domácího hospice Duha v Hořicích" (Jana Sieberová) a „Příběhy skalních vyhlídek Českého ráje" (Jan Pikous a Marcel Řeháček).

V průběhu roku návštěvníci měli možnost navštívit pět muzejních koncertů. Konkrétně se jednalo o „Tříkrálový koncert" jičínského souboru Fidle, zaměřený na koledy z našeho kraje, stejný soubor zahrál ještě na jaře k Mezinárodnímu dni muzeí. Akce zaměřená na lidové a hospodské písně nesla název „Napí se, bratříčku". V červnu ve zcela vyprodané vstupní hale muzea zahrála jičínská skupina „The Beatles Veteran Club" známé melodie legendárních anglických hudebníků. V rámci vánoční výstavy jsme se již počtvrté setkali s písničkářkou paní Maruškou Špačkovou, a to v rámci pořadu s názvem „Zpívání mezi betlémy". Posledním milým hudebním dárkem bylo „Dopolední zastavení mezi betlémy" s Lomnickým chrámovým sborem pod vedením Mgr. et Bc. Kláry Ptáčkové, DiS.

Vernisáž výstavy o Sametové revoluci v Lomnici n. Pop. V popředí její autoři Petr Štěpán a Mgr. Lenka Morávková.

Muzeum během loňského roku navštívilo celkem 13 905 platících osob, z toho za plné vstupné 5 613, za snížené 6 622. Návštěvníků přednášek, besed, koncertů a vernisáží bylo 1 670.

SPOLUPRÁCE S JINÝMI ORGANIZACEMI A VEŘEJNOSTÍ

Nezanedbatelná byla také plodná a všestranná spolupráce s partnerskými organizacemi, a to hlavně v souvislosti s oboustranně výhodnými výpůjčkami rozličných předmětů s využitím ve výstavní činnosti. Například se to týkalo zápůjček betlémů v době konání vánočních výstav nebo exponátů vztahujících se k přírodovědné problematice, především

pokud jde o vycpaniny. I v loňském roce pokračovaly plodné a vítané kontakty se středními školami, a to především formou krátkodobých praxí studentů. Pro místní pobočku Svazu postižených civilizačními chorobami jsme zorganizovali každoroční přednášku, tentokrát zaměřenou na významné osobnosti Lomnicka a různé zajímavosti z našeho kraje. V rámci otevření místního řemeslného pivovaru jsme na slavnostním zahájení přednesli referát zaměřený na bohatou pivovarnickou tradici našeho města.

Kromě výše uvedených aktivit poskytovalo muzeu celou škálu doplňkových služeb pro veřejnost. Vedle prodeje upomínkových předmětů, šperků, místní speciality Lomnických sucharů, nově i Lomnického piva, novin či knih, také kopírování a služby pro návštěvníky v prostorách stylově zařízené muzejní kavárny. Muzeum poskytovalo služby též i badatelům (cca 43), ať už při jejich osobních návštěvách muzejního archivu či prostřednictvím dotazů e-mailem. Podobně jako každý rok došlo i na pronájem společenské místnosti pro schůze různých neziskových sdružení a spolků. Pracovníci muzea nad rámec svých povinností také dlouhodobě pečují o hrobky původních majitelů objektu, kde nyní muzeum sídlí, průmyslnické rodiny Šlechtů.

PROPAGACE ČINNOSTI MUZEA

Aktivity muzea byly pravidelně celoročně zveřejňovány na stránkách různých novin, sborníků a časopisů, ale i na vlnách rozhlasu a televize. Za všechny jmenujme alespoň natáčení do dětského vysílání (relace o výstavě modelů hradů, zámků a kostelů Českého ráje). Z rozsáhlejších článků minulého roku jmenujme kupříkladu příspěvek uveřejněný ve sborníku „Od Ještěda k Troskám" (3/2019) nazvaný *„Obec Žernov"*, kde jsme podrobně popsali historii dané obce, a článek do Lomnických novin *„Hrdelní právo města Lomnice hory Tábor u Jičína"*. V tomto roce se muzeum zaměřilo především na zvýšení propagace instituce. Z důvodu rozebrání muzejního skládacího letáku došlo na jeho dotisk. Byly též zhotoveny tři reklamní poutače umístěné na strategická místa při vjezdu do našeho města, dále dva billboardy u hlavní komunikační sítě směr Mladá Boleslav – Jičín (Sukorady) a v Turnově na terminálu autobusového nádraží.

Ve zmíněném roce si měli návštěvníci možnost od nás odnést nový kapesní kalendářík, tentokrát s motivem ledňáčka a pozvánkou do zoologické expozice muzea. Fotografii nám poskytl ornitolog a fotograf RNDr. Zdeněk Mrkáček. Kalendář byl s předstihem vydán již v září v rámci autorovy výstavy „Zázraky přírody Českého ráje", kde posloužil jako drobný dárek.

Dále jsme pokračovali v přípravě vydání tří nových publikací s názvem „Přínos vlastivědného pracovníka Josefa Jana Fučíka k poznání historie Lomnicka", „Průvodce expozicemi a sbírkami Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou" a reprezentativní publikace mapující historii a současnost naší instituce, kterou plánujeme vydat v roce 2021 k 130. výročí založení muzea. K propagaci kamenářských výstav chystáme emisi pěti pohlednic na dané téma.

PÉČE O SBÍRKOVÝ FOND

Jako každý rok probíhala v začátku roku inventarizace muzejních podsbírek. Bylo zinventarizováno dalších sedm podsbírek. Sbírkový fond se rozšířil o 16 přírůstkových čísel. Konkrétně o pět betlémů – dva

autora Miroslava Balcara, řezbáře z Dolní Radechové (přírodní a polychromovaný), reliéfní Ladislava Dvorského z Nové Paky, Klanění pastýřů na motiv práce z dílny Giovanni Pellegriniho a řezbáře Karla Tittla z Velhartic, čtyři trofejní přírůstky do expozice myslivosti od Oldřicha Horáka ze Žďáru u Kumburku, dva soubory oblečení z pozůstalosti paní Julie Votočkové ze Stružince, dvě atypické hliněné formy s motivem novorozence a ryby, „pouťový" hrneček z Tábora, archeologický nález torza pokličky z pálené hlíny s nožičkou objevený na hradě Trosky a „otýpkovač".

Bohužel jsme se museli začátkem roku díky úmrtí navždy rozloučit s naší „dvorní" restaurátorkou akad. mal. Ivanou Přibylovou ze Sekerkových Louček, která v průběhu dvou desítek let pro muzeum zrestaurovala šest desítek závěsných obrazů a společně s manželem Dušanem Doušou (taktéž zesnulým) nepřeberné množství dalších exponátů. Díky spolupráci se Střední umělecko-průmyslovou školou v Turnově se v jejích renovátorských dílnách opět zrestaurovalo několik dalších předmětů ze sbírkového fondu, vesměs kovových předmětů ve vysokém stupni koroze.

PERSONÁLNÍ OBLAST A TECHNICKÁ VYBAVENOST

Naše muzeum je dlouhodobě obsazeno pouze třemi kmenovými zaměstnanci, přestože v průběhu let došlo k jeho podstatnému rozšíření o nové stálé expozice. Velkou výhodou jistě je, že kolektiv v tomto složení se v průběhu více jak dvaceti let neměnil, z čehož pramení možnost bezproblémové zastupitelnosti a naší vzájemné důvěry. Tento fakt považujeme za nenahraditelnou a cennou skutečnost.

Z investičních akcí roku 2019 stojí za zmínku dokončení zkompletování osvětlení galerie oblastních výtvarníků novými bodovými světly.

PODĚKOVÁNÍ

Muzeum má celou řadu dlouholetých příznivců, jimž děkujeme za nezištnou spolupráci v průběhu celého uplynulého roku. Ze sponzorů velký dík patří především firmě TM Elitex za poskytnutí dopravy při převozu zapůjčených exponátů, Cukrárně u Marcely za celoroční zajištění občerstvení v rámci různých kulturních akcí, také výrobci Lomnických sucharů Ladislavu Kodejškovi a Autoservisu Doležal. Za pečlivou dokumentaci našich aktivit patří zvláštní poděkování Miloslavu Malému, rodině hudebního skladatele Jaroslava Krčka za pravidelné účinkování na slavnostních zahájeních a nově Miloslavu Prášilovi za kompletní údržbu elektroinstalace.

MUZEUM A POJIZERSKÁ GALERIE SEMILY V ROCE 2019

Miroslav Šnaiberk

Stálou expozici tvoří *Tajemství řemesel našich předků* v podkroví hlavní budovy a v Červené roubence v Jílovecké ulici je umístěna etnografická expozice a pilníkářská dílna.

VÝSTAVY A DOPROVODNÉ AKCE

Muzeum připravilo během roku řadu výtvarných i historických výstav:

- *Jan Matěcha – Architektura Semil*
- *Retrogaming* – výstava historických počítačů
- *Marek Vašut – Reprízy*; výstava fotografií
- *F. L. Rieger – Největší semilský rodák*
- *Kamil Voděra – Černobílej svět*
- *Vynálezci a šikulové ze Semil a okolí*
- *Luboš Bucek – Obrazy*
- *Jiří Salač st. – Fotografie*
- *Malíři Pojizeří – Prožité tajemno*
- *Tono Stano – Go North*
- *Obrazy Kooperativy*
- *Petr Horálek – Sedm perel astronomie*
- *Václav Žatečka a František Pavlů*
- *Turistika na Semilsku – 110 let Riegrovy stezky a Klubu českých turistů v Semilech*
- *Sametová revoluce v Semilech*
- *Za sladkou chutí medu* – 100 let včelařského spolku v Semilech
- *Vánoce v muzeu – Sytovská madona*
- *Kateřina Sidonová – Ať všechny bytosti tančí!*

Vedle pravidelných každoročních akcí, jako je Večer donátorů, velikonoční a vánoční jarmark, Muzejní noc, Semilský Montmartre apod. se na nově upravené muzejní zahrádce v letních měsících konaly komorní koncerty. Muzeum se rovněž věnovalo přednáškové činnosti, pořádalo komentované prohlídky, soutěže pro školy a pro veřejnost. Angažmá profesionálního muzejního historika dr. Tomáše Chvátala přineslo vedle vysoce kvalitních výstav také uplatnění jeho pedagogických schopností při provádění školních výprav.

Muzejní výstavy, stálé expozice, přednášky a besedy navštívilo během roku 7 933 osob, velikonoční jarmark 304, vánoční 833.

PÉČE O SBÍRKOVÝ FOND

V roce 2019 bylo zinventarizováno celkem 2 711 přírůstkových čísel, což představovalo 5 695 předmětů. Fyzická inventarizace je důležitá i s ohledem na plánovaný převod státní sbírky do majetku města a její začlenění do sbírky města Semily.

Muzeum se od roku 2018 intenzivněji soustřeďuje také na restaurování uměleckých děl ze svých sbírek. V roce 2019 se podařilo obnovit dva párové obrazy alpské krajiny od J. A. Horna z 80. let 19. století. K jejich restaurování došlo za podpory projektu „*Káva pomáhá*", kdy z každé prodané kávy z muzejní kavárny jde 10 Kč na obnovu vybraného sbírkového díla. Za rok 2019 se vybrala částka cca 14 000 Kč, která pokryla většinu nákladů spojených s restaurováním Mgr. Blankou Nechanickou. Vlastními silami správce sbírek proběhla oprava flašinetu a hracího stroje.

V roce 2020 bylo získáno celkem 340 přírůstkových čísel, 1382 jednotlivých předmětů. Díky spolupráci PhDr. Jana Prostředníka z Muzea Českého ráje v Tur-

Muzeum a Pojizerská galerie Semily: vernisáž výstavy „Sametová revoluce v Semilech" 27. září 2019. Foto Otakar Kudrnáč.

nově proběhl letos také návrat nezapsané sbírky archeologie, předané v roce 1984 ze Semil.

Od 5. prosince 2019 je v muzeu vystavena gotická Madona z Dolní Sytové, dendrochronologicky datovaná do druhé poloviny 14. století. Kvůli této drahocenné zápůjčce byla pořízena bezpečnostní vitrína.

Nevelké finanční prostředky, které jsou vyčleněny na nákup sbírek, se muzeum snažilo využít především na doplnění kolekce regionálních umělců. Získány byly obrazy Ferdinanda Táslera z Nové Paky (*Kozí hřbety*, *Zimní nálada*, *Pohled na Trosky*, *Vesnička*), *Stromy ve větru* od Františka Feikla z Dolní Sytové a *Remízek* od jeho bratra Stanislava. Do muzea doputovaly také skleněné figurky zhotovené podle návrhu Miloslava Janků ze Semil (lachtan, tučňák, kachna, ptáček, zajíc). Zajímavou akvizici představoval soubor osmi černobílých fotografií ateliéru H. Eckerta, na nichž jsou zachyceny Semily a okolí kolem roku 1881. Z materiálů vztahujících se k semilským osobnostem byla získána fotografie Marie Riegrové-Palacké a obálka dopisu Kamile Zemanové.

Do muzejní knihovny bylo zařazeno 488 svazků, z čehož zpracovány knihy z tzv. Mizerova muzea – celkem 85 ks a 314 svazků z tzv. bozkovského muzea, zbývající část tvoří vlastní sběr a dary.

EDIČNÍ ČINNOST

V rámci ediční řady Paměť Semilska vydalo muzeum již šestou publikaci – sborník *Dny Pavla Tigrida v Semilech*, které se konaly v roce 2017. Publikovalo rovněž katalog *Malíři Pojizeří – Prožité tajemno*. Obsahuje vystavené práce od dvaceti pěti autorů s vazbami na pojizerský region. Vyšla také propagační brožura, obsahující základní informace o muzeu.

PROPAGACE V MÉDIÍCH

Česká televize odvysílala v srpnu na ČT 2 dokumentární film *Plíživá kontrarevoluce v Semilech* (námět Miroslav Šnaiberk, odborná spolupráce PhDr. Tomáš Chvátal, Ph.D., a PhDr. Ivo Navrátil, režie Jan Chleboun). Toulavá kamera odvysílala šot o výstavě *Vynálezci a šikulové ze Semil a okolí*, v pořadu Folklorika – dokument *Poslední pilníkáři v Čechách* pojednával o expozici pilníkářské dílny v Červené roubence v Jílovecké ulici. Kabelová televize Semily přinesla 14 reportáží. Také v Českém rozhlase zazněla řada reportáží a živých vstupů. Značnou publicitu muzeu přinesly také různé noviny, časopisy a weby.

PERSONÁLNÍ A TECHNICKÁ OBLAST

Muzeum, jehož ředitelem je Miroslav Šnaiberk, zaměstnávalo 5,4 přepočtených pracovníků.

Od 7. června 2019 přešlo na systém elektronické evidence tržeb za pomoci programu Trifid. Tím se zároveň podařilo zpřesnit i evidenci skladových zásob a bylo možné přistoupit ke komisnímu prodeji drobného zboží.

Začátkem roku 2019 byl řešen neuspokojivý stav starého depozitáře, který musel být vysušen a dezinfikován. V hlavním depozitáři byly během roku navýšeny úložné kapacity instalací nových regálů.

Mimořádnou akcí byl přesun Turistického informačního centra do nově vybudovaných prostor, otevřených 21. září. V uvolněných prostorách vzniklo zázemí pro muzejní průvodce, malý obchod s propagačním zbožím a kavárenský servis.

MUZEUM ČESKÉHO RÁJE V TURNOVĚ V ROCE 2019

Vladimíra Jakouběová

Rok 2019 byl pro mne a všechny mé kolegy po pracovní stránce velmi náročný, ale zároveň také úspěšný. Myslím, že něco podobného nás v turnovském muzeu dlouho nepotkalo – naposledy na počátku 90. let, kdy jsme se snažili vybudovat potřebné zázemí muzea, kanceláře pro odborné pracovníky, postavit depozitáře, zajistit zabezpečení sbírek, nastavit nutná pravidla pro jejich uložení a ochranu, zahájit práce na rekonstrukci chátrajících objektů a hlavně vytvořit zásadní koncepci rozvoje muzea. Ale to většina ze stávajících zaměstnanců nepamatuje, protože v té době v muzeu ještě nepracovali. Rok 2019 byl jiný. Většina z toho, co jsme na počátku 90. let chtěli a co jsme si v muzeu naplánovali, byla hotova – možná se nám povedlo i trochu víc. Ale nám to nestačilo.

Proto jsme se rozhodli jeden z posledních objektů, který potřeboval zásadní rekonstrukci, nejen opravit, ale dát mu novou tvář a novou obsahovou náplň. Nebylo to jednoduché, trvalo to od nápadu k cíli bezmála osm let – ale v roce 2019 jsme i tento záměr dokončili. Podařilo se nám opravit další muzejní objekt a v něm vybudovat novou stálou expozici *Horolezectví – Z Českého ráje na vrcholy světa*, jedinou muzejní expozici s touto obsahovou náplní u nás. Byly chvíle, kdy jsme byli trochu bezradní, kdy nám docházela energie, kdy jsme pochybovali. Ale důležité je, že jsme to nevzdali. Expozici jsme otevřeli v září a do konce roku – tedy za čtyři měsíce provozu – ji navštívilo téměř 20 tisíc návštěvníků. To je pro nás všechny, kteří jsme se na realizaci podíleli, obrovská radost, a zároveň potvrzení, že to byl dobrý záměr. V roce 2019 jsme nepracovali pouze na horolezecké expozici. Část muzejního týmu se podílela na výtvarném řešení a obsahové náplni nové stálé expozice Kittelova domu v Krásné. Expozice byla otevřena v červenci a byla završením dlouhodobé sanace a opravy tohoto výjimečného historického objektu. Archeologické pracoviště muzea významně přispělo k objevu kostela svaté Alžběty v Jilemnici a zároveň se podílelo na nové expozici Krkonošského muzea, prezentující výsledky tohoto výzkumu. Potěšilo nás, že kolega Jan Prostředník získal za tento počin cenu Památkové komory České republiky *Má vlast*. Vedle těchto projektů jsme realizovali řadu výstav, které také našly své návštěvníky. Expandovali jsme s výstavami i do jiných zařízení – v Praze a v Jičíně.

V průběhu roku jsme uspořádali celou řadu dalších akcí – workshopů, přednášek, exkurzí, programů pro děti i seniory. Odborné oddělení muzea nezahálelo ani na práci spojené se zpracováním a prezentací sbírkových fondů. Z dotačních programů MKČR, IROP, Cíl III a města Turnova se uskutečnily práce spojené s digitalizací a restaurováním sbírek, zpracování sbírky J. V. Scheybala, dokumentace pojizerských betlémů ve sbírkách muzeí regionu, dokumentace tradičních řemesel v regionu, rekonstrukce části expozice mineralogie i některé výstavní projekty. Všechny tyto aktivity včetně zajištění běžné každodenní činnosti muzea jsou výsledkem kvalitní týmové práce muzea, která nás zavazuje pokračovat a na

všech stávajících i nových projektech dál pracovat. Chceme zahájit postupnou rekonstrukci domu čp. 72, kde budou umístěny konzervátorské dílny, přednáškový sál, údržbářská dílna, ale především slibovaná výstavní síň Viléma Heckela. Chystáme tři významné ediční počiny, které budou výsledkem výzkumné práce našich odborných pracovníků. Plán výstav na rok 2020 slibuje jak výstavy muzejního charakteru, tak výstavy výtvarné. V koncepci činnosti na rok 2020 toho máme naplánováno ještě mnohem víc. Doufám a věřím, že se nám to všechno povede. Jistotu mi dává skutečnost, že všichni mí kolegové odvádějí kvalitní práci, která přináší přidanou hodnotu našim záměrům. Potvrzuje to nejenom výsledek hospodaření, ale především zájem ze strany návštěvníků, kterých v roce 2019 zavítalo do muzea více jak 60 tisíc, i zájem odborné veřejnosti.

NOVÉ PROJEKTY

Prioritou záměrů MČR Turnov se pro období 2019 stalo zřízení expozice *„Horolezectví – Z Českého ráje na vrcholy světa"*, která byla realizována v rámci projektu *Pro horolezce neexistují hranice*. V souladu s koncepcí činnosti MČR Turnov bylo hlavním cílem naplnění harmonogramu projektu v dotačním Programu na podporu přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko (Ziel3-Cíl3); oblast podpory: Podpora cestovního ruchu a následně žádosti do kolové výzvy č. 21 Integrovaného regionálního operačního programu MMR. V průběhu roku 2019 byla firmou Termil, s. r. o., dokončena stavební část projektu. Práce spojené s realizací interiéru a následnou instalací exponátů a AV techniky byly dokončeny v srpnu 2019 a 7. září byla expozice slavnostně otevřena.

V Dlaskově statku v Dolánkách byla otevřena expozice *„Narození – svatba – smrt"*, věnovaná tradičním obřadům a obyčejům, spojeným s důležitými mezníky v životě vesnické pospolitosti.

Expozice mineralogie je jedním z hlavních pilířů instituce. Zásadní rekonstrukce a reinstalace II. části expozice umožnila obměnit velkou část dosud vystavených vzorků za nově získané akvizice. Reinstalace expozice podstatně zvýšila atraktivitu expozice. Práce byly zajištěny za grantové podpory MKČR a účelové dotace zřizovatele.

VÝSTAVY

V roce 2019 uspořádalo muzeum 26 výstav, z toho 13 v jiných organizacích. Výstavy byly realizovány ve výstavním sálu, v prostorách Kamenářského domu a Klenotnici muzea.

- *Poklady podzemí* – 10 let archeologických objevů v Pojizeří
- *Zkamenělé stopy aneb Po stopách dávných živočichů*
- *Jaroslav Klápště – Odvaha reality*, výstava k 20. výročí úmrtí malíře
- *Severočeská sbírka* – výtvarní umělci Libereckého kraje ze sbírky Romana Karpaše
- *reGenerace 4*
- *Z vrcholů Pyrenejí* – fotografická výstava
- *Mezinárodní výtvarný salón dětí a mládeže Jawor – Turnov 2019*
- *Jiří Plátek, knižní vazba*
- *Ze stébel a proutí* – nářadí, náčiní a zvykoslovné předměty v lidové kultuře Pojizeří
- *Staré dopisy, pohledy, kolky a poštovní známky* – 90 let Klubu filatelistů Turnov

- *Pospěšte pastýři k Betlému* – betlémy a betlémářství v Pojizeří
- *Jozef Soukup glyptik, šperkař, sklář, medailér*
- Jiří Urban – kopie koruny Karla Velikého

V jiných zařízeních byly realizovány tyto výstavy:
- *Šperky a drahé kameny ze sbírek muzea v Turnově*
- *Současný evropský šperk ze sbírky Muzea Českého ráje*
- *Poklady podzemí* – archeologické objevy podhůří Krkonoš
- *Za drahými kameny do pravěku*
- *Modely hradů, zámků a kostelů Českého ráje*
- *Liberecko ve stínu sopek*
- *Drahé kameny a minerály ze sbírek členů mineralogického klubu Kozákov 82*
- *Významné mineralogické lokality jižní Moravy II.*

Expozice uskutečněné mimo turnovské muzeum:
- *Nedobytný hrad Kumburk* – stálá expozice v Městském muzeu v Nové Pace
- Nová stálá expozice Kittlova domu
- Zaniklý kostel sv. Alžběty v Jilemnici

KULTURNĚ VZDĚLÁVACÍ AKCE

V roce 2019 realizovalo MČR Turnov 279 akcí a programů. Některé z nich tematicky navazovaly na úspěšné projekty předchozích let – přednáškové cykly, akce na Dlaskově statku v Dolánkách, Muzejní noc, Staročeské řemeslnické trhy, letní programy – Den s mineralogem ad. Vysokou odbornou úroveň měly všechny edukativní programy, které probíhaly na Kamenářském domě, určené zejména pro žáky a studenty škol, část programů byla určena po veřejnost. Doprovodné programy, workshopy a dílny byly propojeny s probíhajícími výstavami.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

Vedle aktivit spojených s řešením velkých projektů a výstavní činnosti pracovníci odborného oddělení soustavně pracovali na evidenci a katalogizaci sbírkových fondů, záchranných archeologických výzkumech, digitalizaci a konzervování sbírek. Muzeum v roce 2019 získalo do sbírkového fondu 932 nových přírůstků, které představují 423 souborů a 9 379 předmětů. Jedná se zejména o sbírky z oborů etnologie, archeologie a nové historické sbírky horolezectví. Většina těchto předmětů byla získána darem, z akvizičního fondu byly zakoupeny sbírky do fondu umění a mineralogie. Ve II. stupni evidence bylo zpracováno celkem 3 843 inv. č., tj. 269 souborů a 6 703 kusů sbírkových předmětů, aktualizováno bylo 424 záznamů. Digitalizováno bylo celkem 10 581 inv. č. sbírkových předmětů. Jednalo se o předměty z fondu archivu, historie, etnologie, archeologie, umění a uměleckého řemesla. Největší objem digitalizovaných předmětů byl z oboru historie (grant *Brána do světa sbírek*). Mimo sbírkového fondu bylo pracováno s dokumentačním materiálem, který byl získán z terénních výzkumů. V roce 2019 byly také provedeny základní konzervátorské zásahy ve fondu archeologie, šperkařství a zpracování drahokamů, etnologie, uměleckého řemesla, historie. Celkem bylo odborně ošetřeno 636 sbírkových předmětů, z grantu MKČR byl restaurován obraz J. J. Hertla. V souvislosti s projektem *IROP – Restaurování historických artefaktů kulturního dědictví Muzea Českého ráje v Turnově, digitalizace a posílení ochrany –*

r. č. p. CZ.06.3.33/0.0/0.0/17_099/0007487 byly na základě výběrového řízení zadány práce restaurátorům ze sbírky umění, etnologie, sbírkové knihovny, Scheybalovy sbírky a historie. Tyto práce budou realizovány v letech 2020–2022.

Pracovníci odborných oddělení v roce 2019 řešili také řadu výzkumných úkolů, a to v oborech archeologie (367 záchranných a předstihových archeologických výzkumů, 289 vyjádření ke stavebním činnostem), dále se archeolog MČR podílel na projektu *Reidentifikace skalních lokalit v oblasti Českého ráje* ve spolupráci s univerzitou v Hradci Králové a ZČU v Plzni), spolupracoval s ČGS Praha na projektu Metalurgie železivců, aj. Ostatní pracovníci odborného oddělení řešili 25 institucionálních výzkumných úkolů, a to v oborech etnologie, historie, mineralogie a umění. Regionální pověřené pracoviště pro dokumentaci Tradiční lidové kultury pokračovalo za finanční podpory MKČR ve zpracování sbírky J. V. Scheybala, na výzkumu dokladů řezaných betlémů v oblasti Pojizeří a tzv. Betlémské cesty ve Vysokém nad Jizerou, na dokumentaci tradičního zpracování pletení z proutí a slámy v Pojizeří, na doplnění nominace Ruční výroby vánočních ozdob ze skleněných perliček na *Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví UNESCO* atd. Oddělení historie pokračovalo v projektu *Horolezci a horolezectví v Českém ráji* a výzkumu dějin obce Všeň. Hlavním úkolem oddělení umění bylo dokončení dlouholetého výzkumu *Drobné kamenické památky v Pojizeří*. Předmětem výzkumu oddělení mineralogie byla dokumentace a mineralogický výzkum v činných lomech, v oblasti Českého ráje a Podkrkonoší, výzkum výskytů a původů drahých kamenů v Podkrkonoší, geochemický výzkum safírů z Jizerské louky, Českého středohoří a Podkrkonoší a výzkum podkrkonošských achátů, aj.

EDIČNÍ ČINNOST

V roce 2019 muzeum vydalo 5 čísel Čtvrtletníku muzea, z toho jedno mimořádné. Pracovníci odborného oddělení spolupracovali na realizaci edičních počinů obcí a měst v regionu a pravidelně přispívali do odborných i populárně naučných periodik.

V roce 2019 pracovalo v MČR Turnov 25 pracovníků v hlavním pracovním poměru, z toho 2 pracovníci na úseku vedlejší hospodářské činnosti, 2 pracovní místa vytvořena na dobu určitou v rámci projektu *Brána do světa sbírek* (Ing. Jan Macoun a Lenka Mařanová). Během roku 2019 došlo k řadě dalších drobných personálních změn, které byly vyřešeny tak, aby nedošlo k omezení plynulého provozu organizace.

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM PRO VYSOKÉ NAD JIZEROU A OKOLÍ V ROCE 2019

Svatava Hejralová

Muzeum ve Vysokém se v současnosti potýká s personálními problémy. V polovině roku 2019 odešel PhDr. Daniel Dědovský a nastoupila za něho nová odborná pracovnice Mgr. Veronika Blahová, bez praktických provozních zkušeností. Ke konci roku pak odešel Bc. Roman Kašťák a byla přijata brigádnice Eliška Bochová. Na poloviční úvazek zůstává pracující seniorka Svatava Hejralová. Muzeu nejvíce schází jmenování stálého vedoucího, ale přesto dokázalo nabídnout řadu pěkných výstav a doprovodných akcí.

Chystá se pevná koncepce celé expozice, rekonstrukce kanceláře, postupné vyklízení od balastu.

SBÍRKOVÝ FOND A JEHO VYUŽÍVÁNÍ

Muzeum zapůjčilo 94 předmětů či fotografií a dokumentů, poskytlo též 82 konzultací s možností nahlédnutí do archivu, především památkářům z Liberce.

Podařilo se více digitálně katalogizovat a dle výsledků kontrol z ministerstva kultury také inventarizovat sbírkové předměty do příslušných programů. Za loňský rok to bylo 2 594 předmětů, obrazově zdokumentováno na 1 800. Kromě toho došlo i na řadu darovaných předmětů, které nebyly zapsány a uloženy. Pokračovalo se v třídění pozůstalostí uchovaných v prostorách městského úřadu. Podařilo se nainstalovat zrestaurovaný cechovní sedmerácký prapor a doplnit model senoseče novými figurami. Muzeum přispělo ke vzniku knih *Lidová kultura západních Krkonoš* a *To pravé místo pro divadlo*. Získalo i nové publikace do své knihovny.

VÝSTAVY

Galerie
Jak šel čas lékárnou
50 let národní přehlídky ve Vysokém

Malá výstavní místnost
Rodák Karel Kramář
výstava fotografií Jana Anděla *Zima na horách*
Poslední živá tradice – Návlek koral
Betlémy ze sbírek muzea

Divadlo Krakonoš
Meetingy na Petruškových vrších

Městský úřad
Ohlédnutí za přehlídkou
Oslavy 100 let republiky s Karlem Kramářem ve fotografii Ivo Mičkala

DOPROVODNÉ AKCE

O lékárenství měla Eva Stoklasová 4 besedy, při Muzejní noci se představili ve všech prostorách muzea místní „Šikulky" s ukázkami domácích výrobků, promítaly se dokumentární filmy domácího amatérského filmaře ze *Závodů po staru*, z akcí Motoklubu, z průběhu divadelní noci, i staré filmy ČT. Vždy proběhly vernisáže s programem, ať už to byla vernisáž k Návleku koral, kde se odborné stránky ujali zástupci Preciosy ze Zásady se zpestřením

s nejstarší navlékačkou korálí, dvaadevadesátiletou paní Markovou, nebo vernisáž výstavy o největší akci ve Vysokém – 50 let Národních přehlídek venkovských divadelních souborů – přímo o vysocké pouti pod patronací Krakonoše, stejně jako k betlémům, se stylovými koledami i poudačkami. Velkou poctou pro celé okolí byla návštěva hejtmana Libereckého kraje při akci *Den hejtmana* ve Vysokém. Ve spolupráci s knihovnou proběhly i další dvě besedy. Muzejníci poskytli rozhovory do Českého rozhlasu, pravidelně přispívají články do městského zpravodaje a spolupracují s informačními centry z okolí jak z Krkonoš, tak i z Jizerských hor.

Potěšilo nás 5 009 návštěvníků. Doufáme proto, že se i přes očekávané personální změny i změnu vzhledu kanceláře bude i v následujícím roce díky porozumění a starostlivosti zřizovatele, města Vysokého nad Jizerou, muzeu dařit.

MĚSTSKÉ MUZEUM V ŽELEZNÉM BRODĚ V ROCE 2019

Petra Hejralová

Muzeum má dvě stálé expozice, ve kterých prezentuje své sbírkové fondy. Sklářskou expozici v budově někdejší městské spořitelny na náměstí 3. května a národopisnou v roubeném domě Na Bělišti. Dále spravuje dva depozitáře se sbírkovými předměty, jeden ve víceúčelovém domě Na Poříčí a druhý v budově spořitelny.

Ředitelkou muzea je Mgr. Petra Hejralová a dalším jeho zaměstnancem je Mgr. David Řeřicha, kurátor sbírkových fondů. Na zkrácený pracovní úvazek 0,5 dále v muzeu pracují Kateřina Řezníková a Mgr. Lenka Jůnová. Se zajištěním provozu obou expozic o víkendech a během návštěvní sezóny tradičně vypomáhali stálí spolupracovníci.

Hlavní návštěvní sezóna probíhala od května do září a otevírací doba je už po několik let stabilní, út – ne 9–12, 13–16 (resp. 17) hodin, mimo hlavní sezónu je otevřeno o víkendech.

Návštěvnost obou muzejních expozic v roce 2019 činila 3881 osob. Na další kulturní akce (*Velikonoční jarmark, Vánoční trhy*) přišlo 1580 osob.

Podstatná část pracovní náplně se během jarního, podzimního a zimního období soustředila především na práci se sbírkami a v čase návštěvnické sezóny jsme se věnovali návštěvníkům. V druhé polovině roku jsme intenzivně pracovali na přípravě rozsáhlého a komplexně pojatého projektu *Spojeno sklem!*, jehož nejviditelnějším výsledkem by měla být modernizace sklářské expozice.

Během roku jsme uspořádali několik větších a menších výstavních projektů a dalších pravidelných akcí. Rozsáhlejší výstava proběhla v Městské galerii Vlastimila Rady, kde se na společné výstavě s názvem *„Pavel Ježek a jeho žáci"* sešli výtvarníci a sklářští mistři, kteří studovali v oddělení hutního tvarování skla v želez-

nobrodské sklářské škole pod vedením Pavla Ježka. Další výstavní projekt byl spojen s třicátým výročím Sametové revoluce.

Po dobu letní návštěvnické sezóny (červen–srpen) jsme pořádali čtvrteční pravidelné komentované prohlídky sklářské expozice. Na začátku září se konal osmý ročník sklářského sympozia *„Letní sklářská dílna"*, které i letos proběhlo ve spolupráci s železnobrodskou firmou Detesk. Po dvouleté přestávce se sympozium vrátilo opět do hutě sklářské školy, kde tvořili tři sympozisté, jeden sympozista dostal k dispozici materiální i personální zázemí ve firmě Detesk. Sympozia se zúčastnili Irena Czepcová, Marta Havlíčková, Jan Hásek a Tadeáš Podracký. Výsledky byly představeny na samostatné výstavě zahájené v rámci festivalu skla a sklářského řemesla *Skleněné městečko* a prezentovány v tištěném katalogu. Všichni sympozisté představili svou uměleckou tvorbu na veřejných přednáškách v aule sklářské školy.

VÝSTAVY

- *IVANA KANTŮRKOVÁ – malby, kresby, ex libris* (Bělniště)
- *Sklo inspirované republikou* (sklářská expozice)
- *Nové přírůstky do sbírky skla* (sklářská expozice)
- *Vladimír Jandejsek – Podkrkonošské chalupy* (Bělniště)
- *Jan Hrubý* – výstava kreseb a grafik (Bělniště)
- *Pozapomenutý příběh jedné rodiny* – ministra JUDr. Josefa Matouška (Bělniště)
- *Iva Kolorenčová – KRAJINOU* (Bělniště)
- *Pavel Ježek a jeho žáci* (Městská galerie V. Rady)
- *Listopad 1989 v Železném Brodě očima pamětníků* (zasedací síň Městského úřadu a Bělniště)

O všech výstavních projektech by se dalo dlouze vyprávět. Připomeňme alespoň jako pars pro toto jen jeden z nich, bilancující nové přírůstky ve sbírce skla Městského muzea. Mezi nimi byla nejpočetněji zastoupena díla žáků sklářské školy, sériově produkované výrobky Železnobrodského skla a také výsledky z proběhlých ročníků sklářského sympozia *Letní sklářská dílna*. Tentokrát byly prezentovány předměty výjimečné a ojedinělé, často se zajímavým původem, jako reprezentativní váza, kterou u příležitosti výročí vzniku Československé republiky navrhl Ladislav Přenosil pro železnobrodskou firmu Františka Halamy, podmalba na skle Zdeňka Juny k slavnostnímu otevření budovy železnobrodské sklářské školy v roce 1926. Zastoupeny byly i tradiční železnobrodské figurky, ovšem v netradičním pojetí podle návrhu turnovského malíře Dalibora Matouše, nebo rytiny, zdobící například vázy loužnické firmy Františka Toma a železnobrodského výrobce Rudolfa Hlouška.

PŘIDRUŽENÉ AKCE

- *Po stopách skřítka Střípka*
- *Velikonoční jarmark na Bělišti*
- Beseda s Lenkou Holubičkovou o první světové válce a o osudech vojáků
- Program na Bělišti – výtvarné dílničky, pohádky a další programy pro rodiny s dětmi ve spolupráci s Rodinným centrem Andílek a spolkem Semínko země
- *Dny Lidové architektury Libereckého kraje* (Bělniště)
- *Víkend křišťálového údolí*
- Sklářské sympozium *Letní sklářská dílna 2019* (sklářská expozice)
- *Vánoční trhy na Bělišti*

SBÍRKY

V roce 2019 získalo muzeum do svých sbírek celkem 240 přírůstkových čísel (cca 400 předmětů). O nejvíce přírůstků byly rozšířeny sbírky skla a bižuterie (výsledky sympozia, soubor prací žáků sklářské školy z oddělení hutního tvarování skla, soubor skleněných figurek B. Tlapákové, nápojový soubor A. Meteláka navržený pro Družstevní práci, skleněné plakety Ladislava Olivy a dvě autorské plastiky Ilji Bílka). Sbírka obrazů byla doplněna o díla Miloslava Janků, Zdeňka Juny, Milana Meteláka, Jindřicha Tocksteina, Aloise Meteláka nebo Josefa Durycha. Rozšířena byla i sbírka Etnografie a Numismatiky a do sbírek přibylo i velké množství fotografií a pohlednic. Téměř všechny nové přírůstky byly zpracovány ve druhém stupni evidence a zároveň byla pořízena jejich fotodokumentace. Pracovali jsme i na katalogizaci muzejní knihovny.

V rámci pravidelné inventarizace sbírkového fondu jsme zrevidovali celkem 2000 předmětů (část podsbírky Bižuterie B1– B2000).

I v roce 2019 jsme využili dotačního programu Ministerstva kultury na restaurování a konzervování sbírkových předmětů. Pokračovali jsme v restaurování podmaleb na skle, které jsou umístěny ve stálé expozici muzea (Poslední večeře a Boží hrob) a z depozitáře jsme vybrali velkoformátovou podmalbu zobrazující sv. Václava.

BADATELÉ

Během roku se na nás obrátilo 15 tazatelů s dotazy, nejčastěji na určení skleněných předmětů. Muzejní sbírky přijeli osobně studovat tři badatelé. Okruhy jejich zájmu byly ve dvou případech spojeny se sklářskou sbírkou a v jednom případě se sbírkou etnografickou.

EDIČNÍ ČINNOST

Městské muzeum spolufinancovalo vydávání recenzovaného periodika Fontes Nissae, Petra Hejralová je členkou redakční rady. Mgr. David Řeřicha je členem redakční rady vlastivědného sborníku Od Ještěda k Troskám, v němž publikoval tři příspěvky. Mgr. David Řeřicha pravidelně přispíval do Železnobrodského zpravodaje do rubriky *„Z muzejního depozitáře“*.

LITERATURA

***Rocznik Jeleniogórski: pismo regionu Karkonoszy*. Tom 51.** Jelenia Góra: Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry, 2019. 417 s. ISSN 0080-3480

Jako každý rok, máme i letos možnost nahlédnout do Jelenohorské ročenky a seznámit se s tím, čím se naši polští kolegové právě zabývají, jaké historické problémy řeší. Nepochybně nám to poskytuje mnohé poučení i z hlediska metodologie historické práce.

Sborník otevírá šestice zasvěcených studií renomovaných historiků. Tak Stanisław Firszt se v příspěvku *O potřebě archeologického výzkumu hornicko-hutnicko-kovářského střediska v Kovarech* (s. 13–28) zamýšlí nad faktem, že před rokem 1945 i po něm byly archeologické výzkumy v Krkonoších, Jizerských horách a Janovickém rudohoří, ale i Jelenohorské kotlině velmi řídké; příčinou byl kamenitý terén. Legendy kladou k roku 1148 založení Kovar horníky, povolanými knížetem Boleslavem Kadeřavým, avšak první písemná zmínka je z roku 1355. Těžba doznala úpadek na konci 17. století, počátkem 19. století byla obnovena. Od r. 1926 byla těžena uranová ruda a okolí Kovar bylo uzavřeno turistům i výzkumu. Haldy vytěženého odpadu převrstvily dávné stopy po těžbě, staré pece nahradily nové. V posledních deseti letech zde proběhlo 25 záchranných výzkumů, které autor bilancuje.

Magdalena Barbara Opęchowska popisuje *Život obyvatel Jelení Hory za třicetileté války* (s. 29–44) a z kronik a literatury dokumentuje útrapy, které jim válka přinesla. S pomocí lidarových snímků se Michału Filipowiczovi podařilo lokalizovat šest pozůstatků valů a dalších vojenských objektů ze slezských válek a válek o bavorské dědictví.

Ředitel pobočky Státního archivu v Jelení Hoře Ivo Łaborewicz snesl vyčerpávající měrou doklady k zajímavé události z roku 1908, tzv. *Burgenfahrt*, objížďce slezských hradů Spolkem pro zachování německých hradů; navštíven byl Grodziec, Chojnik, Książ a Świny (s. 59–80). Majitelé těchto sídel to pojali jako příležitost k vlastní reprezentaci, nechyběl bohatý kulturní program a pohoštění, což při počtu účastníků zájezdu (až 185) jistě nebylo snadné.

Na komplikovaný poválečný vývoj se zaměřil Justin Bilski v rozsáhlé studii *Noviny Wolność jako orgán propagace organizace Svoboda a nezávislost na Dolním Slezsku* (s. 81–124). Zmíněná podzemní organizace navazovala na likvidovanou Zemskou armádu a prováděla hlavně zpravodajskou činnost proti komunistické Veřejné bezpečnosti. Po devíti měsících byla v červnu 1946 zničena, zanikly i její noviny. Tajné činosti se aktivně účastnilo 150–200 osob, zatčeno bylo ale několik set spolupracovníků a 44 z nich popraveno nebo zahynulo ve věženích.

Rocznik se pouští i do současných témat. Łukasz Sołtysik vytvořil pozoruhodnou biografii Jerzy Kazimierza Nalichowského (s. 125–154), který se v roce 1980 zapojil do práce Solidarity v Kovarech a stal se jedním z jejích lídrů, načež byl půl roku internován. V březnu 1990 byl za Solidaritu jmenován v Jelení Hoře vojvodou a pro nás jsou důležité jeho zahraniční aktivity – jeho přičiněním byla v květnu 1991 v Liberci uzavřena trojstranná česko-německo-polská dohoda o potřebě široce chápané spolupráci a poté rozhodnuto o utvoření dodnes funkčního Euroregionu Nisa.

V oddíle „Materiálů a vzpomínek" představila Małgorzata Kysil rozchvácenou sbírku obrazů v paláci Schaffgotschů

ve Slezských Teplicích, a to na základě inventáře z roku 1943 (s. 155–178), jehož edici přináší. Malíře Krkonoš Friedricha Iwana (1889–1967) přiblížil Markus Kawaletz (s. 179–196). Umělec byl spjat s Jelení Horou a Kamennou Horou. Další dva příspěvky jsou vzpomínkami na dobu po skončení druhé světové války. Nezvyklé je publikovat jako studii text z rukopisu starého šedesát let, jako v případě ornitologa a tehdejšího vedoucího Přírodovědného muzea ve Slezských Teplicích Herberta Koptona. Jeho *Ptáci Krkonoš (s. 217–242)* jsou však nepochybně zajímaví i pro současný výzkum. Z dalších článků vybíráme například práci Marka Szajdy *Památníky nezávislosti, vzniklé v roce 2018 v jelenohorském regionu na příkladu vybraných míst* (s. 259–276) – k 100. výročí vznikla řada pamětních desek i pomníků, jejichž genezi, fotografie i popis přináší, škoda, že opět bez rozměrů.

Obsáhlý je také oddíl „Jubilea a zprávy". Příspěvky jsou v něm věnované například výročím Přírodovědného muzea, Krkonošského národního parku a ochrany přírody jelenohorského regionu – Krajinného parku Údolí Bobru a Rudavského krajinného parku.

Nejvíce nás zajisté zajímá výroční zpráva činnosti pobočky vratislavského Státního archivu v Jelení Hoře, který má stále osm pracovníků, z toho pět archivářů. V roce 2018 získal 11 nových archivních fondů v rozsahu 33,94 bm a 56 přírůstků z let 1709–2015 o 54,98 bm; ke konci roku pečoval o 817 fondů, tvořících 212 650 archivních jednotek a zabírajících 2 798,76 bm. Knihovna byla obohacena o 323 svazků, čímž vzrostla na 10 914 svazků. Pořádán byl ONV Lwówek Śląski 1950–1974 v rozsahu 54,24 bm. Byly převáděny starší inventáře do systému ZoSIA (tzv. retrokonwersja), což často znamená konfrontaci zápisů s originálními archiváliemi, přesto byl plán překročen. Ze zajímavých informací vybíráme ještě 227 badatelů se 453 návštěvami, z toho 110 návštěv bylo cizinců, 464 vyřízených dotazů, kolem 2800 ústních informací, připravil pět výstav. Archiv vykonal 29 kontrol u původců archiválií, povolil 109 skartací. V současnosti má převzít 4x více archiválií, než má volného místa v regálech – pouhých 250 bm. Proto bylo přikročeno k zemním izolacím sklepů, které budou sloužit jako depoty.

Mezi pěti recenzemi literatury potěší, že sám Ivo Łaborewicz podrobil důkladné lektuře i naši ročenku – svazek 31 (s. 342–344). Příspěvky k objevu zaniklého kostela sv. Alžběty v Jilemnici jej inspirovaly k povzdechu, že archeologické vykopávky v Jelenohorské kotlině marně čekají na své publikování. Jednou z recenzovaných knih je Łaborewiczova a Szajdova *Velká válka ve stínu Krkonoš: německé a polské památníky v jelenohorském regionu z perspektivy uplynulého století 1914–1918* (Jelení Hora 2018, 156 s.) s jejich důkladným katalogem. Tak jako v našem pohraničí neměli ani noví obyvatelé Slezska zájem udržovat německé pomníky, teprve po roce 1990 se situace změnila, přestalo jejich systematické ničení a mnohé byly naopak obnoveny.

V ročence došlo k jedné významné změně – Jelenohorskou kroniku, kterou v ní publikoval bývalý ředitel archivu Czesław Margas, nahradil Krzysztof Tęcza *Vlastivědnou kronikou regionu*: chronologicky popisuje významné události a doprovází je fotodokumentací (s. 372–414).

Rozcnik Jeleniogórski je monumentálním dílem aspirujícím na dokonalost. Svědčí o tom nejen pestrost a zajímavost obsahu, ale i očekávaný přesah; příspěvky jsou opatřovány českým a německým resumé, také obsah je trojjazyčný. A snad se

brzy dočká i kvalitnějšího papíru, na němž by to tomu množství fotografií, jimiž sborník oplývá, slušelo mnohem lépe.

Ivo Navrátil

KOVÁŘ, Miroslav (red.) a kol. *Navarov: zámek a hrad.* Praha: Radka a Petr Turkovi, 2018. 212 stran. ISBN 978-80-270-3621-9

Nová publikace doprovází zakončování stavební revitalizace zámeckého areálu a původně raně barokního zámku Navarov. Kniha vychází nákladem zadavatelů stavby a současně majitelů zámku, manželů Radky a Petra Turkových.

Netradiční formát s kvalitním papírem, barevným obrazovým doprovodem a pevnou vazbou s přebalem bývá většinou dáván výpravným, obrazovým a reprezentačním publikacím. Ani tato není výjimkou a svůj reprezentativní dojem umocňuje nejen příklonem ke kvadratickému formátu 29×31 cm, ale i polygrafickou volbou kvalitativně specifického druhu papíru, záměrně obcházející tradiční křídový, a přitom působící elegantněji, bez újmy na kvalitě bohatého obrazového materiálu. Kniha prezentuje nejen novou stavebně vizuální změnu zámeckého areálu, ale i stavební a historický vývoj samotného zámku a jeho hospodářského příslušenství, včetně blízkého torza stejnojmenného středověkého hradu.

Současné fotografie, většinou v autorství Petra Neuberta, kladou důraz na artové pojetí mezi dokumentací detailu a celku s uměleckou hloubkou záběru. Kompozičně vyvážené snímky si hrají s barvami podzimu i dopadem denního světla. Také ostatní autoři se fotograficky podíleli na obrazovém obsahu, takže nás kniha provede zhruba 130 fotografiemi nejen exteriéru zámku a nejbližšího zámeckého okolí, ale také zámeckým interiérem, průběhem restaurování fresek, stavebními detaily a kvalitními reprodukcemi archiválií, plánků a půdorysů, zvláště ze Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou a Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou, které mají k Navarovu nejbližší tematický dosah. Úplnost obrazového doprovodu pak naplňují stavebně historické půdorysy, architektonické modely rekonstrukcí a projekční plány.

Z více než dvou stovek stran je polovina tvořena textem. Noblesnost zpracování prohlubuje i zachování širokých okrajů textové části. Ani tento vizuální formát není na újmu obsahu textu, který dále splňuje nároky odborné stati.

Obsah kapitol je přehledně koncipován na soustředěný průřez celou historií až do současnosti, s přesahem na vize nejbližší budoucnosti.

Podstatnou textovou část přirozeně zaujímá kapitola *Dějiny zámku a hradu Navarova* v podání ředitele Odboru archivní správy a spisové služby MV ČR Jiřího Úlovce. Přehledně zpracované dějiny navarovského panství, od první písemné zmínky až do současnosti, čtenáře seznámí se všemi podstatnými mezníky vlastnického vývoje tohoto statku. Zvláštní zřetel je kladen především na barokní období a třicetiletou válku, kterým se místní vlastivědná literatura v minulosti tolik nevěnovala. Trochu s podivem je bez většího zájmu překročena tragická událost potenciální dědičky největšího středoevropského panství Smiřických Elišky Kateřiny, jehož součástí byl v té době i Navarov, a která velice úzce souvisela s vlastnickými zájmy posledních pro-

sperujících majitelů navarovského panství. Zato je třeba ocenit střízlivý přístup dr. Úlovce k dualitě první písemné zmínky a stavitelského autorství hradu. Stejně tak vhodné zařazení dvou písemných zpráv k Navarovu z kanceláře krále Václava IV. z konce 14. století a jejich kontextuálních náležitostí, které dosavadní literatura, ani přes ediční zpracování, nezohledňovala.

Slabší stránkou je následující kapitola *Medailonků vybraných osobností*, která sice udržuje jistou časovou chronologicitu, ale hesla nejsou vyvážená obsahem ani rozsahem. Zásadní rody a osobnosti jsou přecházeny třemi větami bez spojujícího čtenářského kontextu a osobnosti, které neměly s hradem nebo zámkem nic společného, jsou popsány celým odstavcem obecných informací dohledatelných na internetu.

Nejstaršímu období je věnována poslední kapitola *Hrad Navarov*, v níž stavební historik a dokumentátor památkového ústavu Ivan Peřina s archeologem zaměřujícím se na gotické kláštery Miroslavem Kovářem zpracovali stavebně historický vývoj zříceniny hradu Navarova. Jde vůbec o první podrobnější práci tohoto druhu v souvislosti s hradem.

Pokročilejší historické období zastupuje *Výpověď archeologie k dějinám zámeckého areálu v Navarově* v podání archeologa „Pražského hradu" Josefa Matiáška, na které navazuje kapitola *Nástin stavebních dějin zámeckého areálu v Navarově* (Miroslav Kovář) a ta pozvolna přechází do podkapitol *Raně barokní výstavba zámeckého areálu* a *Vrcholně a pozdně barokní proměny zámku a zámeckého areálu*.

Střed knihy je prostoupen dvěma exkurzy: *Restaurování nástěnných maleb v zámecké kapli* od restaurátora Tomáše Bergera a *Zámecký park Navarov* krajinářské architektky Kamily Krejčiříkové. Pomyslné zastřešení několikasetletého vývoje zámeckého areálu zakončuje poslední oddíl knihy *Revitalizace zámeckého areálu v Navarově* od Ing. arch. Martiny Novotné, která shrnuje revitalizační vizi jejího týmu, hledajícího konsenzus mezi historickou památkou a reálným užíváním objektu do budoucna.

Komplexnost publikace je završena fotografickou přílohou na konci knihy s panoramatickým krajinářským snímkem, slovníčkem odborných výrazů, výběrovou bibliografií a anglicko-německým resumé. Obsah na začátku knihy je sice trochu zavádějící, ale o to přehlednější je zpracování publikace jako celek.

Jedná se o reprezentativní dílo majitelů zámku a jedinou takto soubornou publikaci k zámku a hradu v tomto rozsahu vůbec. Kniha bude dílčím způsobem přínosná i pro další studijní zájem o tento objekt, který zvláště v případě původního hradu má celou řadu nezodpovězených otázek. Přehlednost, odbornost a estetická forma publikace si jistě najde své místo v nejedné bibliografii.

Pozornější čtenáře jistě zaujme fakt, že kniha důsledně dodržuje krátkou fonetickou formu názvu Navarov, přestože je v posledních desetiletích pravopisně ustálená s dlouhou slabikou Návarov. Nutno poznamenat, že současná podoba je až novotvarem, a tak se i na turistických informačních cedulích pravidelně setkáváme s oběma variantami názvu. Autorský kolektiv tak vzdal hold její historické podobě, stejně jako svým dílem přispěl k vědomostnímu obohacení této památky.

Přemysl Špráchal

ČECHURA, Jaroslav, KUCROVÁ, Veronika a VLASÁKOVÁ, Zuzana. *Smiřičtí: krátké dějiny úspěšného rodu.* Vydání první. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018. 474 stran, 8 nečíslovaných stran obrazových příloh. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska; svazek 16. ISBN 978-80-7422-646-5

Šestnáctý svazek edice Nakladatelství Lidových novin *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska* pojednává o rodu, jehož existence sice nebyla dlouhá, ale přesto se nesmazatelně zapsal do našich dějin. Jeho příslušníci byli hybateli politických událostí v náboženský zjitřených dobách a také výborní hospodáři, kteří v mnohém předběhli svou dobu. Kniha, která je výsledkem práce tři autorů, je první ucelenou monografií o Smiřických. V úvodu autoři upozorňují na to, že nemohou odpovědět na všechny otázky, což souvisí zejména s tím, že se do dnešní doby nedochoval rodový archiv. Nutno podotknout, že autoři se s touto komplikací vyrovnali bravurně a o Smiřických podali plastický obraz.

Sledovaný rod vstoupil na scénu na počátku 15. století, v době, kdy to v českých zemích začalo nábožensky vřít. Byly to právě husitské války, které přinesly rodu stojícímu na straně umírněných kališníků vzestup. Původně nevýznamný zemanský rod z východních Čech se vypracoval mezi naši přední šlechtu. Stalo se tak zásluhou Jana Smiřického, který se dostal do nejvyšších pater politiky a významně rozšířil pozemkovou doménu. O to horší byl jeho pád. Skončil na popravišti, kam se dostal po konfliktu s Jiřím z Poděbrad. Z dalších představitelů rodu věnují autoři větší pozornost Zikmundovi Smiřickému, prvnímu velkému hospodáři rodu. Ten roku 1514 značně rozšířil majetky, když se mu podařilo získat panství Hrubá Skála, spolu s řadou dalších statků. Promyšlená hospodářská politika Smiřických vedla k tomu, že na počátku 17. století patřili k nejbohatším šlechticům v zemi.

Dobré finanční zázemí jim umožnilo být hybateli událostí v době formující se stavovské opozice. Byli to právě Smiřičtí, konkrétně Albrecht Jan, kteří stáli v předvečer třicetileté války v centru dění. V jejich paláci se konala schůzka českých stavů před defenestrací. Posléze se Albrecht Jan stal jedním z direktorů, zemřel však již 18. listopadu 1618, ve věku necelých 24 let. Potomky neměl a majetek tak přešel na jeho tři sourozence – Elišku Kateřinu, Markétu Salomenu a Jindřicha Jiřího, který byl ovšem nesvéprávný a nemohl se stát správcem majetku. Osudy těchto posledních Smiřických byly skutečně dramatické. Eliška Kateřina prožila románek s kovářem a následnou internaci na Hrubé Skále a Kumburku. Roku 1620 zemřela spolu s mnoha dalšími lidmi při výbuchu na jičínském zámku, tehdejším sídle rodu. Markéta Salomena se tak stala jedinou poručnicí nad majetkem a nesvéprávným bratrem. Majetku si ale dlouho neužila, neboť po bělohorské porážce utekla kvůli své víře do Slezska. Majetek Smiřických byl následně konfiskován a jeho značnou část získal Albrecht z Valdštejna.

Nevšední životní osudy jednotlivých Smiřických rozebírají autoři v prvních kapitolách. Následně se zabývají různými aspekty působení tohoto šlechtického rodu. Rozebírají problematiku vzdělávání, včetně fenoménu tzv. kavalírských cest, na kterých mladí aristokraté získávali všechny potřebné zkušenosti a dovednosti. Podstatnou část knihy tvoří kapitoly o hospodaření a finančnictví Smiřických, ve kterých Jaroslav Čechura zúročil své dosavadní dlouholeté bádání o této proble-

matice. Na rozdíl od jiných oblastí života rodu mohl Čechura čerpat z bohaté pramenné základny. V literatuře se často uvádí, že Smiřičtí byli znamenitými hospodáři, což Čechura analýzou pramenů potvrzuje, když rozebírá formu hospodaření na jejich panstvích. Typické bylo hospodaření formou režijního velkostatku s maximálním využitím námezdní pracovní síly. Robota zde hrála jen marginální roli. Například panství Semily bylo na počátku 17. století zcela bez robot. Smiřičtí byli v tomto ohledu velmi moderní a předstihli dobu. Čechura mluví o tzv. protokapitalistickém systému. V souvislosti s tím zmiňuje ještě jeden zajímavý aspekt, který jim měl dopomoci k vynikajícím hospodářským výsledkům, a to protestantskou etiku, tedy určitou skromnost, která se projevovala v malých nákladech na živobytí a reprezentaci.

Další oblastí, kterou autoři (resp. autorka) rozebírají, je i otázka smrti a pohřbívání Smiřických. Toto téma rozhodně nešlo opomenout, protože k pohřbu jednoho z příslušníků náchodské větve rodu, Albrechtu Václavovi, se dochoval unikátní pramen. Jedná se o funerální sborník, který líčí poslední cestu tohoto šlechtice z Prahy do rodové hrobky v Náchodě a vše, co tento okázalý pohřeb provázelo. Je cenným zdrojem informací o pohřebních rituálech i o nábo- ženských poměrech té doby.

Obraz rodu Smiřických, který trojice autorů v knize podala, je vskutku zdařilý. Kniha je neobyčejně čtivá a psaná živým jazykem. Autoři si často pokládají otázky a následně se na ně pokoušejí hledat odpovědi. Tam, kde to prameny neumožňují, hledají alespoň tu nejpravděpodobnější variantu. Jejich úvahy jsou často velmi zajímavé a jsou osvěžením celého díla. Jak již bylo řečeno výše, vylíčení života Smiřických z pera autorů je velmi plastické. Autoři se neuchýlili k pouhému popisu životních osudů rodu na pozadí politických událostí. Řeší i dnes stále populárnější témata šlechtické historiografie jako vzdělání či smrt. Problematika hospodaření a finančnictví, které je v knize věnovaná velká pozornost, je v podání Jaroslava Čechury čtivá a srozumitelná. Vše dohromady vytváří ucelené dílo, které podává výborné svědectví o životě tohoto rodu. Jediné, co kazí celkový dojem z knihy, jsou občasné překlepy v textu. I přesto se Smiřickým dostalo monografie, kterou jim mohou ostatní šlechtické rody závidět.

Text doplňují bohaté ilustrace (barevné i černobílé), užitečnou přílohu představují rodokmeny Smiřických, díky kterým se čtenář může lépe zorientovat v jednotlivých představitelích rodu. Kniha obsahuje také jmenný a místní rejstřík, seznam použité literatury a poznámkový aparát.

Lenka Šplíchalová

RÝDL, Karel. *Jan Ámos Komenský a východní Čechy (1623–1628).* [Pardubice]: Univerzita Pardubice, 2017. 124 stran. ISBN 978-80-7560-062-2

V roce 2020 uplynulo 350 let od úmrtí jednoho z největší Čechů, Jana Amose Komenského. Recenzí se tedy vracím k sice tři roky staré, přesto nejnovější monografii věnované pobytu a působení této osobnosti v našem kraji. Nevelkou publikaci jsem bral do rukou s obavou, aby nešlo o jednu z mnoha popularizačních brožur k atraktivnímu tématu, které jen slepě převypráví dávno známé. Druhý pohled mne naopak naplnil nadějemi, neboť dílo mělo formální náležitosti plnohodnotné

odborné práce. Během čtení jsem však rychle vystřídal řadu emocí, bohužel většinou nikoli pozitivních. Ačkoli je publikace vydaná akademickým pracovištěm a zaštítěna dvěma patřičně odborně kvalifikovanými recenzenty, má řadu nedostatků.

Autor v úvodu správně konstatuje absenci kritického odborného zpracování pobytu J. A. Komenského ve východních Čechách a snaží se tuto citelnou mezeru zaplnit. Předpokládá, zřejmě oprávněně, že se zásadní nové informace k tématu již získat nepodaří, a tudíž je možné se pustit do autoritativní syntézy. Díky zbytečným, někdy až triviálním chybám však recenzovanou publikací tuto ambici naplnil jen částečně. Což zamrzí o to více, když sám autor uvádí, že se tématu věnoval deset let, a to včetně pilného sběru regionální literatury a opakovaných návštěv lokalit spojených s pobytem J. A. K.

První nepřesnost či nesystémovost je možné spatřovat již v úvodním vymezení východních Čech na s. 4. Autor tak činí pomocí výčtu někdejších politických okresů, vynechává však okresy Jilemnice a Trutnov. Oba samozřejmě do regionu východních Čech patří nejen z důvodu příslušnosti k historickým krajům. Z pohledu sledované publikace je ovšem ještě důležitější, že se na území těchto vynechaných okresů nacházejí lokality přímo spjaté s životem a dílem J. A. Komenského – Horní Branná, Vlčice, Žacléř. Tato místa a události s nimi spojené autor v dalším textu vícenásobně zmiňuje a některým věnuje nemalý prostor, poprvé ještě v rámci úvodu na s. 6. Jedná se tak o zdánlivě zanedbatelnou nedokonalost či nedůslednost, kdyby ovšem nepředznamenala řadu podobných následujících.

Závažnější chyby lze pozorovat v pasážích snažících se o zasazení pobytu a působení J. A. K. do regionálně historického kontextu. Velký zmatek tak panuje na s. 9 v přehledu panství a jejich majitelů ve sledované oblasti na začátku stavovského povstání. Sadovským totiž připisuje Bílou Třemešnou, ačkoli se na ni dostali až roku 1624 coby frýdlantští leníci Albrechta z Valdštejna. Správnou informaci o Třemešné a Sadovských pak v knize nalezneme na s. 38 v poznámce 88. Vraťme se však ještě na s. 9. Zde narazíme také na nepochopitelnou informaci, že Smiřičtí byli velmi vlivnými přívrženci katolického císařského tábora. Albrecht Smiřický přitom byl jedním z iniciátorů defenestrace a obětavým podporovatelem stavovského povstání. Dále autor zcela mylně uvádí, že Valdštejnové se měli před Bílou horou ze severovýchodních Čech téměř vytratit. Dokládá to prodejem panství Štěpanice – Horní Branná. Zcela mu tak uniká fakt, že v okolí Miletína a Hostinného drželo své statky početné příbuzenstvo samotného Albrechta z Valdštejna – jeho přímí strýcové a bratranci, bez výjimky protestanté. Autorem vykreslovaný obraz oblasti ovládané vlivnými katolíky je tak pravým opakem reality. V severovýchodních Čechách byli protestanté v naprosté převaze, v samotném úzkém Podkrkonoší pak právě po prodeji Horní Branné katolickou větví Valdštejnů nepatřilo katolické vrchnosti prakticky žádné panství. Autor zde zcela mylně přenesl dojem z majetkových poměrů v regionu v době pobytu J. A. K. do období předbělohorského. Ostatně ještě v době pobytu J. A. K. zde na velké části majetků přežívala velká část šlechty více či méně zřetelně sympatizující s protestantismem. Podobně anachronické je zmiňovat v souvislosti s 20. lety 17. století v severovýchodních Čechách Harrachy, nota bene jako pány okolí Vrchlabí a Krkonoš. Do Krkonoš, a to na Jilemnicko, nikoli

Vrchlabsko, se Harrachové dostávají až po odchodu J. A. Komenského do exilu. Získali totiž od Albrechta z Valdštejna právě Horní Brannou, kterou J. A. K. navštěvoval v době, kdy zde stále sídlili předchozí majitelé Zárubové z Hustířan. Ovšem ani po nabytí panství Horní Branná není ještě možné o Harraších mluvit byť v nadsázce jako o pánech Krkonoš. Nehledě na to, že panství Vrchlabí jim nepatřilo nikdy. Jinými slovy, text zde není správný z pohledu chronologie, lokalizace ani kvantifikace. Za anachronismus musíme také označit závěrečný odstavec 3. kapitoly na s. 48. Zde v souvislosti s návštěvou A. Zárubové, E. Sadovské a K. Poniatowské v Jičíně roku 1628 píše o nadějích českých bratří z Horní Branné a Bílé Třemešné, vkládaných do Valdštejnových „tajných" styků se Švédy. Švédové se však v této době ještě do třicetileté války nezapojili a Valdštejn s nimi tedy začal jednat až o několik let později v době svého druhého generalátu.

Podobně, vlastně ještě více mimo historický čas je i označení Vratislavi za polskou v souvislosti s emigrací Karla staršího ze Žerotína na s. 37. V té době samozřejmě měla Vratislav s Polskem společného opravdu pramálo. Vzápětí píše autor, že Albrecht z Valdštejna nechal vystěhovat za hranice vlastní sestru. Obě jeho sestry však zemřely ještě před vypuknutím stavovského povstání.

Nepříliš přesvědčivě působí také další pokusy o vykreslování širšího historického kontextu. Na s. 17 tak poněkud přeceňuje vliv jezuitů a zejména jejich podporu ze strany kardinála Harracha. Ve skutečnosti je znám velmi napjatý vztah těchto dvou odlišných veličin katolické církve, který lze označit spíše za rivalitu. Autor tedy nechává zaznít vžitým klišé o rekatolizaci a zcela přehlíží vnitřní diferenciaci katolického tábora. Na jiném místě sice otevřeně přiznává sympatii k tradičnímu pohledu na tuto problematiku, to však nemůže ospravedlnit rezignaci na historická fakta a příklon k velmi zjednodušující publicistice. Toto totiž není otázka pohledu na rekatolizaci, ale otázka přístupu k tvorbě.

Nekriticky a s chybami autor přebírá i jiné dříve uváděné údaje, zvláště netýkají-li se přímo J. A. K., avšak zapadají do zažitých obrazů. Tak na s. 41 v poznámce 95 uvádí, že za Valdštejnovou konverzí ke katolictví v jezuitské koleji v Olomouci stál jeho poručník Jindřich Slavata z Chlumu a Košumberka. Ke konverzi v Olomouci ovšem došlo až v roce 1606. To již Valdštejnovi bylo 23 let a úspěšně budoval svou vlastní vojenskou kariéru. Oba otcem ustanovení protestantští poručníci již byli zesnulí a neměli tudíž na Albrechta žádný vliv, na rozdíl od vzdáleného příbuzného, katolíka Adama mladšího z Valdštejna. Autor zřejmě obsahově zaměnil Jindřicha Slavatu s Vilémem. Na rozdíl od později defenestrovaného místodržícího Viléma byl Albrechtův poručník Jindřich Slavata až do své smrti roku 1599 aktivním podporovatelem českých bratří. On to byl, kdo poslal Albrechta studovat na evangelické gymnázium v Goldbergu. Jen těžko ho tedy lze obviňovat z toho, že změnil bratrskou výchovu na katolickou a už vůbec ho nelze spojovat s Albrechtovou konverzí roku 1606.

Další z řady snad nepodstatných chyb a nepřesností, působících však v duchu rčení „Stokrát nic umořilo vola …", je například na s. 6 a 49 konstatování, že sledovaný region je hraniční oblast se Saskem a Lužicí. I když je to do těchto míst rozhodně blíže než třeba z Moravy či Pardubicka, východní Čechy s nimi nehraničí, na rozdíl od Slezska, kam zejména směřo-

valy časté kontakty východočeských protestantů zejména v době pobytu J. A. K. Tam se stěhoval mimo jiné Karel starší ze Žerotína, skrze Slezsko také odcházela exulantská skupina s J. A. K. Drobné nepřesnosti se v místopise najdou také jinde, například na s. 51 při výčtu lokalit, přes které Komenský odcházel z Horní Branné ze země, kde autor vkládá mezi Mladé Buky a Babí ves Kalnou. Zřejmě má jít o Kalnou Vodu. Matoucí je totiž to, že skutečně přes ves Kalná (dnes Horní a Dolní) mohl (ale nemusel) teoreticky jít také, avšak ta by pak ležela v jiném úseku Komenského cesty. Hned na s. 53 pak po líčení odchodu z Čech u Žacléře píše o příchodu do Lešna prý vzdáleného jen několik kilometrů od hranic. Lešno je však od Žacléře vzdáleno i při zvolení té nejkratší cesty více než 150 km. Nacházelo se sice jen kousek od hranic, ale byly to hranice Slezska a Polska. Slezsko se tedy z líčení opět nějak vytratilo. Obyvatelům Horní Branné možná zalichotí, že jejich obec autor označil na s. 75 za městečko. V poznámce 95 na s. 41 je nazvána druhá žena Albrechta z Valdštejna Isabella Kristína z Harrachu. Její druhé křestní jméno však správně zní Kateřina, jak je pak uvedeno na s. 50.

Místy zarazí také nekritická práce s prameny a literaturou. Na s. 12 má posloužit jako ilustrace průběhu rekatolizace citát z kroniky obce Martinice. Ten působí autenticky jen díky tomu, že se vytratila informace o tom, z které doby kronika je. Ve skutečnosti citace odráží nikoli historickou skutečnost, nýbrž její časově vzdálenou reflexi v době psaní kroniky, k níž v poznámce směřuje zcela nedostatečný odkaz na internetové stránky obce. Podobně převzal autor zavádějící informace o vývoji majetkové držby Žacléře na s. 51 v poznámce 124, kde píše o trutnovském panství Jana ze Zetriců. Dnes se v české literatuře spíše používá forma jména Cetryc z Karyše, chybné je však křestní jméno, které má být Heřman. Zásadnější je ale to, že panství nebylo trutnovské, nýbrž žacléřské, a jezuité ho nezískali již roku 1623 jako konfiskát. V roce 1622 je totiž koupí nabyli Trčkové, a až jim bylo roku 1636 konfiskováno a předáno císařem jezuitům. Trutnovské panství pak náleželo královskému městu Trutnov, konfiskace se ho dotkly, jenže jde o jiný případ než budoucí žacléřské panství jezuitů.

Překlepy se objevují a nemusí to být vždy fatální, tak je tomu i v této publikaci. Jsou-li ale ve jméně, může pak dojít k nepřesnostem. V poznámce 165 na s. 64 se tak pod uváděným A. Fetterem skrývá nejspíš Aleš Fetters. Zbytečné je opakování sdělení o tom, že se písemnosti náchodské jednoty Komenský nedochovaly, jak se děje v poznámkách č. 163 a 168, aniž by tyto obsahovaly jakékoli další rozšiřující informace. Podobně se táž informace objevuje v poznámce 192 a vzápětí přímo v textu téhož odstavce na s. 73. Zcela bez uvedení zdroje je na s. 76 sdělení o tom, že Komenského památník v Horní Branné, otevřený r. 1957, měl čelit výpadům představitelů okresního výboru KSČ. Tento narativ se však v obci váže k nedalekému pomníku T. G. M., který skutečně přežil jako jeden z mála na svém místě po celou dobu komunistického režimu. Další odstavec se pak věnuje pískovcové soše J. A. K. ve Valteřicích. Zde bych pouze doplnil tradovaný příběh o informaci, že socha je v majetku farního sboru Českobratrské církve evangelické. Absenci této informace však nelze autorovi vyčítat, neboť v době vzniku publikace ještě nebyly majetkové poměry kolem sochy vyjasněny. Nepříliš elegantně působí nejednotné uvádění podrobností k jednotlivým pracím o Komen-

ském, například na s. 84 v jednom odstavci kombinuje poznámky pod čarou obsahující klasické bibliografické údaje a dílčí informace o místě či roku vydání v závorce za názvem díla přímo v textu.

Jindy není znát, zda se jedná o omyl či jen nezvládnutou formulaci. Na s. 21 si můžeme přečíst větu: „*Karel starší ze Žerotína byl znám svými dobrými styky s Fridrichem Falckým, jeho věrnost císařskému rodu i v kritických dobách byla povznesena nad jakoukoli pochybnost.*" Odhlédneme-li od faktu, že s oběma větami v souvětí lze úspěšně polemizovat, je otázkou, co zde chtěl autor říci – nejedná-li se ovšem triviální chybu. Pokud tím chtěl naznačit, že to měl Karel starší ze Žerotína „dobré na obou stranách", šlo to jistě napsat srozumitelněji. Ze stejného ranku stylistických nedokonalostí je i věta na začátku kapitoly na s. 42, z níž by technicky vzato vyplývalo, že panství Vlčice koupil J. A. Komenský jako konfiskát. Ve větě totiž chybí podmět, jímž měl být jistě Albrecht z Valdštejna.

Vyzdvihl bych naopak, že autor upozorňuje na neudržitelnost řady, ne-li většiny tradovaných líčení týkajících se zejména ukrývání se a kázání J. A. K. v různých lesících, stromech, jeskyních a samotách. Nespokojuje se však jen s tímto konstatováním. Na jedné straně tyto zlidovělé příběhy poměrně pečlivě sbírá, na druhé se pak pokouší o co nejobjektivnější vylíčení toho, jak pobyt J. A. K. v severovýchodních Čechách skutečně probíhal.

Jako velmi přínosná se může jevit zejména část publikace věnovaná společenské reflexi Komenského pobytu ve východních Čechách. Kapitoly 5. a 6. sledují oslavy Komenského výročí a budování pomníků. Přináší k tomuto tématu řadu dat i první shrnující pohled, jehož část je však oddělena do závěru. Avšak i zde se objevují příliš zjednodušující až zavádějící formulace, které mohou čtenáře, není-li odborníkem, snadno zmást. Hned na s. 54 tak například autor píše, že v době vydání tolerančního patentu byla většině českých bratrů bližší církev luteránská než helvétská. Toto tvrzení, které je v rozporu s procesy popsanými například E. Melmukovou či Z. R. Nešporem i skutečným počtem tolerančních evangelíků obou vyznání, nijak nedokládá. Následují matoucí informace o evangelické škole ve Valteřicích, která nebyla povolena až roku 1796, nýbrž se v ní učilo již roku 1786. Nesmyslné je také tvrzení v poznámce 144 na s. 58, že velkoněmecká opozice v parlamentu donutila P. Gautsche k rezignaci, protože zrušil Badeniho jazyková nařízení. Právě ta totiž ležela německým nacionálům v žaludku. Vyloženě matoucí je odstavec na s. 79–80 o církvích pokračujících v tradicích Jednoty bratrské. Autor zde spojil obnovenou Jednotu bratrskou a Českobratrskou církev evangelickou tak, že obnovené Jednotě přiřkl organizační členění a sbory ČCE. Do výčtu škol pod ideovým vlivem evangelických sborů (podotýkám, že bez rozlišení jednotlivých církví) zařadil i neexistující Evangelickou základní školu ve Valteřicích, když ji nejasným způsobem propojil s nedělní školou, což je v evangelickém sboru tradiční název nedělního programu pro děti, probíhajícího zpravidla současně s bohoslužbami, tedy jakási družina. S klasickou školní výukou tedy nemá nic společného. Užitečná je také kapitola 7. o komeniologii ve východních Čechách, přinášející základní přehled i medailonky významných komeniologů, vztahujících se původem či působením k danému regionu. Odraz Komenského východočeského pobytu v uměleckých dílech výtvarných a beletristických pak autor zachycuje převážně

již jen v závěru. Pochopitelné je, že tento přehled je jen kusý. Zatímco výčet výtvarných děl, zvláště když ho spojíme s předchozími kapitolami, v nichž jsou zachyceny sochy a pomníky, působí vcelku reprezentativně, přehled literárních děl se zdá značně mezernatý a zaměřený především na starší tvorbu. Zcela opominuta tak zůstala trilogie Leontiny Mašínové *Nesmrtelný poutník* z roku 1969, ačkoli jde o dílo východočeské autorky úzce svázané s Lázněmi Bělohrad a zároveň ženy, která mimo jiné díky své bratrské víře dokázala velmi věrohodně zachytit nejen děje, ale i pohnutky J. A. K. a osob kolem něho. V Nesmrtelném poutníkovi věnovala nemalý prostor právě pobytu J. A. K. ve východních Čechách, který vykreslila velmi realisticky a uvěřitelně.

Užitečný je obsáhlý seznam použitých zdrojů, zejména literatury, který dobře poslouží každému dalšímu autorovi jako velmi praktická tematická bibliografie. Při zvýšené obezřetnosti lze také využít informace obsažené v řadě poznámek pod čarou, které nejsou často jen odkazy na zdroje. Čtenář též uvítá jmenný rejstřík.

Publikace mohla díky přehledné struktuře, srozumitelnému líčení a množství shromážděných informací velmi dobře poskytnout i širší veřejnosti ucelený relevantní obraz o tom, jakou roli hrály severovýchodní Čechy v životě J. A. K. a naopak jakou hrál on, či přesněji reflexe jeho pobytu, v kulturním a společenském vývoji této oblasti. Pro množství věcných chyb, které zejména laická veřejnost nemusí hned rozpoznat, se ač nerad musím doporučení této knížky vzdát. Mé kritické hodnocení vyplývá nejen ze smutku nad, do značné míry, zmařeným velkým úsilím autora, ale i nad rizikem znevážení odborných institucí, když dílo v takto nevyhovujícím stavu vydá univerzita a zaštítí coby recenzenti univerzitní pedagogové. Přitom zde stačilo tak málo, neboť většina chyb a nedostatků by byla při pečlivém recenzování a korekturách snadno odstranitelná.

Jiří Louda

***Nejstarší venkovské domy ve východních Čechách.* Eds. ŠKABRADA, Jiří a SYROVÁ-ANÝŽOVÁ, Zuzana.** Pardubice: Univerzita Pardubice a Společnost pro obnovu venkova a malého města, 2018, 510 stran. ISBN 978-80-7560-126-1

Kolektiv dvaceti autorů pod vedením Jiřího Škabrady a Zuzany Syrové zpracoval obsáhlou monografii *Nejstarší venkovské domy ve východních Čechách*. Publikace kromě úvodu obsahuje kapitolu *Základní rysy typologie výstavby vesnických domů 16. a 17. století*, která shrnuje dosud získané poznatky jednotlivých autorů, zpracovávajících jednotlivé statě (hesla) v katalogu domů. Ten také navazuje na první dvě uvedené kapitoly a představuje tak stěžejní (a rozsahem největší) část celé publikace. Katalog obsahuje téměř 40 objektů venkovského stavitelství pozdního středověku a raného novověku (16.–17. století) a je rozdělen do tří oddílů – domy, další a mladší objekty a stodoly (převážnou část tvoří objekty z východní části Pardubického kraje – lokality okresů Ústí nad Orlicí a Svitavy). Jistým motivem a ideou zpracování tohoto katalogu byly v 70.–80. letech 20. století představy a poznatky Jiřího Škabrady (především z terénních výzkumů) o specifickém uspořádání vesnického domu sledovaného období. Klíčová pro úvahy J. Škabrady byla funkce středověké dýmné jizby, jádrem výzkumů jeho a Zuzany a Jiřího Syrových se stalo okolí

Litomyšle, Poličky a Vysokého Mýta. Průzkumy a dokumentační práce autorů v terénu pak byly doplněny studiem příslušných archivních pramenů a zejména užitím dendrochronologické metody.

Ve stati první kapitoly, nazvané *Vztah ke starším poznatkům o fyzickém stáří objektů*, uvádějí autoři etnograficko-historickou monografii *Klíč od domova: lidové stavby východních Čech* z pera L. Štěpána, J. Vařeky a J. V. Scheybala (vyšlo Hradec Králové 1991). Sledovaná problematika se týká především vesnických staveb mladšího horizontu (tj. 18. a převážně 19. století), což odpovídá svým tematickým pojetím i časovým vymezením a metodologií zaměření etnologického studia lidového stavitelství. Jeden z podkladů pro zpracování výše uvedené monografie tvořily výstupy grantového výzkumného projektu (MK ČR 1999–2002) nazvaného *Litomyšlsko – Vysokomýtsko*. Jeho součástí byla i rozsáhlá rešerše písemných pramenů více než desítky vesnic, z nichž nejkomplexněji byly zpracovány lokality Sedliště, Újezdec a především pak obec Čistá u Litomyšle (vše okres Svitavy).

Ve druhé kapitole se ve stati *Vytápění* autoři zamýšlejí nad situací vesnických domů vrcholného středověku (14.–15. století). Rovněž přinášejí některé nové poznatky k prostorové struktuře vesnického domu následného období 16.–17. století (mimo jiné například dvoupodlažní zadní komorová část domu znamená vyrovnání značné výšky obytné místnosti – tzv. vysoké dýmné jizby). Naopak neobyčejně malý počet dokladů k vytápění venkovských domů, k existenci tzv. polodýmné jizby (nad pecí v jizbě se stavěl dřevohliněný dýmník), neumožnil autorům objektivně tuto formu vytápění vesnických domů zařadit do celkového procesu vývoje jejich vytápění. Autoři dále správně uvádějí, že *„vesnické prostředí přijalo velkou vytápěcí inovaci jako poslední“* (cit. s. 23). Je to přirozeně dáno zvláště sociální diferenciací vesnického obyvatelstva, dále přírodními podmínkami pro zemědělskou výrobu, rovněž tak základním způsobem obživy obyvatel daného regionu, jakož i vzdáleností od měst či lokálních tržních center.

Další důležitou statí druhé kapitoly je *Datování*, zahrnující průzkum či vyhledávání nejstarších zachovaných vesnických staveb. Kromě interpretace výsledků již uvedené dendrochronologické metody uvádějí autoři i objektivní problémy s tzv. přímou datací, která se nachází na sledovaných objektech vesnického stavitelství. Vypovídací schopnost a závazné přijetí těchto letopočtových údajů závisí na celé škále a kvalitě informací o vývoji stavby. V další stati druhé kapitoly řeší autoři především stavební výbavu obytné místnosti. Ke starým obytným místnostem ve středověku patřilo konstrukčně přiklápění jejich bočních stěn do typu roubené valené klenby, a to i v prostředí měst i panských sídel (hradů a tvrzí). Jak je však v této stati dále uvedeno, u zjištěných nejstarších domů východních Čech jde spíše o jev symbolický (s ojedinělými nálezy v terénu). Mezi významné statě této druhé kapitoly, předcházející samotnému zpracování katalogu, patří pojednání o dokladech způsobu vytápění a s tím spojeného odvodu dýmu, které byly zjištěny pro 16.–17. století průzkumem nejstarších zachovaných domů sledované oblasti. Šlo o proces vývoje od závěru dýmného provozu v jizbách po počátky nepřímého vytápění světnic s jednoduchými variantami černých kuchyní s dřevo-hliněnými komíny. Ojedinělé pozůstatky otopného zařízení s doložením existence pece v dýmné jizbě představuje vzácně zjištěný doklad o vý-

voji tohoto zkoumaného jevu pro období 16.–17. století. Jde o výsledek archeologického výzkumu domu čp. 22 ve Zbečně u Křivoklátu (okres Rakovník), realizovaný v roce 1993 Františkem Gabrielem (z iniciativy jednoho z autorů této publikace Jiřího Škabrady). Druhou kapitolu pak uzavírá stať o zděných stavbách, zaměřená na kamenické pozdně gotické a renesanční články. Problém však spočívá v metodickém přístupu, daném především prvotním nebo druhotným umístěním, dále otázkou, které kamenické prvky byly součástí rolnických usedlostí a které byly naopak použity v jiném sociálním prostředí či převzaty ze zbořeného panského sídla, hospodářských dvorů či případně i klášterních staveb. Zajímavé výsledky přinesl dosud nepublikovaný stavebně historický výzkum usedlosti čp. 1 (dědičné rychty) v obci Markoušovice u Velkých Svatoňovic (okres Trutnov) pod vedením J. Škabrady a realizovaný v letech 2009–2013. Průzkum přinesl nález fragmentů mimořádně staré výstavby ze 16. století, tedy z doby obnovy vesnice a jednotlivých usedlostí. Dalším zajímavým dokladem tohoto typu stavebních prvků je identifikace pozdně gotického pískovcového portálu v rolnické usedlosti čp. 6 ve Velké Vsi u Broumova (okres Náchod).

Samotný katalog domů představuje další objem obecně nových informací o historických stavbách. Objekty jsou řazeny podle stáří, respektive podle nejstaršího data, zjištěného dendrochronologickou metodou. U každého objektu jsou uvedeny základní údaje o lokalitě, následně také informace o památkové ochraně. Jelikož texty katalogu vycházejí zejména z průzkumů provedených již na přelomu 80.–90. let 20. století, uvádějí autoři informaci o stavu daného objektu k roku 2016. Jistě přínosnými pro některé čtenáře se mohou rovněž stát informace o opravách a úpravách některých objektů, kde jsou tyto práce zajímavé svým konečným provedením nebo mohou být inspirativní svou náročnou a kvalitní realizací. Každé heslo objektu zařazeného do katalogu obsahuje usedlost na mapě stabilního katastru, její starší i současné fotografie – z doby realizace průzkumu, tj. převážně od 90. let 20. století), dále půdorys domu, případně ukázku z terénních poznámek autorů či kresebnou dokumentaci domu. Kromě již uvedeného datování a dále charakteristiky objektu je mimo jiných údajů u každého hesla zařazeno architektonické a památkového hodnocení daného objektu.

V první části katalogu označené stručně *Domy*, je uvedeno celkem 16 objektů, počínaje tzv. Štáflovou chalupou čp. 205, nacházející se na území města Havlíčkův Brod. Dendrochronologická analýza provedená v roce 2014 datovala stavbu obytné místnosti mezi léta 1512–1514. U domu čp. 2 ve Vračovicích (okres Ústí nad Orlicí) prokázal dendrochronologický průzkum u několika stěnových trámů obytné místnosti dobu kácení kmenů do roku 1538. Z nejstarších objektů (či jejich konstrukčních částí), dendrochronologicky datovaných do 16. století, lze jmenovat ještě alespoň mimořádně hodnotný dům čp. 171 v Čisté u Litomyšle z 80. let 16. století. Obytná místnost (respektive středověká jizba) a krov jsou vzácně dochovány v ojedinělé úplnosti. Ze staveb tzv. předbělohorského horizontu lze uvést dům usedlosti čp. 34 v obci Vidlatá Seč (okres Svitavy), kde se dřevo jeho nejstarší zachované stavební fáze kácelo v roce 1617. Zajímavý objekt představuje bezesporu krčma v Lanškrouně čp. 97 na Žichlínském předměstí (okres Ústí nad Orlicí), u níž všechny rou-

bené části objektu a krov byly zbudovány ze dřeva káceného v průběhu dvou zimních období let 1680–1682.

Z druhé části katalogu – *Další a mladší objekty*, zahrnující celkem 16 domů, bych výběrově upozornil například na mohutný, převážně roubený dům usedlosti čp. 150 v obci Korouhev u Poličky (okres Svitavy), pocházející z 1. desetiletí 18. století a vykazující znaky archaického prostorového uspořádání, daného vysokou světnicí ve dvoutraktově řešené obytné části. Částečně do vymezeného systému archaické typologie domů autoři zařadili i dům čtyřboké uzavřené usedlosti čp. 33 v Sádku u Poličky (okres Svitavy) ze třetí čtvrtiny 18. století, který upoutá svou výraznou velikostí až mohutností a rovněž tvarem valbové střechy. Do této skupiny usedlostí patří i dům čp. 33 v obci Sedliště u Litomyšle (okres Svitavy), vzniklý v prvním desetiletí 19. století, který rovněž v archaické prostorové skladbě vyniká vysokou obytnou místností a typickou zadní komorovou částí s pavlačí. Tento jistě vývojově zajímavý dům nemohl být bohužel kompletně zaměřen, neboť byl již v roce 1990 demolován (viz publikované fotografie z roku 1989 a 1990, tedy těsně před a při demolici objektu, a starší snímek usedlosti z roku 1922 od B. Vavrouška). Třetí části katalogu nazvané *Stodoly*, která zahrnuje celkem pět objektů, předchází úvodní stať o vývoji, funkci, typech a konstrukčním řešení těchto hospodářských staveb. Pozornost si zaslouží určitě roubená polygonální stodola čp. 4 z obce Široký Důl (okres Svitavy), kde dendrochronologický průzkum realizovaný v roce 2016 T. Kynclem doložil kácení dřeva použitého na obvodové stěny stodoly do období ještě před vypuknutím třicetileté války – do let 1616–1617. Zajímavá je rovněž roubená polygonální stodola v obci Trstěnice (okres Svitavy), tvořící součást jednoho z nejhodnotnějších areálů vesnické architektury v regionu, a to čtyřboké uzavřené usedlosti „U Žroutů". Tato stodola představuje nejstarší objekt celé usedlosti a pochází z poslední čtvrtiny 17. století. Její další průzkum a zaměření v době přípravy katalogové části publikace již nebylo možné pro značně havarijní stav této stavby realizovat.

Kniha je v závěru opatřena stručným anglickým a německým resumé, dále biografií a soupisem pramenů. Autoři zpracovali rovněž místní rejstřík, dále přehled zkratek především institucí, vědeckých a odborných pracovišť uváděných v textu. Důležitý je i soupis obrazového materiálu – reprodukcí fotografií, kreseb a ilustrací poskytnutých jednotlivci i institucemi. Závěr katalogu doplňuje i oddíl mapových příloh (v měřítku 1 : 10 000) s vyznačením objektů zařazených do katalogu (tedy kapitol 3–5) a dále ostatních objektů.

Rozsáhlá a v mnohých ohledech přínosná publikace (užití různých metod výzkumu, nové poznatky ze stavebně historických průzkumů a jejich současná interpretace, výstupy archivních rešerší) shrnuje dosavadní badatelské poznatky. Je výsledkem autorského kolektivu pod vedením J. Škabrady a Z. Syrové a téměř 20 jejich spolupracovníků. Jejich krátké medailony jsou zařazeny na úvod monografie. Autoři se rovněž snažili nastínit další badatelské směry a cesty. Jak sami uvádí (a to je rovněž poznatek i z terénních výzkumů prováděných badateli společenskovědních disciplín, zabývajících se venkovským, respektive lidovým stavitelstvím), ne všechny objekty se podařilo z různých důvodů (včetně přístupu jejich majitelů) zevrubně prozkoumat a zdokumentovat. Publikace překračuje svým významem i uveřejněnými výsledky vymezený regio-

nální rámec a měla by vyvolat pozornost odborných i vědeckých badatelů, kteří dlouhodobě sledují tuto problematiku.

Lubomír Procházka

RYCHNOVÁ, Lucie. *František Josef Šlik a česká barokní krajina: život šlechtice na východočeském venkově*. Praha: Scriptorium, 2020. 299 stran. ISBN 978-80-88013-99-0

Lucie Rychnová je mladá kulturní historička, rodově spjatá s Jičínskem. Rodnému kraji, navíc občas rozšířenému náhledy do jiných částí Čech, se věnuje i ve své první knižní práci. Zájem o toto téma projevuje ale již od doby studií. Přinesl řadu publikovaných přípravných článků a studií a vrcholil v disertační práci *Komponovaná krajina Františka Josefa Šlika a „krajinotvorba" kolem roku 1700* (FF UK Praha, 2016).

Jičínsko je klasickým územím utváření a dotváření barokní krajiny v Čechách. Velmi dlouho se ovšem mluvilo a psalo jen o roli Albrechta z Valdštejna a jeho poradců v případě Valdštejnovy komponované barokní krajiny kolem Jičína a Valdic (např. Zdeněk Wirth). Pozornosti roli a dílu rodu Šliků a jejich umělců v této oblasti se dostávalo pomálu (Ivo Kořán, Jiří Kropáček, Richard Biegl). Před uceleným pohledem na tuto krajinu byly dlouho předmětem zájmu jednotlivých badatelů o tento kraj pouze jeho jednotlivé, především sakrální a hospodářské stavby.

Obrat znamenala až vědecká konference *Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína* v roce 1997 a stejnojmenný sborník referátů z jejího jednání (3. supplementum sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší, Semily 1997 – např. referát Dany Novotné), jakož i následná konference *Tvář naší země – krajina domova* v jičínském muzeu roku 2001 se sborníkem *Duchovní rozměr krajiny*. Zájem o tuto oblast „šlikovské barokní krajiny" – Mariánské zahrady projevovali dlouho jen regionální pracovníci (Jan K. Čeliš, Jaromír Gottlieb, Miloš Šejn, Jitka Šedinová; nezapomeňme na hudebníka Michaela Pospíšila). Zvláště významná je od roku 2004 dlouhodobá organizační a publikační činnost občanského sdružení *Mariánská zahrada* (manželé Obitkovi, Eva Bílková, Eliška Formanová aj.), v němž spolupracuje většina obcí jihozápadního Jičínska. O důkladnější poznání této oblasti se významně zasloužila spolupráce s pedagogy a studenty Univerzity v Pardubicích a její tištěné prezentace v pěti sbornících z let 2010–2014, redigovaných Janou Stráníkovou a Vladislavou Říhovou. Začínají vznikat také zajímavé studentské práce na dalších vysokých školách (ČVUT Praha, UP Olomouc). Nesmíme zapomenout ani na další vědeckou konferenci *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*, pořádanou v Turnově roku 2009 (se stejnojmenným sborníkem z téhož roku), kde se tématem zabývaly hlavně příspěvky Jitky Šedinové a Evy Chodějovské. Ocenění zaslouží i dílo Pavla Hájka *Česká krajina a baroko* (2003).

Tak se tedy začíná kultivovat pole neorané a do něho vstupuje svými prvními studiemi Lucie Rychnová, aby na jejich základě vznikla tato kniha. Je rozdělena do tematických kapitol, věnovaných postupně dějinám rodu Šliků (hlavně jeho východočeské větve) a jejich panstvím, zvláště na Jičínsku. Sledujeme na nich hospodářskou, sociální, školskou a náboženskou úroveň kraje a především důkladně stavební činnost vrchnosti. Ta se týká nejen zámků, kostelů a kaplí, ale

i panských dvorů, rybníků a mlýnů. Závěrečná kapitola představuje podrobně vzácnou knihovnu Františka Josefa Šlika.

Autorka využila důkladně všechny možné zdroje informací, prostudovala materiály nejrůznějších archivů, muzeí a knihoven, využila mapové sbírky, odbornou i regionální literaturu.

Kniha obsahuje fotografie i bohatě užité reprodukce dobových obrazů, map, plánů a grafiky, je vybavena seznamem pramenů a literatury, seznamem obrazových příloh, nechybí seznam zkratek, jmenný a místní rejstřík a krátké anglické resumé.

Výsledná podoba díla působí vzhledově i obsahově velmi dobře. Také chyb najdeme minimum: asi tři překlepy – úsměvně působí jméno obce Bláta místo správného Blata (s. 58); maličké chronologické nesrovnatelnosti: Češov koupil František Josef Šlik roku 1715 (s. 183) či roku 1716 jako poslední rozšíření panství (s. 70) – což odporuje koupi Samšiny 1717 (s. 103) či 1718 (s. 70), způsobené různými údaji v pramenech.

V obsáhlé bibliografii chybí Pekařova Kniha o Kosti; snad i několik dalších drobností; naopak dvakrát je uvedena Kopidlenská farnost, střídavě pod jmény obou editorek, Jany Stráníkové a Vladislavy Říhové.

Tato kniha je skutečným potěšením. Pro odborníky i poučené laiky obsahem, pro milovníky umění vzhledem, pro všechny zjištěním, že máme novou mladou historičku našeho kraje.

Karol Bílek

MÖLLER, Petr – ŠTURM, Pavel. *Železná dráha v údolí řeky Kamenice: Železný Brod–Tanvald 1875–2015.* Tanvald, Železniční společnost, o. p. s., 2015. 208 stran. Tisk SURA s. r. o., Rokytnice nad Jizerou. ISBN 978-80-260-8543-0

Zájem o historii našich železnic neutuchá, ba naopak, pozornosti se dostává stále více také místním drahám a celkově se vytváří velmi plastický obraz naší i v mezinárodním měřítku mimořádně husté železniční sítě. Ukazuje se zároveň, že možnosti našich lokálních drah nejsou zdaleka vyčerpány a plány na jejich masivní rušení, jak je známe z osmdesátých a zejména z devadesátých let minulého století, se většinou ukazují jako to nejhorší řešení. Ostatně část zrušených tratí se v poslední době opět vrátila do provozu.

Kniha o dráze podél Kamenice zaujme na první pohled velkým formátem a kvalitní grafickou úpravou. Rozdělena je do sedmi kapitol.

První kapitola se zabývá plány a stavbou dráhy i hospodářskými podmínkami oblasti. Samozřejmě, že nezbytnou pozornost si zde žádá také Pardubicko-liberecká dráha jako páteřní železnice celé oblasti. Zde musíme s politováním konstatovat, že právě tato trať přes svůj mimořádný význam není historicky uspokojivě zpracována a moderní publikaci dosud postrádá. Přitom právě na ní vznik místních drah v regionu nepochybně závisel. Tuto skutečnost si ovšem autoři uvědomili a hlavní trati věnovali v nezbytné míře pozornost.

Druhá kapitola se věnuje provozu dráhy a chronologicky ji dělí podle významných vývojových etap naší společnosti. Provoz na velmi náročné trati si nezřídka vyžadoval mimořádné pracovní vypětí a značné finanční náklady. Autoři správně oceňují snahy o motorizaci, a tím

zlevnění provozu trati ve 30. letech 20. století.

Kapitola o stanicích a zastávkách na trati věcně informuje o jejich vývoji. Žel nezřídka musíme konstatovat, že podoba některých stanic byla v minulosti lepší než dnes. (Na s. 83 u hoření fotografie doporučuji podrobněji prostudovat tabuli s názvem obce. Místo oficiálního německého Drschke je tam podle nás uvedeno Drschkow; nebyla by to jediná výjimka tohoto druhu). Pečlivě udržované budovy, bohatá květinová výzdoba, vytápěné čekárny se mnohde staly minulostí. Současné zděné či dřevěné přístřešky zejména v zimě velký komfort nenabízejí, o estetické úrovni nemluvě. Dodejme však, že alespoň někdy vidíme malý pokus o esteticky kvalitnější řešení (viz Spálov), zatímco některé dřevěné budky na Pardubicko–liberecké dráze odpuzují již svým zevnějškem a v době mrazů a studených větrů jsou schopny cestujícím nabídnout sotva střechu nad hlavou. Na druhé straně sympatické modernizace se dočkaly například stanice Tanvald či Železný Brod, naposledy Turnov a Semily.

Za velmi fundovanou považuji i kapitolu věnovanou hnacím vozidlům. Také obrazový doprovod nabízí řadu unikátních snímků. K těm nejcennějším patří parní lokomotivy označené u kkStB jako řada 133, u ČSD (pokud se vzniku republiky dočkaly) 311.2, jež obstarávaly po léta provoz na hlavní trati a poté byly zčásti odsunuty na tuto místní dráhu, kde také zahajovaly dopravu.

Nehody na trati nebyly úplnou výjimkou ani v době první republiky a poněkud nabourávají mýtus o naprosto dokonalém fungování ČSD té doby. To ovšem nic nemění na tom, že po roce 1948 nehod přibylo a modernizace se velmi zpomalila, takže například jízdní časy osobních vlaků případně rychlíků někdy nedosahovaly ani předválečné úrovně. Konstatování, že se zvýšil objem zejména nákladní i osobní dopravy, tu zůstává pouze chatrnou náplastí. V naší době se struktura nákladní dopravy zásadním způsobem změnila. Tolik potřebného zlepšení se dočkala i doprava osobní.

Za cennou považujeme i kapitolu věnovanou zajímavostem i cílům v okolí trati. Jedná se totiž o jednu z nejkrásnějších železnic v severních Čechách. I to spoluvytváří naději na úspěšnou existenci dráhy v budoucnosti.

Těší nás, že autoři věnují pozornost i technicky zajímavým prvkům dráhy – tunelům, mostům atd. Vše doložili řadou plánů, fotografií, nákresů.

Za málo obvyklou, ale milou a zajímavou považujeme kapitolu se třemi povídkami. Ukazují, že práce „na dráze" se pro mnoho lidí stala srdeční záležitostí. A právě úsilí takových lidí dnes nezřídka děkujeme za uchování jedinečných materiálů, stejně jako za muzejní expozice a populární nostalgické jízdy.

Publikaci nelze nic podstatného vytknout, snad někdy příliš jednoduchou stylistiku a jistou nedůslednost. V kapitole 4. nazvané *Vozidla* jsou názvy prvních lokomotiv někdy překládány do češtiny (Pardubitz/Pardubice), jindy nikoliv – například Lomnitz. Ale to na hodnotě knihy nic nemění.

Dílo tedy posouvá naše poznání železniční dopravy o kus dál. Ceníme si toho o to víc, že z oficiálních míst se podobným studiím, stejně jako například opravám historických hnacích vozidel, vagónů atd., nedostává potřebné pozornosti.

Jan Luštinec

LENDEROVÁ, Milena a kol. *Ženy s kufříkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století.* Praha: Univerzita Karlova a Karolinum, 2019. 488 stran. ISBN 978-80-246-4475-2

Doslova průlomovou práci z historie sociální kultury a zdravotnictví přivedl na svět kolektiv pěti autorek a jednoho autora, vytvořený profesorkou Milenou Lenderovou na Filosofické fakultě Univerzity Pardubice, kde je genderovým studiím věnována dlouholetá pozornost. Zvoleného tématu se tým chopil s dobrou znalostí aktuální i historické světové a domácí literatury a archivních pramenů, a jak je u knih paní profesorky obvyklé a očekávané, s příjemným humorným nadhledem.

Již úvodní stať Mileny Lenderové, věnovaná pátrání po jinak neznámé porodní bábě z Kožlan Rosalii Řenčové, není jen mikrosondou do jednoho z tisíců osudů obětavých a nedoceněných žen, nýbrž i nástinem směru, jímž se provedený komplexní výzkum porodních bab jako součásti místní kolektivní paměti ubíral. První kapitola z pera Mileny Lenderové a Martiny Halířové, nazvaná *Jak se stát porodní bábou,* je nejrozsáhlejší (s. 25–130) a pojednává o tom, jak se vlivem státu původně jen sousedská výpomoc rodičkám profesionalizovala, byla legislativně korigována a báby vzdělávány v babických školách. Lékař byl k porodu volán jen v případě komplikací, zrození bylo stejně jako smrt chápáno jako něco přirozeného. První zemské porodnice sloužily hlavně svobodným matkám a byly obvykle spojeny s nalezinci. Aby se snížil počet případů horečky omladnic a vysoká úmrtnost kojenců, s vědeckým poznáním jejich příčin vzrůstaly nároky na hygienu porodů. K poznání počtu a průběhu porodů slouží vzácně dochované porodní deníky, jež báby povinně vedly od roku 1897 a podávaly z nich úřadům hlášení. Samostatnost pozbyly v roce 1948, kdy se porodní asistentky staly zaměstnankyněmi okresních ústavů národního zdraví. Ještě v roce 1950 přicházelo na svět ve zdravotnických ústavech 44,1 % dětí, o deset let později již 93 %.

V kapitole *Báby a církev* (s. 131–153) zkoumají Hana Stoklasová a Zuzana Pavelková Čevelová poměr porodních bab a správců farností, kteří měli dohlížet na jejich kvalifikaci. Povinností babiček bylo křtít novorozence v případě nebezpečí smrti, postarat se o jejich zápis do matrik, nosit je v zastoupení šestinedělek ke křtu. Stávaly se kmotrami chudých zrozenců, vstupovaly do obvyklých rituálů – koupaly kojence třetí den po křtu, cestovaly s rodičkami k úvodu po skončení šestinedělí, absolvovaly křestní hostiny. Ke konfliktům i vážným problémům mohlo docházet při porodech matek a křtu dětí rukami babiček jiného vyznání. O komplikovaném vztahu lékařů a porodních babiček píše v kapitole *Disonance i harmonie* Vladan Hanulík (s. 154–178). Vyhrocoval se oboustranně zvláště v případě tragických následků obtížného porodu, jímž byla nejen obrácená poloha plodu, ale i třeba porod dvojčat.

Také půvabnou kapitolu *Báby a asistentky*, podávající „pokus o kolektivní portrét" porodní báby, sepsala Milena Lenderová (s. 179–291). Prachšpatně placené povolání ve stále vzrůstajícím konkurenčním prostředí muselo být pouhým přivýdělkem, vykonávaným až do pokročilého věku, často ve vzdálených lokacích, v kteroukoli denní i noční dobu. Zdraví babiček ohrožovaly plískanice a neosvětlené a neudržované cesty, infekční nemoci.

Báby s diplomem, zkoušené před lékařskou komisí, sočily na ty nezkoušené, nelíbilo se jim ani, když jejich klientky přebírali lékaři a od 30. let 20. století nemocnice.

Porodní báby se často setkávaly se zoufalstvím žen, které přišly k nechtěnému plodu a chtěly se jej zbavit, což nebylo legálně možné. V kapitole *Báby a zločin* (s. 292–363) vylíčily Martina Halířová a Jana Stráníková jak jejich nepříjemnou povinnost hlásit četnictvu podezření na zaviněný potrat, tak zvláště přísně souzené potraty, k nimž v rozporu se svou přísahou báby-andělíčkářky samy napomohly; důsledkem bylo samozřejmě odnětí diplomu.

Proces proměny babičky v porodní asistentku ve 20. letech 19. století a roku 1963 na pouhou ženskou sestru sleduje Milena Lenderová v poslední kapitole *Cesta k sebevědomí a stavovskému uvědomění* (s. 364–410). Porodní asistentky znovu zavedl náš stát až v roce 1993, v době, kdy mnohé rodičky opět začaly dávat přednost porodům doma, vedeným zkušenou a důvěryhodnou osobou. Od přelomu 19. a 20. století se babičky nejen v Rakousku, ale i v českých zemích sdružovaly do profesních spolků, jež také vydávaly odborné časopisy a účastnily se světových kongresů, než v roce 1948 skončily ve všeobjímající náruči ROH.

Na konec knihy připojili Vladan Hanulík s Milenou Lenderovou velice úctyhodný přehled pramenů a literatury použitých při vzniku knihy včetně babických učebnic, jakož i pojednání o metodách práce s prameny; nechybí postesknutí na badatelská omezení způsobená legislativní ochranou osobních údajů v dnešní době. Černobílé obrázky v textu doplňuje barevná příloha na konci knihy. Příjemným překvapením jsou ještě pečlivě sestavené závěrečné rejstříky osob a míst.

Současně s prací na této vzorně vypravené knize (i z hlediska vědeckého aparátu – má 1584 poznámek!) vzniklo několik sond do života českých porodních babiček, opírajících se o nalezené porodní deníky. Jednou z nich je i studie Mileny Lenderové o Anastázii Novotné z Benešova u Semil, publikovaná nyní v naší ročence.

Ivo Navrátil

ZAHRADNÍK, Pavel. *Zmizelé a mizející Krkonoše.* Praha: Vydavatelství Víkend, 2019, 192 stran. ISBN 978-80-7433-259-3

Poslední dobou zaznamenáváme na pultech knihkupectví, v odborných knihovnách i u soukromníků celou řadu titulů, které se věnují našim pohořím, tj. Krkonoším, Jizerským horám i jejich podhůří. Nejen odborníci regionálních pracovišť archivů a muzeí, ale i další zájemci – laikové se stále více nespokojují jen se stručnými a často i zavádějícími texty o lokalitách na internetu.

Sáhneme proto rádi po jedné z knížek, která nese titul *Zmizelé a mizející Krkonoše*. Jde o práci, jejímž autorem je PhDr. Pavel Zahradník. Jako odborný pracovník okresního archivu v Trutnově zařadil do výběru materiál, jehož se ujalo vydavatelství Víkend. Knížka v pěkné úpravě v tuhých deskách, na nichž vévodí barevné obrázky horských bud, Petrovky a Labské, vyhlíží velmi lákavě.

V úvodu historik-archivář zachycuje stav a pohyb místního etnika, na západě oblasti českého a v centru a na východě převážně německého, až po odsun Němců po roce 1945. Následují kapitoly o horských boudách a památkách lidové architektury, těch, které padly za oběť živlům

či žhářům a kterým hrozí podobné nebezpečí, včetně demolicí (Labská bouda, Výrovka, Petrovka, Sokolská ad.). Následuje výběr z panských sídel a sakrálních staveb, které stihl zlý osud nebo jim hrozí (hrady Nístějka, Štěpanice, zámky Žacléř, Maršov, kostely evangelíků v Prostředním Lánově a v Rudníku-Bolkově nebo sv. Martina v Javorníku).

V ohnisku pozornosti jsou také pozůstatky po těžbě rud, plavbě dřeva, mlýny apod. Autor nepřehlíží ani stavbu pivovaru v Rudníku, starobylou papírnu v Trutnově a textilky na různých místech. Nejsou opomenuty zaniklé lázně ve Fořtě.

Zvláštní pozornost je věnována drobným plastikám v terénu, kde mnohde dominují tzv. smírčí kříže. Mají svůj historický význam, pokud stojí na původním místě a nebyly z různých důvodů přemístěny.

Text knížky doprovázejí vyobrazení popisovaných objektů. Zachovaly se na starých rytinách, pohlednicích a snímcích fotografů. Bohužel jsou všechny pouze černobílé a málo zřetelné. Je však třeba pochválit závěr této užitečné publikace. Obsahuje velmi bohatý výběr autorem použité literatury, české i německé.

Knížku P. Zahradníka vezměme do ruky nejen jako zajímavé čtení. Jde o důtklivé upozornění na mnohdy tristní stav vybraných lokalit. Někde bohužel výzva k jejich záchraně zazněla příliš pozdě a narazila na nedostatek finančních prostředků vlastníků. Svědčí o tom požár zámku v Maršově, vyhořelá Petrovka či demolice Sokolské boudy.

† *František Jirásko*

ŠTEFAN, Ivo. Čí je ta krajina? Rozhovory s Janem Klápště o středověku i našem světě. [Praha]: Nakladatelství Lidové Noviny 2019. 166 stran. ISBN 978-80-7422-597-0

Čí je ta krajina? Základní otázka, která se prolíná celou knihou rozhovorů, jež vede s archeologem prof. Janem Klápště Ivo Štefan. Téma krajiny je velice důležité pro poznání historického vývoje jakéhokoliv území osídleného člověkem. Na vývoj ambivalentního vztahu člověka a krajiny, která ho obklopovala, lze nahlížet z mnoha stran. Například krajina umožnila člověku jeho sídelní a společenský vývoj, a naopak tento vývoj zpětně začal přetvářet podobu krajiny, která ho umožnila.

Vraťme se k samotné knize rozhovorů. Rozdělena je do čtyř hlavních tematických okruhů:

Krajina navždy ztracená; Cesty z Ráje; Mezi archeology; Cesty do středověku a zpátky.

V první části tazatel zaměřuje své otázky na fenomén ztracené krajiny, který je v našich myslích víceméně spojen s oblastí severních Čech, ale v malém měřítku lze ztracenou krajinu nalézt na celém území České republiky. Jen se zamysleme, zdali ve svém okolí nenajdeme například povrchový lom (zmizelé kopce či skály), nebo zdali se v něm krajina nezměnila tak radikálně, že již nepřipomíná tu, kterou jsme znali například z našeho dětství. Účastníci našeho rozhovoru se zaměřili zejména na fenomén ztracené krajiny Mostecka jako symbolu této tématiky a zároveň jedno z dlouholetých působišť Jana Klápště. Lze upozornit na významný klad rozhovorů v této části knihy, totiž že se nezaměřili jen na samotný symbol – starý Most, ale v rámci kladených otázek odkryli tragédii historického území Mos-

tecka v celé její šíři (krajinnou, lidskou, atd.).

V části nazvané „Cesty z Ráje" nás aktéři rozhovorů zavádějí do Turnova a jeho okolí, odkud pocházejí předci Jana Klápště ze strany jeho otce. Dozvídáme se mnohé z rodinné historie. V závěru kapitoly shrnuje Jan Klápště i svůj odborný pohled na město Turnov a jeho osídlení v dobách minulých.

Třetí část knihy nese název „Mezi archeology" a je lehce srozumitelným přehledem o vývoji české archeologie středověku od jejích prvopočátků. V rozhovorech s Janem Klápště jsou představeni jednotliví významní archeologové, kteří se touto specializací zabývali, jako Ivan Borkovský, Miroslav Richter či Zdeněk Smetánka. Nechybí ani porovnání se zahraničím – např. s archeologií středověku v bývalém východním Německu nebo Polsku. Zároveň je čtenář seznámen s archeologickým a vědeckým vývojem hlavní postavy knihy rozhovorů – Janem Klápště.

Poslední část, „Cesty do středověku a zase zpátky", se primárně věnuje fenoménu krajiny a historickému vývoji českých zemí od raného do pozdního středověku. Lze v ní nalézt např. téma středověké kolonizace či etnicity nálezů a jiné.

Závěrem lze dodat, že kniha rozhovorů s Janem Klápště se čte jedním dechem a je srozumitelná nejen pro archeology.

Jiří Zoul Sajbt

REIL, Roman. ***Vlčice: kapitoly z dějin podkrkonošské obce.*** Vlčice: obec, 2019. 224 stran. ISBN 978-80-270-585-4

Do série kvalitních vlastivědných publikací přibyl další titul. Se svými předchůdci (např. Černý Důl, Mostek apod.) zachytil minulost jednotlivých obcí po jejich současnost. Autorská stránka těchto monografií je zajišťována týmem spolupracovníků shromážděných kolem ředitele trutnovského okresního archivu Mgr. Romana Reila. Jde ale i o odborníky s kamerou, kteří bohatě rozmnožují tisky, hlavně se zřetelem k současnosti. Čtenář se bohatě obeznámí také se starými pohlednicemi místa, vedutami, podobenkami osobností a reprodukcemi listin a plánů, povětšině z fondů archivu a muzea v Trutnově, ale i z ústředních pracovišť v Praze, ve Vídni a šlechtických držitelů panství.

Roman Reil ve spolupráci s historiky Pavlem Zahradníkem a Václavem Horákem v rozsáhlém úvodu knihy věnují pozornost poloze obce, jejíž jádro se rozkládá v půvabné a úrodné kotlině, lemované nepříliš vysokými hřbety se zalesněnými výšinami. Jejich složení – pískovce, brekcie a slepence – vše do hnědočervena zabarvené. V mapě čteme: Skalka – 551 m, Vlčí skála – 587 m, Kamenná – 543 m a další. Mezi skalními výchozy najdeme i řadu pseudokrasových jeskyní. Členitý skalnatý systém zabírá zejména prostor kolem osady Hrádečku, rybničnatého Pekla, vyhlášený v roce 2000 jako přírodní park.

O pravěkém osídlení kotliny svědčí drobné nálezy štípané industrie z mezolitu, uložené v trutnovském muzeu. V době historické lze tu předpokládat existenci zemské stezky přes Hostinné, Čermnou, Horní Staré Město a dál Libavskou branou do Slezska a další směr jih–sever, což naznačují zbytky bezejmenných hrádků v okolí.

Na období kolonizačního úsilí poukazuje původně české jméno obce, jež získalo později německý tvar Wildschutz. Velmi obsáhlou součástí úvodní kapitoly je galerie historiků, kteří věnovali pozornost obci a její minulosti. Jedná se o archiváře Františka Mareše (1850–1938), jehož rukopis v originále „*Die Domaine Wildschütz*" je uložen v pražském Archivu Akademie ČR. Další historik a autor rukopisu „*Wildschütz und Silberstein*" Ernst von Stein (1858–1928) byl lnářský odborník z Trutnova. Jako třetí v souhvězdí zdejších dějepisců vystupuje rodilý Vídeňan Ernst Kraus (1886–1961) s výsledkem tříletého pracovního úsilí, jež nese sice název Pilníkova (*O jednom starém městečku a co k němu patřívalo*), ale zahrnuje i dějiny celého vlčického panství. Jde tedy o bohatou studnici historických faktů, které archivním studiem shromáždili odborníci.

Po úvodní části knihy následuje rozsáhlá kapitola pojednávající o historii obce. Autor, mimochodem vlčický občan, přistupuje k faktům zachovaným v nejstarších písemnostech v agendě pražského arcibiskupství. Další údaje z oblasti církevní správy jsou jména kleriků i donátorů z řad rytířských rodů. Vznik kostela sv. Vojtěcha a vsi vedou do období kolonizace krajiny v polovině 13. století.

Pohyb religiozity obyvatel je pojat přes husitství, reformaci a rekatolizaci do nové doby velmi stručně. Zato kostelíku sv. Vojtěcha je věnována důkladná pozornost. Není divu. Vždyť se jedná o sakrální stavbu jedinečnou v celém okolí. V jeho interiéru je druhotně (kaple sv. Jana Nepomuckého) zachován poměrně bohatý soubor renesančních pískovcových náhrobníků. Nápisy na nich hlásí, že náleží rodu Zilvárů. Do kostelního areálu patří ojedinělá hřbitovní brána s klenutým vchodem v přízemí a obytným prostorem v prvním patře. Sloužila snad jako součást opevnění v době renesanční. V 18. století je tu doloženo obydlí kostelníka a hrobníka. Dnes na ní vidíme pamětní desku, která připomíná krátký pobyt Jana Amose Komenského těsně před odchodem do ciziny v roce 1627/1628.

Vlčice se od poloviny 14. století stávají středem panství, jež je součástí rytířského zboží a trutnovského manství. Autor seznamuje s poměrně dlouhou a pestrou řadou majitelů, počínaje rytíři von Neules. Desítky jmen tvoří dlouhou řadu. Je to kus historie obce, stávající se středem dominia v jeho proměnách. Majitelé se zdržují krátce, jiní po dobu několika generací. Jde např. o Zilváry, srostlé s krajinou, zasáhnuvší i do národních dějin. V 18. století to jsou Schwarzenbergové, jihočeští magnáti, vládnoucí tu prostřednictvím úředníků a rozvíjející tu textilní výrobu, s pokusy o těžbu surovin na Rýchorách, rozvojem lázní a papírenskou výrobou. Po slezských válkách Schwarzenbergové odcházejí a vyměňují výhodně Vlčicko a Heřmanovy Sejfy s císařem. K oživení dochází počátkem 19. století, kdy Vlčice získává se vším všudy velkoobchodník z Hostinného baron František Theer s přídomkem ze Silbersteina. Řada majitelů neslavně končí sebevraždou posledního z nich, Ferdinanda Reimanna, po ukončení druhé světové války.

Zde autor opouští chronologický postup a věnuje se jednotlivým částem obce. Jde o novodobě znějící Hrádeček (dříve Silberstein) a Peklo (Hollenthal nebo Hollengrund). Obě lokality prožívaly svůj rozmach v 19. století jako cíl výletů trutnovské smetánky. Středem jejich zájmů, land partií, je hradní zřícenina Břecštejn (Brettstein) s občerstvením a výhledovým altánem, zbudovaným na skalisku baronem Theerem ze Silbersteina.

Zastavují se tu i náročnější jednotlivci a spojují návštěvu hradu Břecštejna s putováním na Sněžku. Učinil tak i básník Karel Hynek Mácha, o čemž svědčí skica zřícenin v jeho zápisníku.

Hrádeček v nové době se stal letním sídlem rodiny Havlových, která zakoupila jednu ze zdejších chalup. Peklo s množstvím chatek Trutnováků a rybníky žije svým životem.

K významným stavbám ve Vlčici patří budova školy, zbudovaná sice koncem 19. století, ale s dlouhou a starobylou tradicí. Začalo se tu učit už záhy v době pobělohorské v 17. století. Další důležitou dominantou je zdejší zámek. Nachází se v prostoru návsi s kostelem. Klasicistní stavba vznikla na místě bývalé tvrze. Dal ji zbudovat příslušník nové šlechty, velkostatkář a kupec baron František Theer ze Silbersteinu jako správní a hospodářské středisko panství roku 1797. Součástí areálu hospodářských budov byl pivovar, v provozu až do období po druhé světové válce. Později zámek i hospodářské budovy převzal plemenářský podnik.

Po ukončení rozsáhlého druhé oddílu knihy následuje třetí část, zachycující ve fotografii současnost obce. Jde o mistrovské dílo, které vhodně doplňuje písemnou část. Na závěr je připojeno anglické resumé a výčet pramenů z různých pracovišť. Bohatý je i seznam použité literatury. Pro zpřehlednění textu a studijní orientaci v něm by docela slušelo ještě připojit rejstřík osob a míst.

Přes tuto absenci jde však o dílo, které zasluhuje pochvalu všem, kdož se na jeho vzniku podíleli. Je to autor, jeho spolupracovníci, početná skupina fotografů a obec nelitující finančních prostředků.

† *František Jirásko*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Doktor Kittel.* Liberec: Nakladatelství Bor, 2020. 152 stran. Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod. ISBN 978-80-88367-07-9

O lidové slovesnosti našich někdejších německých spoluobčanů máme navzdory úsilí posledních let stále dosti neúplný přehled. Zatímco etnicky české oblasti jako Jilemnicko a Český ráj jsou prozkoumány vcelku solidně (i když ani tady nezůstáváme bez úkolu), bývalé oblasti s převahou německého obyvatelstva známe málo. Není to dáno jenom odchodem drtivé většiny Němců při poválečném odsunu, ale také tím, že za minulého režimu byla tato tematika považována za zbytečnou a často i nežádoucí.

Eva Koudelková se pustila do tématu, které jakkoli patří především německojazyčným oblastem, přerůstá i do českého prostředí a není zde věcí neznámou. Ostatně Kittel prokazatelně působil také na Jilemnicku a na jiných místech s českým etnikem a v naší literatuře se čas od času také objevuje.

Nicméně téma si vyžaduje důkladnější zpracování. Autorka k němu přistoupila s pro ni typickou solidností. Nasbírala množství velmi zajímavého materiálu, důkladně prostudovala také historii. Převážná většina lidových vyprávění byla německá, jazykově zastaralá a Eva Koudelková je do češtiny půvabně převyprávěla. (Překlad z němčiny vytvořila Kateřina Šidlofová.) Tím je zpřístupnila široké čtenářské obci a učinila z nich zajímavé, lákavé a umělecky hodnotné čtení.

Knihu doplnila znamenitým úvodem, doslovem, vzpomínkou folkloristky Dagmar Klímové na návštěvu v Krásné (někdejšího Šumburku, německy Schumburg) a kvalitní ediční poznámkou.

Kniha láká nejenom obsahem, ale i pěkným grafickým zpracováním a znamenitými ilustracemi Petra Korunky, akcentujícími tajemnou atmosféru pověstí a osobitou a rovněž poněkud romantickou atmosféru kraje.

Knihu nelze než pochválit. Jistě by si zasloužila i překlad do němčiny. Literární sondou jsme pronikli opět o kus dál v poznání části Jizerských hor, ale významem tato sonda náš kraj daleko přesahuje.

Nakladatelství si touto knihou připomnělo 20. výročí svého založení. A učinilo tak důstojně.

Jan Luštinec

Omluva autorky

Ve své knížce Doktor Kittel jsem nedopatřením a velmi nerada opomněla zmínit jeden z nejdůležitějších zdrojů, jehož původcem je Mgr. Pavel Kracík, duše Jičínské besedy. Proto bych chtěla uvést věc na pravou míru. Ve svém komentáři k českým pověstem o doktoru Kittelovi zmiňuji některé méně známé či dosud veřejnosti neznámé varianty, z nichž jedna unikla i největšímu kittelovskému znalci, Miloši Josefu Pulcovi. Jedná se o pověst Horský Faust, která vyšla roku 1947 tiskem v Besedě, obrázkovém čtrnáctideníku Českého ráje a Podkrkonoší, vydávaném v Železném Brodě. A právě na tuto pověst mě Mgr. Kracík upozornil. Zároveň mně poslal i důležité informace k autorovi textu v Besedě, učiteli Josefu Lhotovi ze Zásady. Jméno pana učitele jsem znala už z Pulcovy monografie Severočeský Faust (1988), rovněž jsem se tam dočetla o mytologizujících tendencích ve Lhotových vlastivědných pracích, ale je třeba konstatovat, že podstatné informace o něm jsem získala až od Mgr. Kracíka. Jedná se hlavně o Lhotův podíl na „stvoření" postavy jizerskohorského boha Muhu, který mj. vystupuje i v pověsti Horský Faust, ale zároveň v mnoha dalších vyprávěních, vydávaných za lidová, jež už s doktorem Kittelem nesouvisejí. Navíc nezůstalo jen u textů Josefa Lhoty, protože vyprávěnky o tomto bohu zpracovali i další autoři, zejména Vladimír Mikolášek a Vladimír Hulpach. Celé tohle opomenutí vzniklo velkou časovou prodlevou mezi přípravou textu knihy Doktor Kittel a jejím vydáním. Kniha totiž byla téměř hotová už v roce 2011, pak jsem ji víceméně ze dne na den opustila, a tiskem vyšla až letos. V důsledku toho jsem dávno zapomněla, že některé její části teprve čekají na dopracování. Tak se mohlo i stát, že v pasáži, kde zmiňuji okolnosti vzniku postavy boha Muhu, včetně možných motivací J. Lhoty, na několika místech dokonce cituji z doprovodného textu Mgr. Kracíka, aniž bych ho uvedla. Proto jsem opravdu vděčná redakci ročenky Z Českého ráje a Podkrkonoší, že mně pro toto vysvětlení poskytla prostor, ale hlavně bych se ráda omluvila panu Mgr. Pavlu Kracíkovi, jehož práce si velmi vážím, a také mu poděkovala za pochopení a významnou pomoc při zrodu knihy o doktoru Kittelovi.

Eva Koudelková

Autoři tohoto svazku:

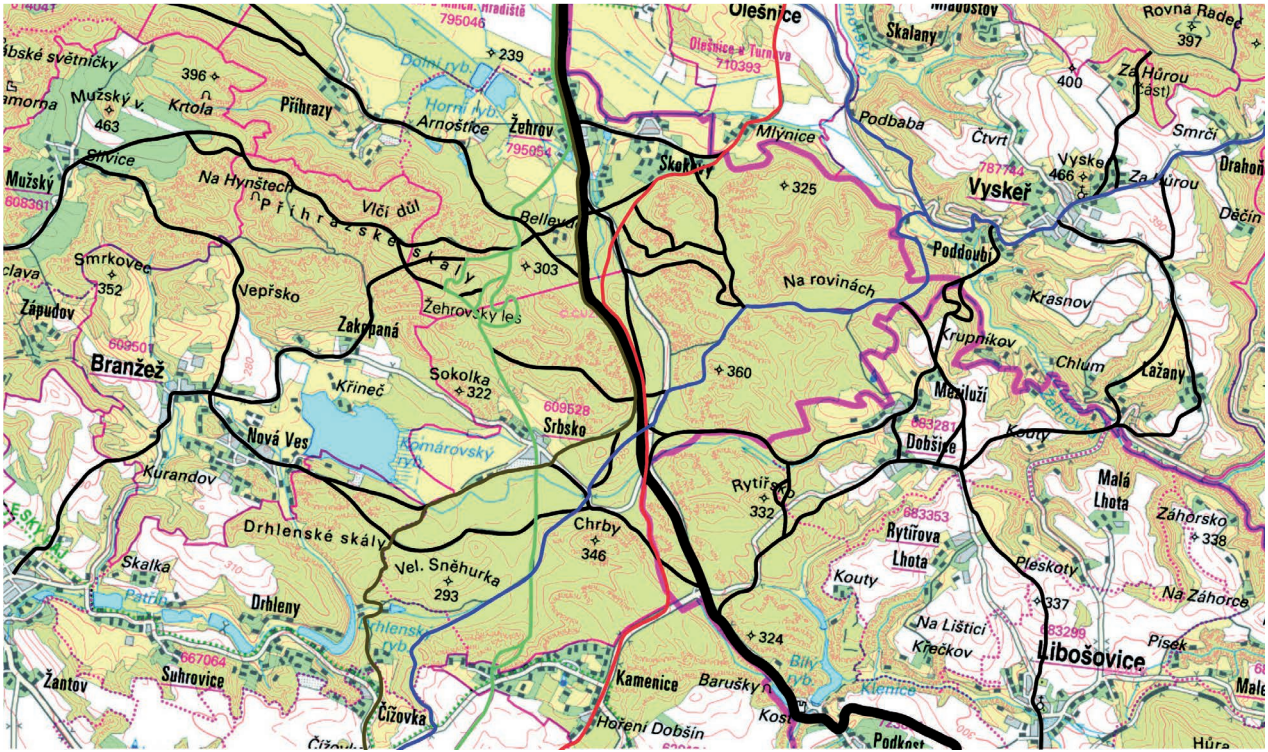
Babík Michal, PhDr., Regionální muzeum a galerie Jičín
Beneš Zdeněk, prof. PhDr., CSc., Ústav českých dějin FF UK
Bílek Karol, prom. hist., PNP Praha-Strahov
Drahoňovský Jan, Mgr., Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou
Hejralová Petra, Mgr., Městské muzeum v Železném Brodě
Chutný Karel, Mgr., SOA v Zámrsku – SOkA Jičín
Jakouběová Vladimíra, PhDr., Muzeum Českého ráje v Turnově
Jakubec Pavel, Mgr., SOA v Litoměřicích – SOkA Semily
† Jirásko František, Mgr., Arnultovice
Kovařík Petr, PhDr., Praha
Kasík Stanislav, heraldická kancelář „Dauphin", Roudnice nad Labem
Kociánová Věra, Mgr., Regionální muzeum a galerie Jičín
Koudelková Eva, Mgr., Ph.D., Nakladatelství Bor, Liberec
Kříž Jaroslav, Mgr. et Mgr., Knihovna A. Marka Turnov
Lenderová Milena, prof. PhDr., CSc., FF Univerzity Pardubice
Louda Jiří, Mgr., Krkonošské muzeum ve Vrchlabí
Lukášová Barbora, Bc., NPÚ – Státní hrad a zámek Horšovský Týn
Luštinec Jan, PaedDr., Jilemnice
Navrátil Ivo, PhDr., SOA v Litoměřicích – SOkA Semily
Procházka Lubomír, PhDr., CSc., Hornické muzeum Příbram
Prostředník Jan, PhDr., Ph.D., Muzeum Českého ráje v Turnově
Rapprich Vladislav, Mgr., Ph.D., Česká geologická služba
Sochorová Ludmila, doc. PhDr., CSc., Praha
Šnaiberk Miroslav, Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech
Šplíchalová Lenka, Mgr., Krkonošské muzeum Vrchlabí
Špráchal Přemysl, Vysoké nad Jizerou
Tomíčková Oldřiška, PhDr., Městské muzeum Hořice
Ulrych David, Bc., Krkonošské muzeum v Jilemnici
Zoul Sajbt Jiří, PhDr., Muzeum Českého ráje v Turnově

Jednotlivé příspěvky recenzovali:

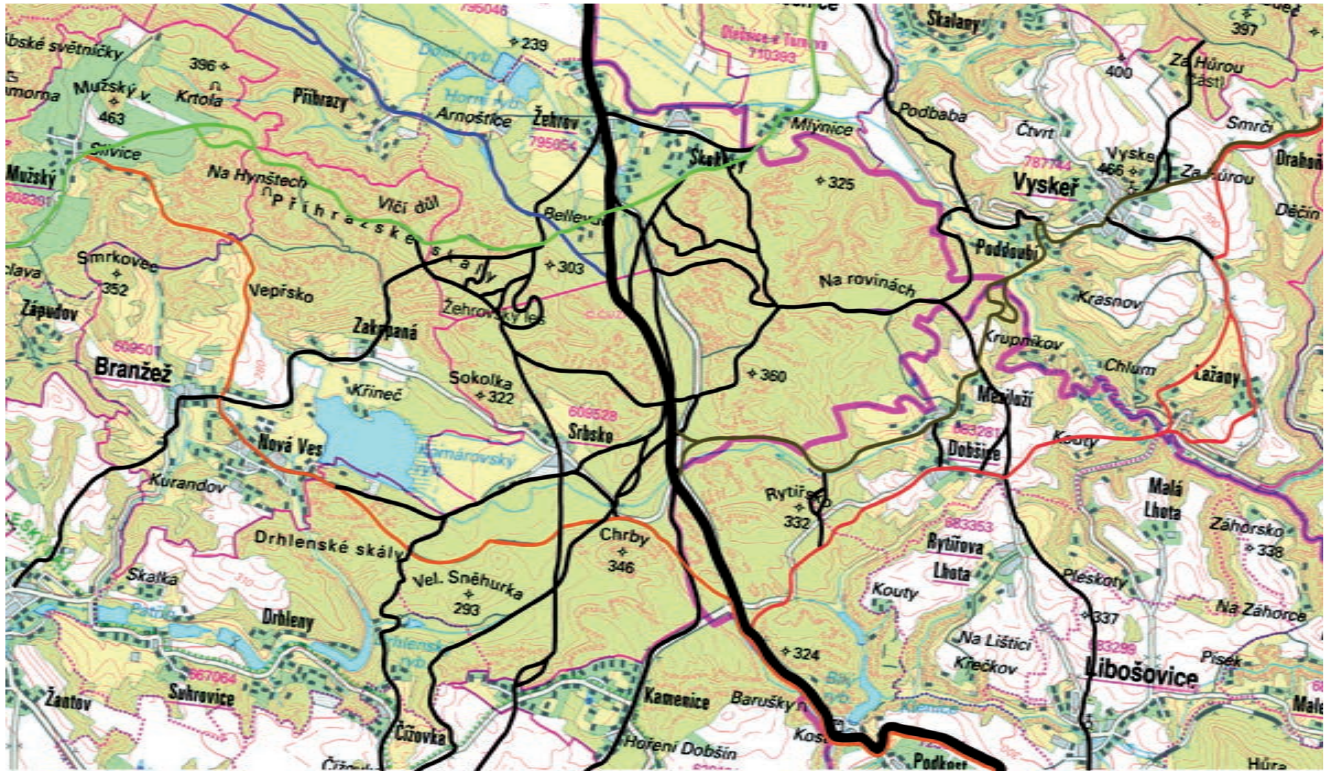
Ing. Pavel Bolina, Ph.D.
PhDr. Daniel Dědovský, Ph.D.
PhDr. Tomáš Chvátal, Ph.D.
Mgr. Michal Jakl
prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Mgr. Robert R. Novotný
PaedDr. Mgr. Petr Rak, Ph.D.

Z Českého ráje a Podkrkonoší
vlastivědná ročenka
svazek 33

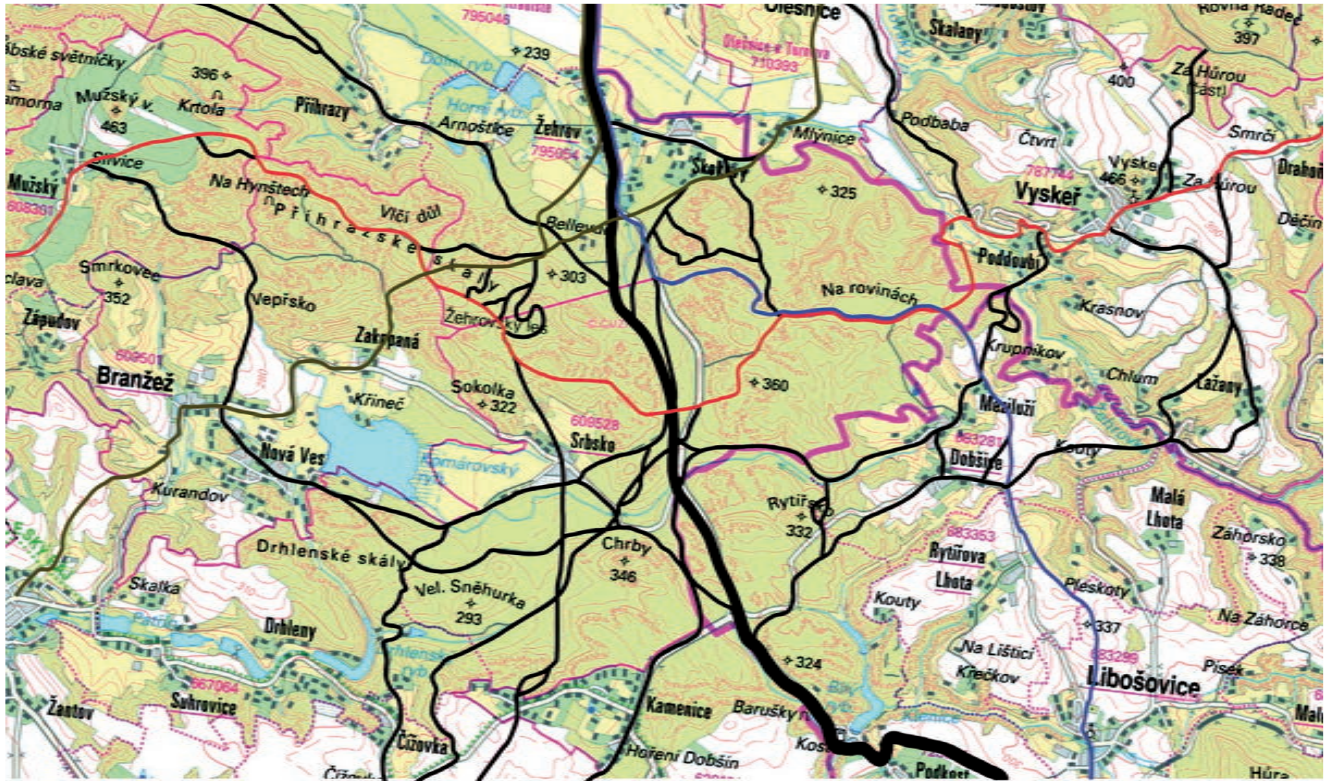
Vydaly Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily, Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín a Regionální muzeum a galerie v Jičíně, p. o., v roce 2020. Vedoucí redaktor Pavel Jakubec, výkonný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Miroslav Cogan, Eva Chodějovská Kalhousová, Vladimíra Jakouběová, Lenka Křížová, Markéta Lhotová, Jiří Louda, Hana Macháčková, Josef Matoušek, Jan Prostředník, David Ulrych a Jiří Zoul Sajbt vede Jan Luštinec. Grafická úprava Vít Luštinec. Jazyková spolupráce Günter Fiedler, Ivo Łaborewicz a Aleš Zahradník. Vytiskla Tiskárna Glos s. r. o. Náklad 500 výtisků. Stran 311 + XVI.

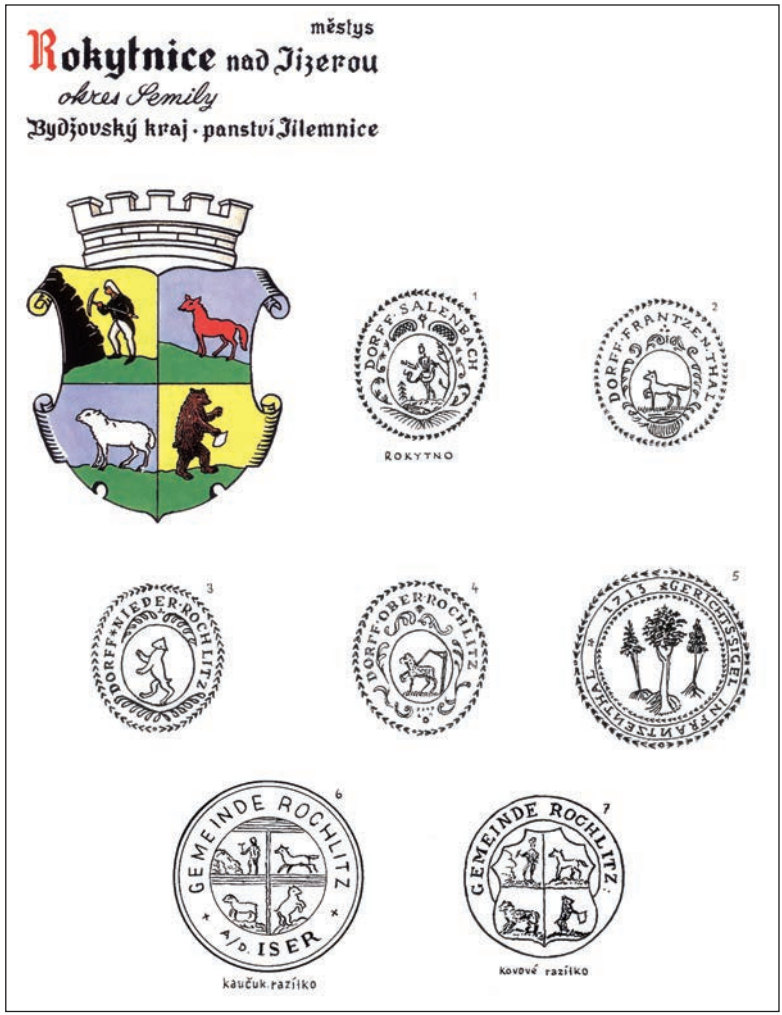
Mapa 1. *Černé linky označují síť dokumentovaných starých cest v oblasti Žehrovských lesů. Silnou černou linkou je označena „hlavní" z nich, jež v menších obměnách funguje zřejmě již od pravěku dodnes. Červenou linkou je zde označena stezka propojující Mladoboleslavsko s Dolním Slezskem, jejíž působnost spadá zejména do pravěku a raného středověku. Zelenohnědá linka označuje další severo-jižní trasu zatím blíže neznámého směřování. Tyrkysovou barvou je vyznačena část cesty propojující Turnov a Nymburk. Počátky jejího největšího významu tak můžeme spojovat s vrcholným středověkem. Modře je zakreslena cesta spojující nejpozději od pozdního období raného středověku horní část Mladoboleslavska se Semilskem. Autor Petr Hartman. Podklad pro všechny tři mapky https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html. (Cit. 19. 5. 2020.)*

Mapa 2. *Černé linky označují síť dokumentovaných starých cest v oblasti Žehrovských lesů. Silnou černou linkou je označena „hlavní" z nich. Oranžovou linkou je zde zakreslena trasa spojující Sobotku a Mnichovo Hradiště. Její užívání zřejmě nepřekročilo období raného novověku, stejně tak jako zeleně vyznačená trasa cesty spojující Hruboskalsko a Mnichovohradišťsko. Červená linka znázorňuje odbočku od křižovatky u památníku bitvy 1866 směr JZ – SV přes Dobšice, Pleskotský mlýn a Vyskeř na Hrubou Skálu, modrá linka pak odbočku od hlavní cesty směrem na Březinu. Zelenohnědou barvou je vyznačena další odbočka z hlavní cesty, která přes Vyskeř a Hrubou Skálu směřovala na Semily. Autor Petr Hartman.*

Mapa 3. Černé linky označují síť dokumentovaných starých cest v oblasti Žehrovských lesů. Silnou černou linkou je označena „hlavní" z nich. Zelenohnědou linkou je zakreslena trasa spojující poddanská města Turnov a Kněžmost. Červená linka vyznačuje trasu spojující Mnichovohradišťsko a Semilsko. Modře je zde zakreslena severo–jižní trasa, u níž je možné, že fungovala jako starší varianta cesty, již označujeme jako „hlavní". Autor Petr Hartman.

Obr. 1. *Karta se znakem a pečetěmi Rokytnice nad Jizerou. Karel Liška, Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek, Archiv Národního muzea.*

Obr. 7. *Rokytnice nad Jizerou, znak města v tympanonu školy (foto Stanislav Kasík).*

↑ **Obr. 10.** *Znak Rokytnice nad Jizerou v záhlaví karty ze sbírky Komunálních znaků, pečetí a razítek Karla Lišky.*

← **Obr. 11.** *Znak Rokytnice nad Jizerou z roku 1985 – kresba Stanislav Valášek.*

Obr. 13. *Znak Rokytnice nad Jizerou z roku 2004 – kresba Lubomír Zeman.*

Obr. 12. *Znak Rokytnice nad Jizerou v obřadní síni městského úřadu (foto Stanislav Kasík).*

Obr. 14. *Znak Rokytnice nad Jizerou jako výsledek rešerše z roku 2014 – kresba Stanislav Kasík.*

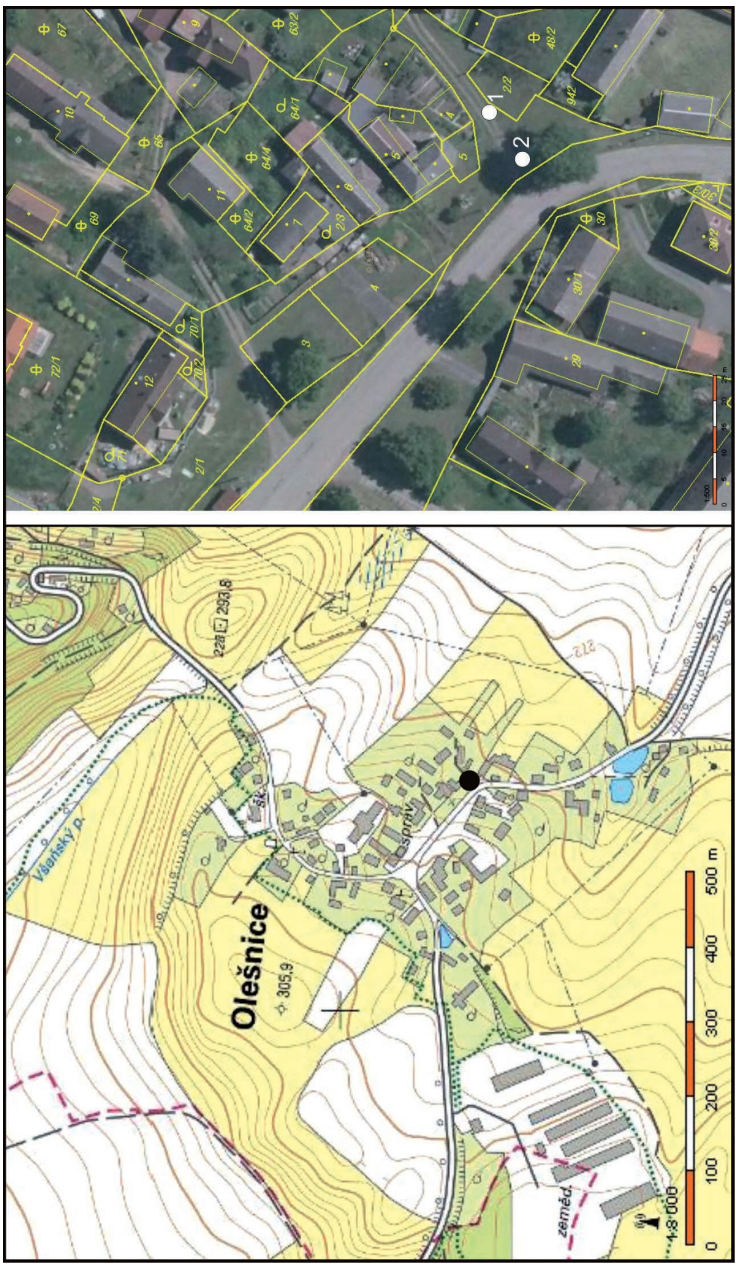
Obr. 15. *Znak Rokytnice nad Jizerou s hradební korunou dle rešerše z roku 2014 – kresba Stanislav Kasík.*

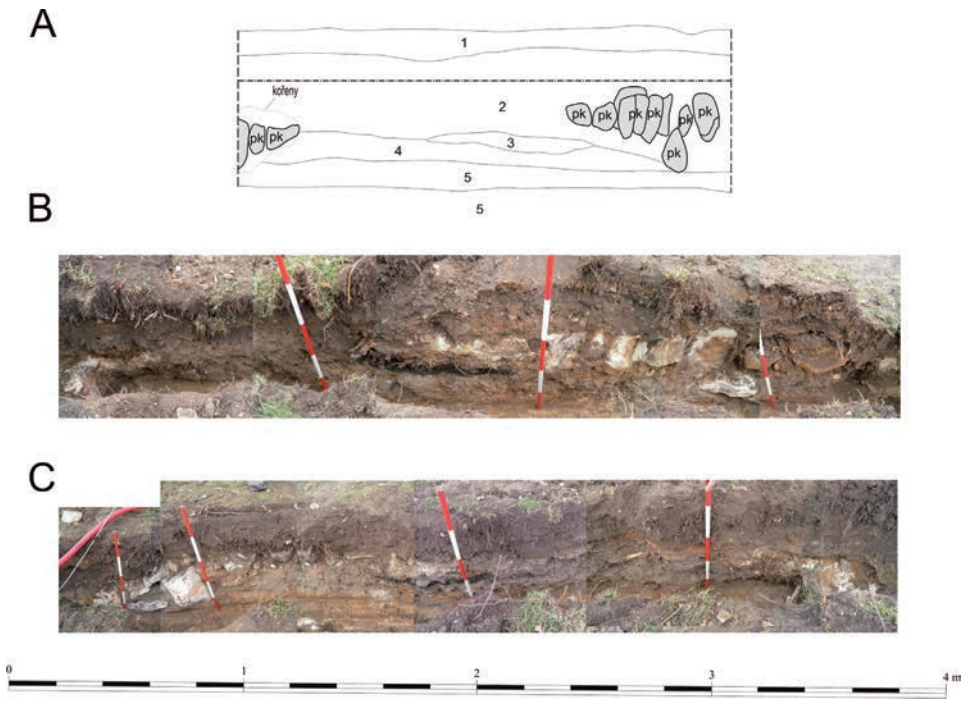
Obr. 16. *Vlajka Rokytnice nad Jizerou – návrh a kresba Stanislav Kasík 2014.*

Obr. 17. *Znak Rokytnice nad Jizerou po úpravě doporučené Podvýborem pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny České republiky (autor úpravy neznámý).*

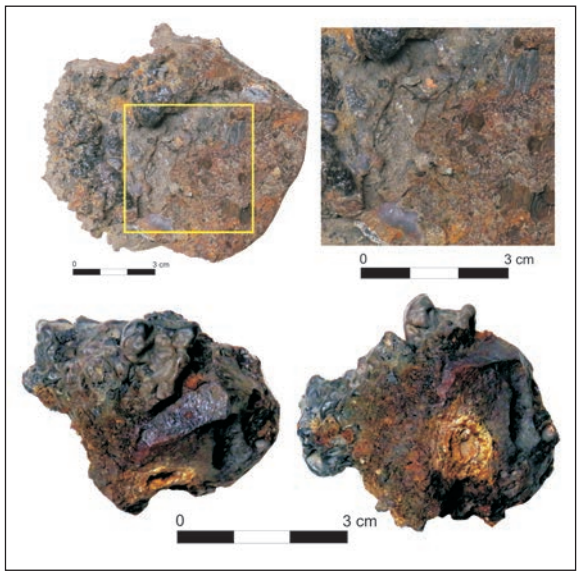
Obr. 1. *Lokalizace místa nálezu obj. 1/2019 (2) a dokumentovaného SZ řezu (1) do ZM 03-32-23 a) ortofotomapy (zdroj: www.cuzk.cz).*

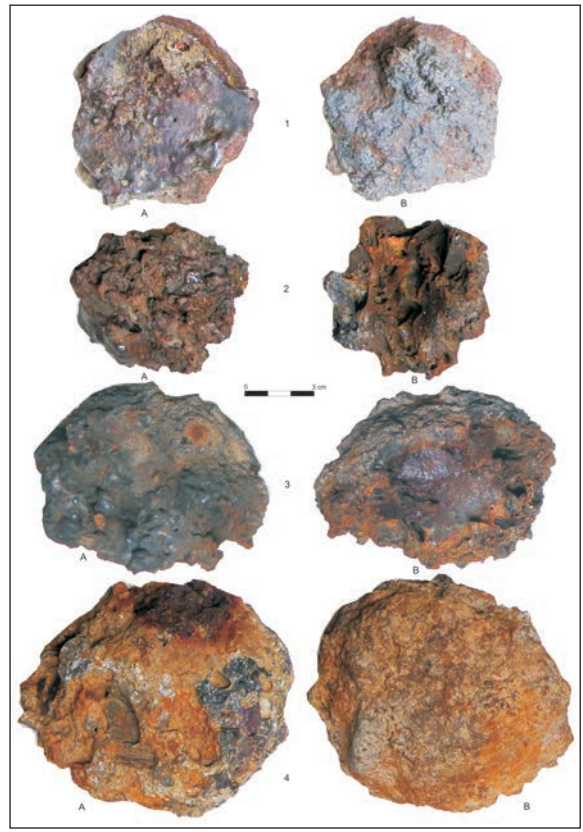
Obr. 3. *Prodloužení liniového výkopu kabelu NN mezi čp. 32 a čp. 8 v ose východ–západ pro lampu veřejného osvětlení při průjezdní komunikaci III/27921. A) kresebná dokumentace severozápadního řezu; B) fotografická dokumentace severozápadního řezu; C) fotografická dokumentace jihovýchodního řezu.*

Obr. 7. *Železářská struska ze zánikového horizontu NO1 (počátek 17. století). 1–2: SZ řez výkopu k čp. 8, vrstva 3, soubor 2; 3–5: zvodněný sediment tvořící výplň gravitačního kanálu, soubor 5. Struska obsahuje agregáty železivců, křemičité povlaky a zatavené zlomky keramiky.*

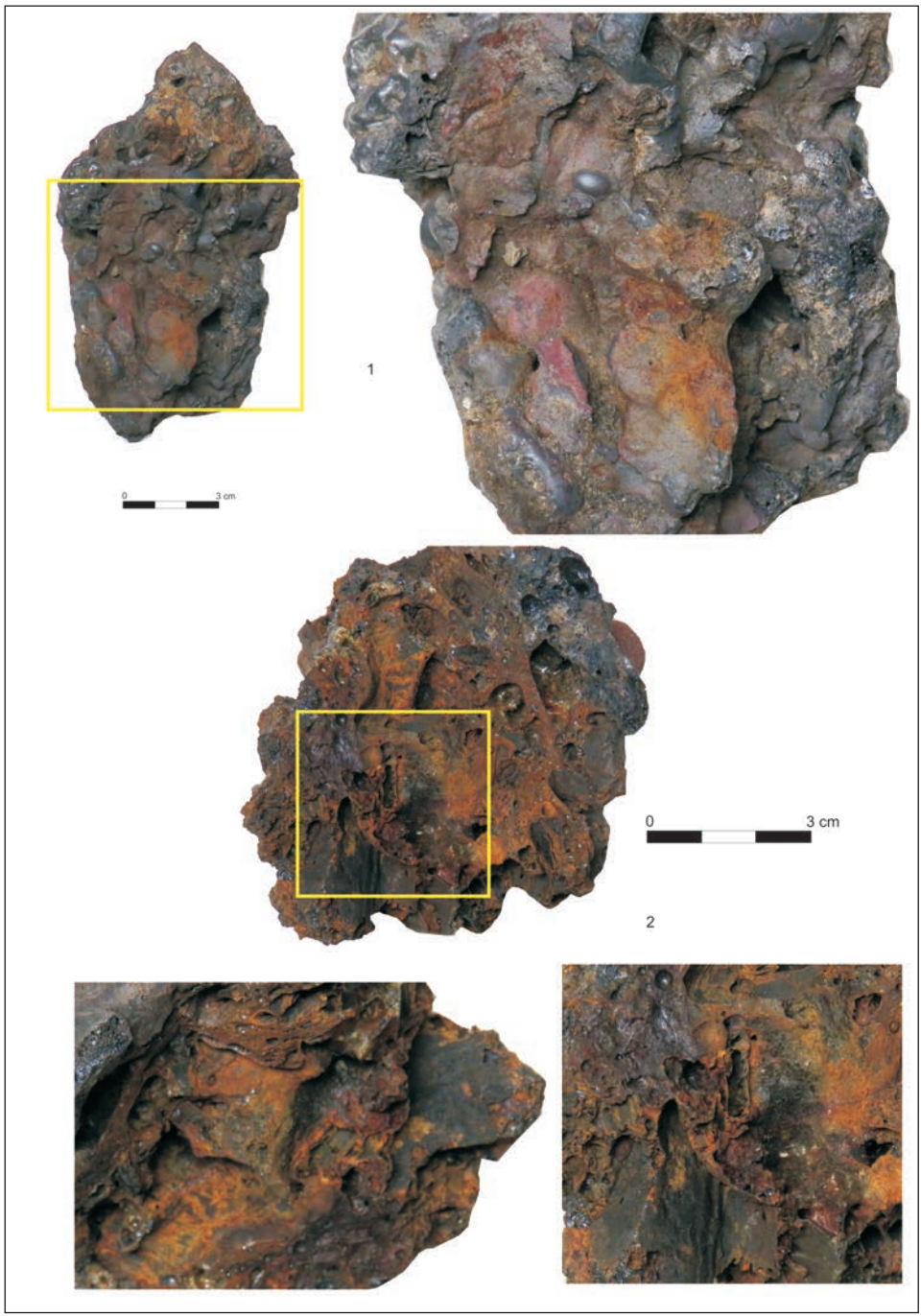
Obr. 8. *Detailní snímky železářské strusky z obr. 7: 6, 2.*

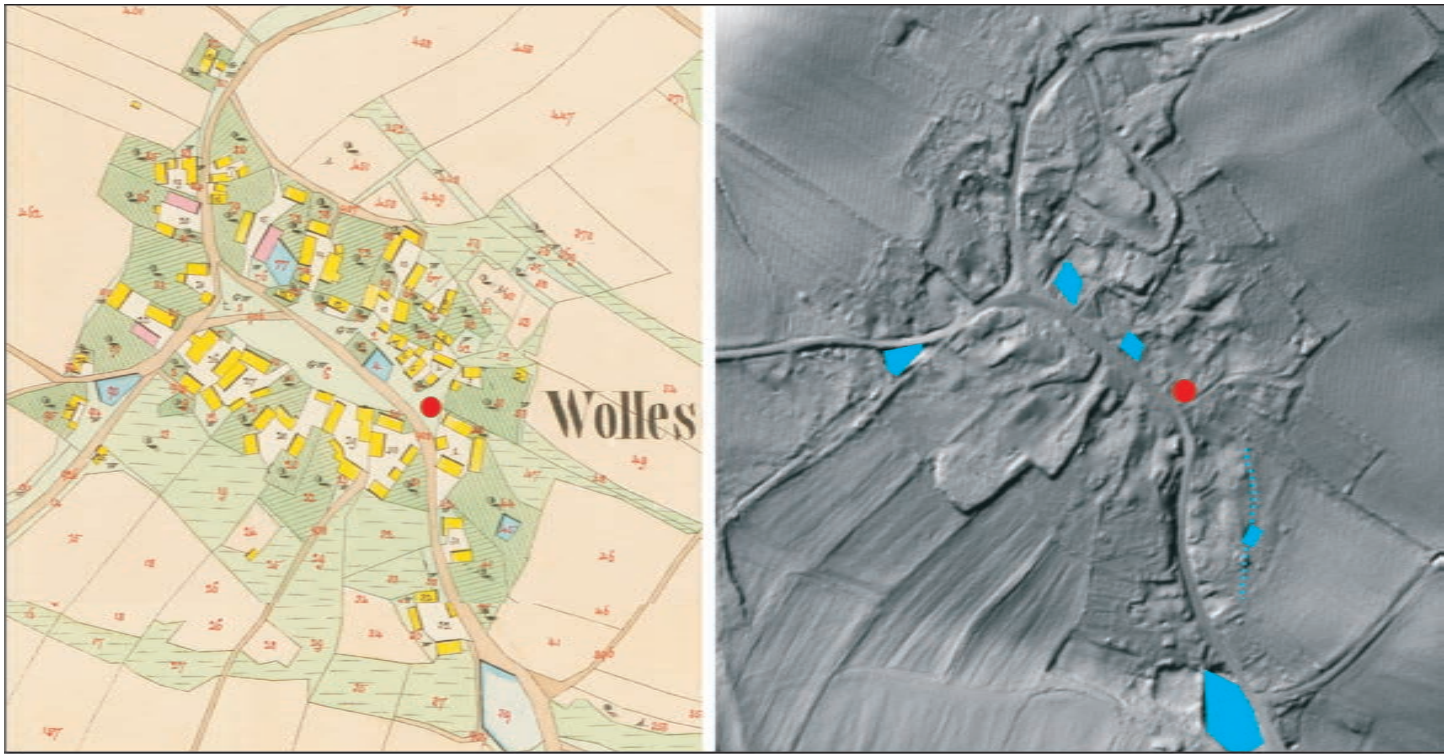
Obr. 9. *Železářská struska z výplně 3 objektu 1/2019. Datace odpovídá počátku 17. století.*

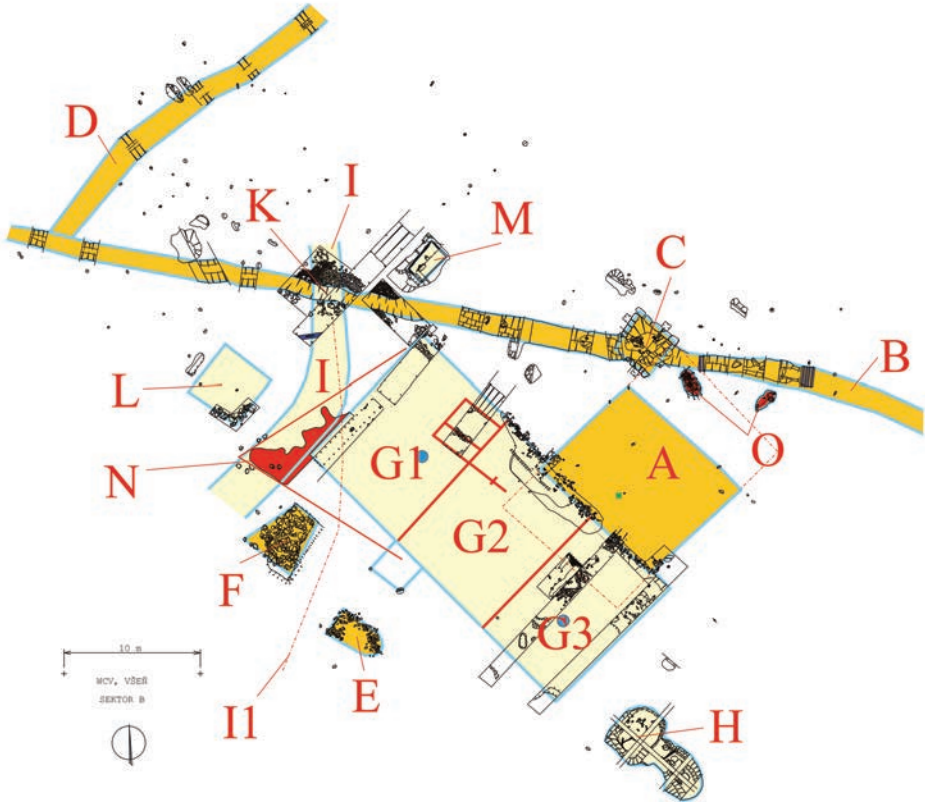
Obr. 10. *Železářská struska s dobře patrnými agregáty plátkového železivce (2, 3), železivec s nataveným povrchem (1) a surovina z výplně 3 objektu 1/2019 (4).*

Obr. 11. *Detaily železářské strusky s dobře patrnými agregáty hranolkového železivce (1) a plátkového železivce (2) z výplně 3 objektu 1/2019.*

Obr. 12. *LIDAR (TURN49g_kg05_SV-35-z3) a výsek z císařského otisku stabilního katastru Olešnice u Turnova (č. 5450) s vyznačenou kaskádou vodních nádrží a reliktem „vodního" kanálu. Červeně jsou lokalizované historické terény zkoumané v souvislosti s výkopem pro kabel NN na podzim 2019 (zdroj: www.cuzk.cz).*

Obr. 14. *Všeň – ZAV 2008. Areál pozdně středověké usedlosti s vyznačenými funkčními celky. A – starší fáze domu (objekt 206); B, D – vodní kanály (objekt 115, 185); C – nádrž (objekt 113); E – pec (objekt 114); F – mlat (objekt 202A); G – mladší fáze domu (objekt 206; G1 – obytný prostor, G2 – síň s černou kuchyní, G3 – chlévy); H – hnojiště (objekt 216)´; I – komunikace kolem domu v mladší fázi usedlosti; I1 – komunikace kolem domu ve starší fázi usedlosti; K – můstek přes vodní kanál; L – špýchar (objekt 217); M – haltýř (objekt 215); N – destrukce stěny západního nároží při požáru; O – destrukční horizont z požáru usedlosti (odpad smetený do objektu 117 a 204). Plán upravil P. Šída podle geodetického zaměření ing. A. Běleckého (Geodetické služby Liberec).*

Obr. 15. *Vizualizace hospodářské usedlosti s vodním dílem a úpravnou rudy ve Všeni podle výsledků archeologického výzkumu z roku 2008. Jde o pohled od jihozápadu na špýchar, haltýř, obytný dům s chlévy a hnojištěm a pec s mlatem. Usedlost zanikla požárem ve 30. letech 17. století (autor vizualizace Richard Olhava).*

Obr. 16. *Branžež (okr. Mladá Boleslav). Vzorek čistého goetitu.*

Nový pomník profesoru Josefu Pekařovi, odhalený v r. 2020 na Malém Rohozci. Foto Turnovskovakci.cz.

Pietní shromáždění u hrobu Josefa Pekaře v Jenišovicích, hovoří profesor Zdeněk Beneš. Foto Turnovskovakci.cz.

Rekonstruovaný zahradní domek vedle zámku, v němž byly 14. září 2019 otevřeny nové expozice „Kostel sv. Alžběty" a „Jan hrabě Harrach a zahradnictví". Foto Jiří Dvořák.

Slavnost otevření nových expozic – zleva: ředitel muzea Bc. David Ulrych, starosta Jilemnice Mgr. Vladimír Richter, archeolog Muzea Českého ráje PhDr. Jan Prostředník, Ph.D., radní Libereckého kraje Ing. Květa Vinklátová a spoluautor PaedDr. Jan Luštinec. Foto Jiří Dvořák.